

DE RING VAN DE DUIF

IBN HAZM

DE RING VAN DE DUIF

EEN MOORSE VERHANDELING
OVER MINNAARS EN LIEFDE

*Ingeleid en
uit het Arabisch vertaald
door Remke Kruk en
Jan Just Witkam*

*Met een essay van
Camilla Adang*

Het unieke handschrift van Ibn Hazms *Ring van de duif*, geschreven in Syrië of Egypte in 1338. Afgebeelde passage: zie de vertaling, blz. 56-57.

UITGEVERIJ BULAAQ
AMSTERDAM

INHOUD

Oorspronkelijke titel *Ṭawq al-Hamāma, fi'l-Ulfa wa'l-Ullāf*
Eerder verschenen bij uitgeverij Meulenhoff als deel 6 van
De Oosterse Bibliotheek onder de titel
De ring van de duif. Over minnaars en liefde

Frontispice: een bladzijde uit het unieke handschrift van Ibn Hazms
Ring van de duif (Leiden, Universiteitsbibliotheek Or. 927, f.14a),
een fraai voorbeeld van Mammelukse boekkunst
(© 2008 Foto, Jan Just Witkam, Leiden)

© 1976 en 2008 Inleiding en Nederlandse vertaling
Remke Kruk en Jan Just Witkam
© 2008 Essay Camilla Adang

Basisontwerp patroon omslag Eric Broug,
Londen (www.broug.com)
Omslagontwerp en typografische vormgeving Marjo Starink,
Amsterdam

ISBN 978 90 5460 055 8
NUR 730

Verspreiding in België EPO | www.epo.be

Uitgeverij Bulaaq, Recht Boomssloot 69, 1011 CW Amsterdam
www.bulaaq.nl

INLEIDING

De moslimse heerschappij in Spanje	7
Culturele aspecten	9
De politieke situatie rond het jaar 1000	10
Ibn Hazms leven	14
Ibn Hazms werk	17
<i>De ring van de duif</i>	21
Over de transcriptie	30

DE RING VAN DE DUIF

Voorwoord van de auteur	31
Het wezen der liefde	37
De tekenen der liefde	47
Verliefd worden in een droom	59
Verliefd worden op grond van een beschrijving	61
Liefde op het eerste gezicht	64
Verliefd worden op de lange duur	67
Verliefd worden op één eigenschap en daarna geen andere meer waarderen	71
Het maken van toespelingen	76
Het geven van tekens met de ogen	78
De briefwisseling	81
De boodschapper	83
Het bewaren van het liefdesgeheim	85

Het rondvertellen	90
Onderworpenheid	95
Grofheid	102
Afkeuring	102
De behulpzame vriend	104
De bespieder	108
Kwaadspreken	112
Verenigd zijn	123
Koelheid	135
Trouw	152
Trouweloosheid	161
Scheiding	163
Tevredenheid	181
Wegkwijnen	193
Zich troosten	198
De dood	215
De verwerpelijkheid van de zonde	225
De deugd der kuisheid	259

ESSAY DOOR CAMILLA ADANG

De havik en de duif: over de schrijver van <i>Dering</i>	285
Bibliografie	300

Verklarend register	305
---------------------	-----

INLEIDING

DE MOSLIMSE HEERSCHAPPIJ IN SPANJE

Wie tegenwoordig de moskee van Córdoba bezoekt zou de indruk kunnen krijgen dat de christenen er pas kortgeleden in geslaagd zijn de moslims uit dit gebouw te verdrijven. Zijnissen zijn als kapelletjes in gebruik, maar het lijkt geïmproviseerd: in een hoek ziet men enkele gotische bogen, zo te zien haastig aangebracht boven de Moorse; de kathedraal die het middenstuk van de moskee beslaat lijkt uit toneeldecors samengesteld. Toch is het meer dan zevenhonderd jaar geleden – in 1236 – dat Ferdinand III de stad op de Arabieren veroverde en de moskee tot kerk liet wijden. De kathedraal werd er pas drie eeuwen later ingezet, met toestemming van Karel V (die toen hij het resultaat zag gruwde van zoveel vandalisme).

De moskee zoals die er tegenwoordig nog uitziet dankt zijn ontstaan aan Abd al-Rahman I. Toen hij Córdoba tot de zetel van zijn rijk maakte (in 756), kocht hij van de christenen hun helft van de kerk, die als zoveel christelijke kerken bij de Arabische verovering tussen moslims en christenen was verdeeld, en liet de bestaande moskee uitbreiden. Dat was het begin van een lange reeks verbouwingen.

De regeringsperiode van deze Abd al-Rahman I vormt het begin van de meest illustere periode van Moors Spanje. In het begin van de achtste eeuw was het land door de Arabieren veroverd en tot een provincie van het in Damascus zetelende Umayyadenrijk gemaakt. Toen in 750 de macht van de

Umayyaden door de Abbasieden werd overgenomen wist een Umayyadenprins, die erin geslaagd was aan de georganiseerde uitmoording van zijn familie te ontsnappen, Spanje te bereiken. Hij verzekerde zich daar van zoveel steun dat hij zich als heerser van het land kon opwerpen. In 756 werd hij als Abd al-Rahman I de eerste onafhankelijke emir van Spanje. Zijn rijk omvatte, ruwweg gesproken, twee derde van het Iberisch schiereiland, het noorden en noordoosten bleven in christelijke handen.

De achtste emir van dit geslacht, Abd al-Rahman III, riep zich in 929 uit tot kalief en heerser der gelovigen. Daarmee begon het Umayyadenkalifaat van Córdoba dat tweeëntachtig jaar zou duren. Tussen 976 en 1009 was de heerschappij alleen in naam in handen van de kalief. De feitelijke macht berustte bij een hofmeier. Deze situatie was ontstaan toen in 976 een kalief aan het bewind kwam die pas elf jaar oud was. Ibn abi Amir, een ambitieus avonturier, greep toen zijn kans en wist alle macht aan zich te trekken. Tot 1009 zouden hij en zijn familie, de Amirieden, het land regeren. In dat jaar brachten invallende Berbertroepen de kalief ten val. Een regelrechte burgeroorlog brak uit, die duurde tot 1031. Toen werd het kalifaat officieel afgeschaft en viel Spanje uiteen in een groot aantal zelfstandige vorstendommen die meestal maar een kort leven beschoren was: de *muluk al-tawa'if* ofwel 'partijenvorsten'. Rond 1090 brak een nieuw tijdperk van Berberheerschappij aan, toen de Noord-Afrikaanse dynastie der Almoravieden het land veroverde. Hun macht over Spanje eindigde in 1145, toen zij het veld moesten ruimen voor de Almohaden, eveneens Berbers, die hen in Noord-Afrika al eerder overwonnen hadden. Na 1145 berustte in Spanje de feitelijke heerschappij bij een aantal kleine vorsten, die doorgaans het oppergezag van de Almohaden erkenden. Toen in 1223 de Almohadenvorst stierf zonder een zoon na te laten, verzwakte het rijk door de opvolgingstwisten

zozeer dat het niet meer in staat was om de oprukkende christenen effectieve weerstand te bieden. In 1236 veroverde Ferdinand III van León en Castilië de stad Córdoba, in 1248 Sevilla, waarmee de *reconquista* van Spanje in feite voltooid was. Alleen in Granada bleef nog tot 1492 een moslimse dynastie, de Nasrieden, aan het bewind.

CULTURELE ASPECTEN

Op cultureel gebied heeft moslims Spanje een rol van betekenis gespeeld. De voortbrengselen van de Moorse bouwkunst die nog steeds te bezichtigen zijn (bijvoorbeeld het Alhambra, de moskee van Córdoba, de ruïne van al-Madina al-Zahra en het Amiriedenpaleis buiten Córdoba) geven een beeld van de elegantie en verfijning die kenmerkend waren voor de Moorse cultuur en die ook in de Moorse poëzie zo duidelijk naar voren komen. Poëzie met een duidelijk eigen karakter ontwikkelde zich in Spanje pas vrij laat, in de elfde eeuw. Voordien had men zich nog sterk gericht naar wat in de centrale moslimse landen geschreven werd en als maatgevend gold. Typerend voor de latere Moorse poëzie zijn de subtiële liefdesgedichten, vaak met verfijnde natuurbeschrijvingen. In tegenstelling tot de rest van de Arabische wereld kwamen in Spanje ook vormen van poëzie in zwang waarbij de gedichten uit coupletten bestonden.

Men heeft vaak getracht om verband te leggen tussen de Moorse liefdespoëzie en de Provençaalse troubadours. Er is een aantal overeenkomsten in vorm, die op een verband zouden kunnen wijzen, en ook lijkt een liefdesopvatting zoals die uit de troubadourslyriek naar voren komt (de kuise, lijdende minnaar) aan te sluiten bij de in Moors Spanje gangbare ideeën zoals die onder andere uit *De ring van de duif* blijken.

Ook op wetenschappelijk terrein zijn er in al-Andalus, zoals de Arabieren het door hen bewoonde deel van Spanje noemden, belangrijke prestaties geleverd, vooral op het gebied van de filosofie en de godsdienstwetenschappen. Het zou te ver voeren daar uitgebreid op in te gaan. Behalve Ibn Hazm zelf, die nog ter sprake komt, zijn geleerden te noemen als Ibn Tufayl (geboren 1105), wiens filosofische roman *Hayy ibn Yaqzan* ook in Europa al vroeg bekend werd; Maimonides (geboren 1135), de joodse filosoof uit Córdoba; en Ibn Rushd (Averroës, geboren 1126), beroemd om zijn Aristotelescommentaar.

DE POLITIEKE SITUATIE ROND HET JAAR 1000

Het lot van de familie van Ibn Hazm is steeds nauw verbonden geweest met de macht van de Amiriden. De stichter van deze hofmeierdynastie, Ibn abi Amir, werd omstreeks 938 geboren uit een familie die al met de allereerste Arabische invallers in Spanje was meegekomen. Ibn abi Amirs carrière begon laag op de ambtelijke ladder: hij was aanvankelijk schrijver bij een rechtbank in Córdoba, de hoofdstad van al-Andalus. In 967 (hij was toen negenentwintig jaar oud) werd hij benoemd tot rentmeester over de bezittingen van prinses Subh, de echtgenote van kalief al-Hakam II, en van haar pasgeboren zoon Abd al-Rahman. Toen hij eenmaal een entree aan het hof had duurde het niet lang of hij werd benoemd in verantwoordelijker ambten, zoals directeur van de Munt, rechter in het district Sevilla en Niebla, commandant van een politiekorps in de hoofdstad en dergelijke. Al deze ambten verzekerden hem van een aanzienlijk inkomen en stelden hem in staat zijn machtsbasis aan het hof, die gevestigd was door zijn tact en vriendelijkheid in de vrouwenvertrekken en zijn uitzonderlijke administratieve kwaliteiten, te consolideren en uit te breiden.

Gedreven door een grenzeloze ambitie werd hij al snel de vertrouwensman van prinses Subh, en na de dood van de kalief in 976 ook haar minnaar. Toen al-Hakam II stierf werd zijn favoriete vizier al-Mushafi door de nog minderjarige opvolger, Hisham II, een zoon van Subh, benoemd tot *hajib*, de hoogste post in het rijk, en Ibn abi Amir werd zijn vizier. Een pretendent tegen Hisham II, die vooruit was geschoven door de Saqaliba, het korps huurlingen van Europese afkomst dat in het paleis diende als lijfwacht van de kalief, werd in opdracht van al-Mushafi vermoord, en dit incident maakte voorlopig een einde aan de macht van de Saqaliba aan het hof. Het heeft er veel van dat Ibn abi Amir hierbij een actieve rol heeft gespeeld, maar al snel zou zijn macht zo groot zijn, dat hij het moorden aan zijn ondergeschikten kon overlaten. Als vertrouweling van, en direct verantwoordelijke aan de *hajib* al-Mushafi begon Ibn abi Amir nu de val van zijn meester, wiens volle vertrouwen hij genoot, voor te bereiden. Vroeger al had hij, tijdens een diplomatieke missie in Noord-Afrika, contacten gelegd met Berberheersers en nu begon hij de import van Berbersoldaten te bevorderen, die als tegenwicht tegen de Saqaliba konden dienen. Hij had hen nodig voor zijn veldtochten tegen de christelijke koninkrijken in het Noorden. De eerste van deze expedities vond plaats in februari 977. Militaire successen en rijke krijgsbuit verschaften Ibn abi Amir daarop het prestige en de nodige middelen om al-Mushafi ten val te brengen, wat dan ook al in maart 978 gebeurde. Al-Mushafi werd gearresteerd en, na een verblijf van vijf jaar in de gevangenis in afwachting van een proces, alsnog vermoord. Ibn abi Amir was nu, met een minderjarige Hisham II op de troon, feitelijk heerser in al-Andalus. Om de kalief geheel buiten de staatszaken te houden bracht hij in 981 de gehele staatsadministratie over naar al-Madina al-Zahira, een geheel nieuwe stad die even buiten Córdoba door hem was opgetrokken. In het neerslaan en onderdrukken van

samenzweringen of opstanden was Ibn abi Amir meedogenloos. Hij schrikte er niet voor terug zijn schoonvader, generaal Ghalib (die hem nog wel behulpzaam was geweest in de strijd tegen al-Mushafi), te laten executeren en diens hoofd naar zijn echtgenote te sturen. Ook zijn zoon Abdallah, die het had gewaagd tegen hem op te staan, werd geëxecuteerd. Zijn hoofd werd samen met het bericht van de overwinning naar de kalief gezonden. En ook van minder illustere dissidenten kwamen geregeld per speciale koerier de hoofden in Córdoba aan. In de ruim twintig jaar van zijn bewind zag Ibn abi Amir kans zevenenvijftig expedities tegen de christenen in het Noorden te voeren. Bijzonder gedenkwaardig zijn de plundering van Barcelona in 985 en de volledige verwoesting van Santiago de Compostela, op de schrijn van de apostel na die met opzet werd gespaard, in 997. Deze laatste onderneming was bedoeld als een affront aan de gehele Europese christenheid, en werd zo ook begrepen. In 1002 stierf hij op terugtocht van een succesvolle expeditie.

Tijdens zijn regering werd Córdoba, dat al tot grote bloei was gekomen onder de kaliefen Abd al-Rahman III en al-Hakam II, het stralende middelpunt van een machtig rijk, een verzamelpunt van krijgsbuit en slaven, van alle kanten uit de veroverde gebieden aangevoerd. Deze constante toevloed van goederen en arbeidskrachten stelde de Córdobaanse aristocratie, waartoe de familie van Ibn Hazm behoorde, in staat een luxueuze, verfijnde en elegante staat te voeren, in een milieu dat ook het decor van *De ring van de duif* is. Ibn abi Amir had, hoewel hij in zijn huishouding een etiquette invoerde die in menig koninklijk paleis niet zou hebben misstaan, het nooit gewaagd het kalifaat aan zich te trekken. Zijn tweede opvolger, Abd al-Rahman Sanchuelo, zou dit in 1008 wel doen en dat werd dan ook een van de oorzaken van de ondergang van de Amirieden. Ibn abi Amir, die zich al in 981 had getooid met

de eretitel al-Mansur (Latijn: Almanzor), dat wil zeggen 'Hij aan wie door God de overwinning gegeven wordt', werd in 1002 opgevolgd door zijn zoon Abd al-Malik al-Muzaffar. De scherpe tegenstellingen tussen de drie bevolkingsgroepen die al-Andalus nu telde, de Arabieren, de Saqaliba en de Berbers, en die steeds door de bekwame verdeel-en-heerspolitiek van Ibn abi Amir tegen elkaar waren uitgespeeld, konden nu onder de veel zwakkere leiding van al-Muzaffar aan de oppervlakte komen. Toen al-Muzaffar in 1009 stierf, wellicht vermoord op instigatie van zijn broer Abd al-Rahman Sanchuelo, en door deze was opgevolgd, kwamen de controversen pas goed aan het licht. Abd al-Rahman liet zich door Hisham II aanwijzen als erfgenaam van het kalifaat en decreteerde kort daarop dat de bevolking van Córdoba zich diende te kleden als de alom gehate en verachte Berbers. Toen was de maat vol: in 1009 bestormde het Córdobaanse plebs, geholpen door de Saqaliba, al-Madina al-Zahira, de stad der Amirieden en nu een gehaat symbool, en maakte dit lustoord en regeringscentrum met de grond gelijk. Abd al-Rahman, die op dat moment niet in Córdoba was, keerde ijlings naar de hoofdstad terug, maar werd bij aankomst geëxecuteerd. Hisham II werd afgezet en tussen 1009 en 1031 vonden in totaal veertien regeringswisselingen plaats (tegen tien in de voorafgaande tweehonderdvijftig jaar). Sommige kaliefen regeerden slechts enkele weken of maanden voordat zij verjaagd werden door een pretendent die door een andere van de drie elkaar bestrijdende groepen, de Arabieren, de Saqaliba en de Berbers, naar voren was geschoven, of voordat zij, wanneer zij er wél in waren geslaagd hun macht te consolideren, door hun eigen partij werden afgezet of vermoord. In 1031 werd het kalifaat afgeschaft, dat al veel eerder een inhoudsloos begrip was geworden.

Bij het begin van deze toestand van burgeroorlog was Ibn Hazm vijftien jaar oud. Zijn vader was vizier geweest bij alle

drie de Amirieden en tijdens de bestorming van al-Madina al-Zahira was deze Ahmad ibn Hazm een van de drie vertrouwelingen van de hofmeier die de regeringsresidentie moesten verdedigen. Omdat de positie van de familie van Ibn Hazm zo nauw verbonden was met de welstand van de Amirieden is het nauwelijks verwonderlijk dat bij hun val ook aan het onbezorgde leven van hun hovelingen een eind kwam. Ibn Hazms loyaliteit gold de heersende Umayyadenkaliefen, en tijdens de burgeroorlog van 1009 tot 1031 heeft hij steeds de zijde gekozen van die pretendenden die de Arabische partij achter zich hadden. De door niets te stuiten gang naar de macht van al-Mansur, de eerste Amiriede, en de nietsontziende methoden waarmee hij zijn positie wist te handhaven, zijn immorele levenswandel en zijn politiek opportunisme kunnen Ibn Hazm niet onbekend zijn geweest en met zijn rechtschapen geest zal hij er zeker van gegruid hebben. Hij was een trouw aanhanger van de Umayyadendynastie die de legitieme macht bezat, ongeacht de geringe werkelijke macht die de kalief nog restte onder de Amirieden. Naast legalisme was het zeker ook Ibn Hazms trouw, door hemzelf soms als een handicap gevoeld (vergelijk het hoofdstuk over de 'Trouw'), die hem in de burgeroorlog tot partijganger van de Arabische zaak maakte.

IBN HAZMS LEVEN

Ibn Hazm werd geboren op 30 Ramadan 384 (7 november 994) in Córdoba en stierf op 28 Sha'ban 456 (15 augustus 1064). Zijn volledige naam luidt Abu Muhammad Ali ibn Ahmad ibn Sa'id ibn Hazm, en hij wordt genoemd Abu Muhammad, of Ali ibn Hazm, of kortweg Ibn Hazm. Zijn voorgeslacht woonde waarschijnlijk al in Spanje toen de Arabieren het in 711 binnenvielen. Zijn overgrootvader schijnt zich tot de islam be-

keerd te hebben.

Ibn Hazms vader, Ahmad ibn Sa'id ibn Hazm, was als vizier, dat wil zeggen een soort persoonlijk adviseur en vertrouwensman, in dienst bij de Amiriedische hofmeier Ibn abi Amir al-Mansur en diens zonen en opvolgers al-Muzaffar en Abd al-Rahman. Van de vrouwen in Ibn Hazms leven weten we alleen wat hij er in *De ring van de duif* van zegt: hij is tussen hen opgegroeid en hij is een paar maal hevig verliefd geweest op een slavin uit de huishouding van zijn vader. Alleen zijn slavin Nu'm noemt hij met name, want 'zij was alles wat men zich zou kunnen wensen: haar schoonheid, zowel van uiterlijk als van karakter, was buitengewoon, en hetzelfde gold voor de harmonie die tussen ons bestond. Ik ontnam haar haar maagdelijkheid, en wij beminden elkaar in gelijke mate. Toen wist het lot mij in haar te treffen: de voortgaande tijd rukte haar weg, bitter werden de dagen, en zij werd de metgezellin van stof en stenen. Toen zij stierf was ik twintig jaar, en zij was nog jonger... Na haar dood heb ik geen plezier meer in het leven gehad. Ik heb haar nooit vergeten, en met niemand heb ik zo'n hechte band gehad als met haar. Mijn liefde voor haar heeft alles wat eraan voorafging uitgewist en alles wat erna kwam ongeoorloofd gemaakt.' Over zijn moeder vermeldt hij echter niets, evenmin als over een echtgenote.

De positie van Ibn Hazms familie bracht met zich mee dat hij een traditionele en voorname opvoeding genoot. In *De ring van de duif* noemt hij enkele van zijn leermeesters en de vakken waarin hij van hen onderricht kreeg, zoals Islamitische Traditie, grammatica, retorica, dialectiek, theologie, rechtsgeleerdheid, klassieke Arabische poëzie en filosofie.

Na de revolutie die de Amirieden ten val bracht en de burgeroorlog inluidde brak een moeilijke tijd aan voor de familie van Ibn Hazm. Het prachtige huis van de familie in Balat Mughith werd verwoest en zijn vader kwam te overlijden ter-

wijl hij verwickeld was in de nasleep van een mislukt complot tegen de generaals van de Saqaliba-troepen, de slavenlegers die uit alle delen van het Christelijke Europa werden bijeengebracht en die, samen met de Berberhuurlingen de kern van het leger der kaliefen vormden. In juli 1013 verliet Ibn Hazm Córdoba, dat erg had geleden onder de burgeroorlog. In *De ring van de duif* laat hij menige verzuchting horen, vol heimwee naar de goede tijden van weleer, die wel nooit meer terug zullen keren.

Na een verblijf in Almería dat eindigde in gevangenschap en verbanning, na omzwervingen via Hisn al-Qasr en Valencia werd hij vizier van de Umayyadenpretendent naar het kalifaat daar, Abd al-Rahman IV, bijgenaamd al-Murtada (1018). In diens leger vocht hij voor de muren van Granada, raakte in gevangenschap, maar wist na enige tijd zijn vrijheid te herkrijgen. In februari 1019 keerde hij na een zwervend leven van bijna zes jaar in Córdoba terug, dat toen geregeerd werd door de Berberkalief al-Qasim. Toen deze, na al eerder een keer te zijn afgezet en teruggekomen te zijn, in december 1023 werd verdreven en de Umayyade Abd al-Rahman V, bijgenaamd al-Mustazhir, tot kalief werd gekozen, benoemde deze intellectueel en literaat zijn vriend Ibn Hazm tot vizier. De kalief was echter niet opgewassen tegen de turbulente toestanden in het geteisterde Córdoba en na een machteloze regering van zeven weken werd hij afgezet en ter dood gebracht. Ibn Hazm geraakte toen weer in gevangenschap en hoe lang deze precies heeft geduurd is niet bekend.

In 1027 bevindt hij zich in Játiva en heeft waarschijnlijk toen zijn *Ring van de duif* geschreven, misschien is hij er ook al enkele jaren eerder aan begonnen. Later zou hij nogmaals vizier zijn geweest, nu van de laatste Umayyadenkalief van Spanje, Hisham III, bijgenaamd al-Mu'tadd, die regeerde van 1027 tot 1031. Dit staat niet vast, maar behoort zeker niet

tot de onmogelijkheden, want Ibn Hazms politieke sympathie lag altijd – uit *De ring van de duif* blijkt het veelvuldig – aan de kant van de Umayyaden. Maar omstreeks diezelfde tijd moet hij het besluit genomen hebben de politiek de rug toe te keren en zich geheel aan de wetenschap te wijden.

IBN HAZMS WERK

Van Ibn Hazms literair werk is alleen *De ring van de duif* overgebleven, dat waarschijnlijk zijn eerste boek is, en ook zijn enige van literaire aard. Van een bundeling van zijn gedichten, die dus van vóór *De ring van de duif* zou moeten dateren, is niets bekend, maar toch mag worden aangenomen dat een collectie gedichten op schrift bestaat heeft. Ook van Ibn Hazms literaire correspondentie is alleen dat bewaard gebleven wat hij er in *De ring van de duif* van citeert en erover meedeelt.

Ongeveer gelijktijdig met *De ring van de duif*, of anders korterna, schreef Ibn Hazm een lovende verhandeling over al-Andalus, waarin hij zijn Spaanse, dat wil zeggen Spaans-Arabisch, bewustzijn laat blijken. Al-Andalus was sinds de Umayyaden zich er als onafhankelijke heersers gevestigd hadden, politiek zelfstandig geworden van de Abbasiedenkaliefen in Bagdad. De culturele en economische banden met de centrale landen van de islam (Irak, Syrië en Egypte) waren echter blijven bestaan. Binnen dit culturele gemenebest was Spanje een van de meest afgelegen provincies. Niet geheel zonder het chauvinisme en de apologetische toon die een provinciaal kunnen kenmerken annexiert Ibn Hazm in een bibliografisch betoog verschillende grote geleerden voor al-Andalus.

Ditzelfde Spaans-Arabisch bewustzijn is mede de oorzaak van zijn belangstelling voor genealogie, waarover hij een handboek heeft geschreven. Genealogie was een populaire we-

tenschap in Spanje en de reden van die populariteit laat zich gemakkelijk raden: slechts weinig bewoners van al-Andalus konden bogen op puur Arabisch bloed. Het kunnen traceren van een Arabisch voorgeslacht verleende prestige en met het verstrijken van de tijd zullen zij die wel macht en invloed bezaten, maar nog geen voorouders uit het Arabisch schiereiland, er wel niet voor zijn teruggedeeind een Arabische stamboom te laten fingeren. Van de vader van Ibn Hazm, wiens voorouders waarschijnlijk al in Spanje woonden voor de Arabische inval, is bekend dat hij zijn stamboom terugvoerde op een Perzische beschermeling van de tweede Umayyadenkalief in Damascus.

Het zou te ver voeren om hier Ibn Hazms oeuvre geheel te behandelen. Volgens zijn zoon zou hij vierhonderd boeken geschreven hebben, met in totaal circa honderdvestigduizend bladzijden. Ons is slechts ongeveer één tiende van deze titels bekend en daarvan is minder dan de helft inderdaad bewaard gebleven. Daaronder valt vooral op een groot werk over godsdienstgeschiedenis, waarin Ibn Hazm, met fabelachtig vertoon van feitenkennis, de verschillende niet-islamitische godsdiensten en de vier grote islamitische niet-orthodoxe sekten behandelt, met het uiteindelijke doel, uiteraard, hun ongelijk aan te tonen.

Ibn Hazms naam wordt altijd genoemd in verband met het zahirisme. Dit is de leer van een rechtsschool die in de negende eeuw in Bagdad gesticht was, en zich onderscheidde van de andere scholen door als rechtsbron alleen de Koran en de Sunna (dat wil zeggen het voorbeeld van de profeet Muhammad) te erkennen, terwijl de andere scholen daarnaast nog verschillende andere middelen kenden om tot de afleiding van rechtsregels te komen. De zahirieten beperkten zich tot het interpreteren van de heilige teksten naar hun letterlijke, voor de hand liggende betekenis (*zahir* in het Arabisch, vandaar hun naam)

en verwierpen alle andere methoden. Een strikt volgen van de heilige teksten, gecombineerd met een onafhankelijke houding tegenover autoriteiten kenmerkt de zahirietische rechtsschool. Ibn Hazms oorspronkelijkheid ligt in zijn toepassing van de principes van deze rechtsschool op de islamitische dogmatiek. In zijn monografie over de zahirieten (zie de bibliografie) laat I. Goldziher zien hoe een intelligent mens als Ibn Hazm toch niet buiten een zeker gebruik van een zo elementair hulpmiddel als de redenering naar analogie kon. En wat Ibn Hazm zelf aanbiedt als exegetische methode is vaak even vergezocht als de door hem aangevallen, arbitraire, interpretaties van andere geleerden. Het verschil is vaak slechts een kwestie van wat Goldziher noemt 'exegetische smaak'.

De zahirietische school zou zonder haar felle voorvechter Ibn Hazm al veel eerder een zachte dood gestorven zijn. Want fel was Ibn Hazm. Zo hartstochtelijk trouw hij kon liefhebben – hij maakt er geen geheim van in *De ring van de duif* – zo fel en actief was hij later in de beoefening van de wetenschap. Zijn scherpe pen werd zeer gevreesd en tot lang na zijn dood is er met hem gepolemiseerd. Publieke verbranding van zijn boeken in Sevilla heeft hij zelf nog mogen meemaken. Dat zal ook een reden zijn waarom er zo weinig bewaard is van zijn omvangrijk oeuvre.

Een van de boeken die Ibn Hazm op latere leeftijd heeft geschreven is *al-Akhlaq wa'l-Siyar*, een verhandeling over de moraal met observaties over de menselijke ziel en raadgevingen voor het bereiken van het geluk (zie ook de bibliografie). Veel momenten uit het leven van de mens worden hierin besproken, de liefde ook uiteraard, met raadgevingen voor het juiste gedrag daarin. Opvallend is hier, net als in het jeugdwerk *De ring van de duif*, de zelfbeheersing en het respect afdwingende detachement die Ibn Hazm zijn gehele leven moeten hebben gekenmerkt. Uit dit kort overzicht van Ibn Hazms werk blijkt dat

de auteur van *De ring van de duif* niet slechts een jonge dandy was die in een gelegenheidswerkje *risqué* memoires, elegante avonturen en beschouwingen over de liefde te boek stelde.

Door zijn intransigente houding tegenover de theologen van zijn tijd kon Ibn Hazm niet in Córdoba blijven. Enkele jaren vond hij veilig onderdak op Mallorca, waarvan de heerser hem welgezind was, maar ook daar werd zijn aanwezigheid op den duur onmogelijk. De laatste jaren van zijn leven bracht hij door op een bezitting van zijn familie ten zuidoosten van Sevilla, nu de provincie Huelva.

Uit zijn werk komt Ibn Hazm naar voren als een onbuigzaam man, met een sterke voorkeur voor feiten en een afkeer van het speculatieve. Zelfs in *De ring van de duif*, zijn eerste werk, is dat al merkbaar. Het misprijzen waarmee hij daarin over dichtelijke overdrijving spreekt vindt zijn pendant in de afkeer die hij later toonde van speculaties op het gebied van de metafysica. In de inleiding van *De ring van de duif* zegt hij nadrukkelijk zich niet te willen bezighouden met wat er over oude bedoeïenen te vertellen valt, maar zich te zullen beperken tot wat hij uit eigen waarneming weet. Voor een Arabisch auteur was dat vrij ongebruikelijk, want men achtte zich doorgaans verplicht om eerst te vermelden wat voorgangers over een bepaald onderwerp gezegd hadden voordat men met een eigen bijdrage kwam. Dezelfde eerbied voor het werk van voorgangers komt tot uiting in het in het moslims recht geldende beginsel van *taqlid*, dat wil zeggen het op gezag aanvaarden van wat vroegere geleerden beslist hadden. Door de zahirieten, de rechtschool waarbij Ibn Hazm zich later aansloot, werd dit principe echter verworpen.

Zijn onbuigzaamheid blijkt niet alleen uit de felheid waarmee hij zich voor zijn godsdienstige overtuiging inzette en de strenge logica waarmee hij zijn betogen opbouwde, maar ook

uit zijn trouw in het persoonlijke vlak. In *De ring van de duif* vertelt hij hoeveel moeite het hem kostte om vroegere vrienden of een verloren geliefde te vergeten, en hoe lang het duurde voor hij de banden verbrak met een vriend die hem bedroog. Zelfs van rijdieren, persoonlijke bezittingen of kleding wisselde hij niet graag. Dezelfde trouw blijkt uit de wijze waarop hij de zaak van de Umayyaden bleef dienen, ook toen deze nagevoeg verloren was.

DE RING VAN DE DUIF

De ring van de duif werd door Ibn Hazm in zijn jeugd, in 1022 of 1027, geschreven. De duif is een veelvoorkomend motief in de Arabische liefdesliteratuur. Het koeren van de duif vervult het hart met droefheid, door de gedachten aan de geliefde die het oproept. De nostalgie die in het boek doorklinkt heeft misschien ook de keuze van de titel bepaald. Met de *ring* wordt bedoeld de gekleurde band in de hals van de duif, die daarom vaak als ‘geringd’ of ‘gekraagd’ wordt beschreven. De ondertitel van het boek luidt in het Arabisch: *Fi'l-Ulfa wa'l-Ullaf*. *Ulfa* betekent: genegenheid, vriendschap, een gevoel van verbondenheid. *Ullaf* zijn de mensen die een dergelijk gevoel koesteren. Een compact equivalent voor deze begrippen biedt het Nederlands niet, vandaar dat wij deze vertaling de ondertitel *Een Moorse verhandeling over minnaars en liefde* meegegeven hebben.

Het boek is geschreven als een brief aan een goede vriend, een voor korte verhandelingen gebruikelijke vorm in de Arabische literatuur. In het eerste hoofdstuk zet de auteur zijn bedoelingen uiteen. Het boek zal gaan over de liefde, in de verschillende vormen waarin die zich voordoet: liefde die voortkomt uit zielsverwantschap, innige vriendschap, en de liefde

die haar oorzaak vindt in het voordeel dat men ervan hoopt te hebben, hetzij in het maatschappelijke, hetzij in het seksuele.

Onderscheid in liefde tussen mannen onderling en die tussen man en vrouw maakt Ibn Hazm niet. Met 'de geliefde' kan doorgaans evengoed een man als een vrouw bedoeld zijn. In de vertaling hebben wij daarom steeds de mannelijke vorm aangehouden. In de Arabische literatuur was het overigens gebruikelijk om over de geliefde in de mannelijke vorm te spreken, tenzij het om een met name genoemde vrouw ging; men moet uit het gebruik van de mannelijke vorm dus niet afleiden dat het om een homoseksuele relatie gaat, al kwamen die veel voor. En ook als de geliefde waarover gesproken wordt wel een man is hoeft dat geen seksuele relatie te impliceren. Uit *De ring van de duif* blijkt dat liefde tussen mannen voor Ibn Hazm een vanzelfsprekende zaak was. Zijn afkeuring geldt slechts 'zondige praktijken', dat wil zeggen alle seksuele relaties behalve de door de Wet toegestane. In de Moslimse Wet zijn seksuele betrekkingen, behalve tussen echtelieden, alleen geoorloofd tussen slavinnen en hun eigenaars. Trouwen kon men een slavin niet, daarvoor moest men haar eerst vrijlaten, zoals in het verhaal uit het hoofdstuk over de 'Onderworpenheid'. Wel waren de kinderen die iemand bij zijn slavin verwekte wettig.

Ibn Hazm zal, zegt hij in zijn inleiding, in zijn boek voornamelijk gebruik maken van wat hij zelf heeft beleefd of van anderen heeft gehoord. Liefdesverhalen over bedoeïenen (een belangrijk onderdeel van de Arabische liefdesliteratuur) zal hij buiten beschouwing laten: 'Er zijn al zoveel verhalen over hen, en het is niet mijn gewoonte om een ander rijdier dan mijn eigen uit te putten, en evenmin om me te sieren met geleende tooi.' Wel zal hij uitspraken van gezaghebbende mensen en wat hem zoal meer door studie duidelijk is geworden in zijn boek verwerken, en hij zal het illustreren met gedichten van zijn eigen hand. Bij het rangschikken van zijn materiaal heeft Ibn

Hazm zich sterk laten leiden door de literaire traditie van zijn tijd, zoals hij in het laatste hoofdstuk zelf ook zegt. Hij verdeelt zijn boek in dertig hoofdstukken, die elk een aspect van de liefdesrelatie behandelen: dezelfde aspecten die ook in de Arabische liefdespoëzie vaste thema's zijn. Het wegwijnen door liefdesverdriet, geroddel dat de liefdesrelatie kapotmaakt, het verschijnen van de geliefde in de droom enzovoort zijn allemaal thema's waarop een eindeloze variatie van verzen bestaat. Originaliteit van beeldspraak en taalgebruik, niet die van de gebruikte thema's, was maatgevend voor de merites van een Arabisch gedicht.

Doordat er zoveel persoonlijke ervaringen in het boek zijn verwerkt, is het een belangrijke bron over Ibn Hazm zelf en de tijd waarin hij leefde, een bewogen periode zoals hierboven bleek. Ook krijgen we uit *De ring van de duif* een indruk van het leven van de Córdobaanse aristocratie. Ibn Hazm vertelt over zijn jeugd, die hij, zoals in goede families gebruikelijk was, te midden van vrouwen doorbracht (zijn scepsis ten opzichte van vrouwen brengt hij daarmee in verband). Contact met de buitenwereld was voor vrouwen uit de hogere standen heel moeilijk. 'Goed bewaakt' was voor vrouwen haast een synoniem voor 'van goeden huize'. Toch vonden gelieven altijd wel een manier om elkaar tekens te geven: een tersluikse groet vanaf het dak, een veelbetekenende blik, of een boodschap die overgebracht werd door een van de personen die beroepshalve toegang tot de vrouwenverblijven hadden: kapsters, verkoopsters, naaisters, huisleraressen enzovoort. Al dergelijke contacten vormden een risico voor de eerbaarheid van vrouwen die, zegt Ibn Hazm (in het hoofdstuk over 'De behulpzame vriend'), daarvoor bijzonder ontvankelijk zijn daar zij 'niets om handen hebben en alleen maar denken aan het bedrijven van de liefde en wat daartoe kan leiden... Ze hebben immers geen enkele andere bezigheid, en zijn voor geen ander doel

geschapen. Mannen daarentegen moeten hun aandacht verdelen tussen het verdienen van geld, het vertoeven aan het hof, het verwerven van kennis, het zorgen voor hun familie...' Soms slaagde de geliefde erin de minnaar een brief te sturen. Die moest dan na ontvangst zo spoedig mogelijk vernietigd worden, met hoeveel pijn in het hart ook, 'want hoeveel schandalen zijn niet door brieven veroorzaakt!'

Een afleiding vormden de feesten die af en toe aan het hof of in de huizen van aanzienlijke families gegeven werden, en waarbij ook de vrouwen werden uitgenodigd. Dan werd er muziek gemaakt en traden er zangeressen op, slavinnen die een muzikale opleiding hadden gehad. Dergelijke slavinnen waren vaak in liefdesaffaires verwickeld, en op zo'n feest maakte een zangeres wel eens van de gelegenheid gebruik om in haar lied toespelingen te maken die alleen voor ingewijden te begrijpen waren, zoals bijvoorbeeld in het hoofdstuk over 'Het maken van toespelingen'.

De mannen kwamen dikwijls bij elkaar en amuseerden zich dan onder het genot van een glas wijn met elegante conversatie en het improviseren van gedichten. Wilde men die avond nog naar huis, dan moest men het niet te laat maken, want 's nachts gingen de poorten van de verschillende stadswijken dicht en wie zich op straat vertoonde werd door de nachtwacht aangehouden. Dan zou het kunnen gebeuren dat men zijn vrouw een nacht alleen moest laten, en wie kon er zeker van zijn dat die in zulk onkreukbaar gezelschap zou verkeren als de jongeman uit het hoofdstuk over 'De deugd der kuisheid', die iedere keer wanneer hij voor de avances van de vrouw dreigde te zwichten, zijn vinger in de vlam van de lamp hield om zich zo de pijn van het hellevuur, de straf voor eventuele zonde, voor te stellen?

Zoals te verwachten is, is er in de liefdesgeschiedenissen waarvan Ibn Hazm melding maakt maar zelden sprake van

liefde van de hoogste categorie die hij in zijn inleiding noemt, de liefde die ontstaat doordat men in een ander de ontbrekende helft van zijn eigen ziel terugvindt. Zo'n liefde blijft altijd even groot en wordt niet door de tijd aangetast. De herinnering eraan blijft vers, hoe lang het ook geleden is. Zij kan nooit in haat of onverschilligheid verkeren, zoals dat kan gebeuren met liefde waarop Gods zegen niet rust, bijvoorbeeld omdat het een door de Wet verboden liefde is, zoals Ibn Hazm in het hoofdstuk over 'De verwerpelijkheid van de zonde' beschrijft. In de meeste gevallen die Ibn Hazm vermeldt is van heel wat minder ideële liefde sprake, want in *De ring van de duif* komt de dagelijkse werkelijkheid voortdurend aan de orde. Dat is wat het boek zo aantrekkelijk maakt voor de westerse lezer, en het is ook de reden waarom het binnen de Arabische literatuur enigszins op zichzelf staat. Er is in het Arabisch een aantal boeken over de liefde, maar daarvan blijft de inhoud doorgaans ondergeschikt aan het literaire, morele of filosofische standpunt dat de auteur bij het schrijven van zijn boek als uitgangspunt nam – met het gevolg, dat de vermelde liefdesverhalen een aanzienlijk bloedelozer indruk maken dan in *De ring van de duif* het geval is.

Zoals zoveel Arabische werken is *De ring van de duif* slechts door een toeval bewaard gebleven. Er bestaat maar één handschrift van de tekst. Dat dateert uit 1338 en werd tussen 1645 en 1665 door Levinus Warner, Hollands gezant te Constantinopel, gekocht. Na zijn dood in 1665 kwam het met de andere oosterse handschriften die hij had verzameld in de Leidse Universiteitsbibliotheek terecht, waar het zich nu nog bevindt. De Arabische tekst werd voor de eerste maal uitgegeven door D.K. Pétróf in 1914, een uitgave die door een aantal andere werd gevolgd. Alle edities in de Arabische wereld van *De ring van de duif* gaan terug op Pétrófs eerste uitgave van de tekst. Het oorspronkelijke handschrift is tegenwoordig ook via het

internet te raadplegen.

De tekst van het Leidse handschrift omvat niet de complete *Ring van de duif*. De kopiist die het boek afschreef zegt, na de tekst: 'Hiermee is de afschrijving van het boek, bekend als *De ring van de duif* van Abu Muhammad Ali ibn Ahmad ibn Sa'id ibn Hazm (God hebbe welgevallen aan hem), voltooid. Het grootste deel van de verzen heb ik weggelaten, maar ik heb het beste ervan laten staan om de schoonheid van het boek te vergroten en duidelijker uit te laten komen. Ik heb daardoor het boek kleiner van omvang gemaakt en gezorgd dat de lezer minder moeite hoeft te besteden aan het opzoeken van zeldzame woordbetekenissen. Ik zeg dank aan God, de Verhevene, voor Zijn hulp en Zijn goedgunstigheid. Het afschrijven van de tekst werd voltooid in het begin van de maand Rajab, de Unieke, van het jaar 738 [dat wil zeggen januari 1338]. Lof zij God, de Heer der werelden.' Mogelijk heeft het boek door deze inkorting niet heel veel verloren, want de verzen zijn zelden van hoge klasse; het merendeel is nogal stereotiep, hoewel dat de lezer die niet met Arabische poëzie vertrouwd is niet zo zal opvallen. Een versregel als:

De tuin lacht en de wolken wenen
als de gekwelde minnaar die zijn liefste ziet,

zal de Nederlandse lezer, die niet weet hoe versleten het beeld is, misschien heel origineel lijken.

Doordat de westerse lezer niet met de vaste thematiek van de Arabische poëzie vertrouwd is zijn de gedichten voor hem ook niet altijd even gemakkelijk te begrijpen. De Arabische dichtkunst kent een groot aantal vaste motieven en beelden die zo bekend zijn dat een enkele aanduiding voldoende is om bij de toehoorder het hele bijbehorende complex van betekenissen op te roepen, zoals bijvoorbeeld in het hoofdstuk over

'Scheiding', waar Ibn Hazm zegt:

Staat stil, en laat ons deze sporen naar de bewoners vragen.

De Arabier herkent dit als het overbekende begin van talloze gedichten: de dichter trekt door de woestijn met twee metgezellen, zij stuiten op sporen van een verlaten kamp, hij verzoekt zijn beide gezellen om halt te houden en te denken aan de mensen die hier gewoond hebben, en waaronder zich zijn geliefde bevond. Dat is dan de aanleiding om te klagen over de scheiding, en zich de gelukkige dagen van weleer te herinneren.

Er is een aantal vaste uitdrukkingen om de geliefde te beschrijven. Zij wordt vergeleken met de zon, haar (of zijn) gezicht is als de volle maan, haar wangen zijn als rozen, haar tanden parels, haar lippen robijn of kornalijn, en haar speeksel is een levenbrengende drank. Haar wenkbrauwen zijn sierlijk gebogen als de maansikkel, en haar wimpers lijken op scherpe pijlen die het hart van de minnaar doorboren. Haar (of zijn) gestalte is rank als een twijg, zij is mollig en blank als opgerold perkament. Haar sieraden rinkelen wanneer zij loopt en zaaïen onrust in het hart van de minnaar. Haar gang is wiegend en lijkt op die van de duif, of op het deïnen van narcissen in de lentewind. Ook voor de minnaar is er een vast arsenaal van beschrijvingen: hij wordt door zijn liefde verteerd. Hij slaapt niet meer, eet niet meer, en zijn gezondheid kan zo ondermijnd worden dat hij sterft. De liefde lijkt een gast die hij met zijn lichaam moet voeden. Zijn vrienden spreken hem soms bestraffend toe en zeggen dat hij zich moet vermennen.

Het vertalen van Arabische poëzie is niet eenvoudig, niet alleen doordat een enkel woord in een Arabisch gedicht bij de oosterse lezer een complex van betekenissen kan oproepen dat de westerse lezer ontgaat, maar ook door de vorm die de gedichten hebben. Coupletten heeft het Arabische gedicht (afgezien van enkele speciale vormen) niet; het bestaat uit een

aantal versregels, zelden meer dan een stuk of dertig, die alle hetzelfde rijm en metrum hebben. Iedere versregel bestaat zelf weer uit twee halfverzen, die onderling niet rijmen. Ieder halfvers is een metrische eenheid. De structuur van het Arabisch maakt dat het heel goed mogelijk is om een gedicht van dertig (of meer) op elkaar rijmende regels te maken. In het Nederlands is dat anders, en daarom zijn in de vertaling de langere gedichten verdeeld in groepjes versregels die inhoudelijk min of meer bij elkaar horen.

De vertaling van de termen die Ibn Hazm voor de verschillende soorten liefde gebruikt is ook een probleem. Consequent hetzelfde Arabische woord door hetzelfde Nederlandse woord weergeven bleek ondoenlijk, ook al omdat het Nederlands niet bijzonder rijk is op dit gebied. De kwestie van de sekse van de geliefde over wie in de Arabische tekst gesproken wordt is hierboven al ter sprake gekomen.

Een enkele maal zal men in de tekst stukjes rijmend proza tegenkomen. Rijmproza is in het Arabisch een aparte vorm van literatuur; de Koran is er grotendeels in geschreven. In het Nederlands komt men het ook wel eens tegen, maar niet in de 'officiële' literatuur. *Bruintje Beer* is er een voorbeeld van. In elegant Arabisch proza is het niet ongebruikelijk om af en toe een stukje rijmproza in te lassen, en zulke gedeelten hebben vaak een plechtig karakter.

Zoals meestal het geval is in Arabische werken komt ook in dit boek een aantal Korancitaten voor. Wij citeren ze meestal in de vertaling van J.H. Kramers (Amsterdam 1956), en geven de verwijfsplaats erbij.

De basis van onze vertaling is de editie van D.K. Pétrof (Leiden 1914). Deze editie vormt een getrouwe weergave van het handschrift; slechts hier en daar zijn door Pétrof evident noodzakelijke verbeteringen aangebracht. Daarnaast hebben wij vooral

gebruik gemaakt van de door I. Goldziher (1915) en W. Marçais (1928) voorgestelde tekstverbeteringen. Ook de oosterse edities (overigens alle direct of indirect gebaseerd op de uitgave van Pétrof) van M.Y. Arafa (Damascus 1931), H.K. Sayrafi (Caïro 1959) en T.A. Makki (Caïro 1975) werden door ons benut, daar deze vaak verbeteringen bevatten die de Arabische editeurs op grond van hun taalgevoel hebben aangebracht. Ook de tekst die L. Bercher (Algiers 1949) voorzien van vele verbeteringen en een Franse vertaling publiceerde, is door ons met vrucht gebruikt. Naast deze Franse vertaling raadpleegden wij soms de Engelse vertalingen van A.R. Nykl (Parijs 1931) en A.J. Arberry (Londen 1953), de Duitse van M. Weisweiler (Leiden 1941) en de Italiaanse van F. Gabrieli (Bari 1949). Waar geen van deze bronnen ons hielp en ook het handschrift zelf geen oplossing bood, zijn wij op ons eigen oordeel afgegaan.

De werkverdeling bij het vertalen was als volgt: ieder vertaalde om de beurt een hoofdstuk, waarbij het voorwoord van Ibn Hazm en de beschouwing over het wezen der liefde als eerste hoofdstuk werden vertaald door Jan Just Witkam, het tweede hoofdstuk 'De tekenen der liefde' door Remke Kruk, enzovoort. De definitieve tekst van elk hoofdstuk werd telkens in gezamenlijk overleg vastgesteld. De uiteindelijke bewerking van de gedichten is van Remke Kruk. Het register aan het eind is gemaakt door Jan Just Witkam. Deze nieuwe uitgave van de vertaling van *De ring van de duif* werd door de vertalers geheel nagelezen en op sommige punten in detail veranderd. De spelling is door de uitgever aangepast.

Remke Kruk & Jan Just Witkam
Leiden, december 1976 / februari 2008

Een vaste transcriptiemethode voor het Arabisch bestaat niet. De verschillende methoden hebben ofwel als doel een fonetische weergave van een geschreven Arabische tekst te bieden, ofwel een systeem te geven dat het gebruik van Arabische letters overbodig maakt. Bij de transcriptie van Arabische eigennamen is hier gekozen voor een eenvoudige, overzichtelijke, op Engelse systemen gebaseerde methode. Het leek de vertalers onnodig een exacte transcriptie met allerlei accenten, punten, strepen of andere typografische subtiliteiten te geven. Evenmin leek het nuttig een benadering van het Arabisch na te streven met de Nederlandse wijze van klan-knotatie. Wie zich bij de geschreven transcriptie toch een klank wil voorstellen, bedenke dat *th* wordt uitgesproken als de harde Engelse 'th', *dh* als de zachte Engelse 'th', *sh* als 'sj', *gh* als een brouw-r, *kh* als de Nederlandse 'ch', *q* als een soort 'k', *j* als 'dj' en *u* als 'oe'.

Het Arabische lidwoord *al-* is nooit meegerekend bij de alfabetisering van het register, evenmin als de woorden *ibn* (zoon van), *bint* (dochter van), *abu* en *abi* (vader van), voor zover deze binnen de naamgroepen staan.

IN DE NAAM VAN GOD, DE BARMHARTIGE,
DE ERBARMENDE

Zijn hulp roep ik in.

Dit zijn de woorden van Abu Muhammad, moge God hem vergiffenis schenken.

Het beste waarmee ik kan beginnen is God, de Machtige en Verhevene, te loven zoals Hem toekomt. Verder spreek ik de zegenwens uit over al Zijn profeten in het algemeen en over Muhammad, Zijn dienaar en Zijn gezant, in het bijzonder. Moge God u en mij bewaren voor verwarring en ons niet belasten met iets wat ons vermogen te boven gaat. Moge Hij in Zijn welwillende hulpvaardigheid ons de weg wijzen naar de gehoorzaamheid aan Hem en moge Hij in Zijn goedgunstigheid ons afhouden van daden van ongehoorzaamheid. Moge Hij ons niet overlaten aan de zwakte van onze eigen beslissingen, aan de ontoereikendheid van onze eigen krachten, aan onze broze constitutie, aan onze wisselende meningen, aan onze slechte keuze, aan ons geringe onderscheidingsvermogen en aan de verderfelijke invloed van onze lagere instincten.

Uw brief uit Almería heeft mij bereikt toen ik verbleef aan het hof van Játiva. Het deed me genoegen te horen dat het u

goed gaat. Ik prees God, de Machtige en Verhevene, daarvoor en smeekte Hem u nog lang te bewaren en uw welstand te vermeerderen. Kort daarna zag ik u persoonlijk, toen u, ondanks de lengte van de reis en de afgelegenheid van het gebied, u de moeite getroostte om mij te komen bezoeken, waarvoor u een verre reis moest ondernemen en een grote afstand had af te leggen. Minder dan dat zou al een reden zijn om zich elders te troosten en vergetelheid te zoeken, behalve voor wie, zoals u, de verplichtingen die voortvloeien uit het samen opgroeien en de genegenheid die men van jongs af aan voor elkaar heeft gehad, erkent en wiens liefde van God, de Verhevene, afkomstig is. Zulke vriendschapsbanden nu heeft God tussen ons gesmeed en wij loven en danken Hem daarvoor.

Uw brief impliceerde deze keer meer dan ik van uw brieven gewend was. Bij uw komst hier onthulde u mij uw doel en gaf mij inzage in uw opvattingen volgens de vanouds tussen ons bestaande gewoonte dat u mij deelgenoot maakt van al het zoet en al het bittere, van al het geheime en al het openlijke dat u overkomt, gedreven als u werd door de ware vriendschap, die ik in dubbele mate voor u gevoel zonder dat ik daarvoor een ander loon vraag dan de beantwoording van mijn vriendschap in dezelfde mate.

Over dit onderwerp heb ik een lang gedicht gemaakt, gericht aan Ubayd Allah ibn Abd al-Rahman ibn al-Mughira, de achterkleinzoon van de kalief al-Nasir (God hebbe zijn ziel), die een vriend van mij was. Daarin komen de volgende verzen voor:

De liefde die ik voor je heb zal niet verdwijnen.
Is niet, zoals bij sommigen, een vluchtig beeld.
Ik bood je slechts oprechtheid, en mijn liefde
is in mijn hart gegrift en sierlijk gepenseeld.

Zou er in mijn ziel een ander zijn, ik rukte hem uit.
Met eigen handen wist 'k hem los te breken.
Van jou slechts wil ik houden, anders niet.
Ik kan over niets anders met je spreken.

En als ik dat bereik zijn aarde en mensen
voor mij als stof, en alle aardbewoners vliegjes.

U hebt mij verzocht – moge God uw roem vermeerderen – een verhandeling voor u te schrijven over de liefde, over haar the-matiek, haar oorzaken en wisselvalligheden en over wat in de liefde kan gebeuren, alles naar waarheid, zonder iets toe te voegen of op te smukken, gebaseerd op mijn eigen ervaringen, precies zoals het werkelijk is gebeurd, tot waar mijn geheugen reikt en mijn herinnering gaat. Ik heb mij gehaast om aan uw wens te voldoen. Ware het niet dat ik me verplicht voelde aan uw verzoek gehoor te geven, dan zou ik deze taak niet op mij genomen hebben, en wel omdat zij een luxe is, terwijl wij onze korte levens beter uitsluitend kunnen besteden aan dat wat ons, naar wij mogen hopen, een gerieflijke plaats in het hiernamaals en een goed lot in het leven na dit leven zal bezorgen.

Rechter Humam ibn Ahmad vertelt dat hij had gehoord van Yahya ibn Malik, die het had van A'idh, met een keten van overleveraars die hij terugvoert tot op Abu al-Darda', dat deze laatste eens heeft gezegd: 'Verkwikt uw zielen met iets futiels, om ze te helpen bij het nastreven van het ware.' Een vroom man van onze voortreffelijke voorouders heeft eens gezegd: 'Wie zich niet als een jongeling kan gedragen, kan ook niet echt godsvruchtig zijn.' En een overgeleverd gezegde van de profeet luidt: 'Zorg dat uw hart zich kan ontspannen, anders roest het als ijzer.'

Bij het uitvoeren van de opdracht die u mij hebt gegeven mag ik niet nalaten te vermelden wat ik persoonlijk heb mee-

gemaakt, wat ik door eigen inspanning te weten ben gekomen en wat betrouwbare tijdgenoten mij hebben gemeld. Vergeef mij dat ik namen slechts verhuld aanduid, hetzij omdat zij om beschamende redenen verborgen moeten blijven, of om een geliefde vriend of aanzienlijk man te beschermen. Ik zal alleen dan namen noemen wanneer dit niet schadelijk is voor de betrokkene en hem en mij geen blaam zal treffen wanneer hij bij name wordt genoemd, wanneer bijvoorbeeld de feiten zo algemeen bekend zijn dat geheimhouding en discretie niet nodig zijn, of wanneer de betrokkene ermee instemt dat zijn geschiedenis bekend wordt omdat dat hem volmaakt onverschillig laat.

In deze verhandeling zal ik dichtregels citeren, die ik zelf heb gemaakt naar aanleiding van dingen waarvan ik getuige ben geweest. Verwijt u en wie deze gedichten leest mij nu niet dat ik dezelfde weg bewandel als al die auteurs die zichzelf citeren. Dat is immers normaal bij hen die zich onderscheiden door het maken van poëzie. Bovendien zouden mijn vrienden het mij kwalijk nemen als ik hen hun belevenissen op hun eigen manier liet vertellen. Laat het u genoeg zijn dat ik u vertel wat mij overkomen is in verband met het te behandelen onderwerp en dit als eigen ervaringen aan te duiden.

Ik heb mij verplicht geacht bij het schrijven van dit boek binnen de grenzen te blijven die u mij hebt gesteld en me te beperken tot wat ik zelf heb geobserveerd of van betrouwbare zegslieden heb vernomen. Sta me dus toe de verhalen van de bedoeïenen en de oude Arabieren over te slaan, want hun levenswijze was een andere dan de onze. Er zijn al zo veel verhalen over hen en het is niet mijn gewoonte om een ander rijdier dan mijn eigen uit te putten en evenmin om me te sieren met geleende tooi. God is de Vergevende en de Helpende. Er is geen Heer dan Hij.

Ik heb deze verhandeling in dertig hoofdstukken ingedeeld.

Over de grondbeginselen van de liefde zijn er tien: dit is het eerste hoofdstuk, en dan zijn er hoofdstukken achtereenvolgens over de tekenen der liefde, verliefd worden in een droom, verliefd worden op grond van een beschrijving, over liefde op het eerste gezicht, verliefd worden op de lange duur, het maken van toespelingen, over tekens geven met de ogen, over de briefwisseling, en ten slotte een hoofdstuk over de boodschapper.

Over de *accidentia* van de liefde en haar prijzenswaardige en afkeurenswaardige aspecten zijn er twaalf hoofdstukken. (Nu is de liefde zelf een *accidens* en kan daarom geen substraat zijn voor andere *accidentia*; de liefde is zelf een aspect en kan dus geen aspecten hebben. Dat wij het hier hebben over de aspecten van iets dat zelf een aspect is, is dan ook slechts bij wijze van spreken. Wanneer wij zeggen en constateren dat een *accidens* in werkelijkheid groter of kleiner, mooier of lelijker is dan een ander *accidens*, voor zover wij die werkelijkheid kunnen waarnemen, geven wij daarmee te kennen dat *accidentia* zich onderscheiden door in meerdere of mindere mate af te wijken van de essentie, voor zover wij die zien en kennen. Er is geen sprake van dat zij onderworpen zijn aan kwantitatieve begrenzings- of mogelijkheden van fysieke deling, aangezien zij geen ruimte innemen.) Deze twaalf hoofdstukken behandelen achtereenvolgens: de behulpzame vriend, het verenigd zijn, het bewaren van het liefdesgeheim, het rondvertellen, onderworpenheid, grofheid, op één eigenschap verliefd worden en daarna geen andere meer waarderen, tevredenheid, trouw, trouweloosheid, wegwijnen en als laatste een hoofdstuk over de dood.

Dan heb ik nog zes hoofdstukken over rampen die inherent zijn aan de liefdesrelatie: afkeuring, de bespieder, kwaadspreken, koelheid, scheiding en ten slotte: zich troosten. Van deze zes hoofdstukken zijn er twee, waarin het tegendeel van een al eerder genoemde figuur wordt behandeld: de afkeuring, als

tegendeel van de behulpzame vriend, en de koelheid als tegendeel van het verenigd zijn. De andere vier hebben in de liefdesthematiek geen tegendeel. Voor de bespieder en het kwaadspreken bestaat er helemaal geen tegendeel, behalve dan het niet van toepassing zijn, want er kan pas werkelijk sprake zijn van een tegendeel als het één bij opheffing van het ander daarvoor in de plaats komt, hoewel de scholastici hierover van mening verschillen. Het is dat ik bang ben te lang stil te blijven staan bij een onderwerp dat niet in dit boek thuishoort, anders zou ik het zeker uitputtend behandelen. Dan is er het hoofdstuk over de scheiding; het tegendeel daarvan is nabuurschap, maar nabuurschap behoort niet thuis in de liefdesthematiek. Zich troosten heeft als tegendeel juist de liefde zelf. Immers wanneer men zich troost, impliceert dat dat de liefde afwezig is, opgeheven is.

Ten slotte heb ik nog twee hoofdstukken geschreven waarmee het boek wordt besloten, over de verwerpelijkheid van de zonde en de deugd van de kuisheid, om mijn verhaal te besluiten met een aansporing tot gehoorzaamheid aan God en tot slot van de verhandeling de mensen op te wekken om het goede te doen en het slechte na te laten, wat immers de plicht is van iedere gelovige.

Ik ben uiteindelijk bij enkele van de hoofdstukken afgeweken van de ordening uit het begin van dit hoofdstuk, het eerste hoofdstuk van dit boek. Ik heb ze volgens het natuurlijk verloop der gebeurtenissen, in de volgorde waarin ze horen op een rij gezet, van de eerste tot de laatste fase. De tegengestelden heb ik naast elkaar gezet, zodat de juiste volgorde bij sommige hoofdstukken niet is volgehouden. God vraag ik om hulp.

De hoofdstukken heb ik nu als volgt gerangschikt: het hoofdstuk waarmee wij nu bezig zijn en dat de aanhef van de verhandeling, de indeling van de hoofdstukken en de discussie over het wezen van de liefde bevat; dan achtereenvolgens

de hoofdstukken over de tekenen der liefde, verliefd worden in een droom, verliefd worden op grond van een beschrijving, liefde op het eerste gezicht, verliefd worden op de lange duur, verliefd worden op één eigenschap en daarna geen andere meer waarderen, het maken van toespelingen, tekens geven met de ogen, de briefwisseling, de boodschapper, het bewaren van het liefdesgeheim, het rondvertellen, onderworpenheid, grofheid, afkeuring, de behulpzame vriend, de bespieder, kwaadspreken, verenigd zijn, koelheid, trouw, trouweloosheid, scheiding, tevredenheid, wegwijzen, zich troosten, de dood, en tot besluit de hoofdstukken over de verwerpelijkheid van de zonde en de deugd der kuisheid.

HET WEZEN DER LIEFDE

Liefde is iets – moge God uw roem vermeerderen – dat begint als een grapje en eindigt als bittere ernst. Haar verschillende aspecten zijn te subtiel en te verheven om zich te lenen voor beschrijving en haar wezen kan slechts worden begrepen door eigen ervaring. Liefde wordt niet afgekeurd in de islam en niet verboden door de Wet, immers de harten der mensen zijn in de hand van God, de Machtige en Verhevene. Velen van de rechtgeleide kaliefen en orthodoxe imams zijn verliefd geweest. Hier, in ons Andalusië, zijn dat bijvoorbeeld: Abd al-Rahman ibn Mu'awiya, die verliefd was op Da'ja', verder al-Hakam ibn Hisham en Abd al-Rahman ibn al-Hakam, wiens passie voor Tarub, de moeder van zijn zoon Abdallah, bekender is dan de zon, voorts Muhammad ibn Abd al-Rahman, wiens affaire met Ghazlan, de moeder van zijn zoons Uthman, al-Qasim en al-Mutarraf welbekend is. Dan is er nog de geschiedenis van al-Hakam al-Mustansir, hoe hij viel voor Subh, de moeder van Hisham al-Mu'ayyad Billah (moge God hem en alle anderen

Zijn welbehagen schenken) en zich niet meer bekommerde om zijn kinderen bij andere vrouwen. En zo zijn er velen. Als de moslims niet verplicht waren hun vorsten eer te bewijzen en als ik het niet mijn plicht achtte alleen verhalen over hen op te nemen in dit boek, waaruit duidelijk hun bezonnenheid en godsdienstijver blijken, en het hier geen zaken betrof die zij in de afzondering van hun paleizen in de familiekring hadden meegemaakt (want zulke verhalen hoort men niet verder te vertellen), dan had ik een niet geringe hoeveelheid anekdotes te vertellen gehad. Grote mannen, steunpilaren van hun rijk, zijn verliefd geworden, te veel om op te noemen. Het meest recente geval, dat we kortgeleden hebben meegemaakt, is de liefde van al-Muzaffar Abd al-Malik ibn abi Amir voor Wajid, de dochter van een kaashandelaar, die hem ertoe bracht met haar te trouwen. Dit is hetzelfde meisje dat de vizier Abdallah ibn Maslama tot vrouw nam na de val van de Amirieden. Nadat ook hij gedood was trouwde zij een Berbervorst. Iets dergelijks werd me verteld door Abu al-Aysh ibn Maymun al-Qurashi al-Husayni: Nizar ibn Ma'add, de heerser van Egypte ging zijn zoon, die hem later zou opvolgen (dezelfde die zichzelf later tot God zou verklaren), pas geruime tijd na de geboorte bekijken, hoewel hij geen ander mannelijk nageslacht had om hem op te volgen en de herinnering aan hem levend te houden, behalve deze ene zoon. De oorzaak van dit uitstel was dat hij een slavin op wie hij uitzinnig verliefd was niet voor het hoofd wilde stoten.

Van de vromen en schriftgeleerden van vroeger tijden zijn er genoeg die hier onvermeld kunnen blijven, zo bekend zijn hun gedichten geworden. Om een enkel voorbeeld te noemen: over Ubayd Allah, de kleinzoon van Utba ibn Mas'ud, één van de zeven grote schriftgeleerden van Medina, en zijn gedichten is meer dan genoeg bekend.

Op gezag van Ibn Abbas (God vinde welgevallen aan hem) wordt deze rechtsgeleerde opinie overgeleverd die iedere an-

dere overbodig maakt: 'Deze man is gedood door de liefde, en dan kan geen bloedgeld geïnd en geen bloedwraak genomen worden.'

Men is het niet eens over het wezen van de liefde, daar zijn lange betogen over gehouden. Ik hang de mening aan dat liefde de vereniging is van delen van de ziel, die in deze schepping gescheiden zijn, in hun oorspronkelijke verheven substantie. Dit moet niet opgevat worden, zoals Muhammad ibn Dawud het voorstelt, die zich baseert op filosofen die zeggen dat de zielen halve bollen zijn, maar in die zin, meen ik, dat de zielenkrachten in hun hogere bestaansvorm aan elkaar verwant zijn en qua samenstelling op elkaar lijken. Het is bekend dat het geheim van het samensmelten en uiteengaan van schepselen berust op verbinding en scheiding. Soort zoekt altijd soort en dingen waartussen overeenkomst is trekken elkaar aan. Gelijksortigheid heeft een waarneembaar effect en zichtbare invloed. Tegendelen stoten elkaar af, evenbeelden trekken elkaar aan. Dat is een actief proces, dat we overal om ons heen kunnen waarnemen. A fortiori geldt dit voor de ziel. De wereld van de ziel is immers zuiver en ijl, zij bestaat uit substantie die omhoog stijgt en volmaakt evenwichtig van samenstelling is en daarbij komt dat zij door haar geaardheid openstaat voor overeenstemming en verlangen, voor genegenheid en afkeer, voor lust en weerzin. Dit alles is bekend door de verschillende manieren waarop de mens zich gedraagt en waarbij hij zijn rust vindt. God, de Machtige en Verhevene, zegt: 'Hij is het, die ulieden geschapen heeft uit één ziel en die uit deze haar paar-genoot heeft gemaakt, opdat hij bij haar zijn rust zou vinden' [Koran 7:189]. Het feit dat zij uit hem geschapen was heeft God tot oorzaak gemaakt van dit 'rust vinden'.

Als liefde ontstond door schone lichaamsvormen zou daaruit volgen dat een minder schone vorm geen liefde zou kunnen opwekken, maar we zien juist vaak dat iemand het mindere

prefereert en, ook al weet hij dat er iets beters bestaat, toch geen mogelijkheid ziet voor zijn hart om dit mindere te laten voor wat het is. Als liefde bestond door harmonie van karakter zou iemand nooit kunnen liefhebben zonder de medewerking en sympathie van de ander. Zo weten we dat liefde iets is, dat in de ziel zelf bestaat. Soms ontstaat liefde door een bepaalde oorzaak, maar verdwijnt dan ook weer als die oorzaak verdwijnt. Als iemand u bemint om een bepaalde reden zal hij zich van u afkeren als die reden heeft opgehouden te bestaan. Daarover heb ik de volgende regels geschreven:

Mijn liefde voor jou zal blijven. Zij bereikte
haar hoogste vorm: zij wordt noch meer, noch minder.
Zij heeft haar oorsprong enkel in mijn wil
en niemand die één and're oorzaak weet te vinden.

Een zaak die in zichzelf zijn oorzaak vindt
zal blijven voortbestaan tot in der eeuwigheid,
terwijl de zaak die voortkomt uit iets anders dan zichzelf
te gronde gaat met dat waarvan ze is afgeleid.

Dit wordt nog bevestigd doordat wij immers weten dat liefde bestaat in verschillende soorten. De schoonste is de wederzijdse liefde tussen twee mensen in God, de Machtige en Verhevene, hetzij doordat zij zich beiden ervoor inspannen Gods voorschriften na te leven, doordat zij van dezelfde sekte of rite zijn, of vanwege een superieure wetenschap die de mens door God gegeven wordt. Direct daarop volgen de liefde die voortkomt uit bloedverwantschap, liefde die is ontstaan door innige vriendschap en gemeenschappelijke verlangens, liefde door kameraadschap en bekendheid, liefde die is gebaseerd op respect van iemand voor zijn medemens, liefde die haar oorsprong vindt in het verlangen naar de sociale status van de

geliefde, liefde van twee gelieven die een geheim delen dat ze verplicht zijn te bewaren, liefde die alleen bestaat voor het vinden van genot en de vervulling van verlangens, en ten slotte gepassioneerde liefde, die geen andere oorzaak heeft dan die we al noemden: de gemeenschap der zielen. Voor al deze soorten van liefde geldt, dat ze eindigen zodra hun oorzaken ophouden te bestaan, dat ze vermeerderen of verminderen in gelijke tred met hun oorzaken, en dat hun kracht of zwakte direct in verband staat met de nabijheid of verwijdering van die oorzaken. Dit geldt echter niet voor de ware gepassioneerde liefde, die een volledige heerschappij over de ziel uitoefent en die geen einde kent behalve dan door de dood. Zo kan het gebeuren dat u iemand ziet die het besluit heeft genomen zijn liefde geheel te vergeten en op hoge leeftijd is gekomen. Wanneer u hem er dan aan herinnert, zal hij het weer weten, zal hij geschokt zijn, zal hij zich weer jeugdig voelen, komt de vroegere vreugde weer over hem en wordt hij door ontroering bevangen. In de andere soorten van liefde, die ik hierboven heb genoemd, komt niets dergelijks voor: geen preoccupatie, geen verwardheid, boze influisteringen, verandering in de karaktertrekken of wijzigingen in de natuurlijke aanleg, geen vermageren, slaken van zuchten en al dergelijke tekenen van verdriet, die zich voordoen bij de gepassioneerde liefde.

Daarmee is bewezen dat liefde een geestelijke overeenstemming is, een samensmelting der zielen. Als iemand nu tegenwerpt dat, als dit zo is, liefde tussen twee mensen even groot moet zijn, omdat hun beider aandeel in de vereniging één en hetzelfde is, dan moet mijn antwoord daarop luiden: 'Zo waar ik leef, dat is een steekhoudend argument.' Maar de ziel van degene die geen liefde gevoelt voor degene die hem bemint is aan alle kanten omgeven door verhullende bijkomstigheden en door de versluiering die gevormd wordt door aardse eigenschappen. Zodoende voelt zij niet de aantrekkingskracht van

het andere deel dat met haar verbonden was voordat zij in haar huidige staat geraakte. Als zij vrij zou zijn zouden de gelieven een gelijk aandeel hebben in de vereniging bij de liefde. De ziel van de minnaar is vrij en weet waar dat, wat haar zo na is, zich bevindt; zij streeft ernaar dat te bereiken, onderzoekt het, verlangt het te ontmoeten en trekt het aan, wanneer zij maar kan, zoals een magneet ijzer aantrekt.

De wezenlijke kracht van de magneet die met de wezenlijke kracht van ijzer in aanraking komt is niet sterk en zuiver genoeg om te zoeken naar het ijzer, hoewel zij van dezelfde soort en samenstelling zijn. De kracht van ijzer zoekt, omdat zij zo sterk is, naar haar eigen soort en wordt daartoe aangetrokken, want beweging ontstaat altijd door toedoen van de sterkste. Wanneer zij aan zichzelf wordt overgelaten en niet gehinderd wordt door obstakels zoekt zij naar wat haar gelijkt, concentreert zich daarop en beweegt zich daarnaar toe. Dit doet zij door haar natuurlijke geaardheid en noodzakelijkerwijs, niet uit vrije verkiezing of vooropgezette bedoeling. Als men ijzer met de hand vasthoudt wordt het niet door de magneet aangetrokken, omdat zijn kracht niet voldoende is om ook nog datgene te overwinnen waardoor het wordt vastgehouden, en wat sterker is. Als de deeltjes ijzer groot in aantal zijn, werken ze op elkaar in, stellen zich tevreden met hun eigen soort zonder te zoeken naar het weinige van hun krachten, dat zich op een afstand van hen bevindt. Als de massa van de magneet groot is en zijn krachten overeenkomen met die welke in het ijzer verborgen zijn, keert het ijzer tot zijn gewone natuur terug.

Dat geldt ook voor het vuur dat in de vuursteen verborgen zit: ondanks het vermogen van vuur om zich te verenigen en zijn verspreide deeltjes bijeen te houden, waar ze zich ook mogen bevinden, komt het pas tevoorschijn als er tegen de steen wordt geslagen en beide lichamen tegen elkaar geperst en ge-

wreven worden. Gebeurt dat niet, dan blijft het vuur in de steen verborgen en zal zich niet manifesteren.

Nog een bewijs voor mijn theorie is het feit dat u nooit twee mensen van elkaar ziet houden of er is beslist wel een gelijkenis of overeenstemming in natuurlijke aanleg tussen hen vast te stellen, hoe gering ook. Naarmate de gelijkenis groter is vermeerderd de eensgezindheid en is de liefde sterker. Als u hierop let kunt u het met eigen ogen vaststellen. Het wordt nog bevestigd door deze woorden van de gezant Gods: 'Zielen zijn als soldaten in een leger. Zij die elkaar kennen gaan vriendelijk met elkaar om, zij die elkaar niet kennen bejegenen elkaar vijandig.' Er wordt overgeleverd uit de mond van een vroom man: 'De zielen der gelovigen kennen elkaar.'

Daarom ook voelde Hippocrates geen enkel verdriet, toen hem werd verteld dat een zeer verdorven man verliefd op hem was geworden. Toen hij daarover opmerkingen te horen kreeg zei hij: 'Hij zou niet verliefd op mij zijn geworden als ik niet enkele eigenschappen met hem gemeen had.' Plato vertelt dat een zekere koning hem eens ten onrechte gevangen liet zetten en dat hij net zo lang argumenteerde totdat zijn onschuld zonneklaar was komen vast te staan, en de koning wist dat hij onrecht tegenover hem bedreven had. Daarop zei zijn vizier, die Plato's woorden aan de koning had overgebracht: 'O koning, het is nu toch duidelijk dat deze man onschuldig is. Wat is er dan nog tussen u beiden?' De koning antwoordde: 'Zo waar

ik leef, ik kan hem van niets betichten, maar ik mág hem niet, dat is alles. Waarom? Ik weet het niet.' De vizier bracht dit aan Plato over en deze vertelt: 'Ik moest dus mijn ziel en mijn karakter onderzoeken en zien of daarin iets corresponderends was waarmee ik zijn ziel en karakter tegemoet kon treden. Ik bestudeerde zijn karakter aandachtig en kwam tot de conclusie dat hij een minnaar van het recht was en onrecht haatte. Deze

zelfde eigenschap nu constateerde ik ook bij mijzelf. Zodra ik deze overeenstemming in het geweer bracht en zijn ziel confronteerde met deze eigenschap van mijn ziel, gaf hij bevel mij in vrijheid te stellen.' En tegen zijn vizier zei de koning: 'Nu is alles wat ik tegen hem had verdwenen.'

Dat liefde in de meeste gevallen haar oog laat vallen op schone vormen, heeft natuurlijk als oorzaak het feit dat de ziel zelf schoon is en daarom een hartstocht heeft voor alles wat schoon is, en sympathie voelt voor perfect gevormde beelden. Als zij zo'n beeld ziet hecht zij zich eraan en als zij vervolgens erachter iets ontwaart dat gelijkenis met haar vertoont, verbindt zij zich daarmee en komt echte liefde tot stand. Als zij daarentegen achter de vorm niets ontwaart dat gelijkenis met haar vertoont, zal haar liefde zich slechts bepalen tot die uiterlijke vorm, en dit is zinnelijke lust. Uiterlijke vormen hebben een bijzonder vermogen om de verspreide delen van de zielen bijeen te brengen.

In het eerste boek van de Thora heb ik gelezen dat de profeet Jacob (vrede zij over hem) in de tijd dat hij de kudde van zijn oom Laban, de bruidsschat van Labans dochter, hoedde, met zijn oom was overeengekomen de jongen te delen. Effen dieren zouden voor Jacob zijn, Laban kreeg de dieren met een bles. Jacob (vrede zij over hem) nam daarop twijgjes van een boom, waarvan hij de bast voor de helft afschilde en voor de andere helft eraan liet zitten. Toen wierp hij alle twijgen in het water waar hij zijn dieren liet drinken, en dreef daarheen de dieren die gedekt waren. Het resultaat was dat de kalfjes in twee groepen uiteenvielen: de ene helft was effen, de andere droeg een bles. [Vgl. Genesis 30:32-42]

Van een fysionomist wordt het volgende verteld: twee blanke ouders kwamen bij hem met een zwart kind. Hij keek naar de typerende kenmerken van het kind en zag dat het zonder enige twijfel van hen was. Toen verklaarde hij dat hij graag de

plaats zou willen zien waar het kind verwekt was. Men liet hem binnen in het huis en bracht hem in de echtelijke slaapkamer. Daar zag hij tegenover het hoofdeinde van de vrouw op de muur een afbeelding van een neger. 'Het komt door deze afbeelding dat u een zwarte zoon geboren is,' verklaarde hij daarop tegen de vader van het kind.

De scholastische dichters hebben dit thema veelvuldig behandeld in hun poëzie: het uiterlijke, zichtbare toespreken alsof het iets innerlijks en abstracts is. Dit gebeurt zeer vaak in de gedichten van al-Nazzam Ibrahim ibn Sayyar, en ook die van de andere scholastici. Zelf heb ik ook zulke poëzie gemaakt, waaruit ik hier de volgende regels citeer:

Of wij de vijand overwinnen of zelf worden verjaagd,
ge weet dat het geen and're oorzaak heeft
dan de drang naar u, parel verborgen onder mensen,
die in het hart van alle stervelingen leeft.

Wie u 's nachts voor zich uit ziet, buigt niet af,
slechts naar uw rijzend licht hoeft hij zich te richten.
Wie u achter zich weet, zal voor de drang
op zijn schreden terug te keren steeds gewillig zwichten.

En in dezelfde trant heb ik ook deze regels geschreven:

Hoor je tot de engelen of ben je toch een mens?
Vertel het me, daar onmacht mijn inzicht parten speelt.
Ik zie een menselijke vorm die, als ik erover denk,
aan hemelse substantie moet zijn toebedeeld.

Gezegend Hij, die de wegen van Zijn schepping zo deed zijn
dat jij daarin het stralend licht bent van nature.
Ik twijfel er niet aan dat jij de ziel moet zijn
die bindende geestverwantschap naar mij toe moest sturen.

Voor jouw geschapen zijn ontbreekt me elk bewijs,
waarop ik af kan gaan; alleen je zichtbaarheid.
Had ik niet met eigen ogen jouw bestaan aanschouwd,
dan hield ik je voor de Rede, de Hoogste Werkelijkheid.

Een van mijn vrienden heeft een gedicht van mij de ‘Imaginaire Waarneming’ genoemd. De nu volgende regels zijn er uit afkomstig:

In hem zijn alle tegenstellingen vertegenwoordigd.
Hoe valt verschil in zin dan aan te geven?
O jij! Substantie ben je, die geen dimensies heeft,
een ‘accidens’ dat blijvend is en nooit wordt opgeheven.
De scholastiek werp je omver, daarin is ons
sinds jij verschenen bent geen duidelijkheid gebleven.

Exact hetzelfde is te constateren bij haat. U kunt twee mensen elkaar zonder enige aanleiding of reden zien haten en een volstrekt irrationele antipathie voor elkaar ontwikkelen.

Liefde is – moge God u kracht schenken – een slopende kwaal en het geneesmiddel ertegen moet worden toegediend op een wijze die daarmee in verhouding is. Liefde is een heerlijke ziekte, een fel begeerd ongemak; wie er niet aan lijdt, wil er niet vrij van zijn en wie er ziek van is, wil er niet van genezen worden. Liefde maakt mooi wat iemand voorheen lelijk vond en maakt gemakkelijk wat hem tevoren moeilijk viel, zozeer zelfs dat aangeboren eigenschappen en ingeschapen karaktertrekken erdoor kunnen veranderen. Dit alles zal ik behandelen in het daartoe bestemde hoofdstuk, zo God het wil.

Onder mijn kennissen telde ik een jonge man, die in het moeras der liefde was vastgeraakt en gevangen zat als in een valstrik. Zijn gezondheid werd erdoor in gevaar gebracht en hij

moest geruime tijd het bed houden. Zijn ziel vond geen genezing doordat hij in zijn gebeden tot God, de Machtige en Verhevene, niet onthulde wat hem kwelde en zijn tong daartoe niet de vrijheid gaf. Zijn enige smeekbede gold het samenzijn met zijn geliefde en toegang tot zijn beminde, terwijl dat hem hevige smart en langdurige kwellingen bezorgde. Wat te denken van een zieke, die zijn ziekte niet kwijt wil raken? Op een dag zat ik bij hem en ik zag dat zijn gestalte gebogen was. Hij zag er slecht uit en liet het hoofd hangen. Dat deed me verdriet en in de loop van ons gesprek zei ik tegen hem: ‘Moge God je van je verdriet verlossen,’ maar op zijn gezicht tekende zich grote weerzin af. Over een dergelijk geval heb ik een lang gedicht gemaakt waaruit ik deze regels citeer:

Ik geniet van mijn kwellung om jou, mijn verlangen,
tot in lengte van dagen duurt mijn liefde voort.
En als men zegt: ‘U zult hem wel vergeten,’
vormen twee klanken, N en EE, mijn antwoord.

Deze kenmerken staan in tegenstelling tot wat Abu Bakr Muhammad ibn Qasim ibn Muhammad al-Qurashi (beter bekend als al-Shabanisi, een afstammeling van de imam Hisham ibn Abd al-Rahman ibn Mu‘awiya) mij over zichzelf heeft verteld. Hij had, zei hij, nog nooit iemand liefgehad, nog nimmer verdriet gevoeld over het gescheiden worden van een vriend en had nog nooit in zijn leven de grens tussen kameraadschap en vriendschap, tussen liefde en passie overschreden.

DE TEKENEN DER LIEFDE

De liefde heeft haar tekenen, en de intelligente toeschouwer kunnen die niet ontgaan. Het eerste teken is dat de minnaar

zijn blik niet van zijn geliefde kan afhouden, want het oog is de directe toegangspoort tot de ziel. Het doorvorst haar geheimen, geeft uiting aan haar gevoelens en verwoordt wat zij het diepst verbergt. U ziet de minnaar onafgebroken kijken zonder met de ogen te knippen. Zijn blik volgt de geliefde waar hij gaat, tot in iedere hoek, en draait met hem mee als een kameleon met de zon. Ik heb daar enige versregels op gemaakt:

Mijn blik blijft steeds op je rusten,
een magische steen ben je, lief.
Jij bent mijn zelfstandig naamwoord,
mijn blik is je adjectief.

Een ander teken is dat de verliefde zich in het gesprek bijna uitsluitend tot zijn geliefde wendt. En als hij probeerde dat te vermijden is de krampachtigheid van zijn poging voor iedereen duidelijk. Hij luistert ademloos wanneer de geliefde spreekt, vol bewondering voor alles wat deze te berde brengt, alsof het een zeldzaam natuurwonder betrof. Hij hecht geloof aan wat hij zegt, al zijn het leugens. Hij is het met hem eens, ook al heeft hij het bij het verkeerde eind, en bevestigt zijn uitspraken ook al zijn ze niet waar. Kortom, hij volgt hem in alles, welke wending zijn woorden ook nemen. Ook haast hij zich wanneer hij naar zijn geliefde toegaat en gaat met opzet dicht in zijn buurt zitten. Hij verwaarloost bezigheden die het hem noodzakelijk maken van zijn geliefde te scheiden, veronachtzaamt elke belangrijke zaak die met zich mee zou brengen dat hij hem zou moeten verlaten, en talmt langdurig bij het vertrek. Ook daarop heb ik enige versregels gemaakt:

Van je weg ga 'k met trage schreden
als werd ik ter slachtbank geleid.

Naar je toe kom ik op vleugels
als de maan die de hemel doorsnijdt,
en traag als de vaste sterren
verwijder ik mij bij ons afscheid.

De minnaar wordt door schrik en verbijstering bevangen als de geliefde plotseling verschijnt en hij hem onverwachts in het oog krijgt. Ook raakt hij in verwarring als hij iemand ziet die op zijn geliefde lijkt, of als hij onverwachts diens naam hoort noemen. Daarover heb ik een gedicht geschreven waar de volgende regels in voorkomen:

Een rood gewaad zie 'k slechts, en 't doet
mijn hart van pijn onrustig slaan.
Zijn blik verwondt, en met het bloed
verft hij zijn kleed als met saffloer.

De minnaar is vrijgevig met alles wat hij bezit, ook al was hij daar vroeger nog zo zuinig mee: hij gedraagt zich alsof hij zelf degene is die geschenken ontvangt en voor wiens geluk wordt geijverd, alles met het doel om zich van zijn beste kant te laten zien en zichzelf begerlijk te maken. In een toestand van verliefdheid worden gierigaards vrijgevig, bloeien nurksen op, worden lafaards moedig, stroeve mensen vrolijk en veranderen onontwikkelde lieden in mensen van beschaving. Slonzige mensen gaan plotseling aandacht aan hun uiterlijk besteden, bochels rechten hun rug, grijsaards gedragen zich als jongelingen, asceten verliezen het hoofd en oppassende lieden gooien zich te grabbel.

Dit zijn de tekenen die men waarneemt voordat het liefdesvuur met verzengende gloed is ontbrand en de vlammen ervan hoog oplaaien. Als de liefde wortel heeft geschoten en haar vorm heeft gevonden, ziet men de gelieven heimelijke gesprek-

ken voeren en zich in gezelschap niet met de aanwezigen, doch slechts met elkaar bemoeien. Ik heb een paar verzen geschreven waarin ik een aantal van dit soort tekenen opsom:

Lieflijk gesprek waar zijn naam valt
en als ambergeur mij omzweeft.
Alleen voor zijn woord heb ik aandacht,
dat elegantie, gevatheid heeft.

Ook al zat de kalief aan mijn zijde,
dan liet ik mijn lief niet alleen.
Als ik wegga, door noodzaak gedwongen,
kijk ik over mijn schouder heen.

Mijn blik hecht zich vast, mijn lichaam vertrekt
verdrinkend een blik naar de kant:
'Zonder hem leven!' en dan zink ik weg:
is er keus tussen poel en schroeiende brand?
En zeg jij: 'Kunnen wij naar de hemel reizen?'
dan zeg ik: 'Ja, laat mij de trap maar wijzen.'

Tot de tekenen die de oplettende toeschouwer niet kunnen ontgaan behoren ook een grote mate van opgewektheid, het dicht bij elkaar staan in een grote ruimte, de wedijver over dingen die een van beide gelieven ter hand neemt en de vele veelbetekenende blikken die zij wisselen. Ook proberen de gelieven tegen elkaar aan te leunen bij het zitten en raken opzettelijk elkaars hand aan tijdens het gesprek. Zij proberen trouwens steeds elkaars zichtbare lichaamsdelen aan te raken. Ook ziet men de minnaar wel de resten uit het glas van zijn geliefde opdrinken terwijl hij probeert de plaats te vinden waar diens lippen het glas hebben beroerd.

Er zijn ook tekenen die de indruk van het tegendeel wekken.

Dat hangt samen met hun aanleiding, de toevallige omstandigheden waaruit ze voortvloeien, de oorzaken die ertoe leiden en de gedachten waaruit ze voortkomen. Tegenstellingen zijn slechts schijnbaar: als de tegenstrijdigheid tot het uiterste wordt doorgevoerd, verandert zij in overeenkomst. De oorzaak daarvan ligt in de macht van God, de Machtige en Verhevene, en gaat het menselijk bevattingvermogen te boven. Zo krijgt ijs het effect van vuur, wanneer men het enige tijd in de hand houdt, en zo zien wij dat hevige vreugde, evenals hevig verdriet, dodelijk kan zijn. Als iemand erg moet lachen, kunnen hem de tranen over de wangen stromen.

Dit soort dingen komt veel voor en we zien ze ook bij gelieven: als zij elkaars liefde blijken te beantwoorden en daarover tussen hen absolute zekerheid bestaat, zijn er telkens strubbelingen tussen hen. Zij spreken elkaar opzettelijk tegen en lopen bij de geringste aanleiding weg. Ze hangen aan elkaars lippen en leggen ieder woord dat de ander zegt verkeerd uit, alles bij wijze van proefneming die nog eens duidelijk moet maken wat ze van elkaar al lang weten.

Bij dit soort moeilijkheden vindt in tegenstelling tot echte verwijdering en onenigheid, die uit vijandschap voortkomen, en waarbij men met ruzie uiteengaat, ook weer snel een verzoening plaats. Als de twist tussen de gelieven zo hoog is opgelopen dat het heel lang zou duren voor het weer was bijgelegd als het om een twist tussen willekeurige mensen ging pas na lange tijd weer bijgelegd zou worden, en dan nog alleen als het kalme en weinig haatdragende mensen betrof – want tussen haatdragende mensen zou het zeker nooit meer in orde komen – dan blijkt tussen gelieven alles ineens weer pais en vree. Alle verwijten zijn vergeten, de twistpunten zijn verdwenen, en ze lachen en schertsen weer alsof er niets is gebeurd. En dat alles kan zich in korte tijd diverse malen herhalen. Neemt u dit verschijnsel bij twee mensen waar dan hoeft u niet meer te twijfelen: u kunt

er rotsvast van overtuigd zijn dat er tussen hen een verborgen liefdesgeheim bestaat. U kunt daar zonder meer van verzekerd zijn en het beschouwen als een betrouwbare proef op de som, want dergelijke verschijnselen kunnen slechts voortkomen uit verbondenheid in liefde en oprechte genegenheid, zoals ik dikwijls heb waargenomen.

Een ander teken is dat de verliefde het uitspreken van de naam van zijn beminde provoceert en er behagen in schept om over hem te spreken. Hij maakt hem zelfs tot zijn vaste gespreksonderwerp en voelt zich het gelukkigst wanneer hij daartoe de gelegenheid heeft. Hij wordt daarbij zelfs niet weerhouden door angst dat zijn toehoorders hun conclusies zullen trekken en de zaak voor alle aanwezigen volkomen duidelijk zal zijn, want liefde maakt blind en doof. Als de verliefde zou kunnen bewerkstelligen dat er in het gezelschap waarin hij zich bevond uitsluitend over zijn beminde gesproken zou worden, zou hij dat zeker doen.

Iemand die werkelijk verliefd is kan het overkomen dat hij zich vol eetlust aan tafel zet, en dat hem dan plotseling de keel wordt dichtgeknepen doordat hij bij toeval de naam van zijn geliefde opvangt. Zijn slokdarm is dan dichtgesnoerd, voedsel of water kan hij niet meer naar binnen krijgen en de woorden blijven hem in de keel steken. Soms zal hij opgewekt het woord tot u richten; plotseling komt de gedachte aan zijn beminde bij hem op en dan beginnen zijn woorden te haperen, zodat het gesprek stokt. Het teken daarvan is dat hij niets meer zegt, het hoofd buigt en zich geheel voor zijn omgeving afsluit. Het ene ogenblik ziet hij er opgewekt uit en is volkomen ontspannen in zijn optreden, het volgende moment is hij gesloten, bedrukt, verward, beweegt zich houterig, spreekt met tegenzin en voelt zich gehinderd wanneer hem iets wordt gevraagd.

Tot de tekenen behoren verder een voorkeur voor het alleen

zijn en de afzondering. Een overduidelijke aanwijzing en een onmiskenbaar teken van de aanwezigheid van verborgen zielsmart is ook dat iemand sterk vermagerd zonder dat hij koorts heeft of ziek is, zozeer zelfs dat hij zich niet meer kan verplaatsen, bewegen of lopen.

Slapeloosheid is ook een verschijnsel dat zich bij verliefden voordoet. Dichters hebben dat veelvuldig beschreven: ze noemen verliefden de 'hoeders der sterren' en beschrijven de lange duur die de nacht voor hen heeft. Daarover heb ik de volgende verzen geschreven, waarin ik het ook heb over het bewaren van het liefdesgeheim en de manier waarop dat geheim door bepaalde tekenen aan het licht kan komen.

De wolken voelen met mij mee
en laten de regen stromen.
De nacht is mij om jouwentwil
bij mijn wake te hulp gekomen.

Duurt de duisternis dan eindeloos,
zal ik nooit in slaap geraken?
De dag is onbereikbaar ver,
steeds erger kwelt mij 't waken.

De sterren? Zij laten voor mensenblik
hun glans door de wolken behoeden.
Mijn verborgen hart is jouw, mijn lief,
en laat zich alleen vermoeden.

En over hetzelfde onderwerp een ander vers, waarin de volgende regels voorkomen:

Ik hoed de sterren, als was mij gelast
ze alle te hoeden, dwalend of vast.

Mijn zwarte gedachten: zij zijn als de nacht
waarin door sterren van hartstocht licht wordt gebracht.

Of een tuin die 'k bewaak, waar het groene donker
van 't gewas is versierd met narcisengeflonker.

Wat betreft observatie der hemellichamen
zou zelfs Ptolemaeus mijn ijver beamen.

Van het een komt men op het ander en daarom nog het volgende: in deze verzen komt een regel voor, waarin twee dingen met twee andere vergeleken worden, namelijk de regel die begint met 'Mijn zwarte gedachten...'. In de poëzie is dat een zeldzaamheid. Ik heb een nog kunstiger voorbeeld van deze stijlfiguur gemaakt door de vergelijking van drie en zelfs vier dingen in één versregel. Beide voorbeelden komen in dit gedicht voor:

Een verliefde, bekommerd en slapeloos,
wijn van laster gistend in 't bloed,
wisselt telkens van stemming. Binnen het uur
komt hij nader, stoot af, toont zich bitter en zoet.

Goedgezindheid en afkeer, behagen, scheiding
zijn als sterren aan ons firmament.
Ook sterren staan soms in samenstand,
gaan dan weer uiteen, brengen heil of ellend.

Nu betreurt hij mijn lange liefdesverdriet.
Nu ben ik het die anderen jaloers op mij ziet!

Hoe mild stemmen ons nu ontlukende bloemen

die de ochtendwolk voor zijn regen danken:
donk're wolken en regen op de geurende tuin
zijn als wimpers vol tranen op rozige wangen.

Ik hoop dat niemand mij het gebruik van het woord 'samenstand' kwalijk neemt. Het is de term die sterrenkundigen gebruiken voor het samenkomen van twee sterren op dezelfde graad.

Ik ben er zelfs in geslaagd vijf dingen in één versregel te vergelijken:

Ik was alleen met haar en met de wijn.
De nacht had alle licht verduisterd op zijn ronde.

Alleen in haar nabijheid leef ik op.
Is hunker naar het leven soms een zonde?

Zij, ik, het glas, de wijn en het donker:
regen, aarde en parels, git en goudgeflonker!

Meer dan vijf is niet mogelijk. Niemand kan een vergelijking maken met nog meer onderdelen, omdat de regels der verskunst en woordvorming dat niet toelaten.

Verliefden tonen zich onrustig in twee gevallen. Het eerste is dit: één van de twee verwacht zijn geliefde te ontmoeten en er doet zich een beletsel voor. Daarover kan ik het volgende vertellen. Ik heb eens iemand gekend wiens geliefde beloofd had hem te komen bezoeken. Hij deed niets anders dan heen en weer lopen, kon niet stilzitten, bleef geen ogenblik op dezelfde plaats en liep maar op en neer. De blijdschap bracht hem in een koortsachtige opwindning zodat zijn gebruikelijke waardige ernst verdwenen was.

Op het thema van het 'wachten op bezoek' heb ik de volgende verzen geschreven:

Ik wachtte tot het nacht werd want ik hoopte
je nog te zien, mijn doel en diepst verlangen.
Maar toen het duister viel gaf ik het op,
voor 't eerst door wanhoop om de naderende nacht bevangen.
Eén teken is er dat mij niet bedriegt,
een leidraad waar ik mij in zo'n geval naar richt:
als jij de wens zou hebben om mij te bezoeken,
dan viel geen duisternis en bleef het altijd licht.

Het tweede geval waarin men geliefden onrustig ziet doet zich
voor wanneer er tussen hen harde woorden zijn gevallen die
slechts door een uitgebreide uiteenzetting opgehelderd kunnen
worden. Dan ziet men de onrust in hevigheid toenemen totdat
zij het punt bereikt waarop de verliefde, als hij op vergiffenis
hoopt, het niet langer uithoudt, óf zijn onrust slaat om in wroe-
ging en verdriet als hij verwijdering vreest. Verder doet zich bij
verliefden het verschijnsel voor dat de minnaar zich erbij neer-
legt dat zijn geliefde hem hardvochtig behandelt. Daar zal ik, zo
God het mij vergunt, in een apart hoofdstuk nader op ingaan.

Tot de verschijnselen van de liefde behoort ook dat hevig
verdriet en sprakeloze ontzetting zich van de verliefde meester
maken wanneer hij merkt dat zijn geliefde afkeer voor hem
voelt en hem uit de weg gaat. Tekenen van deze geestestoe-
stand zijn dat de minnaar kreunende geluiden maakt, zich
nauwelijks verroert, jammert en diepe zuchten slaakt.

Daarover heb ik een gedicht geschreven, waarin de volgende
regels voorkomen:

Het schone geduld is opgesloten.
Rijkelijk worden tranen vergoten.

Tot de tekenen die men waarneemt behoort ook dat de ver-

liefde genegenheid koestert voor de familie en verwanten van
zijn beminde, zelfs in zulk een mate dat hij meer op hen ge-
steld is dan op zichzelf, zijn eigen familie en allen die hem na-
staan.

Ook het wenen is een teken van verliefdheid. De ene min-
naar doet dat echter meer dan de andere. Bij sommigen stro-
men de tranen rijkelijk en vloeien de ogen op elk gewenst mo-
ment over, anderen evenwel houden het droog en moeten het
zonder tranen stellen. Ikzelf behoor tot de laatste groep. De
oorzaak daarvan is dat ik als kind veel wierook gebruikt heb
tegen de hartkloppingen, waar ik destijds aan leed. Het gevolg
is dat mij een vreselijk onheil kan overkomen, waarbij ik mijn
hart voel samenkrimpen en ik een smart ervaar die bitterder is
dan een woestijnkalebas, een onheil waarbij mij de woorden op
de lippen besterven en mijn adem stopt, zonder dat ik er een
traan bij laat. Slechts sporadisch weet ik enkele tranen te voor-
schijn te brengen.

Dit doet mij denken aan de dag dat mijn vriend Abu Bakr
Muhammad ibn Ishaq en ik afscheid namen van onze vriend
Abu Amir Muhammad ibn Amir (God hebbe zijn ziel) toen hij
naar het Oosten vertrok – een reis waarvan we hem niet heb-
ben teruggezien. Abu Bakr barstte bij het afscheid in tranen uit
en citeerde het volgende vers:

Als op de dag van Wasit een oog om u niet weent
tot de laatste traan is vergoten, is 't versteend.

Het is een regel uit het klaaglied op de dood van Yazid ibn
Umar ibn Hubayra, God hebbe zijn ziel. Wij stonden bij die
gelegenheid op het strand van Malaga. Ook ik gaf op allerlei
manieren uiting aan mijn droefheid en verdriet, maar mijn tra-
nen kwamen mij daarbij niet te hulp. Bij wijze van repliek op
het door Abu Bakr geciteerde vers zei ik:

De man die zich beheerst zelfs op het afscheidsuur
is ongetwijfeld iemand met een krachtige natuur.

Over de wijze waarop mensen zich in dit opzicht gedragen heb
ik in mijn jeugd een gedicht geschreven dat aldus begint:

Het teken van verdriet: een hart dat brandt,
een hete traan die langs de wangen glijdt.
Over het hartsgeheim, door de verliefden stilgezwegen,
wordt door betraande ogen uitgeweid.
Want ziet men uit een ooghoek tranen druppen,
dan weet men dat het hart aan liefde lijdt.

Een ander verschijnsel van de liefde zijn de achterdocht en het wantrouwen dat de geliefden tonen over elk woord dat door een van beiden wordt geuit en de neiging om ieder woord anders op te vatten dan het bedoeld is. Dat geeft dan aanleiding tot gekibbel. Zo ken ik iemand die de meest welwillende man is die men zich kan voorstellen, de grootmoedigste, geduldigste, verdraagzaamste, ruimhartigste persoon ter wereld, en die van zijn geliefde niets kan verdragen: bij het geringste meningsverschil barst hij uit in een stroom van verwijten en verdachtmakingen. Ik heb daar een gedicht over geschreven, waarin de volgende regels voorkomen:

Je geringste daad wekt mijn boze gedachten.
Veracht'lijk wordt men door gering te achten.

Kondigt zich afkeer, verwijdering aan?
Elk vuur immers is uit een vonkje ontstaan!

In het nietige, kleine, verbergt zich het grote.
Uit zaadjes zijn bomen opgeschoten.

Men ziet ook dat de verliefde, wanneer hij niet zeker is van de duurzaamheid van de gevoelens van zijn beminde, de uiterste behoedzaamheid aan den dag legt: hij verzorgt zijn spraak en besteedt veel aandacht aan de manier waarop hij zich beweegt en kijkt, vooral wanneer hij het slachtoffer is van iemand die een onberekenbaar humeur heeft en altijd iets aan te merken vindt.

Een teken van liefde is ook dat de verliefde zijn beminde nauwlettend gadeslaat, elk woord dat hij zegt onthoudt, alles over hem te weten probeert te komen totdat hem geen detail meer onbekend is, en zijn gangen nauwkeurig nagaat. Waarlijk, een onnozele hals kan zich onder deze omstandigheden ontwikkelen tot een scherpzinnig speurder, en een onachtzame tot een scherp opmerker.

Ik herinner mij nog het volgende verhaal: Op een dag zat ik met nog enige andere mensen in de spreekkamer van Isma'il ibn Yunus, een joodse arts uit Almería die de kunst der fysionomie buitengewoon goed verstond. Mujahid ibn al-Hasin al-Qaysi wees op een man, Hatim abu al-Baqa geheten, die zich van ons verwijderde, en vroeg: 'Wat kunt u ons over deze man vertellen?' Isma'il keek een ogenblik naar hem en zei toen: 'Dat is een man die verliefd is.' 'U hebt gelijk, maar waaraan hebt u dat gezien?' 'Niet aan zijn gedrag; uitsluitend aan de uitdrukking van opperste verbijstering op zijn gezicht. Daar kan ik zonder enige twijfel uit aflezen dat de man verliefd is.'

VERLIEFD WORDEN IN EEN DROOM

Het staat vast, dat aan iedere liefde een oorzaak ten grondslag ligt. Ik begin met de meest onwaarschijnlijke daarvan om het betoog een ordelijk verloop te geven, hoewel men doorgaans

begint met het gemakkelijkste en meest voor de hand liggende. Als ik deze oorzaak niet zelf had geconstateerd zou ik hem nooit behandeld hebben, omdat hij zo ongewoon is.

Op zekere dag bezocht ik onze vriend Abu al-Sirri Ammar ibn Ziyad, de cliënt van al-Mu'ayyad, en trof hem in diep gepeins verzonken. Ik vroeg hem wat er was, maar hij weigerde iets te zeggen, tot hij na enige tijd zei: 'Zoiets vreemds als je nog nooit gehoord hebt.' 'Wat dan,' vroeg ik en hij antwoordde: 'Vannacht heb ik in mijn droom een meisje gezien en toen ik ontwaakte bleek ik mijn hart aan haar verloren te hebben. Mijn gedachten waren geheel van haar vervuld, en nu weet ik me van verliefdheid geen raad.'

Vele dagen, meer dan een maand, bleef hij zo zitten, verloren in zijn gedachten en door niets op te vrolijken, zo verliefd was hij. Ten slotte sprak ik hem vermanend toe: 'Het is volstrekt onjuist, dat je je gedachten zo laat bezighouden door iets dat niet bestaat. Weet je soms wie zij is?' 'Nee,' zei hij. 'Bij God,' zei ik, 'het getuigt wel van heel weinig inzicht en een erg getroubleerd onderscheidingsvermogen om verliefd te worden op iemand die je nog nooit hebt gezien en die zelfs nooit het levenslicht heeft aanschouwd. Als je verliefd zou zijn op een van de afbeeldingen op de muur van het badhuis, zou ik het nog eerder kunnen begrijpen.' Zo ging ik door totdat hij het uit zijn hoofd zette, zij het schoorvoetend. Zoiets is volgens mij een waanvoorstelling zonder betekenis en valt onder de wensdromen en waandenkbeelden. Hierover heb ik een gedicht geschreven, waaruit ik het volgende citeer:

Ach wist ik wie zij was en vanwaar zij is gekomen,
het opgaan van de zon? Of is zij soms de maan?
Is zij een hersenschim geschapen door mijn dromen,
een beeld, uit mijn gedachten in mijn geest ontstaan?

Riep soms de hoop haar beeld op in mijn geest?
Heeft mijn verlangend oog zich maar iets voorgesteld?
Wellicht is het niets van dat al geweest:
dan is zij slechts een ramp waarmee het lot mij velt.

VERLIEFD WORDEN OP GROND VAN EEN BESCHRIJVING

Een weinig voorkomende oorzaak van hartstocht is de verliefdheid op grond van een beschrijving, dus zonder dat men iemand zelf gezien heeft. Daaruit kan zich een complete liefde ontwikkelen, met briefwisselingen, zorgen, emoties en slape-loze nachten, zonder dat men de geliefde ooit met eigen ogen heeft aanschouwd. Want verhalen over iemand, beschrijvingen van zijn goede hoedanigheden en mededelingen over zijn doen en laten hebben een duidelijk waarneembare invloed op de ziel en kunnen de oorzaak zijn van verliefdheid en preoccupatie. Hetzelfde kan gebeuren wanneer men iemand hoort zingen aan de andere kant van een muur. Meer dan eens is iemand iets dergelijks overkomen. Mij persoonlijk lijkt zo'n gevoel wankel en slecht gefundeerd, en wel om de volgende reden: degene wiens geest vervuld is van hartstocht voor een onbekende zal zich, omdat hij niets dan zijn eigen gedachten heeft, een beeld gaan vormen dat voortkomt uit zijn eigen fantasie, een beeld dat in wezen een idool is, door hem in het binnenste van zijn hart opgericht. Hij kan zich geen andere voorstelling meer maken, en zijn fantasie richt zich geheel daarop. Als het dan op een dag tot een confrontatie komt wordt de liefde óf bevestigd, óf er blijft niets van over. Van beide gevallen zijn voorbeelden bekend. Dergelijke liefdesgeschiedenissen spelen zich meestal af tussen vrouwen van voornamen huize die in afzondering leven

en hun mannelijke verwanten. In dergelijke situaties gaat de liefde van vrouwen dieper dan die van mannen, omdat zij nu eenmaal zwak zijn en het in hun aard ligt in liefdeszaken spontaan te reageren en er zich gemakkelijk door te laten meeslepen. Daarover heb ik een gedicht geschreven, waaruit ik het volgende citeer:

U die mijn liefde laakt voor een lief nog nooit aanschouwd,
uw vurige beschrijvingen maakten mij met de liefde vertrouwd.
Is kennis van het Paradijs niet op beschrijvingen gebouwd?

Ook heb ik een gedicht geschreven op het mooi vinden van een zagstem zonder dat men de eigenaar ervan zelf heeft gezien:

Het leger van de hartstocht heeft mijn oren bezet
en voortdurend verschijnt op mijn netvlies zijn beeld!

En over het verschil tussen het idee dat men van de geliefde heeft en de werkelijkheid, wanneer er een confrontatie plaatsvindt:

Ze hebben mij u beschreven. Maar toen ik u zelf zag
wist ik dat hun beschrijvingen slechts holle klanken waren.
Een trommel slechts, niets dan een vel, en dreunt de
trommelslag
dan schrikken mensen op en zijn door vrees bevangen.

En over het tegendeel daarvan:

Ze hebben mij u beschreven. Maar toen ik u ontmoette
werd voor mijn oog uw beeld tot werk'lijkheid.
Beschrijving van een paradijs doet weinig slechts vermoeden
van 't ware Paradijs in al zijn heerlijkheid.

Al deze situaties doen zich tussen vrienden en goede bekenden voor. Zelf kan ik het volgende vertellen: Tussen mij en een aanzienlijk man bestond een hechte genegenheid, en wij wisselden vele brieven, hoewel we elkaar nooit hadden gezien. God in Zijn goedgunstigheid maakte toen dat ik hem ontmoette, en binnen enkele dagen ontstonden er tussen ons een hevige antipathie en een grote afkeer van elkaars gezelschap, die tot op heden voortduren. Daarover heb ik een gedicht geschreven waarin het volgende vers voorkomt:

Je maakte ons andere mensen, vol afkeer en felle haat,
zoals de kopiïstenhand geen blad hetzelfde laat.

Ook het omgekeerde heb ik meegemaakt, en wel met Abu Amir ibn abi Amir, God hebbe zijn ziel. Ik had een oprechte hekel aan hem en hij ook aan mij, hoewel wij elkaar nooit gezien hadden. Dat kwam door iets wat we over elkaar gehoord hadden. Het werd nog versterkt door de rivaliteit tussen onze vaders, die elkaar uit de weg gingen omdat ze beiden aan het hof verkeerden en maatschappelijk aanzien nastreefden. God echter in Zijn goedertierenheid maakte dat ik hem ontmoette en wij vatten een grote genegenheid voor elkaar op die standhield tot de dood ons scheidde. Ook daarover heb ik een gedicht geschreven, waar de volgende verzen in voorkomen:

Een broeder heb ik door ontmoeting verworven
en edele vriendschap is daarbij ontstaan.
Verafschuwen deed ik eens zijn nabijheid,
nooit had ik de wens met hem om te gaan.
Ik heb hem verfoeid, en toch werd hij mij lief.
Mijn afschuw verkeerde in sympathie.
Ik repte mij vroeger snel van hem vandaan,
maar nu maak ik haast, opdat ik hem zie.

Ook met Abu Shakir Abd al-Rahman ibn Muhammad al-Qabri was ik lange tijd bevriend zonder dat wij elkaar ooit gezien hadden. Toen ontmoetten wij elkaar. Onze genegenheid werd daardoor bevestigd, en zij duurt tot op heden voort.

LIEFDE OP HET EERSTE GEZICHT

Vaak krijgt de liefde door een enkele blik vaste voet in het hart. Dat kan op twee manieren gebeuren. De eerste manier is het tegenovergestelde van wat in het vorige hoofdstuk is besproken en bestaat hierin, dat iemand verliefd wordt bij het zien van iemand die hij niet kent en van wie hij naam noch woonplaats weet. Dit is menigeen overkomen.

Onze vriend Abu Bakr Muhammad ibn Ishaq vertelde me op gezag van een betrouwbare zegsman, wiens naam me ontschoten is (ik geloof dat het de rechter Ibn al-Hadhdha' was), dat de dichter Yusuf ibn Harun, bekend als al-Ramadi, eens door de poort van de parfumeurs in Córdoba liep. Dat is de plaats waar de vrouwen elkaar treffen. Zijn oog viel op een meisje en liefde voor haar vervulde zijn hart en maakte zijn ledematen als verlamd. Hij liep langs de moskee en begon haar te volgen. Zij begaf zich naar de brug en ging die over, naar de plaats die bekend staat als al-Rabad. Toen ze op de begraafplaats van al-Rabad aan de overzijde van de rivier liep, tussen de mausolea die gebouwd zijn op de graven van de Banu Marwan (God hebbe hun ziel), zag ze dat hij zich van de andere mensen had afgezonderd en uitsluitend oog had voor haar. Ze ging naar hem toe en vroeg: 'Waarom loopt u achter mij aan?' Hij vertelde haar over de hevige emoties, waaraan hij om harentwille ten prooi was, maar zij zei: 'Zet dat uit uw hoofd en probeer mij niet te schande te maken, want u hebt niets

van mij te hopen en er is geen enkele kans dat u bereikt wat u wenst.' Hij antwoordde: 'Ik ben al tevreden als ik naar u mag kijken,' en zij zei: 'Dat is toegestaan.' Toen zei hij: 'Bent u een vrije vrouw of een slavin?' en zij antwoordde: 'Ik ben een slavin.' Hij vroeg haar hoe ze heette. 'Khalwa,' zei ze en hij vroeg: 'Aan wie behoort u toe?' Maar zij antwoordde: 'Bij God, u zult eerder te weten komen wat zich in de zevende hemel bevindt dan het antwoord op wat u daar vraagt. Probeer toch niet het onmogelijke te bereiken!' Toen zei hij: 'Waar kan ik u een volgende keer zien?' 'Waar u mij vandaag gezien hebt,' was haar antwoord, 'op hetzelfde uur, iedere vrijdag.' Daarop zei zij: 'Nu gaat u weg, of ik.' 'Gaat u dan maar,' antwoordde hij, 'en moge God u beschermen.' Daarop liep ze in de richting van de brug. Hij kon haar niet volgen omdat zij steeds achteromkeek om te zien of hij niet met haar meeliep. Toen zij de poort van de brug was gepasseerd, liep hij haar achterna, maar kon geen spoor meer van haar ontdekken.

'En,' zo vervolgde Abu Umar (dat wil zeggen Yusuf ibn Harun), 'bij God, tot op de dag van heden ben ik niet geweken van de poort van de parfumeurs van al-Rabad, maar ik heb nooit meer iets van haar vernomen. Ik weet niet of de hemel haar tot zich heeft genomen of de aarde haar opgeslokt, maar ik weet wel dat sindsdien een gloed, heter dan vurige kool, mijn hart verzengt.' Dit is dezelfde Khalwa over wie hij liefdesgedichten geschreven heeft. Later, na de reis naar Saragossa, die hij maakte om haar te zoeken, hoorde hij iets van haar, maar dat is een lang verhaal. Dergelijke dingen gebeuren vaak. Over dit onderwerp heb ik een kort gedicht gemaakt waarin de volgende regels voorkomen:

Mijn blik mishandelde mijn hart en gaf het zorgen,
nu neemt het wraak, en laat de tranen stromen.
Wat dunkt u, zijn die tranen een gerechte straf:

in eigen paarlenvloed de ogen om te laten komen?
Ik had haar nooit ontmoet voordat 'k haar zag,
en nooit heb ik nadien nog iets van haar vernomen.

De andere soort liefde op het eerste gezicht is het tegendeel van de liefde die, zo God het wil, in het volgende hoofdstuk behandeld zal worden. Deze bestaat hierin dat een man door een enkele blik verliefd wordt op een meisje van wie hij weet hoe ze heet en waar ze woont. Het verschil tussen deze en de eerste soort ligt in de snelheid waarmee de verliefdheid voorbijgaat en verflauwt. Immers als iemand verliefd wordt op het eerste gezicht en na korte overweging terstond een liefdesrelatie begint, duidt dat erop dat hij even snel zijn liefde weer zal vergeeten. Het getuigt van onstandvastigheid en is een teken van oppervlakkigheid en wispelturigheid. Zo gaat het met alles: wat snel opkomt verdwijnt ook snel, en wat zich traag ontwikkelt verdwijnt pas na lange tijd.

Zo ken ik een jonge man, de zoon van een kanselarijbeambte, die door een voorname vrouw, iemand van hoge positie, zorgvuldig bewaakt en van de buitenwereld afgeschermd, vanuit haar huis werd gezien toen hij voorbijliep. Zij werd verliefd op hem en hij op haar en enige tijd wisselden ze brieven met elkaar op manieren die geslepenere waren dan het scherp van een zwaard. Ware het niet dat ik niet van plan ben in dit boek de listen en kunstgrepen van gelieven te onthullen, dan zou ik feiten, waarvan de juistheid voor mij vaststaat, kunnen noemen, waardoor verstandige en intelligente mensen in opperste verwarring gebracht zouden worden. Moge God in Zijn goederdierenheid ons en alle moslims daartegen beschermen met de sluier van Zijn genade. God alleen is ons voldoende.

VERLIEFD WORDEN OP DE LANGE DUUR

Sommige mensen worden pas echt verliefd nadat hun gevoelens lang onuitgesproken zijn gebleven, na iemand vaak gezien te hebben en lange tijd vertrouwelijk met hem te hebben omgegaan. Zo'n liefde heeft een grote kans duurzaam en hecht te zijn en het voorbijgaan der jaren ongehinderd te doorstaan. 'Wat er met moeite ingaat, komt er niet licht weer uit.' Ik ben zelf zo iemand.

In de Overlevering wordt verteld hoe God, de Machtige en Verhevene, de Geest beval het van klei gevormde lichaam van Adam binnen te gaan. Deze deinsde daarvoor ontzet terug, en God sprak: 'Met tegenzin zult u er binnengaan, en het met tegenzin verlaten.' Zo wordt ons door de geleerden verteld.

Bij mensen met een dergelijke geaardheid heb ik wel gezien dat ze terughoudend werden, zodra ze bij zichzelf een begin van hartstocht bespeurden of zich tot iemands verschijning aangetrokken voelden. Zij staakten de vertrouwelijke omgang om te zorgen dat hun gevoelens niet zo sterk zouden worden dat ze er geen macht meer over hadden en daardoor ernstig in het nauw gebracht zouden worden. Dat wijst erop dat de liefde in de harten van zulke mensen diep wortelt, en dat zij er nooit meer van losraken als zij hen eenmaal in haar greep heeft. Daarover heb ik een gedicht geschreven, waaruit ik citeer:

Al wat de liefde opwekt zal ik mijden
want ongenaakbaarheid is 's wijzen deugd.

Liefde begint door 't oog te laten weiden
tussen de rozen, haar wangen bloemenvreugd.

Terwijl u zich vrij, onbekommerd denkt
bent u reeds onverhoeds in ketenen gekneld

als een die, door nabije voord gewenkt,
plots misstapt, en verdwijnt in 't stroomgeweld.

Ik houd niet op mij te verbazen over mensen die beweren op het eerste gezicht verliefd te zijn geworden. Ik kan dat amper geloven, ik beschouw zo'n liefde als een vlaag van zinnelijke begeerte. Ik kan er niet van overtuigd zijn dat de liefde zo iemand geheel en al in haar macht heeft en tot in het diepst van zijn ziel is doorgedrongen. Zelf heb ik nooit blijvende gevoelens van liefde gehad dan voor iemand die ik al lang kende en met wie ik geruime tijd intensief contact had gehad, zodat ik hem zowel onder ernstige als onder vrolijke omstandigheden had meegeemaakt. Hetzelfde is het geval wanneer ik probeer te vergeten en tracht mij van iemand los te maken. Zo komt het dat ik nooit een vroegere genegenheid vergeet. Mijn tedere gevoelens jegens vroegere relaties snoeren mij dikwijls de keel toe zodat ik niet meer kan eten of drinken. Het is bepaald rustiger om anders geaard te zijn. Nooit heb ik genoeg gekregen van iets wat ik goed had leren kennen, nooit is iets mij onmiddellijk vertrouwd geweest, nooit, zolang ik leef, heb ik uit eigen beweging naar verandering verlangd. Dat geldt niet alleen voor vrienden en geliefden, maar voor alles wat ik zoal gebruik aan kleding, rijdieren, voedsel en dergelijke.

Ik heb geen vreugde meer gesmaakt, bedruktheid en neerslachtigheid hebben mij niet meer verlaten, sinds ik ervaren heb wat het betekent van zijn geliefde gescheiden te worden. Het is een verdriet dat mij voortdurend achtervolgt, een kwellende emotie die mij nooit met rust laat. Mijn herinneringen hebben mij keer op keer verhinderd met een schone lei te beginnen. Ik ben een door zorgen gevelde onder de levenden, iemand die bedolven is onder verdriet te midden van hen die in de wereld staan. Maar hoe het ook zij: God zij geprezen, er is geen god dan Hij. Ik heb hierover een gedicht geschreven, waaruit ik citeer:

De ware liefde ontstaat niet in een oogwenk.
Haar vuursteen spat geen vonken op bevel.
Haar groei neemt tijd, zij is de vrucht
van lange omgang. Die maakt haar pijlers hecht.

Verdwijnen en vermindering komen er niet aan bod.
Toename, duur, zijn het die bij haar horen.
Bevestigd wordt ons dit door al wat groeit:
bij snelle wasdom gaat het weer vlug verloren.

Maar ik ben ondoordringbaar vaste grond.
Het kiemen van elk sprietje houdt hij tegen.
Geen plantenwortel die hem ooit doorboort
en onberoerd laat hem de voorjaarsregen.

En laat niemand menen of vermoeden dat dit alles in tegenspraak is met wat ik aan het begin van dit boek heb betoogd, namelijk dat de liefde een verbintenis van zielen in hun oorspronkelijke, hogere bestaansvorm is: het is er juist een bevestiging van. Het is ons immers bekend dat de ziel in deze lagere wereld door sluiers wordt verhuld. Allerlei accidentele eigenschappen kleven haar aan, en een vergankelijke, aardse natuur omringt haar, zodat veel van haar eigenschappen aan het oog onttrokken worden. Ook al maakt dit een verbintenis niet onmogelijk, toch staat zij het tot stand komen ervan in de weg, want een waarlijke verbintenis valt niet te verwachten dan nadat de ziel zich er grondig op heeft voorbereid. Zij moet eerst te weten komen wat bij haar past en met haar overeenstemt door haar verborgen eigenschappen met de corresponderende eigenschappen van de geliefde te vergelijken. Pas dan komt een werkelijke verbintenis zonder barrières tot stand.

Een eerste onverhoeds ervaren van fysieke aantrekkings-

kracht, waarbij men iemands uiterlijk met welgevallen beziet, hoort in wezen tot de zinnelijke begeerte. Als de begeerte dan zozeer veredelt dat zij de grens van het zuiver uiterlijke overschrijdt is zij van dezelfde aard als een geestelijke verbintenis waaraan zowel de ziel als de natuurlijke geaardheid deel hebben en wordt zij liefde genoemd. Hieruit komt de vergissing voort van degene die beweert twee mensen lief te hebben, twee verschillende personen te beminnen: zoiets hoort tot het gebied der zinnelijke begeerte waarover wij zojuist gesproken hebben, en het woord 'liefde' kan hiervoor slechts in overdachtelijke, niet in eigenlijke zin gebruikt worden. De sterke mate waarin de belangstelling van de minnaar op iets gericht is, leidt hem zelfs af van zijn godsdienstige en wereldse belangen: hoe zou hij dan aandacht aan een tweede liefde kunnen schenken? Daarover heb ik het volgende gedicht geschreven:

Wie hartstocht voor twee mensen pretendeert
ligt zoals Mani en zijn dogma's logen.
Aan twee geliefden biedt het hart geen plaats
en wat het laatste komt kan niets naast zich gedogen.

Begiftigd zijn wij slechts met één verstand
dat slechts één Schepper kent, vol van gena
en ook ons hart is één en richt zich slechts
op één persoon, zij hij ver weg of na.

Wie anders leert die volgt niet liefdes wet
en zijn geloof is ver van onverdacht:
één godsdienst is er slechts, de rechte weg
en trouw aan twee dient steeds als ketterij veracht.

Ik heb een jongeman gekend, iemand van fortuin, aanzien en cultuur. De slavinnen die hij kocht voelden niets voor hem,

hadden meestal zelfs een hekel aan hem, daar hij niet erg charmant was en speciaal in gezelschap van vrouwen altijd met een gezicht als een oorwurm rondliep. Het duurde doorgaans niet lang of hij sliep met hen, en vanaf dat moment veranderde hun afkeer in uitzinnige liefde en openlijke blinde adoratie. Ze waren nu niet bedrukt meer wanneer hij aanwezig was, maar juist als hij afwezig was. Dit overkwam hem herhaaldelijk. Een van mijn vrienden vertelde: 'Ik heb hem eens gevraagd hoe dat toch kwam. Hij keek me lachend aan en zei: "Bij God! Wel, dat zal ik je vertellen. Ik kan mijn hoogtepunt buitengewoon lang uitstellen. De begeerte van de vrouw is reeds bevredigd, soms zelfs al voor de tweede maal, en dan nog is mijn eigen hoogtepunt niet bereikt en mijn begeerte niet bevredigd. Al die tijd verslap ik niet, en ik blijf nog geruime tijd nadat zij bevredigd is actief. Ook zorg ik dat tijdens het samen zijn mijn borst nooit die van de vrouw raakt, tenzij in een doelbewuste omhelzing; ik houd mijn billen laag en mijn borst hoog."'

Als dergelijke dingen zich voordoen zijn zij in harmonie met de eigenschappen der ziel en doen zij liefde ontstaan. Want de zinnen zijn een weg tot de ziel en voeren tot haar.

VERLIEFD WORDEN OP ÉÉN EIGENSCHAP EN DAARNA GEEN ANDERE MEER WAARDEREN

U moet weten – moge God uw roem vermeerderen – dat de liefde grote macht heeft en een beslissende invloed uitoefent op de mensen en dat haar wetten gehoorzaamd moeten worden en men haar bevelen niet mag negeren. Haar vorstelijke macht is onaantastbaar, haar wil is wet en aan haar besluiten valt niet te tornen. Liefde vernietigt wat krachtig was, ontbindt wat stevig was, maakt week wat robuust was, brengt het

gevestigde aan het wankelen, neemt haar intrek in het hart en trekt verboden in. Bij veel mensen over wier onderscheidingsvermogen bij mij geen twijfel bestaat, bij wie we niet hoeven te vrezen voor lacunes in hun kennis, gebrek aan inzicht of een tekortschietende intelligentie, heb ik gemerkt dat zij hun geliefden prezen om eigenschappen die doorgaans helemaal niet mooi gevonden worden. Door deze eigenschappen raakten ze gefascineerd en naar deze alleen ging hun hartstocht uit. Zij werden het toppunt van schoonheid in hun ogen. Als daarna deze gelieven uit elkaar gingen, doordat zij elkaar vergaten, zij gescheiden werden, er een verwijdering tussen hen ontstond of zich een van de andere wisselvalligheden van de liefde voordeed, bleef hun gevoeligheid voor die bepaalde eigenschappen bestaan, bleven zij deze verkiezen boven andere en betere en bleef hun voorkeur hiernaar uitgaan. Sterker nog, zij kregen een afkeer van de kenmerken die volgens de gangbare smaak wél mooi zijn. Dit duurde tot hun leven ten einde liep en zij de wereld verlieten: en dat alles omdat zij zulke tedere herinneringen hadden aan degenen die zij verloren hadden en zoveel genegenheid koesterden voor hen in wier gezelschap zij zo gelukkig geweest waren. Ik geloof niet dat dit affectatie van hen was; het was meer een kwestie van een vast karakter en een eenmaal gedane kwestie die voortaan geen andere mogelijkheid meer openliet. Gebonden als zij waren door hun liefde hadden zij voor niets anders oog en hadden zij nergens anders een goed woord voor over.

Zo ken ik iemand wiens geliefde een wat korte hals had en die later geen schoonheid meer kon vinden in iemand met een lange hals, of het nu een man was of een vrouw. Ook ken ik iemand wiens eerste liefde een slavin was die enigszins kort van gestalte was en die daarna nooit meer op een lange vrouw verliefd is geworden. Ik ken ook iemand die hevig verliefd werd op een slavin die een beetje grote mond had en die sindsdien

iedere kleine mond lelijk vond, ja er zelfs aanmerkingen over maakte, en er een hartgrondige afkeer van had. Nu spreek ik niet over lieden met een gebrekkige opleiding of een geringe cultuur, maar over mensen die rijkelijk bedeed zijn met verstand en die er meer dan wie ook aanspraak op kunnen maken intelligent en scherpzinnig genoemd te worden. Uit eigen ervaring weet ik dit: in mijn jeugd ben ik verliefd geweest op een aan mij toebehorende slavin die blond haar had. Sinds die tijd heb ik geen vrouw met donker haar meer mooi gevonden, ook al waren haar haren even schitterend als de zon en al was zij de verpersoonlijking van de schoonheid zelf. Ik heb het gevoel dat deze voorkeur sindsdien een wezenlijk onderdeel van mijn persoonlijkheid is geworden en dat mij beslist niets anders meer bevalt. Hetzelfde is mijn vader (God hebbe zijn ziel) overkomen. Hij heeft zijn voorkeur gehandhaafd totdat zijn sterfensuur was aangebroken.

Alle kaliefen van de Banu Marwan (God hebbe hun ziel), en van hen vooral het nageslacht van al-Nasir, waren zonder uitzondering behept met een voorkeur voor blond haar. Ik heb hen zelf gekend en ik heb mensen gekend die hen gezien hebben, vanaf de regering van al-Nasir tot de dag van vandaag en er was er niet één die niet blond was; ze aardden allen naar hun blonde moeders. Een uitzondering hierop vormt Sulayman al-Zafir (God hebbe zijn ziel). Ik heb zelf gezien dat hij zwarte krullen had en een zwarte baard. Wat betreft al-Nasir en al-Hakam al-Mustansir, van hen vertelden wijlen mijn vader, de vizier, en ook anderen, dat zij blond haar en blauwe ogen hadden. Hetzelfde was het geval met Hisham al-Mu'ayyad, Muhammad al-Mahdi en Abd al-Rahman al-Murtada (God hebbe hun ziel). Ik heb hen vaak gezien, ben in hun aanwezigheid toegelaten en heb geconstateerd dat zij blond haar hadden en blauwe ogen, evenals hun kinderen, hun broers en al hun naaste verwanten. Ik weet niet of dit een voorkeur

was die deel uitmaakte van de persoonlijkheid van hen allen of dat het een traditie was van hun voorouders, die zij voortzetten.

Deze voorkeur is heel duidelijk in de poëzie van Abu Abd al-Malik Marwan ibn Abd al-Rahman ibn Marwan, de achterkleinzoon van de kalief al-Nasir, beter bekend onder zijn *nom de plume* al-Taliq. Hij was destijds de grootste dichter van Andalusië en het overgrote deel van zijn liefdesgedichten betreft blonde vrouwen. Ik heb hem gezien en ik heb in zijn gezelschap verkeerd.

Het is niet vreemd dat iemand verliefd wordt op een lelijke eigenschap en daarna van niets anders meer kan houden, want dat is al zo vaak gebeurd. Evenmin is het merkwaardig dat iemand van nature een voorkeur heeft voor het inferieure. Wel opmerkelijk is dat iemand met een scherp onderscheidingsvermogen ten prooi valt aan een gepassioneerde verliefdheid, nadat hij zijn hele leven in niets van anderen verschild heeft, en dat die passie een verandering in hem teweegbrengt waardoor zijn liefde een tweede natuur wordt die in de plaats komt van zijn vroegere karakter, terwijl hij desondanks weet dat zijn vroegere toestand te verkiezen was boven de nieuwe situatie. Als hij dan bij zichzelf te rade gaat bemerkt hij dat zijn ziel alles afwijst behalve dat inferieure en is hij verbaasd over de heftigheid van zijn vervoering en de mate waarin hij volkomen overweldigd is. Hij is oprechter in zijn liefde dan de mensen die zich opsieren met eigenschappen die niet de hunne zijn, of een karakter pretenderen te hebben dat hun niet past, en die beweren vrijelijk te kiezen wie zij zullen beminnen. Maar als de liefde zich werkelijk meester had gemaakt van hun onderscheidingsvermogen en hun verstand had vernietigd, zouden zij niet in staat geweest zijn tot een vrije keuze. Over dit onderwerp heb ik een gedicht gemaakt waaruit een fragment hieronder volgt:

Een jongeling had een geliefde zonder nek.
Zo werd een lange slanke hals een gruwel in zijn ogen.
Zijn voortreffelijke keuze wist hij vol bravoure
te staven met bewijzen in sluitende betogen:

‘De beisa-antiloop, die ons spreekwoordelijk is,
wier schoonheid nimmer iemand heeft ontkend,
is kort van nek. Een langhals komt niet voor!
En of hun lange hals kamelen schoonheid schenkt?’

En de geliefde van een ander had een grote mond.
Hij zei: ‘De mond van een gazel! Genoeg voor mij!’
De geliefde van een derde jongeling was klein,
‘t zijn monsters, alle lange vrouwen,’ meende hij.

In een ander gedicht van mijn hand staan deze regels:

Ze spraken smalend van de blondheid van haar haren,
die ik juist als haar schoonheid had beschouwd.
’t Is geen onwetendheid, ’t moet domheid zijn
smalend te spreken van de kleur van licht en goud!

Narcissen pas ontloken, sterren in de verte,
is dat een kleur waarop iets aan te merken valt?
Waarlijk, het domst van alle mensen moet degenen zijn
die zegt dat wat pikzwart is, hem het best bevalt.

Zwart is de kleur van mensen in de hel,
van ’t kleed van wie zijn dierbaren betreurt,
en toen de zwarte vaan der Abbasieden werd geheven,
wist ieder dat het met de juiste leiding was gebeurd.

Bij alles wat men wil bereiken moet men een opening zien te vinden, een manier om tot het doel te geraken. Immers, de enige die iets tot stand kan brengen zonder hulpmiddel is de Eerste, de Alwetende, hoog geprezen zij Hij.

Het eerste wat verliefden en mensen die een relatie tot stand trachten te brengen doen om hun gevoelens aan hun geliefde te laten blijken, is het maken van toespelingen. Dat kan gebeuren door het reciteren van verzen, het gebruik van beeldspraak, het maken van cryptische versregels, het spreken in raadsels of door woorden een bijzondere geladenheid te geven. Mensen doen dat op verschillende manieren, al naar hun intelligente, en al naar gelang zij bij hun geliefde afkeer, welwillendheid, scherpzinnigheid of traagheid van geest constateren. Ik ken bijvoorbeeld iemand die de liefde die hij koesterde voor het eerst aan zijn geliefde liet blijken door middel van verzen die ik gemaakt had. Dit – het maken van toespelingen – is het eerste wat door iemand die een liefdesrelatie tracht te beginnen wordt ondernomen.

Als de minnaar welwillendheid en toegankelijkheid constateert gaat hij verder. Meent hij zulks te bespeuren wanneer hij zoiets als wat ik noemde voordraagt of wanneer hij woorden met een diepere betekenis van het soort dat ik aangaf uitsprekt, dan zweeft hij tussen hoop en vrees terwijl hij op antwoord (in woord, gelaatsuitdrukking of gebaar) wacht, al is het maar kort. Zijn hoop kan dan namelijk ieder moment vervuld worden – of juist de bodem ingeslagen.

Er is ook nog een ander soort toespelingen. Die zijn pas mogelijk wanneer men het eens is geworden en de minnaar weet dat zijn liefde beantwoord wordt. Dan worden er namelijk klachten geuit, afspraken gemaakt, bevestigingen gegeven,

liefdesbanden verstevigd, alles door middel van toespelingen, in woorden die door de toehoorders heel anders worden opgevat dan door de gelieven. Buitenstaanders geven dan ook antwoorden die in het geheel niet aansluiten bij wat de spreker bedoelde, maar ingaan op wat zij meenden te horen en te begrijpen. De gelieven verstaan elkaar echter uitstekend en geven antwoorden die voor niemand dan henzelf begrijpelijk zijn, tenzij het iemand is met een zeer scherp inzicht, grote intelligentie en veel ervaring. Dat geldt vooral voor het begrijpen van de diepere betekenis van hun woorden. Voor iemand die wat hij ziet juist weet te interpreteren blijft die zelden verborgen, en bijgevolg is het voor hem geen geheim wat zij bedoelen.

Ik heb een jonge man en een slavin gekend die op elkaar verliefd waren. Bij een van hun samenkomsten wilde hij haar overhalen tot iets wat ongepast was. Zij zei daarop: 'Bij God, zowaar ik leef, ik zal me in het openbaar over je beklagen en je op een bedekte manier te schande maken!' Een paar dagen later was het meisje aanwezig op een bijeenkomst ten huize van een lid van de koninklijke familie, een van de belangrijkste mensen in het rijk, een zeer vooraanstaand familielid van de kalief. Verscheidene vrouwen voor wie iedereen ontzag had waren aanwezig, benevens vele dienaren. Ook de jongeman bevond zich onder de aanwezigen, daar hij tot het gevolg behoorde van degene die de leiding had. Behalve het meisje waren er nog meer zangeressen, en toen het haar beurt was om te zingen stemde zij haar luit en zette dit oude lied in:

Aan een gazel, schoon als de volle maan,
een zon, uit ochtendnevel stralend opgegaan,
rank als een twijg, en die mij heeft verward,
met zachte oogopslag, verloor ik mijn hart.

Ik heb mij onderworpen, in hartstocht zijn slavin,

de eeuwige vernedering van de gevangene der min!
Ik smEEK u, mijn geliefde, maak wettig ons verbonden
want waarlijk, ik verlang geen verbondenheid in zonde.

Toen ik dat hoorde heb ik gezegd:

We horen verwijten en klachten over onrecht
en de dader is rechter en tegenpartij?
Zij klaagt, maar geen die wist van wat zij zegt
behalve de beklagde, en diens naam verzwijgt zij.

HET GEVEN VAN TEKENS MET DE OGEN

Op het maken van toespelingen volgt het wisselen van veel-betekennende blikken, wanneer gelieven elkaar geaccepteerd hebben en tot overeenstemming zijn gekomen. Dit gebruik is een ereplaats waard, omdat het verbluffende consequenties kan hebben. Het verbreekt relaties en brengt contacten tot stand, het kan veelbelovend zijn maar ook afschrikken, afwijzen maar ook uitnodigen, bevelen en verbieden, onaangename lieden kunnen ermee afgestraft worden, men kan ermee op een bespieder attenderen, het kan zowel vreugde als verdriet veroorzaken, het kan vragen stellen maar ook antwoorden geven, weigeren maar ook toegeven. Elk van deze betekenissen hoort bij een bepaalde stand van de ogen waarvan men alleen een goed beeld kan krijgen door ze zelf te zien; uitbeelden of beschrijven is slechts ten dele mogelijk. Ik zal daarom enkele eenvoudige vormen noemen: het bewegen van de pupil naar de buitenhoek van het ene oog betekent iets verbieden, het laten zakken van het ooglid betekent toestemming geven voor iets. Een lange blik duidt op pijn en smart en het afbreken van de blik is een teken van opluchting. Doen of men de ogen wil

sluiten maakt een dreigende indruk, het bewegen van de pupil naar een kant en dan snel naar de andere kant dient om de aandacht te vestigen op een aldus aangeduid persoon. Beide ogen bijna ongemerkt tegelijkertijd bewegen betekent iets vragen. De pupil van het midden van het oog snel naar de binnenste ooghoek bewegen betekent iets weigeren. De pupillen in het midden van beide ogen laten trillen betekent een algeheel verbod. Voor de rest kunnen deze tekens alleen begrepen worden door ze zelf te zien.

Bedenk dat het oog een boodschapper vervangt en dat door toedoen van het oog bedoelingen begrepen kunnen worden. De vier zintuigen zijn de poorten van het hart en de vensters van de ziel en van deze vier heeft het oog het grootste bereik, geeft de betrouwbaarste aanwijzingen en werkt op de beste wijze. Het oog is de betrouwbare gids van de ziel en wijst deze de juiste weg. Het oog is de gepolijste spiegel waardoor de ziel de waarheid te zien krijgt, de verschillende eigenschappen in zich opneemt en het waarneembare begrijpt. En wordt niet gezegd: 'Iemand die het van horen zeggen heeft is niet zo goed op de hoogte als de ooggetuige?' Dit is gezegd door Polemon, de auteur van *De fysionomie*, die zijn oordeel voornamelijk baseert op het oog. Een voorbeeld om aan te geven hoe sterk de perceptie van het oog is: als de straling van het oog een heldere straling, zoals bijvoorbeeld van gepolijst ijzer, zuiver glas, water, edelgesteente, of een ander glimmend voorwerp ontmoet en ten slotte stuit op een compact, ondoorzichtig, opaak oppervlak, dan worden de stralen weerkaatst, zodat de kijker zichzelf met zijn eigen ogen ziet. Dat is wat er gebeurt als men in een spiegel kijkt, want dan is het alsof men zichzelf ziet met de ogen van een ander. Een overduidelijk bewijs hiervoor kan aldus geleverd worden: men neme twee grote spiegels. De een houdt men met de rechterhand achter het hoofd en met de linkerhand houdt men de andere voor het gezicht. Dan houdt

men ze enigszins schuin, totdat ze recht tegenover elkaar staan. Dan ziet men zijn eigen nek en alles wat daarachter is. Dat komt doordat de weerspiegeling van de straling van het oog weerkaatst wordt door de straling van de spiegel aan de rugzijde, want zij heeft geen doorgang kunnen vinden in de spiegel aan de voorzijde en omdat ze ook achter de tweede niet heeft kunnen doordringen, is de straling teruggekaatst naar het deel van het lichaam dat er zich recht tegenover bevond. Weliswaar heeft Salih, de leerling van Abu Ishaq al-Nazzam, een andere theorie over de waarneming, maar die heeft geen enkele waarde en niemand steunt hem daarin. En al was dit alles niet aan de voortreffelijkheid van het oog toe te schrijven, dan blijft het feit dat het oog uit de meest verheven en hoogwaardige substantie bestaat die er is. Immers, het is een lichtsubstantie, en alleen daarmee kunnen kleuren worden waargenomen. Geen enkel zintuig heeft zo'n groot bereik als het oog, want dat kan sterren, die in de verste sferen zijn, onderscheiden. Het kan de hemelboog zien ondanks de grote hoogte en immense afstand. De enige verklaring hiervoor is, dat het oog in wezen verwant is met de spiegel, want het oog neemt onmiddellijk waar, niet door afstanden af te leggen en niet door ter plaatse aanwezig te zijn of zich in beweging te zetten. De andere zintuigen, zoals de smaak en de tastzin, nemen alleen waar wat in de onmiddellijke omgeving is en ook het gehoor en de reuk registreren alleen wat dichtbij is. Het bewijs voor deze snelle waarneming is, zoals gezegd, dat men iemand die geluid maakt eerder ziet dan hoort, ook al probeert men de twee waarnemingen tegelijkertijd te doen. Als de waarnemingen tegelijkertijd plaats zouden hebben, zou dat inhouden dat het oog niet sneller is dan het oor.

DE BRIEFWISSELING

Wanneer tussen de beide gelieven een geregeld contact tot stand is gekomen volgt het stadium waarin brieven gewisseld worden.

Brieven kunnen van alles verraden. Ik heb gezien dat mensen in zo'n situatie zich haastten om brieven te verscheuren, in water op te lossen of op een andere manier spoorloos te laten verdwijnen. Hoeveel schandalen zijn niet door een brief veroorzaakt! Daar heb ik het volgende gedicht over geschreven:

Mijn lief, ik moet helaas je brief verscheuren,
want met de liefde zelf mag dat niet gebeuren.

Liever de inkt verdwenen en de liefde ongemoeid,
daar steeds het afgeleide uit de hoofdzaak voortvloeit.

Dikwijls wordt in brieven, zo sierlijk neergepend,
een doodvonnis getekend dat men nog niet kent.

Brieven moeten zo mooi en elegant mogelijk zijn. Immers, brieven moeten soms de functie van de tong overnemen, bijvoorbeeld omdat iemand zelf te zeer geremd, te verlegen of te zeer onder de indruk is om te kunnen spreken.

Zelfs het feit dat de minnaar weet dat zijn geliefde de brief ontvangt, hem ter hand neemt en ernaar kijkt is al een buitengewoon genoeg voor hem, het is dan net of zij elkaar zien. Een antwoord ontvangen en ernaar kijken zijn een vreugde die een ontmoeting evenaart. Dat is de reden dat men de minnaar de brief wel tegen zijn ogen ziet houden of aan zijn hart ziet drukken.

Ik weet van een minnaar die uitstekend wist wat hij zeggen

moest, prachtige beschrijvingen kon geven, zijn gevoelens heel goed kon uiten en een scherp inzicht in het wezen der dingen bezat. Deze man zette de correspondentie met zijn geliefde voort, hoewel hij niet ver van diens huis woonde en er geregeld op bezoek kwam, zodat hij alle gelegenheid had hem persoonlijk te ontmoeten. Hij zei namelijk dat het wisselen van brieven hem een bijzonder genoeg gaf.

Ik weet van een verachtelijk en minderwaardig individu dat een brief van zijn geliefde tegen zijn genitaliën drukte. Een dergelijke uiting van lage lust is walgelijk en weerzinwekkend.

Dan is er het aanlengen van de inkt met tranen. Ik heb iemand gekend die dat deed. Zijn geliefde reageerde daarop door de inkt met speeksel aan te lengen. Daarover heb ik deze regels geschreven:

Een antwoord is gekomen, een antwoord op de brief
die mijn onrust moest verdrijven, en de kalmte van mijn lief.

Besprenkeld met mijn tranen toen ik hem zat te schrijven:
de tranen van een minnaar die zijn liefde trouw zal blijven.

Mijn tranenvloed wist steeds opnieuw de regels uit te wissen.
Ach tranen, hoeveel schoons moesten wij daardoor missen!

Tranen, die mijn eerste pennenstreken zichtbaar maakten
zorgden dat mijn laatste pennenstreek onleesbaar raakte.

Ik heb ook wel eens een brief gezien die een minnaar aan zijn geliefde geschreven had met een pen gedoopt in bloed. Hij had zich met een mes in zijn hand gesneden en de brief geschreven met het bloed dat uit de wond vloeide. Ik heb de brief gezien toen hij opgedroogd was, en ik zou er niet aan getwijfeld hebben dat hij met lakverf was geschreven.

DE BOODSCHAPPER

Als tussen de gelieven volkomen vertrouwen en volstrecte trouwelijkheid is ontstaan, doet de boodschapper zijn intrede in de liefdesrelatie. Deze moet met zorg worden gekozen en bekwaam geselecteerd uit de beste en meest alerte mensen die beschikbaar zijn, want hij is het bewijs van de intelligentie van de minnaar. Leven en dood, eer en oneer liggen in zijn hand, na God, de Allerhoogste. De boodschapper moet voor zijn taak berekend zijn en een scherp verstand hebben, zodat hij voldoende heeft aan een wenk en op het gevoel raak kan schieten. Hij moet uit zichzelf juist weten te handelen, op eigen gezag doen wat zijn opdrachtgever over het hoofd heeft gezien en hem nauwkeurig verslag uitbrengen van zijn bevindingen. Daarbij moet hij geheimen kunnen bewaren, zijn afspraken nakomen, trouw zijn, weinig voor zichzelf verlangen en goede raad kunnen geven. Mist een boodschapper één van deze eigenschappen, dan is de omvang van de schade die de opdrachtgever daardoor lijdt hiermee in overeenstemming. Daarover heb ik een gedicht gemaakt, waaruit de volgende regels afkomstig zijn:

Uw bode is uw zwaard. Kies het dus goed
en sla niet voor het is geslepen.
De bothedheid van het zwaard doet schade: daaruit wordt
de domheid van wie het gebruikt, begrepen.

Om een boodschap over te brengen aan hun aanbedenen worden door de minnaars allerlei soorten mensen gebruikt: eenvoudige lieden, op wie de aandacht niet valt en tegen wie men zich niet in acht zal nemen vanwege hun jeugd, schamel uiterlijk of smerig gezicht, of juist mensen van hoge rang, die geen

achterdocht wekken vanwege de rechtschapen indruk die zij maken of door hun gevorderde leeftijd. Boodschappers van dit laatste type zijn dikwijls vrouwen, en dan vooral vrouwen die zich voortbewegen met krukken, behangen zijn met gebeds-snoeren of gekleed in twee rode kleden. Ik herinner me dat men in Córdoba eerbare vrouwen altijd op het hart drukte op te passen voor zulke vrouwen, overal waar zij ze zagen. Het kunnen ook vrouwen zijn, die een beroep uitoefenen waardoor zij overal toegang hebben, bijvoorbeeld vrouwelijke artsen, koppenzetsters, snuisterijenverkoopsters, handelaarsters, kapsters, klaagvrouwen, zangeressen, waarzegsters, huisleraresen, dienststers, spinsters, weefsters, enz. enz. Het kan ook iemand zijn, die een verwant is van degene voor wie de boodschap bestemd is, en die daardoor zonder moeilijkheden bij hem kan komen. Veel van wat ontoegankelijk was is zo bereikbaar geworden, veel wat moeilijk was gemakkelijk, veel wat ver was nabij, en vaak is stugheid zo in vriendelijkheid veranderd. Hoeveel onheil is niet gekomen over welbehoede sluiers, dichte voorhangen, zwaarbewaakte boudoirs en stevige muren, door de listen van deze mensen! En ware het niet dat ik hier juist tegen wil waarschuwen, dan zou ik het onderwerp nooit behandeld hebben. Dat doe ik alleen om de aandacht op deze mensen te vestigen en om aan te tonen dat men niemand kan vertrouwen. Gelukkig te prijzen is hij die lering wil trekken uit het ongeluk van anderen, en omgekeerd. Moge God Zijn verhullende sluier over mij en alle moslims laten nederdalen en moge Hij ons steeds in de schaduw van Zijn bescherming laten verblijven.

Ik weet van een geval, waarin de boodschapper van twee gelieven een afgerichte duif was, en de brief werd dan aan zijn vleugel bevestigd. Hierover heb ik een gedichtje gemaakt, waarin deze regels voorkomen:

Noach had haar gekozen. Hij had zich niet vergist

in haar: haar tijding bracht hem vreugde.
'k Vertrouw haar toe wat ik je schrijf, en zie
mijn brieven komen naar je toe op vleugels.

HET BEWAREN VAN HET LIEFDESGEHEIM

Een ander aspect van de liefde is dat de minnaar over zijn liefde zwijgt en deze desgevraagd zelfs ontkent, waarbij hij zich volstrekt onaangedaan toont. Hij doet zich voor als een verstokt celibatair, geeft het zoete geheim niet toe en erkent evenmin het bestaan van het liefdesvuur dat smeult in zijn borst, hoewel het uit zijn manier van doen en oogopslag duidelijk blijkt, want de liefde kruipt voort als vuur in steenkool of water in de uitgedroogde aardkorst.

Aanvankelijk is het wel mogelijk de niet al te scherpe opmerker te misleiden, maar wanneer de liefde eenmaal stevig wortel heeft geschoten is dat ondoenlijk.

De reden van het verzwijgen kan zijn dat de minnaar ervoor terugschrikt zichzelf aan de mensen als zodanig te doen kennen, omdat hij meent dat verliefd zijn iets voor frivole dwazen is. Daar deinst hij voor terug en dat probeert hij te vermijden. Dit is een onjuiste opvatting. De moslim hoeft zich slechts verre te houden van de bloedverwanten met wie hij volgens het verbod van God, de Machtige en Verhevene, geen liefdesbetrekkingen mag onderhouden. Uit eigen vrije wil zou hij dat tóch kunnen doen, maar daar zal hij dan op de Dag der Opstanding rekenschap over moeten afleggen. Ontvankelijkheid voor schoonheid en het vermogen tot liefhebben zijn echter aangeboren eigenschappen en zijn noch verplicht noch verboden. Immers de harten der mensen worden bestuurd door de grote Wender en zij hebben geen andere verplichting dan het verschil tussen goed en kwaad te kennen en in het oog te hou-

den, en vast te houden aan dat wat onomstotelijk juist is. De liefde nu is de mens ingeschapen, maar wat hij met zijn ledematen doet, heeft hij zelf in de hand. Daarover heb ik het volgende gedicht geschreven:

Ik word berispt door mannen die nooit hartstochtelijk waren
om už-žm 't even is het mij, of men beschimpt of zwijgt.

‘Uw ingetogenheid hebt u volkomen laten varen
hoewel uw godsdienstplicht toch alle aandacht krijgt,’

zo zegt men. Dus ik ben een pure ogenknecht?
Hoe heb ik steeds verfoeid 't kleed dat dezulken dragen!
Wanneer toch heeft Muhammad de hartstocht ons ontzegd?
Is dat verbod wel duidelijk met tekst en plaats te schragen?

Ja als ik sliep met hen die de Wet mij verbiedt,
zou 'k mijn ontsteld gelaat op de dag des oordeels duchten,
maar verder deren mij verwijt, verontwaardiging niet
over mijn hartstochtž-ž hoe zwijgend, of hoe luid zij die ook
luchten.

Alsof de mens een andere plicht dan zelf te kiezen had!
Werd hij die zwijgt ooit op zijn dom gepraat gevat?

Over dit onderwerp kan ik het volgende verhaal vertellen. Ik heb iemand gekend die door emoties als de zojuist beschrevene gekweld werd. Zijn gevoelens waren veilig weggeborgen in zijn hart en hij trachtte ze te ontkennen tot het niet langer meer ging. Iedereen kon het uit zijn manier van doen opmaken, of hij er nu speciaal op lette of niet. Als iemand er echter tegenover hem toespelingen op maakte werd hij afgesnauwd en voor al wat lelijk was uitgemaakt, zodat ten slotte ieder die met hem op goede voet wilde blijven, hem de indruk gaf aan zijn ontken-

ningen geloof te hechten en de door anderen geuite vermoedens als onjuist te beschouwen. Dat deed hem veel genoeg. Ik herinner me dat er op een dag iemand bij hem zat die toespelingen maakte op wat er in zijn hart omging. Hij ontkende ten stelligste. Plotseling passeerde hen echter degene voor wie hij geacht werd liefde te koesteren, en nauwelijks had hij zijn geliefde in het oog gekregen of hij raakte in verwarring. Hij verschoot van kleur, zijn gelaatsuitdrukking veranderde volkomen en zijn conversatie werd onsamenhangend, hoewel hij eerst zijn woord uitstekend had weten te doen. Zijn metgezel brak het gesprek af, maar werd verzocht verder te gaan waar hij gebleven was. ‘Waar komt dat wat u voorgaf uiteindelijk op neer?’ citeerde deze daarop. De minnaar antwoordde: ‘U hebt het bij het rechte eind, verontschuldig mij of berisp mij, al naar u wenst.’ Daarover heb ik een gedicht geschreven, waaruit het volgende:

Hij leeft, want de dood zelfs had erbarmen
toen hij de minnepijnen van de arme zag.

Ook het volgende gedicht schreef ik daarover:

Tranen van liefdessmart
scheuren de sluiers vaneen.
Ziet hoe het licht, het hart
een zandhoen in netten verstrikt.

Ach toe, mijn vrienden, spreekt
u die dit eender ziet:
hoe lang nog moet ik zwijgen?
Vergeten kan ik niet.

Dit soort situaties doet zich voor wanneer het verzwijgen van

de liefde bij de minnaar weerstanden oproept, omdat het in strijd is met dat waar hij volgens zijn aard het meest toe neigt, zodat hij dan verbijsterd tussen twee vuren zit.

Het verzwijgen gebeurt vaak met het doel de geliefde voor moeilijkheden te vrijwaren, en als zodanig wijst het op een trouw en edel karakter. Daarover heb ik het volgende gedicht geschreven:

Eenieder kent mij als verliefde jongeling,
gekweld, bedrukt, maar om wie?
Mijn toestand lijkt zo duidelijk – maar ieder die
eens nader kijkt, bevangt de aarzeling.

Als schrift, zo duidelijk, met scherpe lijnen,
maar onbegrijpelijk voor wie het tracht te duiden,
of 't koeren van de woudduif, wier geluiden
in elke toonaard ons zo veelzeggend schijnen

dat ze ons gehoor bekoren,
maar onbegrijpelijk, onverstaanbaar zijn van zin.
Ze vroegen mij, bij God, te zeggen wie 'k bemin,
door wie 'k mijn zoete nachtrust laat verstoren.

Maar ach, lang voor hun poging tot iets leidt
is het verstand gevluht, scherpzinnigheid vergaan:
in de werveling van twijfels waar zij staan,
blijkt 't zekere twijfel, en de twijfel zekerheid.

Ook over het verzwijgen van het liefdesgeheim heb ik een gedicht geschreven, waaruit het volgende:

Zo veilig is de plaats van mijn geheim
dat leven er de dood wel kan ontvluchten:
ik laat het sterven – het geheim leeft in de dood,

zoals de minnaar vreugde vindt in liefdeszuchten.

Vaak ook wordt het geheim verzwegen omdat de minnaar vreest dat zijn eigen veiligheid gevaar loopt wanneer het bekend wordt vanwege de hoge maatschappelijke positie van de geliefde.

Daarover kan ik het volgende vertellen. Een dichter uit Córdoba had een minnelied geschreven voor Subh, de moeder van al-Mu'ayyad (God hebbe zijn ziel). Een slavin zong dat lied toen zij aan al-Mansur Muhammad ibn abi Amir werd voorgesteld, die haar wilde kopen – en hij gaf terstond bevel haar ter dood te brengen.

Een andere geschiedenis is deze: om dezelfde reden werd Ahmad ibn Mughith ter dood gebracht en zijn familie uitgeroeid. Aan alle leden ervan werd het recht ontzegd om nog ooit een officiële functie te bekleden, en dat leidde uiteindelijk tot hun ondergang en het uitsterven van hun geslacht. Slechts een enkele verdoolde banneling bleef ervan over. De oorzaak van dat alles was een minnelied dat hij geschreven had op een van de dochters van de kalief. Dergelijke gevallen zijn er vele.

Van al-Hasan ibn Hani (de dichter Abu Nuwas) wordt verteld dat hij in hartstocht was ontbrand voor Muhammad ibn Harun, bekend als Ibn Zubayda. Deze merkte het en snauwde hem af omdat hij voortdurend naar hem zat te staren. Al-Hasan zou gezegd hebben dat hij alleen de gelegenheid had om langdurig naar Muhammad te kijken wanneer deze in verregaande staat van dronkenschap verkeerde.

Het verzwijgen vindt ook vaak zijn oorzaak in de vrees dat de geliefde zich haastig terug zal trekken of door anderen kopschuw gemaakt zal worden. Ik weet van iemand die op zeer vertrouwelijke voet stond met zijn geliefde, maar als hij ook maar iets van zijn liefde zou hebben laten blijken, zou deze even onbereikbaar voor hem geworden zijn als de Plejaden welker sterren hoog aan de hemel schitteren. Zoiets is een

kwestie van diplomatie. Nu beleefde hij aan de relatie met zijn geliefde zoveel genoeg als maar mogelijk was, maar zodra hij iets van zijn gevoelens zou hebben laten blijken zou hem niet het geringste meer toegestaan zijn. Hij zou aan de hoogmoed en de grillen der liefde overgeleverd zijn geweest en er zou een einde gekomen zijn aan het vertrouwen waarmee de geliefde zijn hart voor hem openstelde. Afgelopen zou het zijn geweest met de aangename omgang, en affectatie en ongegronde verwijten zouden ervoor in de plaats gekomen zijn. Van broeder zou hij slaaf geworden zijn, van gelijke gevangene, en als hij dan bovendien nog zijn gevoelens zo duidelijk zou hebben laten blijken dat ook de familie van de geliefde het gemerkt had, zou hij deze alleen nog in zijn dromen te zien gekregen hebben. Alles zou afgelopen zijn geweest en hij zou er persoonlijk zeker nadeel van ondervonden hebben.

Ook een niet te overwinnen verlegenheid kan een reden zijn om de liefde te verzwijgen. Een andere oorzaak kan zijn dat de minnaar merkt dat de geliefde zich terugtrekt en zich op een afstand houdt, en als hij zelf stug van karakter is zal hij in zo'n geval zijn gevoelens verbergen om zijn vijanden niet de gelegenheid te geven hem met leedvermaak te bezien en om hun en ook zijn geliefde te tonen dat het hem volkomen onverschillig laat.

HET RONDVERTELLEN

Het kan in de liefde gebeuren dat het geheim ervan rondverteld wordt. Het is een verschijnsel van de liefde waarvoor men geen waardering kan opbrengen en het kan verschillende oorzaken hebben. Bijvoorbeeld dat degene die zo handelt zich wil voordoen als een verliefde en tot de klasse der minnaars gerekend wil worden. Dit bedrog is ontoelaatbaar. Het is een wal-

gelijke onbeschaamdheid, daar het valselijk liefde pretendeert.

Een andere oorzaak voor het rondvertellen kan zijn, dat de liefde te overweldigend is en het verlangen om zich uit te spreken het wint van de schroom. Op zo'n ogenblik is iemand de macht over zichzelf kwijt en kan hij zich niet meer gedragen zoals het behoort. Dit is een van de meest extreme vormen die liefde kan aannemen; zij doet daarmee het verstand ernstig geweld aan door het schone als lelijk voor te stellen en het lelijke de schijn van schoonheid te geven. In die situatie wordt het goede als slecht ervaren en omgekeerd. Bij hoeveel mensen, goed beschermd door de sluier der zelfbeheersing, van onbesproken gedrag en smetteloze reputatie heeft de liefde die sluier niet opgelicht en daardoor hun privéleven prijsgegeven en dat wat zo zorgvuldig beschermd werd openbaar gemaakt? Zo stonden de betrokkenen na het wegvallen van hun bescherming te kijk en werd hun geval spreekwoordelijk, terwijl er vroeger nooit over gesproken was. Niets liever wilden zij dan zich met schande overladen op een wijze, waarvan het horen alleen al hen vroeger zou hebben doen huiveren en waartegen zij voorheen uitgebreid Gods hulp zouden hebben ingeroepen. Wat hun vroeger moeite zou hebben gekost gaat hun nu gemakkelijk af, wat waardevol was telt niet meer en in datgene waarin zij vroeger pal stonden zijn zij nu laks geworden.

Ik ken een jonge man van zeer goede familie, die tot mijn beste vrienden behoorde en die het ongeluk had verliefd te worden op een jonge slavin, die goed bewaakt werd. Hij werd door haar aan de rand van de waanzin gebracht en zijn liefde voor haar deed hem veel van zijn goede eigenschappen verliezen. De uitwerking die zijn passie op hem had was voor iedereen die enige opmerkingsgave bezat duidelijk te zien. Ten slotte kwam het zover dat het meisje hem moest berispen vanwege de al te zichtbare gevolgen van zijn vervoering.

Musa ibn Asim ibn Amr deed mij het volgende verhaal: 'Ik

was eens bij mijn vader, Abu al-Fath (God hebbe zijn ziel), die mij opdroeg een brief te schrijven. Plotseling kreeg ik een jonge slavin in het oog op wie ik verliefd was. Ik kon mij niet beheersen, wierp de brief ver van me weg en rende haar achterna. Mijn vader was zeer verbaasd en dacht dat er een steekje aan me los was. Ten slotte kwam ik weer tot mijzelf. Ik wiste mijn gezicht af, ging terug naar mijn vader en zei bij wijze van verontschuldiging dat ik plotseling een bloedneus had gekregen.'

Bedenk wel, dat zulk gedrag de geliefde afstoot. Het is een funeste manier van handelen die van gebrek aan tact getuigt. Er is altijd een algemeen geaccepteerde manier om iets te bereiken en wanneer hij die een liefdesrelatie wil opbouwen, daarvan afwijkt of in strijd ermee handelt, bereikt hij het tegengestelde van wat hij beoogt. Zijn inspanning wordt vruchteloos, iedere moeite tevergeefs en al zijn zoeken overbodig. Hoe meer hij van de rechte weg afgaat en hoe verder hij doordringt op zijwegen, des te onbereikbaarder wordt zijn doel. Over dit onderwerp heb ik een kort gedicht gemaakt, waaruit de volgende regels afkomstig zijn:

Een zware taak dient niet lichtvaardig ondernomen,
maar geef u weinig moeite, is hij klein.
Neem de wisselingen van het lot zoals zij komen,
daar de gezichten der fortuin veelvormig zijn.
Weinig is al genoeg, wanneer u ernstig tracht
in een kleine zaak. Een grote zaak vraagt kracht,
zoals uw krachtig blazen de lamp weer doven doet
als zij juist is ontstoken en nog aarzelend flakkert,
maar als zij eenmaal brandt met heldere gloed,
de vlammen door uw blazen worden aangewakkerd.

Ik heb een jonge man gekend in Córdoba, een kanselarijbeambte, afkomstig uit een familie van hoogwaardigheidsbekle-

ders. Zijn naam was Ahmad ibn Fath. Ik kende hem als zeer ingetogen, en als iemand die tot de wetenschap neigde en in de literatuur geïnteresseerd was. Hij overtrof al zijn vrienden in gereserveerdheid, hij leidde een teruggetrokken leven, vertoonde zich alleen in nette kringen en werd slechts gezien bij festiviteiten waarop niets aan te merken viel. Zijn levenswandel werd alom geprezen, zijn manieren waren voortreffelijk. Altijd bewaarde hij zijn reserve en rustig ging hij zijn eigen weg. Toen geviel het dat ik hem enige tijd uit het oog verloor en het eerste dat ik hoorde, toen ik terug was in Játiva, was dat hij iedere schroom had laten varen in een liefdesrelatie met een jonge man uit het gilde van de goudkeurmeesters, die Ibrahim ibn Ahmad heette. Ik kende hem wel en hij leek me nu niet iemand wiens eigenschappen een liefdesrelatie met iemand van stand, van goeden huize, met ruime middelen en uitgebreide bezittingen rechtvaardigen. Het was duidelijk dat Ahmad zijn hoofd ontbloot, zijn ware gezicht getoond, zijn halster afgeworpen en ieder gevoel van schaamte verloren had en zijn mouwen had opgestroopt om zich met overgave te storten in lust en zingnot. Zijn geschiedenis werd verteld bij het vuur en uitgewisseld tussen vertellers van anekdoten. In alle windstreken werd zijn naam genoemd en overal in het land was zijn verbazingwekkende historie het onderwerp van gesprek. Het enige wat hij daarmee bereikte was dat de sluier opgelicht werd, zijn geheim publiek gemaakt, dat hij het onderwerp van lasterpraat werd en overal over de tong ging, zodat hij zijn geliefde geheel van zich vervreemde en het hem volstrekt onmogelijk werd gemaakt deze te blijven zien. Toch was dit alles volstrekt niet nodig geweest: hij kon doen en laten wat hij wilde en had ruimschoots de mogelijkheid hieraan te ontkomen. Als hij zijn geheim had weten te bewaren en de kwellingen van zijn gemoed had weten te verbergen, dan zou hij het kleed der eerbaarheid nog steeds dragen en zou de mantel der ingetogenheid niet doorgesle-

ten zijn. Dan zou hij, doordat hij de mogelijkheid zou hebben degene omwille van wie hij leed te ontmoeten, met hem te spreken en in zijn gezelschap te verkeren, nog steeds hoop kunnen koesteren en zich voldoende kunnen troosten. Werkelijk, er is geen excuus aan te voeren en zijn schuld staat zonder meer vast, behalve als zijn onderscheidingsvermogen vertroebeld was of zijn verstand aangetast door de rampspoed die hem getroffen had – dat zou nog een geldig excuus geweest zijn. Maar als hij ook maar een kruimel gezond verstand over had, een greintje maar, zou het hem als schuld aangerekend moeten worden, dat hij zich zo bloot gegeven had, daar dat, naar hij kon weten, door zijn geliefde afgekeurd zou worden en deze eronder zou lijden. Dit is niet de wijze waarop minnaars zich doorgaans gedragen. Ik zal dit in het hoofdstuk over de onderworpenheid nader uiteenzetten, zo God, de Allerhoogste, het wil.

Er is nog een derde reden om het geheim prijs te geven, een reden die in de ogen van verstandige mensen verachtelijk en minderwaardig is. Deze doet zich voor als de minnaar ontdekt dat zijn geliefde hem bedriegt, of wanneer hij onverschilligheid of afkeer bemerkt. Hij weet dan niets beters te doen dan zich te wreken door het liefdesgeheim rond te vertellen en het overal bekend te maken, maar de schade die hij zelf hierdoor lijdt is groter dan die de ander wordt toegebracht. Dit is het meest beschamende gedrag dat er bestaat. Het is eerloosheid in haar afschuwelijkste vorm en het sterkste bewijs dat het de betrokkene aan verstand ontbreekt en dat hij buitengewoon bot is.

Soms wordt het geheim onthuld door een verhaal dat de ronde doet of praatjes die verspreid worden, en die de minnaar niet veel kunnen schelen. Eigenlijk is hij er wel tevreden over dat zijn geheim aan het licht komt, hetzij uit ijdelheid, hetzij omdat hij hoopt zijn verwachtingen zo te kunnen realiseren. Dit laatste heb ik gezien bij een van mijn vrienden, iemand van

aanzienlijke familie.

In de verhalen die ons over de oude Arabieren worden overgeleverd, heb ik gelezen dat hun vrouwen pas tevreden waren gesteld en geloofden in de liefde van hun minnaar, als hij zich bekend maakte, zijn liefdesgeheim prijs gaf, er openlijk over sprak, het overal verkondigde en hun schoonheid luide prees. Ik weet niet wat ik hiervan denken moet, want er wordt van deze vrouwen verteld dat ze zo kuis waren. Wat houdt kuisheid van een vrouw dan in, als haar vurigste wens en grootste plezier erin bestaat dat zaken als deze bekend worden?

ONDERWORPENHEID

Een van de merkwaardigheden die zich in de liefde voordoen, is de onderworpenheid van de minnaar aan zijn geliefde en de manier waarop hij zich ertoe laat dwingen om zich te schikken naar zijn beminde. Mensen die overigens onbenaderbaar, koppig, onhandelbaar en eigengereid zijn, fel op hun eer en niet bereid het hoofd te buigen, kunnen volkomen veranderen, zodra zij liefdes lentewind opsnuiven, door de golfslag der liefde worden opgenomen en in haar zeeën zwemmen: hun onverdraagzaamheid verandert in zachtaardigheid, hun onhandelbaarheid in meegaandheid, hun eigengereidheid in dociliteit en hun opvliegendheid in inschikkelijkheid. Daarover heb ik een gedichtje geschreven, waaruit het volgende:

Zullen wij ooit weer in liefde bijeen zijn,
zijn de grillen van het lot dan onbeperkt?
Het zwaard werd aan de roede onderworpen
en de gazel, gevangen, heeft nu leeuwensterkt’.

En ook een gedicht waaruit het volgende:

Onder uw smaad word ik tot niets, 'k verdwijn,
een waardeloze munt die valt, te licht bevonden.
Uit liefde voor u gedood! 't Zou heerlijk zijn.
Hoe vreemd, om te genieten van zijn eigen ondergang!

En ook dit:

Hadden de Perzen ooit uw gelaat zien stralen,
dan hadden zij geen Hormuz en geen Mobed meer van node.

Dikwijls boezemt het uiten van klachten de geliefde afkeer in en vindt hij het vervelend om aan te moeten horen wat in het hart van de ander omgaat. In dat geval zult u zien, dat de minnaar tracht zijn verdriet te verzwijgen, zijn smart te verhullen en zijn pijn te verbergen. Wanneer de geliefde hem van iets beschuldigt, dan is zijn reactie voor elk vergrijp vergiffenis te vragen en iedere misdaad te bekennen, ook al is hij er volkomen onschuldig aan, omdat hij zich bij alles wat de geliefde zegt wil neerleggen en hem niet wil tegenspreken. Ik heb iemand gekend, die het zo verging. Hij uitte geen enkel protest wanneer hij van allerlei wandaden werd beschuldigd, hoewel hij er part noch deel aan had, en allerlei verwijten over hem werden uitgestort terwijl hij volmaakt onschuldig was. Voor een van mijn vrienden heb ik eens het volgende gedicht gereciteerd, dat enigszins, zij het niet helemaal, op dit onderwerp betrekking heeft:

U trad mij tegemoet – vreugde geeft uw nabijheid,
om ver van u te zijn is slechts rampzaligheid.
Met sombere gedachten kunt u zich vermoeien,
want zelfs een lichte grijsheid is reden tot verwijt.

Maar een klein gebrek kan mijns inziens geen kwaad,

een stip, een schoonheidsvlek, zij sieren het gelaat,
zolang 't er enkele zijn; al zijn zij te verfoeien
bij overmaat aan tal. Prijs men ooit overmaat?

En daaruit is ook het volgende:

Help hem! Om zijn verdriet zelfs wenen
't papier, de inkt, de lijnen van het schrift.

Ik hoop dat niemand het waagt te beweren dat het geduld waarmee de minnaar de verachting van zijn geliefde verdraagt, wijst op een minderwaardige trek in zijn karakter; hij zou ongelijk hebben. Wij weten immers wel dat de geliefde niet de gelijke van de minnaar is, niet van dezelfde orde als hij, en dus ook niet met gelijke munt terugbetaald kan worden. Verder is het verduren van beledigingen en hatelijkheden niet iets waardoor men met schande wordt overladen en waar de mensen nog tientallen jaren over spreken, en het zal evenmin ter sprake komen in de raadsvergadering van kaliefen of de bijeenkomsten ten huize van aanzienlijken. In dat geval zou duldzaamheid vernedering met zich meebrengen en deemoed verachting ten gevolge hebben, maar daarvan is geen sprake.

Men ziet zelfs wel dat mensen verliefd worden op hun slaaf, die hun geheel en al toebehoort, zodat niemand hen zou kunnen beletten haar ruw te bejegenen (maar wat zou dat voor verovering zijn?). Het zijn niet dit soort dingen, waaraan men bij iemand van gezag aanstoet neemt.

Als het hooggeplaatste personen betreft, wordt iedere ademtocht geregistreerd en de diepere zin van hun woorden zorgvuldig nagegaan, om vervolgens een zeer vergezochte betekenis te krijgen: dit alles omdat ze iets nooit zomaar zeggen of achteloos iets opmerken. De geliefde daarentegen is een buigzame tak, een soepele twijg: hij uit zijn hatelijkheden of welgevallen wan-

neer hij daartoe de behoefte gevoelt en niet omdat er een diepere betekenis in zou schuilen. Daarover heb ik het volgende gedicht geschreven:

Vernedering is in de liefde nooit een schande,
want daarin buigt zich zelfs een trotse aard:
weest niet verbaasd mij zo te zien behandelen
waar zelfs Mustansir geen vernedering werd bespaard!

Uw liefste is u niet gelijk, niet van uw orde,
waardoor zoveel geduld vernederend zou zijn.
Als overwinning zal het u niet aangerekend worden
als u de appel plukt – al doet zijn val u pijn.

Abu Dulaf, de boekhandelaar, vertelde mij dat Maslama ibn Ahmad (de filosoof, beter bekend als al-Majriti) hem in de moskee ten oosten van de begraafplaats der Qurayshieten in Córdoba, tegenover het huis van de vizier Abu Amr Ahmad ibn Muhammad ibn Hudayr (God hebbe zijn ziel) het volgende vertelde: 'In deze moskee hield Muqaddam ibn al-Asfar zich in zijn jeugd voortdurend op vanwege zijn liefde voor Ajib, de bediende van de vizier Abu Amr. Hij verrichtte zijn dagelijkse gebeden niet langer in de Masrur-moskee, waar hij vlakbij woonde, maar begaf zich bij dag en bij nacht naar deze moskee, allemaal vanwege Ajib. Meer dan eens hield de nachtwacht hem 's nachts aan bij het weggaan van het avondgebed. Hij zat daar maar uit te kijken, totdat Ajib ten slotte boos en geprikkeld op hem af stapte en hem enkele malen hard in het gezicht sloeg. Muqaddam was daar zeer verheugd over en zei: "Bij God, dit is de vervulling van mijn diepste wens, nu is mijn hart verkwikt." Ook na dit voorval bleef hij Ajib nog lange tijd op zijn schreden volgen.' Abu Dulaf vertelde verder: 'Maslama heeft mij deze geschiedenis meer dan eens in het bijzijn van Ajib verteld, wan-

neer het aanzien van Muqaddam ibn al-Asfar en de macht en voorspoed die hij tentoonspreidde ter sprake kwamen!' Want deze Muqaddam ibn al-Asfar heeft het ver gebracht. Hij werd een intieme vriend van al-Muzaffar ibn abi Amir en had ook met diens moeder en familie contact. Hij liet vele moskeën bouwen, openbare drinkplaatsen aanleggen en bevorderde het algemeen belang in velerlei opzichten. Bovendien getroostte hij zich, zoals gezagsdragers dat gewoonlijk doen, veel zorg en inspanning voor het welzijn van de bevolking.

Nog afschuwelijker is de geschiedenis van Sa'id ibn Mundhir ibn Sa'id, de voorganger in de moskee van Córdoba in de dagen van al-Hakam al-Mustansir Billah (God hebbe zijn ziel). Sa'id had een slavin, waarop hij zeer verliefd was, en bood aan haar vrij te laten en met haar te trouwen. Hij had een reusachtige baard en zij zei plagend tegen hem: 'Ik vind die enorme baard afschuwelijk, als je daar iets van afknijpt zal je wens vervuld worden.' Hij ging met de schaar aan het werk totdat er bijna niets van zijn baard over was. Toen regelde hij in de aanwezigheid van getuigen haar vrijlating. Daarna vroeg hij haar ten huwelijk, maar zij voelde er niets voor. Onder de aanwezigen bevond zich ook zijn broer Hakam ibn Mundhir en deze zei: 'Ik zal haar voorstellen om met mij in het huwelijk te treden.' Zo deed hij. Zij nam zijn aanbod aan, en hij huwde haar ter plaatse. Sa'id liet zich deze verpletterende belediging welgevallen ondanks al zijn godsdienstigheid, vroomheid en religieuze ijver. Ik heb deze Sa'id nog gekend. De Berbers hebben hem gedood op de dag dat zij met geweld Córdoba binnentrokken en plunderden. Zijn bovengenoemde broer Hakam was het hoofd van de Mu'tazilieten in Spanje; hij was hun leider, leraar, voornaamste theoloog en voorbeeld van vroomheid. Bovendien was hij een uitstekend dichter en rechtsgeleerde. Zijn broer Abd al-Malik ibn Mundhir werd er ook van verdacht een aanhanger van de Mu'tazila te zijn. Hij bekleed-

de de functie van rechter van het hof van beroep ten tijde van al-Hakam (God hebbe zijn ziel). Al-Mansur ibn abi Amir liet hem kruisigen omdat hij er samen met een aantal andere juristen en rechters uit Córdoba van verdacht werd zich in het geheim verbonden te hebben met Abd al-Rahman ibn Ubayd Allah, de zoon van de Vorst der Gelovigen al-Nasir (God hebbe zijn ziel). Abd al-Rahman werd gedood, Abd al-Malik ibn Mundhir gekruisigd, en de hele kring van verdachten uiteengedreven. Hun vader, de opperrechter Mundhir ibn Sa'id, werd er ook van verdacht een aanhanger van de Mu'tazila te zijn. Hij was een voortreffelijk redenaar, zeer goed thuis in alle takken der wetenschap, buitengewoon vroom en een man met veel geest en gevoel voor humor. De zojuist genoemde Hakam leeft nog op het moment dat ik dit boek voor u schrijf. Hij is echter blind en stokoud.

Een verbazingwekkend voorbeeld van de onderworpenheid van een minnaar aan zijn geliefde is ook het volgende. Ik heb iemand gekend die vele nachten slapeloos had doorgebracht, veel leed had doorgemaakt en wiens hart allerlei emoties te verduren had gehad. Hij slaagde er uiteindelijk echter in zijn geliefde voor zich te winnen. Deze legde hem niets in de weg en gedroeg zich in geen enkel opzicht afwerend. Maar wanneer de man bij zijn geliefde ook maar een zweem van ongenoegen meende te bespeuren over wat hij van plan was, liet hij het idee varen en zette het uit zijn hoofd, niet uit behoedzaamheid of beduchtheid, maar omdat de instemming van zijn geliefde voor hem van doorslaggevende betekenis was. Wanneer hij bij zijn geliefde geen enthousiasme bespeurde ontbrak hem de wil om iets door te zetten, hoe deze er dan ook verder over mocht denken.

Ik heb ook iemand gekend die een dergelijke gedragslijn volgde maar er later spijt van kreeg omdat hij merkte dat zijn geliefde hem ontrouw was. Daar heb ik het volgende gedicht over geschreven:

Grijp toch uw kans! Besef toch:
dit ogenblik duurt korter dan een bliksemflits!
Hoe vaak, terwijl ik kon, wachtte ik nog
met iets te doen – ~~z~~ en kwellend voor ik 't wist.
Geen aarzeling, als u de schat vindt die u zocht,
schiet toe, zoals de valk zijn prooi weggrist!

Precies hetzelfde is mijn vriend Abu al-Muzaffar Abd al-Rahman ibn Ahmad ibn Mahmud overkomen. Ik citeerde enkele verzen van mijn eigen hand voor hem en hij werd er zo enthousiast over dat hij ze van me overnam en tot zijn lijfspreuk maakte.

Abu Abdallah Muhammad ibn Kulayb uit Qayrawan, die zeer welbespraakt was en over ieder onderwerp verstandige vragen wist te stellen, vroeg me eens in de tijd dat ik in Qayrawan verbleef en wij samen over de liefde en de verschillende aspecten daarvan spraken: 'Als degene die ik liefheb het vervelend vindt om mij te ontmoeten en mijn nabijheid schuwt, wat moet ik dan doen?' Ik antwoordde: 'Mijns inziens moet u trachten uzelf rust te geven door hem te ontmoeten, ook al vindt hij dat onaangenaam.' 'Ik geloof het niet,' zei hij, 'ik laat zijn wens prevaleren boven de mijne, zijn verlangen over mijn eigen. Ik oefen geduld, ook al betekent het mijn dood.' Ik antwoordde: 'Maar ik heb hem lief terwille van mijzelf, om het genoeg dat ik schep in zijn uiterlijk. Uit die grondgedachte leid ik op logische wijze de lijn af die mijn gedrag zal bepalen: mijn verlangen om mijzelf vreugde te bereiden.' 'Dat is een verkeerd gebruik van de logische afleiding,' zei hij, 'erger dan de dood is datgene waarom u de dood wenst, en kostbaarder dan het leven is datgene waarvoor men zijn leven prijsgeeft.' 'Als men zijn leven prijsgeeft is dat niet vrijwillig maar noodgedwongen,' antwoordde ik, 'als het mogelijk zou zijn het te behouden, zou men het niet

prijsgave. Uw afzien van een ontmoeting met uw geliefde geschiedt uit eigen vrije wil en is laakbaar, omdat u er uzelf geweld mee aandoet en er uw eigen dood mee veroorzaakt.' 'U bent verlangend te debatteren,' zei hij, 'maar over de liefde is geen interessant debat mogelijk.' Ik zei: 'Wel als degene die verliefd is door een beproeving wordt geteisterd.' 'Welke beproeving is erger dan de liefde?' antwoordde hij.

GROFHEID

Soms volgt de minnaar zijn lusten en handelt hij naar believen. Hij vindt dan voldoening bij zijn geliefde en probeert zoveel mogelijk genoeg aan hem te beleven, of deze dat nu prettig vindt of niet. Wie daarbij door de omstandigheden wordt geholpen, kan, als hij vastbesloten is en door het lot wordt begunstigd, al zijn lusten bevredigen. Weg zijn dan zijn zorgen en verdwenen zijn liefdesverdriet. Hij ziet zijn verwachtingen in vervulling gaan en bereikt wat hij wenste. Zulke mensen heb ik meegemaakt. Over dit onderwerp heb ik verzen geschreven, waaruit het volgende:

Als ik mijn ziel de vreugde kan bereiden
van het gazellenjong dat mij zo lang deed lijden,
wat deert 't mij dan, of hij zich schikt met tegenzin?
Zijn hart vervuld van wrevel om eigen instemming?
De vuurgloed doven, die de dorre tamarisk verslindt –
kan ik iets anders doen, wanneer ik water vind?

AFKEURING

Aan de liefde zijn ook beproevingen verbonden. Om te be-

ginnen is er de man die u zijn afkeuring laat blijken. Daar zijn verschillende typen van te onderscheiden. Allereerst is er de vriend, met wie men zonder enig voorbehoud omgaat. Diens afkeuring is van meer waarde dan de hulp van de meeste anderen. Ze kan in de vorm van een aansporing of een verbod geuit worden, en vormt een ernstige belemmering voor de verlangens die men koestert. Zij is tevens een goede en doelmatige steun, die een effectieve behandeling en medicijn is voor degene die door een hevige passie is aangegrepen, vooral wanneer ze geuit wordt door een vriend die wat hij wil zeggen goed kan verwoorden en die aanvoelt op welk moment een verbod overtuigend werkt, op welk tijdstip een aansporing meer effect heeft en op welk ogenblik hij een middenweg tussen deze twee moet kiezen, al naar gelang de verliefde hem meegaand of koppig, voor rede vatbaar of rebels lijkt.

Dan is er de man die zijn afkeuring in de vorm van verwijten uit en nooit verder komt dan berispingen. Hij is een ernstige kwelling en een zware beproeving. Ik heb het aan den lijve ondervonden (het hoort wel niet helemaal in dit boek thuis, maar houdt er wel verband mee) toen mijn vriend Abu al-Sirri Ammar ibn Ziyad mij met verwijten overlaadde naar aanleiding van mijn gedrag, daarbij geholpen door iemand anders die mij om dezelfde reden berispte. En dat terwijl ik altijd gemeend had dat hij achter me zou staan bij alles wat ik deed, of het nu goed of fout was, zo hecht was onze vriendschap en zo oprecht onze broederschap.

Ik heb wel eens meegemaakt dat iemands gevoelens van liefde zo sterk waren dat hij niets liever deed dan afkeuren – de opmerkingen aanhoren, juist om degene die ze maakte zijn weerspannigheid te kunnen tonen. Hij schepte er namelijk genoeg in om hem te weerstaan en met succes te weerstreven, zoals een koning die de vijand een nederlaag toebrengt of een bekwaam debater die zijn tegenstander weet te verslaan. Zijn

eigen slagvaardigheid in die situatie deed hem veel plezier, en vaak was hij het zelf die afkeuring uitlokte door dingen te doen waarmee hij zich onvermijdelijk berispingen op de hals haalde. Daar heb ik een gedicht over geschreven waarin de volgende regels voorkomen:

Niets hoor ik liever dan berisping en vermaan:
dan valt zijn naam, en doet weer hoop ontstaan.
Dorstig drink ik haar in, de afkeuring, als wijn
waarbij mijn meesters naam versnapering mag zijn.

DE BEHULPZAME VRIEND

Een van de dingen die men zich in de liefde wenst is dat God, de Machtige en Verhevene, u een oprechte vriend schenkt, die zich aangenaam weet uit te drukken, verstreckende invloed heeft, weet hoe hij iets moet aanvatten en dat met vaste hand weet door te zetten. Hij moet de kunst der welsprekendheid beheersen en een scherpe tong hebben. Hij moet zeer wijs en geleerd zijn. Hij moet weinig geneigd zijn tot tegenspraak en altijd klaarstaan om te helpen, veel kunnen verdragen en goed bestand zijn tegen arrogant gedrag. Hij moet dezelfde overtuiging als de minnaar zijn toegedaan, een gezworen vriend zijn en qua karakter goed bij hem passen. Zijn karakter moet alom geprezen worden en alle onrechtvaardigheid moet hem vreemd zijn. Op zijn hulp moet men kunnen rekenen; hij moet er een hekel aan hebben op een afstand gehouden te worden, voor- naam zijn in zijn manier van optreden en geen acht slaan op verborgen haat; ondoorgrondelijk, maar op de hoogte van de verlangens van zijn vriend. Hij moet een aangenaam karakter bezitten en van goeden huize zijn; discreet zijn, vol respect, betrouwbaar, onkwetsbaar voor bedrog, edelmoedig, scherp-

zinnig en met fijne intuïtie, altijd hulpvaardig en gereed om bescherming te geven; bekend om zijn trouw; hij moet een grote gemoedsrust aan den dag leggen en een vast karakter hebben; altijd klaarstaan met goede raad en erop gericht zijn de vriendschap te bewaren; hij moet meegaand zijn en standvastig; oprecht in wat hij zegt, charmant, ingetogen; hij moet een ruime blik hebben, grootmoedig zijn en beschikken over een aangeboren zelfbeheersing en volharding; zijn vriendschap moet steeds onverdacht zijn en hij moet van geen onoprechtheid weten; bij hem moet men rust kunnen vinden in tijden van nood; hij moet de eenzaamheid en armoede van zijn vriend delen en ingewijd zijn in diens geheimen. Van zo'n vriend kan iemand die verliefd is het grootst mogelijke plezier hebben, maar waar zo iemand te vinden? Als u dus toevallig zo iemand tegenkomt, grijp hem dan met beide handen, zoals een gierigaard iets vastklemt, houd hem vast als een vrek en bescherm hem met al uw erfgoed en eigen bezit. Want met hem zult u het gevoel van volledige vertrouwelijkheid hebben, zullen alle zorgen verdwijnen, zal de tijd voorbijvliegen en zult u zich gelukkig voelen. Bij een vriend die aan die beschrijving voldoet zult u nooit tevergeefs aankloppen om hulp en goede raad. Dat is de reden waarom koningen zich ministers en vertrouwelingen kiezen: die verlichten de zware last der staatszaken en maken de grote verantwoordelijkheden draaglijk, en bovendien kunnen zij profiteren van hun adviezen en geholpen worden door hun kundigheid.

Zonder vriend gaat het, zoals blijkt, de kracht van de natuur te boven om weerstand te bieden aan alle aanvallen, daar zij zich dan niet om hulp tot een geestverwant en vertrouweling kan wenden.

Er zijn wel minnaars geweest die zo'n vriend misten en maar weinig vertrouwen in hun vrienden hadden, door wat zij van de mensen hadden ondervonden. Wanneer zij iets van hun ge-

heim vertelden, maakten dezen hun verwijten of vertelden het geheim verder. Daarom prefereerden deze minnaars eenzaamheid boven gezelschap en hielden zij zich op eenzame plaatsen op. Zij deelden hun geheim mee aan de wind, spraken tot de aarde en vonden daarin troost, zoals een zieke verlichting vindt in gesteun en wie bedroefd is in gewezen. Want als de zorgen zich opstapelen, voelt de minnaar zich bedrukt en als hij zich daarover niet kan uitspreken en niet in klachten verlichting vindt, zal het niet lang duren of hij gaat aan de ellende ten onder en sterft van verdriet. Nergens heb ik zoveel hulpvaardigheid gezien als bij vrouwen. Zij bewaren het liefdesgeheim, raden elkaar aan het te verzwijgen en als ze het te weten zijn gekomen, verbergen ze het bij onderlinge afspraak op een manier die bij mannen niet voorkomt. Vrouwen die het geheim van twee gelieven verraden, worden voor zover ik weet altijd door alle andere vrouwen veracht en gehaat. Oude vrouwen presteren op dit gebied dingen die jonge vrouwen niet opbrengen, omdat die uit jaloezie soms wél doorvertellen wat ze weten, zij het dat het zelden voorkomt. Oude vrouwen echter hebben zelf niets meer te hopen en daarom richt hun bezorgdheid zich geheel op anderen.

Ik ken een rijke vrouw, die vele slavinnen en bedienden had. Het gerucht ging dat één van haar slavinnen verliefd was op een jonge man uit de familie van haar meesteres, en hij ook op haar, en dat tussen hen ongeoorloofde zaken voorvielen. Er werd haar gezegd: 'Uw slavin die en die is van de verhouding op de hoogte en weet er alles van.' Zij liet die slavin komen – zij was streng in haar bestraffingen – en liet haar zo pijnlijk tuchtingen, dat menig robuust man het niet volgehouden zou hebben, in de hoop dat de slavin haar iets zou vertellen over de verhouding. Zij liet echter geen woord los.

Ik ken een voorname vrouw, die de Koran uit haar hoofdkende, haar godsdienstplichten vroom vervulde en veel aan

weldadigheid deed. Zij onderschepte toevallig een brief van een jonge slaaf – niet een van de hare – aan een slavin op wie hij verliefd was. Ze confronteerde hem hiermee en hij wilde ontkennen, maar dat was onmogelijk. Toen zei ze: 'Wat doet het ertoe? Wie is er immuun tegen de liefde? Maak je geen zorgen, bij God, jullie geheim heb ik aan niemand verteld. Als ik haar voor je zou kunnen kopen, deed ik het, al zou het me al mijn geld kosten, en ik zou haar ergens onderbrengen, waar jij haar zou kunnen ontmoeten zonder dat iemand er weet van had.'

Zo ziet men ook vrome vrouwen van middelbare leeftijd die van mannen niets meer te verwachten hebben en wier liefste bezigheid en aangenaamste tijdverdrijf het uithuwelijken van weesmeisjes en het uitlenen van kleren en sieraden aan arme bruidjes is.

Ik zou niet kunnen zeggen waarom deze karaktertrek bij vrouwen overheerst. Misschien komt het doordat vrouwen niets om handen hebben en alleen maar denken aan het bedrijven van de liefde en wat daartoe kan leiden, en ook aan alle soorten van flirt en koketterie. Ze hebben immers geen enkele andere bezigheid, en zijn voor geen ander doel geschapen. Mannen daarentegen moeten hun aandacht verdelen tussen het verdienen van geld, het vertoeven aan het hof, het verwerven van kennis, het zorgen voor hun familie, de moeiten van het reizen, de jacht, diverse beroepen, oorlog voeren, weerstand bieden aan verleidingen, het trotseren van allerlei gevaren en het bebouwen van het land. Dat alles verdrijft de ledigheid en houdt af van wat het nietsdoen met zich meebrengt.

In de biografieën van de koningen van de Sudan heb ik gelezen dat de koning daar een vertrouweling belast met het toezicht op zijn vrouwen. Deze draagt hun op een bepaalde hoeveelheid wol te spinnen, en daar zijn ze dan de gehele dag mee bezig. Want ze zeggen daar, dat een vrouw als ze niets om handen heeft, naar mannen gaat verlangen en haar zinnen zet

op het bedrijven van de liefde.

Zelf heb ik de vrouwen goed geobserveerd, en hun geheimen ken ik als geen ander, omdat ik opgevoed ben op een vrouwen-schoot en ik tussen vrouwen groot ben geworden, zonder iets anders dan vrouwen te kennen. Pas toen ik al een jonge man was geworden en mijn gezicht door dons bedekt raakte, begon ik in het gezelschap van mannen te verkeren. Vrouwen leerden mij de Koran, reciteerden poëzie voor mij en onderwezen mij in de kalligrafie. Mijn enige bezigheid, mijn enige geestelijke activiteit, vanaf het moment dat ik als kind iets begon te begrijpen, al in mijn vroege jeugd, was te trachten alles van hen te weten te komen en informatie over hen te vergaren, en ik vergeet niets van wat ik van hen zie. Dat komt door de felle jaloezie die mij aangeboren is en door mijn ingeschapen wantrouwen jegens vrouwen. Zo heb ik heel wat van hen gezien en dat zal in de volgende hoofdstukken uitvoeriger ter sprake komen, zo God het wil.

DE BESPIEDER

Tot de beproevingen van de liefde hoort ook de bespieder. Hij is een koorts die u van binnen verteert, een hardnekkige pleuritis, een obsederende gedachte. Er zijn verschillende soorten bespieders. Een ervan is degene die last veroorzaakt door bij toeval ergens te gaan zitten waar twee gelieven een ontmoeting hebben om elkaar over hun geheime liefde te vertellen, hun gevoelens te openbaren en elkaar alleen te spreken. De minnaar kan bij zoiets meer in verwarring raken dan bij andere, veel ernstiger gelegenheden. Ook al is het een probleem van voorbijgaande aard, toch kan het iemands plannen in de war sturen, en dat waar hij vol verwachting naar uitkijkt bederven. Op een dag zag ik ergens twee gelieven die dachten dat zij

alleen waren. Zij maakten aanstalten hun hart bij elkaar uit te storten, verheugd over de afzondering waarin zij zich bevonden. Zij waren echter niet op afgesloten terrein en al spoedig verscheen er iemand wiens gezelschap zij niet op prijs stelden. De nieuw aangekomene kreeg mij in het oog en kwam naar me toe, waarna hij geruime tijd bij me bleef zitten. U had het gezicht van de verliefde jongeman moeten zien – spijt en woede tekenden zich daarop af op een wijze die de moeite waard was om te zien. Daarover heb ik een gedichtje geschreven waarin de volgende regels voorkomen:

Hij blijft maar rustig zitten, een ware last,
met conversatie die ik graag zou missen.
Bergen als Radwa, Yadhbul, Samam, de Libanon
Samman en al-Lukam zijn kleiner hindernissen.

Dan is er de bespieder die er op een of andere wijze achter is gekomen wat er met de gelieven aan de hand is, doordat hem in hun gedrag iets bijzonders is opgevallen, en daar nu het fijne van wil weten. Daarom zoekt hij steeds hun gezelschap, blijft lange tijd bij hen zitten, observeert hun gedrag nauwlettend, bestudeert aandachtig hun gelaatsuitdrukking en houdt bij hoe vaak zij zuchten. Dit is een kwalijker uiting van vijandschap dan iemand beoorlogen, en ik heb iemand gekend die overwoog om een bespieder van dit slag met geweld aan te pakken. Ik heb hier een gedichtje over geschreven, waarin de volgende regels voorkomen:

Bezoeker die, zeer welbewust, niet weggaat
en ons voortdurend met zijn bezoeken plaagt.

Onontkoombaar zijn aanwezigheid, die nimmer aflaat;
wij lijken onafscheidelijk als een naam en wie hem draagt.

Dan is er de bespieder die toezicht houdt op de beminde. De enige manier om aan hem te ontkomen is hem gunstig te stemmen. Als men daarin slaagt kan het resultaat zeer plezierig zijn. Dit is de bespieder waar de dichters het in hun verzen altijd over hebben. Ik heb wel eens gezien dat iemand zich zo innemend gedroeg om de bespieder gunstig te stemmen, dat deze uiteindelijk voor hem op de uitkijk ging staan in plaats van de geliefde tegen hem te bewaken, ja, dat hij de minnaar zelfs beschermde en zich moeite voor hem getroostte. Daarover heb ik het volgende gedicht geschreven:

Ze hebben wachters aangesteld. Zij weken niet
van de zijde van mijn liefste, om mij ver te houden.
Maar al mijn vriendelijkheid miste zijn werking niet
zodat mijn vrees voor hen veranderde in vertrouwen.
Hem die een snijdend zwaard was, getrokken om te doden,
kan ik nu als vriend wiens gunst geen einde kent beschouwen.

En een ander gedicht, waaruit het volgende vers komt:

Hij brengt nu leven, die mijn doodspijl dacht te zijn.
Hij was vergif, en werd tot medicijn.

Ik heb iemand gekend die over degene, om wie hij bezorgd was, iemand als bewaker aanstelde in wie hij vertrouwen stelde, maar het bracht hem niets dan de grootste ellende.

Als er aan de bewaker niet te ontkomen valt en het niet mogelijk blijkt hem gunstig te stemmen, dan kan men er alleen nog naar uitzien om elkaar tersluiks tekens met de ogen te geven, soms ook met de wenkbrauwen, en subtiële toespelingen te maken. Ook dat kan genoeg verschaften en voor de verliefde een tijdlang voldoende zijn. Daar heb ik een gedicht over geschreven, dat aldus begint:

Een wachter ~~z~~ hij beschermt mijn liefste tegen mij
en zijn eed van trouw zal hij om mij niet breken.

Ook de volgende regels zijn daaruit:

De toevluchtswegen van de liefde snijdt hij af,
handelt ermee zoals het lotsgeweld.
Zit in zijn hart een demon op de uitkijk
en in elk oog een spion, die al wat voorvalt meldt?

En deze eveneens:

Twee wachters slechts zijn ieder toegewezen
maar voor mij heeft de Allerhoogste een derde aangesteld.

De ergste soort bewaker is hij die zelf vroeger door de liefde is bezocht, ervan te lijden heeft gehad en er zich pas na lange tijd van heeft weten los te maken, na de liefde in al haar aspecten te hebben leren kennen, en die nu degene die aan zijn zorgen is toevertrouwd daarvoor wil vrijwaren. God sta ons bij tegen zo'n bewaker en tegen alle ellende die door zijn toedoen over de gelieven zal losbarsten! Daar heb ik deze verzen over geschreven:

Een wachter die zelf lang de hartstocht kende,
één, die de liefde droeg, maar wie vervulling bleef ontzegd,
één, die in passie niets vond dan ellende,
die door de liefde haast ten grave was gelegd,
in listen van een desperate minnaar was doorkneed,
geen teken, ja geen woord, heeft onbeproefd gelaten –

maar zijn liefde is vergeten, toen de tijd vergleed

en haar ten slotte als een schande is gaan haten.
Tot wachter werd hij over wie ik min
om mij, vurig verliefde, ver van hem te houden.
Van welk een rampspoed is dit het begin,
welk noodlot gaat zijn onheil nu ontvouwen?

Een merkwaardig geval op het gebied van bespieden is het volgende: ik heb twee minnaars gekend die zich precies hetzelfde gedroegen in hun liefde voor één en dezelfde persoon, en ik zag dat zij als elkaars bewaker optraden. Daar heb ik het volgende gedicht op gemaakt:

Twee verliefden, van één persoon bezeten.
Elk heeft zijn rug de ander toegewend:
als een hond in zijn hok, die niet wil eten
maar evenmin het voedsel aan een ander gunt.

KWAADSPREKEN

Een andere ramp in de liefde is de kwaadspreker. Er bestaan twee typen van. De ene soort is alleen uit op een breuk tussen de twee gelieven. Hij is de minst schadelijke van de twee, hoewel ook hij een dodelijk vergif is, een bittere woestijnkalebas, een dreigend onheil en een catastrofe die over u komt. Soms heeft zijn leugenpraat geen succes. Degeen die kwaadspreekt richt zich meestal tot de geliefde. De minnaar, ach, die heeft wel wat anders te doen dan naar kwaadsprekerij te luisteren. Immers, 'met dichtgeknepen keel kan men niet zingen', zoals het spreekwoord zegt, 'en in de oorlog denkt men aan feesten niet'. Kwaadsprekers weten dat wel en daarom richten zij zich tot mensen die niets aan hun hoofd hebben en even opvliegend zijn als een tirannieke vorst, die bij het minste of geringste uit-

barst in een stroom van verwijten.

Kwaadsprekers verspreiden verschillende soorten praatjes. Zo kunnen zij bijvoorbeeld tegen de geliefde zeggen dat de minnaar het liefdesgeheim niet bewaart. Dan ontstaat er een erg moeilijke situatie, waarvan de geliefde zich maar moeilijk herstelt, tenzij hij het in de liefde altijd door dik en dun met zijn minnaar eens is. Het gevolg daarvan is afkeer, en het enige wat daarin uitkomst kan brengen is dat hij door het lot wordt geholpen en inzicht krijgt in de geheime gevoelens van de minnaar, tenminste als de geliefde voldoende verstand en onderscheidingsvermogen bezit. Dan zal hij de zaak laten voor wat zij is. Als het verhaal van de kwaadspreker op leugens blijkt te berusten en de geliefde bemerkt, nadat hij zich een tijdlang hardvochtig en gereserveerd heeft betoond, dat het geheim helemaal niet is rondverteld, weet hij met zekerheid dat hem maar iets op de mouw is gespeld en verdwijnen al zijn twijfels. Zelf heb ik dit eens tussen twee gelieven zien gebeuren. De geliefde was bijzonder omzichtig en zeer gesteld op discretie. Tussen hen deden vele kwaadsprekers hun funeste werk; het gevolg was dat de tekenen hiervan op zijn gezicht te lezen waren en steeds erger werden vanwege een liefde die niet verborgen was. Schuldgevoelens namen bezit van hem, allerlei gepieker deed hem versomber en hij was zozeer aan verwarring ten prooi dat hij zich niet meer kon inhouden en de minnaar vertelde wat hij gehoord had. Als u had meegemaakt hoe de minnaar zich toen uitputte in verontschuldigen, dan had u begrepen dat de liefde een meesteres is die gehoorzaamd moet worden, een hecht gefundeerd bouwsel en een scherpe lans. Zijn verontschuldigen waren een mengsel van onderworpenheid, bekentenissen, ontkenning, berouw en zich op genade of ongenade overleveren, zodat na enige tijd alles weer goed was tussen de twee gelieven.

Soms vertelt de kwaadspreker dat de liefde die de minnaar

toont niet echt is en dat hij haar alleen voorwendt om zijn lusten te kunnen bevredigen en zijn verlangens in vervulling te doen gaan. Hoewel dit soort praatjes zich snel verspreidt zijn ze gemakkelijker te verdragen dan die van het eerder besproken soort. Een minnaar is een heel ander persoon dan iemand die uit is op zingenot en de een vertoont heel andere tekenen van emotie dan de ander. Dit onderwerp is al voldoende behandeld in het hoofdstuk over de onderworpenheid.

Soms ook vertelt de kwaadspreker dat de liefde van de minnaar meerdere personen betreft. Dat heeft het effect van verzen-gend vuur, van helse pijn die zich verspreidt over alle ledematen. Als een kwaadspreker van dit type het toevallig zo treft dat de minnaar een jonge man is, die schoon van gelaat en bevallig in zijn bewegingen is, begeerlijk, geneigd tot genieten en van een wereldse natuur, en de geliefde een vrouw van groot aanzien en hoge rang, dan is het zeer waarschijnlijk dat zij zal trachten haar minnaar in het verderf te storten en haar best zal doen zijn dood te bewerkstelligen. Menigeen is gevallen, en menigeen heeft vergif te drinken gekregen dat zijn darmen uiteenreet, allemaal om deze reden. Zo vond Marwan ibn Ahmad ibn Hudayr de dood, de vader van Ahmad de Vrome en van Musa en Abd al-Rahman, beter bekend als de zonen van Lubna. Hij stierf door de hand van zijn slavin Qatr al-Nada. Over dit onderwerp heb ik een gedichtje geschreven, waarin ik een vriend van mij waar-schuwend toespreek. Deze regels zijn eruit afkomstig:

Wie zou een vrouw vertrouwen? Slechts een onachtzaam man,
een dwaas, die zelf de oorzaak zoekt van zijn ondergang.
Hoe vaak heeft iemand uit een poel vol zwarte dood
gedronken wat zoet van smaak was, helderblank?

Kwaadsprekers van het andere soort zijn uit op een breuk tus-sen de gelieven om de geliefde voor zich alleen te hebben en

haar als enige te bezitten. Dit kan zeer ernstig en pijnlijk zijn en een vreselijke gewaarwording, omdat de kwaadspreker zich in dit geval bijzonder inspant, daar hij zelf van zijn inspanning profijt denkt te hebben.

Er is nog een derde soort kwaadspreker. Deze richt zich te-gen beide gelieven tegelijk en maakt hun beider geheim we-reldkundig. Aan hem stoort men zich niet als de liefde geluk-kig is. Hierover heb ik deze regels geschreven:

Hoe vreemd, zo'n roddelaar die ons steeds weer verraadt
en enkel over ons iets te vertellen weet.
Wat zou ik mij om hem bekreunen? Laat
de kinderen kiespijn hebben, terwijl ik granaatappels eet!

Nu we toch met dit onderwerp bezig zijn kunnen we een analoog verschijnsel niet buiten beschouwing laten, ook al behoort het strikt genomen niet tot ons onderwerp. Ik zou namelijk iets willen zeggen over het verspreiden van praatjes in de vorm van laster. Van het een komt men nu eenmaal op het ander, zoals we in het begin van dit boek al hebben gezegd.

Er zijn geen slechtere mensen dan kwaadsprekers die laster verspreiden. Neiging tot lasteren is een karaktereigenschap die erop wijst dat de wortel rot is en de tak slecht, dat men een verkeerd karakter heeft en van minderwaardige afkomst is. Wie lastert moet wel liegen, want laster is een soort van leugen en is daarvan afgeleid. Iedere lasteraar is dus een leugenaar, en van leugenaars heb ik nooit gehouden. In mijn vrienden accepteer ik haast alle gebreken, hoe groot ze ook zijn. Dat is een zaak die mijns inziens uitsluitend hun Schepper aangaat, machtig en verheven is Hij; ik accepteer hen vanwege hun goede eigen-schappen. Maar een uitzondering maak ik voor degene van wie ik weet dat hij liegt, want dat is in mijn ogen een eigenschap die al het goede in hem tenietdoet, zijn verdiensten uitwist en

al het waardevolle in hem verloren doet gaan. Van zo iemand verwacht ik niets goeds. Immers, de mens kan tot inkeer komen bij iedere zonde, voor iedere ondeugd kan hem vergiffenis geschonken worden en is er de mogelijkheid van berouw, behalve bij de leugen. Daar is geen weg terug, die is nooit te verbergen, in welke situatie dan ook. Nog nooit van mijn leven heb ik gezien, of gehoord van een ooggetuige, dat een leugenaar definitief ophield met liegen. Nooit van mijn leven heb ik het initiatief genomen om een relatie met een kennis te verbreken, behalve als ik merkte dat hij loog. Dan doe ik alle moeite om hem te ontlopen en neem ik het initiatief om zijn gezelschap te vermijden. Liegen is een symptoom, en altijd als ik het bij iemand observeer, blijkt hij wel van iets slechts verdacht te kunnen worden en te lijden aan een ziekelijk kwaad in zijn binnenste. Moge God ons, smeken wij, nooit in de steek laten.

Een wijs man heeft gezegd: 'Sluit vriendschap met wie u wilt, maar mijd het gezelschap van drie soorten mensen: de dwaas, want hij wil u helpen, maar hij zal u schaden; de wispelturige, want hij zal u in de steek laten, juist als u hem volkomen vertrouwt vanwege uw lange en hechte vriendschap met hem; en tot slotte de leugenaar, want juist als u hem volkomen vertrouwt zal hij u bedriegen, op een wijze die u niet verwacht.' Er wordt verteld dat de gezant Gods (God zegene hem en schenke hem vrede) heeft gezegd: 'Het nakomen van een verplichting behoort tot het geloof.' En ook op zijn gezag (vrede zij hem) wordt overgeleverd: 'De mens is pas waarlijk gelovig als hij het liegen, zelfs bij wijze van scherts, heeft opgegeven.' Deze twee gezegden zijn ons verteld door Abu Umar Ahmad ibn Muhammad, op gezag van Muhammad ibn Ali ibn Rifa'a, op gezag van Ali ibn Abd al-Aziz, op gezag van Abu Ubayd al-Qasim ibn Salam, op gezag van diens leermeesters. De laatste van deze twee gezegden heeft een betrouwbare lijn van overleveraars tot aan Umar ibn al-Khattab en zijn zoon Abdallah (moge God welbe-

hagen scheppen in hen beiden). God, de Machtige en Verhevene, heeft gezegd: 'O gij die gelooft, waarom zegt gij niet wat gij doet? Het is een grote afschuw bij God dat gij niet zegt wat gij doet.' Op gezag van de gezant Gods (God zegene hem en schenke hem vrede) wordt het volgende verhaal verteld. Hem werd gevraagd: 'Mag een moslim gierig zijn?' [Koran 61:3] 'Ja,' was het antwoord. 'Mag een gelovige laf zijn?' en weer luidde het antwoord bevestigend. Toen werd hem gevraagd: 'Mag een gelovige leugenachtig zijn?' waarop hij antwoordde: 'Nee.' Dit vertelde ons Ahmad ibn Muhammad ibn Ahmad, op gezag van Ahmad ibn Sa'id, op gezag van Ubayd Allah ibn Yahya, op gezag van zijn vader, op gezag van Malik ibn Anas, op gezag van Safwan ibn Sulaym. Volgens dezelfde lijn van overleveraars is ons gemeld dat de gezant Gods (God zegene hem en schenke hem vrede) heeft gezegd, eveneens in antwoord op een vraag: 'Er is niets goeds in de leugen.' Volgens deze lijn van vertellers, op gezag van Malik, die vertelde dat hij het had van Ibn Mas'ud, hebben wij gehoord dat de profeet placht te zeggen: 'De mens gaat steeds door met liegen, en telkens komt er een zwarte vlek op zijn hart bij, totdat zijn hart helemaal zwart is en hij bij God wordt opgeschreven als een der leugenaars.' Volgens deze zelfde lijn van vertellers, op gezag van Ibn Mas'ud (God scheppe welbehagen in hem) wordt gezegd dat de profeet heeft gezegd: 'Houdt u aan het waarachtige, want dit leidt tot vroomheid, en vroomheid leidt tot het paradijs. Hoedt u voor de leugen, want die leidt tot zondigheid en zondigheid leidt tot het hellevuur.'

Er wordt verteld dat een man kwam tot de gezant Gods (God zegene hem en schenke hem vrede) en zei: 'O gezant Gods, ik bedrijf drie zonden: ik drink wijn, ik pleeg overspel en ik vertel leugens. Zeg mij welke van deze drie ik voortaan zal nalaten.' De profeet antwoordde: 'Houd op met het vertellen van leugens.' De man ging heen. Enige tijd later wilde hij over-

spel plegen, maar hij dacht na en zei tot zichzelf: 'Als ik nu weer bij de gezant Gods (God zegene hem en schenke hem vrede) kom, zal hij me vragen of ik overspel heb bedreven. Als ik ja zeg zal hij mij de wettelijke straf daarvoor opleggen en als ik nee zeg heb ik mijn belofte verbroken. Ik zal daarom ook deze zonde nalaten.' Evenzo ging het met het drinken van wijn. Later kwam hij terug bij de gezant Gods (God zegene hem en schenke hem vrede) en zei: 'O gezant Gods, ik heb alle drie mijn zonden afgezworen.' De leugen blijkt dus de wortel van alle kwaad. Zij sluit alle slechtheid in zich en veroorzaakt de toorn van God, de Machtige en Verhevene.

Op gezag van Abu Bakr al-Siddiq (God scheppe welbehagen in hem) wordt verteld dat de profeet eens heeft gezegd: 'Wiens woord niet geloofd kan worden, die is geen gelovige.' En op gezag van Ibn Mas'ud (God scheppe welbehagen in hem) wordt verteld dat de profeet eens heeft gezegd: 'Alle eigenschappen zijn de mens aangeboren, behalve leugen en bedrog.' Ook is uit de mond van de gezant Gods (God zegene hem en schenke hem vrede) opgetekend: 'Wie een van deze drie dingen doet is een huichelaar: beloven en de belofte niet nakomen, spreken en daarbij liegen, en het vertrouwen dat een ander in hem stelt beschamen.'

Wat is ongelooft anders dan het uitspreken van leugens tegen God, de Machtige en Verhevene? God is de Waarheid, God bemint de Waarheid en door de Waarheid blijven hemelen en aarde in stand.

Ik ken geen weerzinwekkender soort mensen dan leugenaars. Vorstendommen en koninkrijken zijn ten onder gegaan, bloed is onrechtvaardig vergoten en beschermende sluiers zijn verscheurd, enkel en alleen door lasterpraat en leugens. Lasteren levert alleen maar dodelijke haat en felle rancune op. Het loon van de lasteraar is niets dan haat, afschuw en vernedering. Wat het hem oplevert is dat hij door iedereen aan wie hij zijn

leugens komt vertellen – en door anderen nog des te meer – diep wordt veracht en op één lijn gesteld wordt met een hond.

God, de Machtige en Verhevene, zegt: 'Wee aan elke aanslagpleger en kwaadspreker' [Koran 104:1]. En ook zegt God, de Verhevene: 'O gij die gelooft, indien een zondaar tot u komt met een bericht, vergewis u dan daarvan' [Koran 49:6]. Hier noemt God de lasteraar dus een zondaar. En God heeft ook gezegd: 'En leen niet het oor aan enige verachtelijke edenzweerder, een aanslagpleger, een rondloper met laster, een afhouder van het goede, een zondige overtreder, een bruijt, en daarbij nog een bijhanger' [Koran 68: 10-13]. De gezant Gods (vrede zij met hem) heeft gezegd: 'Geen lasteraar zal het paradijs binnengaan.' En ook: 'Houd u verre van deze drie en bestrijd ze met alle kracht: hij die praatjes verspreidt, hij die ernaar luistert en hem over wie ze gaan.' Al-Ahnaf heeft gezegd: 'Een betrouwbaar man brengt geen berichten rond. Iemand met twee gezichten verdient het dat hij bij God geen aanzien heeft.' Zo gemeen en laag maakt de leugen hem.

Ik heb enige verzen geschreven aan Abu Ishaq Ibrahim ibn Isa al-Thaqafi, de bekende dichter (God hebbe zijn ziel). Een van mijn vrienden had, bij wijze van grap, een vals bericht over mij aan hem overgebracht. De dichter was iemand die zeer ontvankelijk was voor suggesties, en hij ontstak in toorn omdat hij het verhaal geloofde. Beide mannen waren vrienden van mij. De overbrenger van het bericht was geen lasteraar, maar een grappenmaker, die van scherts hield. Ik stuurde naar Abu Ishaq, die het verhaal geloofde en doorvertelde, een brief in dichtvorm, waaruit deze regels afkomstig zijn:

Wissel geen nieuwtjes uit die u hebt gehoord,
die men vertelt – maar u weet niet of ze waar zijn.
Wie om een fata morgana zijn waterzakken leegt,
die komt ellendig om in de onafzienbare woestijn.

En aan degene die praatjes over mij had verspreid schreef ik een gedicht, waaruit deze regels afkomstig zijn:

Vermeng geen ernst met scherts, zoals degeen
die door goed met kwaad te mengen zijn ziel verpest.
Wiens scherpste wapen leugens rondvertellen is
tracht zich, zoals de trapgans, te beschermen met zijn mest.

Ik had eens een vriend. Er werd zo tussen ons gestookt door lasteraars, dat dat z'n uitwerking op hem niet miste en de sporen daarvan duidelijk zichtbaar waren in zijn gezicht en zijn oogopslag. Van nature neem ik een geduldige houding aan, blijf ik altijd afwachtend toezien en probeer me zoveel mogelijk verzoenend op te stellen. Inschikkelijkheid leek me de beste manier om onze vriendschapsband te herstellen. Ik zond hem toen een gedicht, waaruit deze regels afkomstig zijn:

In alles wat ik doe ben ik zo trefzeker dat
Wahriz zich geen goed schutter meer zou noemen als hij
't hoorde.

Ubayd Allah ibn Yahya al-Jaziri, de man die de prachtig geschreven verhandelingen van zijn oom uit het hoofd kende, was een geboren leugenaar. Hij was geheel in de ban van de leugen, zijn geest werd er volkomen door beheerst en hij was er net zo aan gehecht als de ziel aan de hoop. De waarheid van zijn leugenverhalen bevestigde hij zonder enige reserve met dure eden. Hij was leugenachtiger dan een luchtspiegeling, hij was verknocht aan het liegen, ja er dol op. Hij vertelde voortdurend verhalen aan mensen van wie hij wist dat ze hem niet zouden geloven, maar dat weerhield hem er niet in het minst van om leugens te vertellen. Hij is het die ik in de volgende dichtregels toespreek:

Al wat je mij verzwegen kwam aan het licht. Je kwade trouw is door de feiten aangetoond, en werd mij ook gemeld.
Zo vaak is reeds het ene feit uit het andere gebleken:
aan de hand van zwangerschap wordt de ontucht vastgesteld.

Over hem gaan ook deze regels:

Hij vernielt meer tussen mensen dan een Indisch zwaard.
Meer dan een spiegel weet hij te onthullen.
'k Denk dat het lot, de dood, van hem hebben geleerd
hoe zij wie van elkander houden scheiden zullen.

Wat ik in de volgende regels over hem zeg komt uit een lang gedicht:

Erger dan armoede of schuld is zijn gepraat: 't bedriegt u meer dan hoge dunk van mensen u bedriegen kan.
De geboden van de Meester zijn aan hem verspild,
betekenen minder dan een klacht voor een hardvochtig man.

Alles wat schandelijk is heeft hij in zich verenigd.
Geen scheldwoord liet hij over voor wie schelden wou.
Hij is zwaarder te verteren dan niet aanvaard vermaan
en erger is zijn kilte dan Medinaceli's kou.

Een erger ramp is hij dan scheiding, koelheid of bewakers,
al zouden die zich tegelijk op de minnaar storten.

Degene die een onachtzame waarschuwt, een vriend van advies dient, een moslim beschermt, een verhaal vertelt over een zondaar of informatie verschaft over een vijand is geen lasteraar, zolang hij maar niet liegt, zijn woorden niet geloofchend

kunnen worden en het niet in zijn bedoeling ligt rancunes aan te wakkeren. Zijn zwakke mensen ooit in het verderf gestort, zijn onverstandige lieden ooit ten val gekomen om een andere reden dan dat het hun aan inzicht ontbrak om goede raad van lasterpraat te onderscheiden? Dit zijn immers twee zaken die uiterlijk op elkaar lijken maar fundamenteel verschillen. Het een is een ziekte, het ander een geneesmiddel. Iemand met een scherp verstand zal het verschil tussen deze twee niet ontgaan.

Het verspreiden van praatjes wordt niet goedgekeurd door de Islamitische Wet, want het doel ervan is om vriendschappen te verbreken, broeders uiteen te jagen, onrust te veroorzaken, dingen te vertroebelen en op te smukken. Als iemand bevreesd is om bij het geven van een goede raad te vervallen in lasterpraat, omdat hij te weinig vertrouwen heeft in de scherpte van zijn onderscheidingsvermogen en juistheid van zijn oordeel ten aanzien van de afwikkeling van zijn zaken in deze wereld en het onderhouden van relaties met zijn medemensen, moet hij zijn godsdienst als leidraad nemen, en zich door het licht daarvan laten bijlichten. Waar dat hem brengt moet hij gaan, en overal waar dit hem zegt te stoppen, moet hij stilhouden. Dat geloof moet zijn garantie zijn voor succes, de verzekering dat hij zijn doel zal bereiken en de waarborg voor overwinning en verlossing. Hij, Die de Goddelijke Wet heeft ingesteld, Hij, Die de profeet (vrede over hem) heeft gezonden, Hij, Die heeft bepaald wat wij wel en niet moeten doen, weet het beste wat de goede weg is. Hij kent het goede einde en de gelukkige afloop, beter dan ieder die zijn eigen beperkte gezichtsvermogen gebruikt en afaakt op de redeneringen van zijn eigen verstand.

VERENIGD ZIJN

Een van de aspecten van de liefde is het verenigd zijn. Dit is het hoogste geluk dat iemand ten deel kan vallen, een subliem stadium, een hoge graad van volmaaktheid, een rijzend goed gesternte, ja men zou het zelfs een nieuw leven, een hoger bestaan kunnen noemen, een voortdurende vreugde, een grote genade van God. Ware het niet dat de wereld nu eenmaal een oord van bitterheid, beproeving en kommer is, en het paradijs de plaats waar men beloond wordt met verlossing van alle ellende, dan zouden wij kunnen zeggen dat het verenigd zijn met de geliefde een onbewolkt geluk is, een vreugde waaraan niets ontbreekt en waar geen enkel verdriet aan verbonden is, de vervulling van al wat men wenst, het hoogste wat men kan verlangen. Ik heb genoegens van zeer uiteenlopende aard gesmaakt en zeer verschillende soorten geluk ervaren, maar geen ervan evenaarde het geluk van het verenigd zijn met een geliefde: het verkeren met de vorst betekende minder, en zo was het ook met het genot van verworven bezit, het hebben van iets dat ik eerst niet had, terugkeer na lange afwezigheid, het veilig zijn nadat ik in gevaar had verkeernd en het ontspannen genieten van mijn bezit. Dit geldt vooral wanneer de vereniging de minnaar lang ontzegd is gebleven en zijn geliefde hem lang heeft gemeden, zodat hij in vuur en vlam is geraakt, terwijl de vonk van zijn hoop bijna gedoofd was. Een grote verscheidenheid aan plantengroei na regen, het ontluiken van bloemen nadat uit de in het koele jaargetijde voorbijdrijvende wolken een bui is gevallen, het geluid van ruisend water op een gevarieerde bloemenpracht, het in verrukking bezien van witte paleizen omgeven door groene tuinen – dat alles is niet zo heerlijk als de vereniging met een geliefde wiens karakter u bevalt, wiens aard uw goedkeuring wegdraagt en die voortreffelijke eigenschappen heeft. Zelfs de

meest welsprekende tong vermag het niet te beschrijven, het redenaarstalent zelfs van de beste spreker schiet hier tekort. Het gaat alle verstand te boven en is niet voor begrip vatbaar. Daarover heb ik het volgende geschreven:

Hij is mij naar mijn leeftijd komen vragen,
daar hij mijn grijze lokken en mijn slapen zag.
‘Eén uur,’ gaf ik ten antwoord. ‘Want al mijn ov’rige dagen
zijn niet wat men in redelijkheid als leven tellen mag.’

‘Hoe nu?’ sprak hij, ‘verklaar uw duister woord,
’t is vreselijk wat u mij daar vertelt.’

‘De vrouw,’ sprak ik, ‘aan wie mijn hart behoort
heb ik eenmaal gekust, met veel gevaar
en nooit zal ik, al leef ik honderd jaar,
iets dan dat kort moment waarlijk als leven tellen.’

Tot de geneugten van het verenigd zijn hoort het maken van afspraken. Het uitkijken naar een afspraak kan een genoeg zijn dat het hart op exquise wijze vervult. Het komt in twee vormen voor: in het ene geval heeft de geliefde aan de minnaar beloofd hem te komen bezoeken; ik heb daar een gedichtje over geschreven, waarin de volgende regels voorkomen:

Ik onderhield mij met de maan, toen zij op zich liet wachten.
Het maanlicht leek een afglans van haar stralende komst.
Die nacht van liefdesonrust, toen ’k mij gebonden achtte
lachte mij vereniging toe, en scheiding fronste.

In het andere geval is het de geliefde zelf die wacht op het bezoek dat door de minnaar is beloofd.

De eerste stadia van het verenigd zijn, het eerste begin van

toenadering hebben een uitwerking op het hart die met niets te vergelijken is. Ik heb iemand gekend die gekweld werd door liefde voor iemand uit een naburig huis. Hij kon daar ongehinderd op bezoek gaan op ieder moment dat hij dat wilde, maar lange tijd waren zien en spreken de enige vormen van contact met zijn geliefde waartoe hij de kans kreeg, zij het ook op iedere tijd van de dag of de nacht dat hij het wenste. Tot slot kwam het lot hem te hulp en zorgde dat hij gehoor vond, waardoor hij eindelijk gelukkig werd, nadat hij al haast de hoop had opgegeven omdat het zo lang duurde. Ik weet nog dat hij haast buiten zichzelf was van vreugde en over zijn woorden struikelde van blijdschap. Daar heb ik het volgende over geschreven:

Met zo’n verlangen had ik zo tot mijn Heer gebeden,
dan zou hij mij mijn zonden wel vergeven,
en de steppenleeuw, bij even dringend overreden,
zou zijn aanvallen op mensen hebben opgegeven.

Nu hij me schenkt wat hij me onthield – zijn kussen –
wordt het een laaiend vuur, mijn zwijgend lijden:
een man die drinkt om ’t branden van zijn dorst te blussen
maar in het water stikt, en zich gelaten in het graf laat glijden.

En ook het volgende:

Mijn liefde voert mij mee zoals de lentewind.
Mijn ogen zijn als paarden, en ik houd de teugels.
Ik heb een liefste, mij steeds slecht gezind,
die mij een enk’le maal liet proeven van zijn vreugden:

toen heb ik hem gekust. Rust hoopte ik te vinden,
maar ’t heeft mijn dorre hart nog koortsiger gemaakt:
mijn hart is als een bosje dorre sprieten langs de weg
door achteloze hand in brand geraakt.

Ook de volgende regels zijn uit dat vers:

Wat zou ik om Chinese juwelen geven,
als een Andalusische robijn mijn hele rijkdom vormt?

Ik heb een slavin gekend die zeer verliefd was op een jongeman, de zoon van een vooraanstaand man. De jongen was zich daar in het geheel niet van bewust. Het meisje had er veel verdriet over, en dat duurde zo lang dat zij ten slotte van liefde wegwijnde. Hij, met de onachtzaamheid die de jeugd eigen is, merkte er niets van, en haar verlegenheid – zij was nog maagd – belette haar hem te laten weten hoe het met haar gesteld was. Bovendien had zij zoveel respect voor hem dat zij hem niet wilde overvallen met iets waarvan zij niet wist hoe hij erop zou reageren. Toen dit zo lange tijd was doorgegaan en zij steeds zekerder werd van haar gevoelens klaagde zij haar nood bij een zeer verstandige vrouw in wie zij vertrouwen had omdat zij door haar opgevoed was. Deze vrouw zei haar: 'Laat het hem op een bedekte manier in verzen weten!' Keer op keer probeerde zij dat, maar hoewel de jongeman schrander en intelligent was sloeg hij er geen acht op, omdat hij er geen enkel vermoeden van had. Had hij dat vermoeden wél gehad, dan zou hij wel eerder geneigd geweest zijn om haar woorden nauwkeurig te ontleden, daarbij geholpen door zijn intuïtie. Ten slotte raakte haar geduld uitgeput. Zij had het gevoel dat haar hart zou barsten, zo benauwde het haar, en op een avond dat zij met hem alleen was kon zij zich niet meer bedwingen: hij had zich steeds gedragen als een godvrezend, deugdzaam en zedig man, wie het begaan van enige misstap verre is, en toen het moment van haar vertrek was aangebroken liep zij snel naar hem toe en kuste hem op de mond. Daarna draaide zij zich onmiddellijk om, zonder een woord te zeggen, en liep met wiegende tred weg, op de wijze die ik in de volgende verzen heb beschreven:

Wanneer zij voortgaat lijkt zij, deinend,
Een ranke narcis wiegend in de gaard.
Het vallen van haar ringen, die verborgen schijnen
diep in haar minnaars hart, gaat met gerucht gepaard.
Zij loopt zoals de duif, licht, moeiteloos
en door geen traagheid wordt haar gang bezwaard.

De jongeman was geheel verbijsterd. Zijn handen vielen slap neer, zijn armen werden krachteloos, een steek ging door zijn hart en een gevoel van beklemming overviel hem. Nauwelijks was zij verdwenen of het net van de ondergang sloot zich om hem, een vuur begon zijn hart te verteren en hij slaakte diepe zuchten. Allerlei angsten begonnen hem te kwellen; hij werd zeer onrustig en kon die nacht de slaap niet vatten, zodat hij geen oog dichtdeed. Dat was het begin van een langdurige liefdesrelatie tussen hen, die voortduurde tot het lot hen scheidde. Dit is één van Satans valstrikken, een van de dingen die de liefde opwekken zonder dat iemand er weerstand aan kan bieden dan degene die God, de Machtige en Verhevene, beschermt.

Er zijn mensen die zeggen: 'Lang verenigd zijn doet de liefde verdwijnen.' Over dit soort uitspraken kan men slechts de schouders ophalen. Het zal wellicht gelden voor mensen die altijd gauw genoeg van iets krijgen, maar doorgaans wordt de onderlinge band juist hechter naarmate men langer tezamen is. Uit eigen ervaring kan ik u vertellen dat ik nooit mijn dorst geleest heb met het water der vereniging zonder dat het mij naar meer heeft doen smachten. Maar mensen die de fout hebben gemaakt genezing te zoeken bij hun eigen kwaal, oordelen op de wijze die ik zojuist beschreef, want een dergelijke remedie kan slechts korte tijd verlichting schenken. Zelf heb ik het bezitten van degene die ik beminde altijd beschouwd als het hoogste wat ik kon bereiken – daarboven viel er niets meer te

wensen. En ik heb bij mijzelf slechts een voortdurend verlangen naar meer geconstateerd, zonder dat ik ooit weerzin voelde of onverschilligheid zich van mij meester maakte.

Ik bevond mij eens in gezelschap van degene die ik beminde, en telkens wanneer ik mijn gedachten liet gaan over een manier om mij met mijn geliefde te verenigen, vond ik dat deze manier mijn verlangen niet voldoende recht deed, mijn hevig liefdesverlangen niet bevredigde, ja eigenlijk niet de minste van mijn wensen vervulde. Ik merkte dat mijn hartstocht toenam bij elke keer dat ik mijn geliefde dichter naderde. De vuursteen van mijn liefdesverlangen deed het vuur in mijn borstkas opvlammen. Over dat samenzijn heb ik deze verzen geschreven:

Ach werd mijn hart maar met een mes gespleten,
sloot men er jou maar in, en maakte het weer dicht!
Dan zat je daar, en kon je niet meer weg
tot de Verrijzenis, de dag van het Gericht.
Even lang zouden wij leven, en na mijn dood
zou je nog in mijn hart wonen als ik in mijn duister graf lig.

Niets ter wereld kan het geluk evenaren van twee gelieven die door niemand bespied worden, niets van lasteraars te duchten hebben en geen scheiding hebben te vrezen, die vastbesloten zijn geen verwijdering tussen hen te laten ontstaan, voor wie het ondenkbaar is dat zij ooit genoeg van elkaar zouden kunnen krijgen, en die zich van afkeurend commentaar hebben weten te ontdoen. Gelieven bovendien, wier karakters met elkaar harmoniëren en die elkaars liefde in gelijke mate beantwoorden, aan wie God voldoende middelen heeft geschonken om een rustig en vredig bestaan te kunnen leiden, wier band van dien aard is dat hij God behaagt, en die lange tijd van elkaars gezelschap mogen genieten, net zo lang tot het tijdstip is aangebroken waarop de Dood zijn opwachting maakt – de Dood die

zich niet laat wegzenden en aan wie niet te ontkomen valt: dat laatste is niemand gegeven, het is een gunst die aan niemand die erom vraagt wordt verleend. Ware het niet dat aan deze toestand de zorg is verbonden over plotselinge wendingen van het lot zoals dat in de verborgenheid van God, de Machtige en Verhevene, is bepaald (zoals een onvrijwillige scheiding, een plotselinge dood in de bloei van iemands jeugd of iets dergelijks) dan zou ik geneigd zijn te zeggen dat het een toestand is waaraan geen enkele beproeving verbonden is en waarin geen enkel storend element aanwezig is. Ik heb wel eens mensen gezien bij wie aan al deze voorwaarden voldaan was maar die het ongeluk hadden een geliefde met een zeer moeilijk karakter te treffen, iemand die zich allerlei nukken veroorloofde in het veilige besef dat hij bemind werd. Dan was het de gelieven niet mogelijk van het leven te genieten. Geen dag ging de zon op zonder dat zij in een of ander meningsverschil verwickeld raakten, temeer daar zij beiden deze aanleg hadden. Hun gedrag vond zijn oorzaak in het rotsvaste vertrouwen dat zij in elkaars liefde hadden. Deze toestand duurde voort totdat het ogenblik gekomen was waarop zij uiteen moesten gaan, daar zij door de Dood, die het lot is van alles op deze wereld, gescheiden werden. Daarover schreef ik de volgende verzen:

Hoe kan ik scheiding iets verwijten, haar valselijk betichten
terwijl het hele wezen van mijn liefste scheiding is?
De liefde was al erg genoeg. Wat uit te richten
nu scheiding met liefde saam mijn kwelling is?

Van Ziyad ibn abi Sufyan (God hebbe zijn ziel) wordt verteld dat hij eens tot zijn metgezellen zei: ‘Wie van de mensen heeft het aangenaamste leven?’ ‘De vorst der gelovigen,’ antwoordden zij. ‘En alles wat hij van de Qurayshieten te verduren heeft dan?’ ‘Wel, dan bent u het.’ ‘En alles wat ik van de Kharijieten

in de grensgebieden te verduren heb dan?’ ‘Wie is het dan wel?’ vroegen ze. ‘Een moslim met een moslimse vrouw, met voldoende bezit om in hun levensonderhoud te voorzien, wiens vrouw en hij op elkaar gesteld zijn en die mij evenmin kent als ik hem.’

Is er bij hetgeen de bewondering der stervelingen gaande maakt, hun harten verkwikt, hun zinnen bekoort, hun zielen verrukt, hun verlangen beheerst, hun het hoofd op hol brengt en hen van hun verstand berooft, ook maar iets dat in schoonheid kan wedijveren met de bezorgdheid van de minnaar voor zijn geliefde? Het is een wonder om te zien, en de gevoelens die het opwekt zijn van een bijzondere verfijning en verhevenheid, vooral als het een liefde betreft die geheim gehouden wordt. Wie ooit heeft gezien hoe een minnaar zijn geliefde op bedekte wijze ondervroeg over iets wat hem boos gemaakt had, de gêne heeft gezien waarmee deze verontschuldiging aanvoerde om zich eruit te redden en er een andere draai aan te geven, waarbij hij er met veel vernuft in slaagde om de zaak in de ogen van zijn metgezellen een acceptabel aanzien te geven, wie dat alles heeft aangezien moet zich wel zeer verbaasd en zeldzaam geamuseerd hebben. Ik zou niets weten dat meer in verrukking brengt, meer boeit, en sterker aanspreekt dan mensen die zich zo gedragen.

Verliefden tussen wie een hechte band bestaat beschikken over een inventiviteit in het verzinnen van excuses die mensen van grote intelligentie en scherpzinnigheid verstomd doet staan. Ik heb dat vaak opgemerkt, en er de volgende regels aan gewijd:

Wanneer u waarheid met onjuistheid mengen wilt,
hebt u wellicht succes bij een onachtzaam man,
maar tussen beiden is een wezenlijk verschil,
goed zichtbaar voor degenen die zoiets weten kan.

Zoals het goud dat u met zilver hebt vermengd
een onervaren jongeling wel zal misleiden,
maar als u zich bij toeval tot een goudsmid wendt,
zal hij terstond het echte van het valse onderscheiden.

Ik heb een jongeman en een slavin gekend die op elkaar verliefd waren. Als er iemand bij was plachten zij elk op een elleboog leunend naast elkaar te zitten met een groot kussen – zo een als hooggeplaatste personen op een rustbed in de rug gelegd krijgen – tussen hen in. Hun hoofden ontmoetten elkaar dan achter het kussen en zo konden zij elkaar kussen zonder dat iemand het zag; het leek net alsof zij zich uit vermoeidheid neervlijden. Op deze wijze wisten zij in hun liefde een grote mate van wederzijdse voldoening te bereiken. Dit duurde voort tot de jongeman er een gewoonte van begon te maken zich aanmatigend tegenover zijn geliefde te gedragen. Daarover heb ik het volgende geschreven:

De wonderen vertoond in deze tijden
verbijstere[n] zegsman en luisteraar beiden:
rijdieren die zich een ruiter wensen,
de gesmeekte die zich buigt voor smekende mensen,
gevangenen hebben cipiers in hun macht,
slachtoffers hun moordenaars omgebracht.
En, zoiets hoorde ik nog nooit tevoren:
objecten van verlangen willen hun verlangens toebehoren!
’t Is alles saam te vatten onder één aspect:
de handelende persoon en het zich voegende object.

Een vrouw aan wier betrouwbaarheid ik niet twijfel, heeft mij verteld dat ze eens een jongeman en een slavin gezien had die ergens tezamen waren gekomen om zich te vermeien. Zij wa-

ren zeer verliefd op elkaar. De jongeman sneed met een mes enige vruchten af, en op een gegeven ogenblik raakte hij zijn duim zodat er bloed tevoorschijn kwam. Het meisje droeg een kostbaar brokaten kleed, maar zij scheurde er onmiddellijk een mouw af en gebruikte een stuk daarvan om de duim van de jongeman te verbinden. Zo'n daad is nog maar een fractie van datgene waartoe een verliefde bereid moet zijn: het is een dwingende plicht, een onontkoombare regel. Hoe zou het ook anders kunnen wanneer men zichzelf eenmaal met lichaam en ziel heeft overgeleverd. Wat kan men dan nog weigeren?

Ik heb de dochter van Zakariya ibn Yahya al-Tamimi, bekend als Ibn Bartal, gekend. Haar oom was de Córdobaanse rechter Muhammad ibn Yahya, die een broer was van de vizier en legeraanvoerder die door Ghalib en twee van zijn officieren gedood werd in de veldslag die bekend staat als 'Die van de Grenzen'. Deze twee officieren waren Marwan ibn Ahmad ibn Shuhayd en Yusuf ibn Sa'id al-Akki. Dit meisje was getrouwd met Yahya ibn Muhammad, de zoon van de vizier Yahya ibn Ishaq. De dood rukte hem weg in de bloei van zijn jaren, op het hoogtepunt van hun geluk, en zo groot was haar verdriet dat zij 's nachts naast hem onder de deken bleef liggen toen hij gestorven was, om zo voor het laatst met hem samen te zijn. Haar verdriet over zijn dood duurde onverminderd voort totdat zij zelf stierf.

Een tersluiks contact, waarbij men erin slaagt de bespieders te misleiden en zich zorgvuldig in acht neemt voor de aanwezigheid, kan veel voldoening geven. Zo'n contact kan bestaan uit onderdrukt lachen, kuchen, handgebaren, aanstoten, het even drukken van iemands hand of voet. Daarover heb ik dit geschreven:

Geheime contacten hebben iets zeer bijzonders, iets dat men mist wanneer men openlijk handelt: bij een geheim genoeggen verkeert men steeds in spanning, men voelt zich of men tussen heuvels wandelt.

Een vriend van mij, een betrouwbaar man, iemand uit de hoogste kringen, heeft me verteld dat hij in zijn jeugd genegeheid had gekoesterd voor een slavin uit een van de aan zijn familie toebehorende huizen. Het werd hem verhinderd haar te ontmoeten, en dus beheerste zij zijn gedachten volkomen. Hij vertelde me: 'Op een dag maakte ik met een oom een uitstapje naar een van onze landgoederen in de vlakte ten westen van Córdoba. Wij wandelden de tuinen in en verwijderden ons een eindweegs van de huizen om ons bij de rivier te vermaken. Ineens begonnen de wolken zich samen te pakken en even later stroomde de regen neer. Mijn oom liet een kleed halen, wierp dat over mij heen en zei het meisje bij mij te schuilen. Denk u eens in wat een mogelijkheden, onder de ogen van het hele gezelschap, zonder dat zij er iets van merkten! Wat een samenzijn, het leek wel of we alleen waren! Een privé-afpraak op een bijeenkomst van vele mensen!' Hij zei ook nog: 'Bij God, ik ben die dag nooit vergeten!' En ik zag inderdaad dat zijn lichaam schudde van het lachen en dat hij schokte van plezier terwijl hij het me vertelde, hoewel het al zo lang geleden was. Daar heb ik een gedicht over geschreven, waaruit deze regels afkomstig zijn:

De tuin lacht en de wolken wenen
als de gekwelde minnaar die zijn liefste ziet.

Een zeer bijzondere vorm van vereniging is die waarover een van mijn vrienden mij vertelde. Hij was verliefd op een meisje uit een naburig huis. Elk van die huizen had een plek van waaruit men het andere huis kon zien. Die plek lag enigszins afgezonderd, en zij ging daarheen om naar hem te zwaaien, haar hand gewikkeld in haar kleed. Hij vroeg haar de reden van dat laatste en zij zei: 'Ze zouden iets kunnen merken van wat er

tussen ons gaande is en dan zou iemand anders zich daar kunnen opstellen om naar je te zwaaien. Dan zou je teruggroeten, en dat zou de vermoedens bevestigen. Een omwikkelde hand is dus ons teken, en als je een onbedekte hand ziet is het de mijne niet en dan moet je niet teruggroeten.'

Vaak is het verenigd zijn zo aangenaam en is er zo'n sterk gevoel van harmonie tussen de beide harten dat de gelieven steeds driester worden om samen te kunnen te zijn. Zij letten niet meer op mensen die van hun afkeuring blijf geven, hoeden zich niet langer voor bewakers en bekommeren zich niet om verklikkers. Verwijten prikkelen hen zelfs op zo'n moment. Over het verenigd zijn heb ik een gedicht geschreven waaruit de volgende regels afkomstig zijn:

Lang hebt u om de liefde heen gezworven,
gelijk een vlinder, en ten slotte hebt u haar verworven.

En ook deze:

Liefde verlangt naar samenzijn in 't avonduur,
zoals de nachtelijke zwerver trekt naar 't licht van 't vuur.

En deze:

Met een omhelzing van mijn liefste geeft hij mij nieuwe kracht,
zoals men hem geneest die haast van dorst versmacht.

En deze eveneens:

Laat uw oog niet te lang stilstaan bij een schijnbaar hoogtepunt,
omdat u in de schoonheid altijd nog verder kunt.

En in een ander gedicht heb ik het volgende gezegd:

Wie geeft het bloedgeld voor de man gedood door liefdes hand
en wie de losprijs voor degenen die zucht in liefdes band?

Zal het mij zijn beschoren ooit naar haar terug te keren
eens weer, zoals die dag, aan 't water te verkeren?
Toen 'k in het water zwom, en mijn dorst duurde maar voort,
wie heeft van een versmachte zwemmer ooit gehoord?

Ach meesteres, 'k ben weggeteerd, van liefde en verdriet.
Bezoekers kijken zoekend rondzwergeefs, zij zien mij niet.
Hoe kan de liefde iemand vinden die onzichtbaar is
voor iedereen die binnentreedt of reeds aanwezig is?

Mijn dokter is het moe mij langer te behandelen,
mijn leed doet zelfs de afgunst in medelij veranderen!

KOELHEID

Een andere ramp in de liefde is de koelheid. Deze komt voor op verschillende manieren. Ten eerste is er de afstand die men in acht moet nemen als er een bespieder in de buurt is. Die situatie is zoeter dan ieder verenigd zijn. Als de letterlijke betekenis van het woord en de eisen van de regels van de terminologie mij er niet toe verplichtten om dit verschijnsel in dit hoofdstuk te behandelen, zou ik het naar achteren hebben geschoven om het niet belangrijker te maken dan het is.

Men ziet de geliefde zich onder deze omstandigheden afwenden van zijn lief en het woord richten tot een ander, terwijl hij daarbij de meest vergezochte toespelingen maakt om te zorgen dat men geen boze vermoedens krijgt of er verdenkingen worden gewekt. Men ziet de minnaar hetzelfde doen, maar hij

kan het niet helpen dat hij zich meer tot de ander voelt aangehouden en zijn verlangens sterker naar de geliefde uitgaan. Dan kunt u zien hoe hij zich afwendt op een wijze die meer toewenden lijkt, zwijgt op een uiterst welsprekende manier, en naar de ene kant kijkt terwijl hij met zijn gedachten juist aan de andere kant is. Een scherpzinnig toeschouwer, die dankzij zijn intuïtie de verborgen betekenis van hun woorden doorgrondt, begrijpt dat achter wat hij ziet iets anders schuilgaat, en dat wat wordt gezegd niet hetzelfde is als wat wordt bedoeld. Het is een opwindend schouwspel, een tafereel dat ook bezadigde naturen in beroering brengt, de gedachten stimuleert, het innerlijk diep ontroert en waarbij men zich weer jong voelt. Over iets dergelijks heb ik verzen geschreven, die ik hier citeer, ook al zijn ze enigszins bezijden ons onderwerp, zoals we ons hebben voorgesteld dat te behandelen.

Uit onkunde verwijt Abu al-Abbas hem zijn natuur,
zoals een vis de dorst van struisvogels kan honen.

En uit hetzelfde gedicht zijn ook de volgende regels afkomstig:

Hoe menig heer heb ik geëerd, niet uit gehoorzaamheid
en evenmin gedwongen, maar om iets dat ik beoogde.
Mijn plichtsgetrouwheid gold niet hem, zij had een ander doel,
zoals men vogels in een val met zaad te vangen poogt.

En uit een gedicht van mijn hand, waarin allerlei wijze spreuken
en diverse in de menselijke natuur verankerde wijzen van
gedrag behandeld worden, citeer ik:

Mijn innerlijke vreugde geldt hem die ik verkies,
het lachen van mijn tanden is voor wie ik wil mijden.
Wie ziek is drinkt, hoe walgelijk ook, een bittere drank
en laat geen honing door zijn keelgat glijden.

Als ik iets wil span ik mij in, geen moeite is te veel,
geen parel krijgt u ooit te zien zonder diep te duiken.
Ik richt mijn ziel op andere dingen dan die waartoe zij neigt,
soms kan ik wat zij wil voor mijn wensen niet gebruiken.

Zo werden oude wetten door God afgeschaft
en door betere vervangen, wetten ons meer tot heil,
en ieder mens gaf Hij de deugden die hem pasten,
zodat ik eerlijk werd en zonder feil.

Het water neemt de kleur aan van de kruik
waarin het zit, al was het nog zo blank.

En uit hetzelfde gedicht komen deze regels:

Hen die ik bemin stel ik boven mijn natuur,
al betekent die het leven, en dreigt van hen de dood.

En deze regels ook:

Toeschietelijkheid is niet iets dat mij aantrekt
en openlijke vriendschap bepaalt niet mijn gevoel.
Zij doen de afkeer in mijn hart alleen vermeederen,
het welkom dat ik uit is niet wat ik bedoel.

Ik heb de oorlog op zien vlammen tot een laaiend vuur
en slechts een enkel vonkje was daarvan het begin.
De adder, zwartgeblokt en schitterend van kleur,
verbergt een scherp venijn onder haar tekening.
Een scherpe dood is 't zwaard wanneer het wordt getrokken,
hoe wonderschoon het ook in 't zonlicht blinkt.

Vernedering ben ik bereid als adeldom te zien
als zij de weg naar 't eigen doel bekort.
De mens is graag bereid zich in het stof te buigen
als hij het morgen is die aanbeden wordt.

Vernedering die aanzien brengt is voor een jonge man
verkieslijker dan aanzien, als vernedering volgen moet.
Straks kan er schaarste heersen waar nu te eten is,
en hongersnood wordt vaak gevolgd door rijke overvloed.
Wie zich niet heeft vernederd, smaakt de glorie niet,
wie zich niet eerst heeft vermoeid, geniet niet van de rust.
Geef het eerste slokje water u niet meer genot
dan 't tweede, als 't branden van uw dorst reeds is geblust?

En ook deze regels:

Het één is beter dan het ander, bij alles wat bestaat,
als u het beste niet kunt krijgen is er nog het goede.
Als er nergens, waar dan ook, meer iets te drinken is,
neem dan desnoods uw toevlucht tot een troebele plas,
maar mijd het zoute water; u krijgt het niet naar binnen.
Van dorst versmachten is dan wat een vrij man past.

En ook deze regels:

Neem wat zij heeft te bieden en wees ermee tevreden,
en denk niet meer aan hen die sterker zijn.
Van voorwaarden of macht is bij haar geen sprake,
en als u komt zal ze voor u moeder noch vader zijn.

En deze regels:

Wees niet wanhopig over wat met list slechts wordt bereikt.
Hoe ver ze ook is en hoe onhaalbaar het ook schijnt,
vertrouw niet op het donker, want spoedig is het morgen.
Laat het licht u niet misleiden, want de zon verdwijnt.

En ook deze regels:

Houd vol. Water kan harde rotsen splijten
als het langdurig valt en door blijft stromen.
Werk door en laat niet af, acht wat u doet gering,
want juist gestage regen kan de grond in komen.
Gif dat u dikwijls eet zal worden tot
een voedsel dat uw lichaam goed verdraagt.

Ten tweede is er de koelheid die voortkomt uit koketterie en
deze is heerlijker dan veel soorten van verenigd zijn. Deze komt
echter alleen voor als de gelieven volledig vertrouwen in elkaar
hebben en volstrekt zeker zijn van de hechtheid van hun ver-
bond. Dan veinst de geliefde koelheid om de standvastigheid
van de minnaar te beproeven en ook wel om te zorgen dat de
atmosfeer troebel en niet geheel zonder problemen is. Dan
moet de minnaar lijden als zijn liefde buitengewoon hevig is,
niet om wat hem overkomt maar door zijn angst dat de situatie
een gevaarlijke wending zal nemen en dat deze koelheid zal lei-
den tot iets ernstigers. Ook vreest hij onverschilligheid bij zijn
geliefde op te merken. Mijzelf is het in mijn jeugd overkomen
dat ik op een afstand gehouden werd door iemand met wie ik
een band als de zojuist beschrevene had. Daar kwam spoedig
een einde aan, maar later gebeurde het weer. Toen dit met grote
regel-maat gebeurde heb ik bij wijze van grap een gedicht
geïmproviseerd waarin ik iedere eerste en derde regel liet volgen
door een halfvers uit het begin van de beroemde ode van Tarafa

ibn al-Abd, de *Mu'allaqa*. Die hadden we met het bijbehorende commentaar gelezen in de Vrijdagmoskee te Córdoba bij Abu Sa'id al-Fata al-Ja'fari, volgens het dictaat van zijn leermeester Abu Bakr, de Koranlezer, die het had van zijn leermeester Abu Ja'far ibn al-Nahhas (God hebbe zijn ziel). Het gedicht gaat als volgt:

Aan een lief moest ik denken, zij was mij
als sporen van Khawla in de vlakke van Thahmad.
Herinneren doe 'k mij haar vaste belofte
als tatoeages, vaag omljnd, op de rug van een hand.

Zo stond ik stil, over haar terugkeer onzeker.
Geen troost; ik weende, deed tranen vloeien tot de morgen,
tot de mensen mij lang en nadrukkelijk vermaanden
en zeiden: 'Verman u, ga niet ten onder aan uw zorgen.'

De stemmingen, de woede van haar die ik bemin
waren schepen in de stromen van Dad voortgedreven,
en 't afwisselend bijeen zijn en gescheiden een schip:
soms uit de koers en dan weer recht de steven.

Na welgevallen is het tijd voor woede
als zandbergjes, die met de hand in twee te delen zijn.
Zij glimlacht naar me, al veinst zij boosheid,
en toont daarbij twee snoeren: een parlen, een robijn.

Voorts kan de minnaar koel bejegend worden om een fout die hij begaan heeft. Dit kan smartelijk zijn, maar de vreugde over de verzoening en de blijdschap over de welwillende houding van de geliefde vergoeden dit ruimschoots. De hernieuwde welwillendheid van de geliefde, na zijn boosheid, is een verrukking voor het hart die door geen ander genot geëvenaard wordt, en

veroorzaakt een extatische zielstoestand die door niets ter wereld overtroffen wordt. Heeft ooit iemand meegemaakt, heeft ooit een oog gezien, heeft ooit iemand zich gerealiseerd hoe heerlijk het is als twee gelieven, in wier relatie door een *faux pas* van de minnaar een zekere stroefheid was ontstaan die enige tijd geduurd had, weer bijeen zijn, zonder dat er bespieders bij zijn of zich onaangename lieden in de nabijheid bevinden en terwijl er geen roddelaars zijn die hun kwalijke praktijken kunnen uitoefenen, zodat er niets meer is dan een wat langer gesprek kan verhinderen? De minnaar begint dan met zich heel nederig te verontschuldigen, in alle bescheidenheid brengt hij duidelijke argumenten naar voren, afwisselend is hij fier en toont hij zich onderworpen, en oprecht berouw betoont hij over wat is voorgevallen. Nu wijst hij op zijn onschuld, dan weer verontschuldigt hij zich, vraagt om vergiffenis en bekent fouten die hij nooit gemaakt heeft. Ondertussen houdt de geliefde de blik neergeslagen en kijkt hem slechts steels aan. Soms kan de minnaar geruime tijd zo doorgaan, dan glimlacht de geliefde stil, in antwoord op zijn glimlach. Dat is het teken van de hernieuwde goedkeuring! De atmosfeer van hun samenzijn klaart op want zijn excuus is aanvaard, zijn woorden zijn gehoord, de fouten die berustten op laster en kwaadsprekerij zijn vergeven, ieder spoor van boosheid is verdwenen en dan komt het hoge woord eruit: 'Ja, je misstap zou je vergeven zijn, zelfs al had je hem werkelijk begaan. En des te meer nu je geen schuld eraan hebt.' Zo hebben zij uiteindelijk een ongestoord samenzijn, worden alle verwijten ter zijde gelegd, zijn zij gelukkig en nemen in die stemming afscheid. Voor dit tafereel schieten woorden tekort en tongen blijven hierbij sprakeloos.

Ik heb de tapijten van kaliefen betreden, ik heb in de aanwezigheid van koningen verkeer, maar nergens heb ik een zo groot ontzag en eerbied gezien als werd betoond door de minnaar aan zijn geliefde. Ik heb de macht gezien van overwin-

naars over overwonnen vorsten, de willekeur van ministers en het genoegen dat staatslieden schepten in hun macht, maar nergens heb ik gloeiender trots en groter vreugde gezien dan bij de minnaar, die de zekerheid heeft dat het hart van zijn geliefde hem weer toebehoort, de minnaar die geen twijfels meer heeft over de warme genegenheid en oprechte liefde van de ander. Ik heb onderdanen zich zien verootmoedigen in het aangezicht van hun sultans, en aanschouwd hoe mensen die van zware vergrijpen beschuldigd waren ter verantwoording geroepen werden door hoogmoedige tirannen, maar nooit heb ik iemand zich nederiger zien opstellen dan de dodelijk verliefde minnaar tegenover zijn boze geliefde, als deze vervuld was van woede en overmeesterd door aversie.

Zelf heb ik beide situaties meegemaakt. In de ene was ik harder dan ijzer en scherper dan een zwaard, gaf ik niet toe bij de vernedering en was ik ongevoelig voor onderworpenheid. In de andere situatie was ik handzamer dan een soepele wollen mantel en zachter dan katoenpluis. Zonder aarzeling gaf ik me over aan de meest extreme vormen van vernedering, als dat opportuun was, en nam ik iedere gelegenheid waar om mijn onderworpenheid te tonen, als dat me iets kon opleveren. Dan kronkelde ik mijn tong in alle bochten, werkte ik met al mijn woordkunst de subtielste thema's uit, maakte ik mijn woordgebruik zo gekunsteld mogelijk en ondernam ik alles om weer bij mijn geliefde in de gunst te komen.

Valse beschuldigingen zijn een normaal verschijnsel bij een verwijdering tussen minnaar en geliefde, zowel in het begin als aan het einde van een liefdesrelatie. In het begin van de relatie is deze koelheid een teken van ware liefde, maar aan het einde ervan is het een bewijs dat de liefde kwijnende is. Dan is het de eerste stap op weg naar vergeten.

In dit verband herinner ik mij het volgende. Op zekere dag liep ik met een groepje studenten en traditiegeleerden over

het kerkhof van Bab Amir in Córdoba. We waren op weg naar Rusafa, naar een bijeenkomst bij mijn leermeester shaykh Abu al-Qasim Abd al-Rahman ibn Yazid al-Misri (God vinde welgevallen aan hem). In ons gezelschap bevond zich ook Abu Bakr Abd al-Rahman ibn Sulayman al-Balawi uit Ceuta, een begenadigd dichter. Hij reciteerde voor zichzelf enkele verzen waarin een bekende persoonlijkheid beschreven werd die zich schuldig placht te maken aan het rondstrooien van valse beschuldigingen. Hier volgen enkele regels:

Hij haast zich de weg op, en zo
haast hij zich onze band te verbreken.
Het zal lang duren voor ik hem weer heb hersteld
als het herstel steeds in een nieuwe breuk blijft steken.

Toevallig kwam, juist op het moment dat hij deze regels reciteerde, Abu Ali al-Husayn ibn Ali al-Fasi (God hebbe zijn ziel) langs, eveneens op weg naar de bijeenkomst bij Ibn abi Yazid. Hij hoorde de verzen, glimlachte (God ontferme zich over hem) naar ons, voegde zich bij ons groepje en liep met ons op. Toen zei hij: 'Nee, «Hij haast zich banden te verstevigen,» zo God het wil, dat is beter.' Zo luidden de woorden van Abu Ali (God zij hem genadig) en dat ondanks al zijn ernst, deugdzaamheid, godsdienstijver, buitengewone capaciteiten, vroomheid, ascese en geleerdheid. Door dit voorval geïnspireerd heb ik de volgende regels geschreven:

Houd op onze liefde met opzet te vernielen,
smeed tussen ons een band, gij onverlaat!
Terugkeren zult u, of u wilt of niet,
vol afkeer over die geleerdenpraat.

Ook komt wel voor een combinatie van koelheid en verwijten.

En zo waar ik leef, als het slechts van korte duur is, is het een heerlijkheid, maar als het steeds grotere omvang aanneemt is het een slecht voorteken, een bedenkelijk symptoom en een indicatie voor een catastrofale afloop. Het is kortom het ros waarop de scheiding aangereden komt, de voorbode van een breuk, het funeste gevolg van het rondstrooien van valse beschuldigingen, de inleiding tot nog meer ellende en de heraut van het verbreken van de liefdesband. Het veroorzaakt haat en is aanleiding tot afkeer. Het kan pas onze goedkeuring wegdragen als het elegant geschiedt, en sympathie eraan ten grondslag ligt. Hierover heb ik deze regels geschreven:

Straks gaat je boosheid over, en met gulle hand
schenk je dan wat je woede wekte en zelfs meer.
Op een wolkeloze dag volgt vaak een donderbui
en danž-žk hoop ook bij jouž-žkeert de kalmte weer.

De aanleiding tot het maken van deze regels was een verwijt dat mij werd gemaakt op een wolkeloze dag in de lente, precies zo'n dag als waar ik het in deze regels over heb, en ik heb ze toen ook geciteerd.

Ik had eens twee vrienden, het waren broers, die op reis gingen. Toen ze weer terug waren van hun tocht, had ik juist een ontsteking aan mijn ogen en daarom wachtten zij met mij een bezoek te brengen. Toen schreef ik hun een gedicht, waarin ik de oudste van de twee toesprak. De nu volgende regels zijn uit dat gedicht afkomstig:

Uw broeder heb ik reeds het nieuws verteld,
waarmee al wie het hoorde was begaan.
Als het zonlicht is verduisterd door een wolk,
wat helpt dan de gedachte aan het rijzen van de maan?

Dan is er de verwijdering die veroorzaakt wordt door het werk van lasteraars en kwaadsprekers. Die zijn hierboven al ter sprake gekomen, evenals de rampzalige gevolgen van hun praatjes die als sluipend gif rondgaan en soms inderdaad een breuk tussen de gelieven veroorzaken.

Soms wordt deze koele houding veroorzaakt door onverschilligheid. Zulke lusteloosheid is een aangeboren karaktertrek. Wie ermee behept is, verdient niet dat een vriend eerlijk tegenover hem is en zich waarlijk met hem verbreedert, want zijn liefdesrelaties zijn nooit hecht. Hij kan de moeite niet opbrengen om werkelijk van iemand te houden, de hulp die hij een minnaar biedt is altijd maar van korte duur en niemand gelooft dat hij in staat is lief te hebben of te haten. Het beste dat men kan doen is geen toenadering tot hem zoeken, zijn gezelschap mijden en de omgang met hem staken, want men heeft niets aan hem. Daarom hebben wij deze eigenschap niet in verband gebracht met de minnaar, maar wel van toepassing geacht op de geliefde, want die is in het algemeen meer geneigd tot het uiten van valse beschuldigingen, het koesteren van boze vermoedens en het overwegen van een breuk. Wie de pretentie van minnaar paart aan een lusteloze en onverschillige natuur, is geen echte minnaar. Hij verdient het gewogen en te licht bevonden te worden, zodat hij niet tot de categorie van de minnaars gerekend wordt en niet in hun midden wordt opgenomen. Deze eigenschap heb ik bij niemand sterker ontwikkeld gezien dan bij Abu Amir Muhammad ibn Amir (God hebbe zijn ziel). Als iemand anders me beschreven had wat ik zelf bij hem gezien heb, zou ik hem nooit geloofd hebben. Mensen met deze eigenschap worden sneller verliefd dan wie ook, maar hebben het minste geduld met wie ze liefhebben, en met wie ze haten precies omgekeerd. Zij wenden zich even snel van hun liefde af als zij zich in een avontuur storten. Vertrouw nooit een

lusteloos en onverschillig iemand, laat hij uw gedachten niet bezighouden en vlei u nooit met de hoop dat hij u trouw zal blijven. Als u zich dan beslist gedreven voelt om hem uw liefde te geven, beschouw hem dan als het kind van zijn grillen, benader hem steeds op een andere wijze, al naar gelang de veranderingen die u zich in hem ziet voltrekken, en pas u zoveel mogelijk bij hem aan. Als de al eerder genoemde Abu Amir een slavinnetje zag dat hem beviel, kon hij nauwelijks wachten tot hij haar bezat. Hij werd gekweld door wanhoop en zorgen, zo erg dat hij er haast aan bezweek en hij ternauwernood het geduld kon opbrengen te wachten tot het ogenblik dat zij zijn eigendom was, ook al was het pad stekeliger dan boksdooorn. Zodra hij volkomen zekerheid bezat dat zij hem toebehoorde veranderde zijn liefde in afkeer, ontliep hij haar in plaats van haar gezelschap te zoeken – de zorg om bij haar te zijn werd een zorg om uit haar buurt te blijven. Na alle moeite die hij had gedaan om haar te krijgen, deed hij nu even verwoede pogingen om haar kwijt te raken en hij verkocht haar bij wijze van spreken aan de minst biedende. Aan deze gewoonte van hem heeft hij, voor zover ik mij herinner, enorme sommen verspild, uiteindelijk tienduizenden dinars. Toch was hij (hij ruste in vrede) een geletterd man met een scherp verstand en grote beschaving. Hij was zachtzinnig en levendig, en daarbij was hij hooggeplaatst, bekleedde een belangrijke post en bezat een invloedrijke positie. Zijn gezicht was van onvoorstelbare schoonheid, zijn uiterlijk was perfect, zelfs de rijkste fantasie zou tekortschieten om daarvoor een adequate beschrijving te vinden en niemand zou dan ook mogen hopen zo'n onmogelijke taak te volbrengen. De hoofdstraten waren verlaten want de mensen kozen hun weg zo dat die langs de deur van zijn huis voerde, dat in de straat lag die vanaf het riviertje bij de poort van ons huis in het oostelijk deel van Córdoba omhoog voert naar de laan die uitkomt bij het Zahra-paleis. In deze straat stond zijn huis (hij ruste in vrede),

dicht bij het onze, en de mensen liepen er alleen langs in de hoop een glimp van hem op te vangen. Heel wat slavinnen zijn uit liefde voor hem gestorven. Geheel onder zijn bekoring als zij waren dosten zij zich zo fraai mogelijk uit, maar al hun verwachtingen liepen bij hem op niets uit. Zo werden zij het slachtoffer van hun verdriet en kwijnden zij weg in dodelijke eenzaamheid. Ik heb een van die meisjes gekend, Afra heette ze. Zij verborg haar liefde voor hem voor niemand, en waar ze ook was, liet ze haar tranen de vrije loop. Ze was weggevoerd uit zijn huis en overgebracht naar dat van Abu al-Barakat al-Khayyali, de opzichter van de slaven van het paleis.

Abu Amir (God hebbe zijn ziel) heeft mij wel eens over zichzelf verteld dat hij van alles genoeg had, tot en met zijn eigen naam. Ook van vrienden wisselde hij gedurende zijn korte leven veelvuldig. Hij hield zich nooit lang bij één soort kleren, maar was veranderlijk als een kameleon. Soms liep hij rond in koninklijke gewaden, maar soms ook zag hij eruit als een struikrover. Ieder die het ongeluk heeft op enige manier emotioneel bij iemand als deze Abu Amir betrokken te zijn, moet zorgen dat hij niet alle energie verbruikt in die liefdesrelatie. Hij kan beter het zekere voor het onzekere nemen en er vanaf het begin op rekenen dat de relatie niet van lange duur zal zijn, dat is de beste manier om de roep van het hart te weerstaan. Zodra de eerste symptomen van verveling en onverschilligheid zich openbaren, moet hij de ander een paar dagen ontwijken, totdat deze weer wat opgewekter is en zijn lusteloosheid is verdwenen. Dan kan hij hem weer eens een bezoek brengen en soms duurt de liefde op die manier, ondanks deze eigenschap, nog geruime tijd voort. Hierover heb ik de volgende regels geschreven:

Verwacht niets van hem die snel verveeld raakt,
zo iemand is te onberekenbaar.

Laat de liefde van zo'n man voor wat zij is:
een lening, op elk moment opvraagbaar.

Er is ook een soort van ontwijken dat uitgaat van de minnaar, namelijk als hij afkeer bij zijn geliefde ontdekt en ziet dat deze zich tot een ander aangetrokken voelt. Het kan ook vanwege een lastig iemand zijn die zich onafgebroken bij zijn geliefde bevindt. Dan heeft hij de dood voor ogen en slikt hij de bittere pil van de smart. Het is gemakkelijker om in een opengespleten bittere kalebas te bijten dan om iets te moeten aanzien wat men zo erg vindt. Daarom verbreekt hij met bloedend hart de band. Hierover heb ik een paar regels gedicht:

Ik ben mijn lief ontvlucht, maar niet uit haat.
Hoe vreemd, een minnaar die zijn lief verlaat!
Ik kon de aanblik niet verdragen
van mijn trouweloos gazellenjong.
En de dood is mij zoeter dan een liefde,
beschikbaar voor ieder die ernaar dong.

Een helder vlamvend vuur brandt in mijn hart,
hoe vreemd, een onstuimig jongeling die duldt, volhardt!

Maar in Gods wetten is het toegestaan
om tegen hem te zwijgen die u gevangen houdt.
In doodsgevaar is het geoorloofd ongeloof te veinzen,
zo worden moslims dan als ongelovigen beschouwd.

Het opmerkelijkste en tegelijkertijd het afschuwelijkste in dit verband is het volgende verhaal. Een man had zijn hart aan iemand verloren, maar deze hield zich veilig op een afstand en ontweek hem voortdurend. Een tijdje wist de minnaar deze smartelijke verliefdheid te verdragen. Toen werd hem door het lot een prachtige gelegenheid voor een samenzijn gegeven, waardoor de vervulling van zijn verlangens nabij leek. Maar

toen hij nog slechts een duimbreed van de verwezenlijking van zijn wensen af was, verviel de ander weer in zijn houding van koelheid en ongenaakbaarheid, en zelfs in nog sterker mate dan voorheen. Daarover heb ik gedicht:

Ik verlangde iets van mijn lot,
zo onbereikbaar ver, Jupiter gelijk.
't Werd zoetjesaan nabij gebracht
tot binnen mijn oogbereik:
weg was het weer, en even ver
alsof het zich nooit aan mijn ogen had vertoond.

En ook:

Wat ik hoopte kwam nabij, ik strekte reeds mijn hand.
Weg was het, naar de Melkweg uitgeweken.
Verslagen bleef ik achter. 'k Was zo zeker geweest:
dat wat nu ver als Sirius is, had zo nabij geleken.

Ik werd benijd, nu ben ik zelf jaloers.
Zelf smacht ik nu naar hem die ik eens hopen liet.
Zo is het lot, het heerst, verandert steeds van koers
en wie verstandig is, vertrouwt het niet.

Uiteindelijk kan koelheid het gevolg zijn van haat. Daarbij raakt alle slimheid het spoor bijster, zijn listen nutteloos, het verdriet onbeschrijflijk, en blijft alle verstand verbijssterd achter. Wie door deze rampspoed wordt geteisterd, moet proberen wat zijn lief graag wil en moet juist datgene doen, waarvan hij weet dat het in de smaak zal vallen. En hij moet beslist alles nalaten waarvan hij weet dat de ander er een hekel aan heeft. Dat zal misschien de geliefde milder stemmen, als deze tenminste iemand is, die pogingen om tot een vergelijk te komen

en weer in de gunst te geraken op hun juiste waarde weet te schatten. Is de geliefde iemand die dat niet kan waarderen, dan is het zinloos om te blijven proberen hem in een andere stemming te brengen. Sterker nog: al wat u aan goeds doet zal u als zonde aangerekend worden. Als het vaststaat dat de geliefde onmogelijk te vermurwen is, kan de minnaar beter proberen hem te vergeten. Laat hij zich rekenschap geven van al het doorstane leed en liever trachten iets te verkrijgen dat binnen zijn bereik ligt. Zo iemand heb ik meegemaakt en over dit onderwerp heb ik een gedichtje gemaakt dat begint als volgt:

Gekweld door iemand die, als ik zijn dood verhinderd had, gezegd zou hebben: 'Ach, lag ik maar in mijn graf!'

En uit hetzelfde gedicht zijn deze regels:

Is het mijn fout, wanneer ik mijn kamelen leid
naar de drinkplaats, en de wereld bederft het resultaat?
Treft de zon die straalt op 't middaguur verwijt,
wanneer het zwakke oog haar niet verdragen kan?

Uit een ander gedicht zijn deze regels:

Hoe vreselijk is scheiding na verenigd zijn,
hoe schoon vereniging nadat men scheiding heeft gekend.
Als rijkdom te bezitten na de armoe,
of armoe die u treft nadat u rijkdom was gewend.

En uit weer een ander gedicht deze regels:

Zoals ik je karakter ken heeft het twee kanten,
op tweeërlei manier toont zich je lot.
Nu'man ben je, de vorst uit vroeger tijden,

die tweeërlei soort dagen had:
een goede dag, gelukkig voor de mensen,
een slechte vol vijandigheid.
Jouw goede dagen zijn voor anderen, en voor mij
zijn slechts de dagen van verwijdering en nijd.
Verdient mijn liefde voor je het soms niet
beloond te worden met wat vriendelijkheid?

En uit een kort gedicht van mijn hand komen deze regels:

Ach jij, in wie al 't schone tezamen is gebracht
als parelen in een snoer, waarom
rukt de dood me van je weg, weloverwogen,
juist nu in jouw gelaat het geluk mij toelacht?

Ik heb een lang gedicht geschreven, waarvan de beginregels zo gaan:

Is dit het uur van afscheid of het uur der wrake,
is dit de nacht van ons uiteengaan, of de Oordeelsnacht?
Jou te verlaten is een straf, maar van de vrome
die eens zijn Schepper hoopt te zien, of wat de heidenen wacht?

En uit hetzelfde gedicht komen deze regels:

Hoe heeft God ze gezegend, de dagen van weleer en de nachten,
een waterlelie pas ontloken schijnen zij ons toe.
Als haar bladeren zijn die dagen, in schoonheid en in pracht,
haar hart zo'n nacht die 't leven kort zijn doet.

We genoten met volle teugen die dagen van vriendschap,
ze kwamen en gingen, wij beseften het niet.
Tot een tijd daarop volgde, die zonder twijfel
was als 't verraad van wie zijn trouw verried.

En ook deze regels:

Maar wanhoop niet, mijn hart, wellicht zal 't lot
dat ons nu de rug toewendt zich eens weer keren.
De Barmhartige gaf de macht terug aan Umayya's huis.
Mijn hoop ligt slechts in waardigheid. Geduld moet 'k leren.

In dit gedicht zing ik de lof van Abu Bakr ibn Muhammad, de
broer van de kalief Abd al-Rahman al-Murtada (God hebbe
zijn ziel). En ook de volgende regels zijn uit dat gedicht:

Zoals de geest, door 't borstvlies nauw omsloten
alles omvat, of 't ver is of nabij,
zo is het lot een lichaam, en hij de geest
die het geheel omvat; zie slechts naar mij.

En ook deze regels:

Als tribuut wordt zij hem gebracht. Zijn dank
bestaat slechts uit de gunst dat zij aanvaard wordt.
Elke rivier in 't land, hoe hoog ze ook stijgt,
wordt in de oeverloze zee ten slotte uitgestort.

TROUW

In de liefde – en ook in andere aangelegenheden – is trouw een
eigenschap die te prijzen valt. Trouw is een nobele karaktertrek
en een voortreffelijke deugd. Zij is een onmiskenbaar teken van
goede afkomst en vormt een duidelijk bewijs van een edele aard.
Zij is bij de een in ruimere mate aanwezig dan bij de ander, al
naar de verschillende geaardheid der mensen. Daarover heb ik
een gedichtje geschreven, waaruit de volgende regels afkomstig
zijn:

Uit iemands daden blijkt zijn afkomst,
te zien is reeds genoeg; behoeft u meer bewijs?

En ook deze:

Hebben oleanders ooit druiven voortgebracht
of bijen in hun korven bitter sap vergaard?

De eerste graad van trouw is het trouw zijn aan degene die u
trouw is. Dit is een dwingende eis, een onontkoombare plicht
voor zowel minnaar als geliefde. Slechts iemand van lage af-
komst, die geen beschaving heeft en in wie niets goeds te vin-
den is zal zich er aan onttrekken. Ware het niet dat het niet
de bedoeling van dit boek is om te spreken over karakters en
eigenschappen, aangeleerd zowel als aangeboren, en over het
feit dat wat aangeboren is door oefening nog meer naar voren
gebracht kan worden, terwijl iets wat aangeleerd is op den
duur verdwijnt wanneer er geen aanleg aanwezig is, dan zou ik
op deze plaats nader ingaan op wat eigenlijk over zo'n onder-
werp gezegd dient te worden. Dat is echter niet mijn bedoe-
ling. Ik wil het slechts hebben over wat u over de liefde wenst te
horen en deze kwestie zou zeer veel tijd vergen daar de zaak van
verschillende kanten belicht dient te worden.

Het meest frappante geval van trouw, en ook het meest
aangrijpende, is een geschiedenis die ik van nabij heb meege-
maakt. Het ging om iemand die ik kende en die zich neerlegde
bij een breuk met zijn geliefde, die hem het liefste was van alle
mensen. En dat terwijl hij het soort man was dat liever zou ster-
ven dan een uur van de zijde van zijn geliefde te wijken. Hij
deed dat omdat hem een geheim was toevertrouwd en zijn ge-
liefde een dure eed gezworen had dat hij nooit meer met hem
zou spreken en geen contact meer met hem wilde hebben, ten-

zij hij hem dat geheim vertelde, omdat de man die hem het geheim had toevertrouwd toch afwezig was. De minnaar weigerde er echter op in te gaan. Hij hield het geheim voor zich, en zijn geliefde ging voort zich op een afstand te houden totdat het voortgaan der dagen hen van elkaar scheidde.

De tweede graad van trouw is de trouw aan hem die u niet trouw is. Dat vindt men slechts bij de minnaar, niet bij de geliefde, want zoiets ligt niet op de weg van de geliefde. Deze is daar niet toe verplicht. Tot deze mate van trouw is slechts hij in staat die sterk, grootmoedig, krachtig, edel van inborst, geduldig, wijs, onbaatzuchtig en verstandig in zijn oordeel is, en een bewonderenswaardig karakter heeft. Hem die ontrouw met ontrouw vergeldt valt niets te verwijten, maar desalniettemin is de zojuist genoemde handelwijze daarboven in moreel opzicht verre te verkiezen. De hoogste graad van trouw in dezen bestaat daaruit dat men ervan afziet om kwaad met kwaad te vergelden, zich van tegenacties in woord of daad onthoudt wanneer u iets misdaan is en tracht de vriendschapsband intact te houden zolang dat maar enigszins mogelijk is, dat wil zeggen zolang er nog enige hoop is dat men het weer eens wordt, zolang het verlangen om weer tot elkaar te komen nog bestaat en er nog een schijn van kans is dat alles weer goed zal komen, ook al is daarvoor slechts een zeer geringe aanwijzing en de hoop daarop miniem. Is de situatie werkelijk hopeloos en heeft de haat het pleit gewonnen, keer dan degen die u misleid heeft maar de rug toe, onttrek u aan de invloed van hem die u kwaad heeft gedaan en vlucht voor hem die u deze pijnlijke ervaring heeft bezorgd, ook al belet de herinnering aan wat voorbij is u om u over uw woede over wat er gebeurt heen te zetten. Verstandige mensen kunnen zich nu eenmaal niet onttrekken aan eenmaal aangegane verplichtingen. Het is trouwens een van de beste bewijzen van ware trouw dat men met weemoed terugdenkt aan het verleden en het voorbij niet vergeet, ook al

is het afgelopen. Dat is een voortreffelijke eigenschap die men in al zijn relaties met andere mensen, van wat voor aard ook, in praktijk hoort te brengen.

Ik heb een man gekend, een heel goede vriend van me, die genegenheid koesterde voor een slavin. De liefde was wederzijds, maar zij werd hem ontrouw en verbrak hun liefdesband. De geschiedenis werd overal bekend en hij leed er zeer onder.

Ook heb ik eens een vriend gehad die blijk gaf van kwade trouw, terwijl er tussen ons gevoelens van vriendschap hadden bestaan die onmogelijk verloochend leken te kunnen worden. Wij kenden elkaars geheimen en er bestond niet de minste reserve tussen ons. Maar toen zijn gevoelens ten opzichte van mij veranderden, vertelde hij alles wat hij van me te weten was gekomen aan anderen door – en dat was een veelvoud van wat ik van hem had vernomen. Later merkte hij dat ik ervan op de hoogte was dat hij over me gepraat had, en dat gaf hem een onrustig gevoel, omdat hij vreesde dat ik hem met gelijke munt zou terugbetalen. Ik hoorde dat en zond hem een vers waarin ik hem geruststelde en hem liet weten dat ik niets tegen hem zou ondernemen.

Het volgende geval is van dezelfde aard, al hoort het niet helemaal bij dit onderwerp thuis. De vorige passage hoort trouwens evenmin thuis in dit boek en in dit hoofdstuk, maar houdt er wel verband mee volgens de richtlijnen die ik heb gezegd te zullen aanhouden. Het is het geval van de kanselarij-beambte Muhammad ibn Walid ibn Maksir, met wie ik een hechte vriendschapsband had onderhouden in de tijd dat wijlen mijn vader vizier was, en die mij zeer toegedaan was. Toen de zaken in Córdoba de loop namen die aan ieder bekend is en de situatie daar veranderde, vertrok hij naar een andere stad en knoopte banden aan met de heerser daarvan. Hij kwam tot aanzien, kreeg grote invloed en een fraaie positie. Op een van mijn reizen kwam ik ook in die stad. Hij behandelde mij echter

niet op de wijze waarop ik aanspraak kon maken, integendeel, hij vond mijn aanwezigheid hinderlijk en toen wij elkaar ontmoetten gedroeg hij zich zeer onaangenaam tegenover mij. In de tussentijd had ik hem verzocht mij een dienst te bewijzen, maar hij liet zich niets aan mijn verzoek gelegen liggen en hield zich in plaats daarvan bezig met dingen die hij helemaal niet hoefde te doen. Ik zond hem een gedicht waarin ik hem de les las, en hij reageerde met een poging om het goed te maken. Daarna heb ik hem niets meer gevraagd.

Over dit onderwerp (dat eigenlijk niet in dit hoofdstuk thuishoort maar er wel mee in verband staat) heb ik enige verzen geschreven, waaruit het volgende:

Lofwaardig is het niet geheimen te verzwijgen,
maar om dat ook te doen als men ze rondverteld heeft.
Met gulle hand te schenken verdient vooral dán lof
als de gever gierig is of men iets zeldzaams geeft.

Dan is er de derde graad van trouw, en dat is de trouw wanneer er volstrekt geen hoop meer is omdat het lot heeft toegeslagen en de dood zijn tol heeft geëist. Trouw in zo'n situatie is mooier en verdient meer respect dan die tijdens iemands leven, wanneer er nog hoop is elkaar ooit terug te zien.

Een vrouw aan wier beweringen ik geloof hecht, vertelde mij dat zij eens een verblindend mooie slavin had gezien in het huis van Muhammad ibn Ahmad ibn Wahb, bekend als Ibn al-Rukayza, een afstammeling van de Badr die tegelijk met de imam Abd al-Rahman ibn Mu'awiya (God hebbe zijn ziel) in het land gekomen was. Haar meester werd door de dood weggenomen en zij werd met de rest van de nalatenschap verkocht. Zij weigerde echter om enige man na hem te accepteren, en niemand had meer gemeenschap met haar totdat zij God, de Machtige en Verhevene, ontmoette. Zij kon prachtig zingen,

maar zei dat ze die kunst niet beheerste. Zij moest eenvoudig werk doen en behoorde niet tot de slavinnen die het bed van de meester mochten delen en in luxe en genot leefden, en daar was zij tevreden mee, enkel en alleen vanwege haar trouw aan hem aan wiens leven een einde was gekomen, die in de schoot der aarde verborgen lag, en boven wiens hoofd de grafstenen zich aaneengesloten hadden. Haar meester wilde haar tot zijn bedgenote maken, net als zijn andere slavinnen, en haar uit haar ongelukkige positie bevrijden, maar zij weigerde. Meer dan eens sloeg hij haar en liet hij haar kastijden, maar zij verdroeg het allemaal en volhardde in haar verzet. Dit is een geval van uitzonderlijke trouw.

Bedenk, dat trouw niet zozeer een verplichting is voor de geliefde als wel voor de minnaar; voor deze laatste is het een dwingend voorschrift. Want het is de minnaar die toenadering zoekt, het aanknopen van banden suggereert, naar een hechte liefdesrelatie streeft en wezenlijke verbondenheid verlangt. Hij is de eerste om naar oprechte vriendschap te streven en hij gaat voorop in zijn verlangen om zich door middel van een hechte relatie genoeg te verschaffen. Hij is het die zich door de liefde laat breidelen, de banden het nauwst aanhaalt en zich het meest vastlegt – en wie zou hem tot dat alles kunnen dwingen als hij zelf niet zo ver wilde gaan? Wie zou hem aanzetten tot het koesteren van tedere liefdesgevoelens, als hij die niet zelf wilde bezegelen door trouw aan degene wiens liefde hij trachtte te winnen? De geliefde daarentegen is degene van wie liefde gevraagd wordt, hij is het object waarop de minnaar zich richt, en het is de geliefde die bepaalt of hij iemand zal accepteren of afwijzen. Kiest hij voor het eerste, dan is daarmee de diepste wens van de minnaar vervuld, maar als hij weigert, valt hem niets te verwijten. Ernaar streven het eens te worden, daarop aandringen, en niets nalaten wat tot overeenstemming zou kunnen leiden en een relatie zou kunnen doen ontstaan die

goed is, ongeacht het feit of zij al of niet bij elkaar zijn, dat alles heeft niets met trouw te maken: dat is iets wat degene die zich ervoor inzet slechts omwille van zijn geluk wenst. Hij streeft naar zijn eigen genoegen en daarvoor draagt hij materiaal aan. Liefde brengt hem daartoe en drijft hem daarbij, of hij wil of niet, terwijl trouw slechts valt te prijzen in hem die haar ook kan nalaten.

Trouw zijn brengt voor minnaars dwingende verplichtingen met zich mee. De eerste daarvan is dat men zijn verbintenis met de geliefde zorgvuldig behoedt, waakt over wat hij wenst te verbergen, dat wat van hem bekend is en wat geheim is op dezelfde wijze behandelt, wat er slecht aan hem is verbergt, en wat er goed aan hem is aan iedereen laat weten; dat men zijn fouten verdoezelt en steeds het beste denkt van wat hij doet, geen aandacht schenkt aan de misstappen die hij mocht begaan maar tevreden is met wat hij goed doet, hem niet te veel lastigvalt met dingen waar hij niet van houdt, niet onverschillig is als hij enthousiast is en als hij mat is zich niet opdringt. Ten tweede moet de geliefde de liefde in gelijke mate beantwoorden, maar als hij daarin tekortschiet mag de minnaar niet van hem eisen dat hij hetzelfde niveau bereikt als hijzelf. Ook moet hij niet boos worden en zijn geliefde er zo toe willen dwingen zijn gevoelens op gelijke wijze te beantwoorden.

Voor de minnaar is het in zo'n situatie al voldoende als hij wat hij van zijn geliefde weet geheim houdt en dat hij hem niet confronteert met dingen waar hij een hekel aan heeft en hem daarmee angst aanjaagt.

In het derde geval, namelijk dat de geliefde geheel vrij is van de gevoelens waarvan hij blij zou moeten geven, moet men zich maar tevredenstellen met wat men krijgt en nemen wat zich voordoet, zonder eisen te stellen of rechten te doen gelden. De minnaar krijgt dan slechts wat hij met veel moeite overovert en wat hij met veel inspanning bereikt. Bedenk, dat het

iemand zelf vaak helemaal niet duidelijk is dat hij kwaad doet. Juist daarom is het vaak dubbel pijnlijk voor degene die zich van zoiets onthoudt.

Wat ik nu ga vertellen zeg ik niet om mijzelf in de hoogte te steken, maar omdat ik mij houd aan wat God, de Machtige en Verhevene, ons geleerd heeft: 'En de weldaad van uw Heer, spreek daarvan' [Koran 93:11]. God, de Machtige en Verhevene, heeft het mij vergund om ieder die ooit een relatie met mij is aangegaan trouw te zijn en Hij heeft mij de gave geschonken om ieder die zich onder mijn bescherming stelt (al is het maar doordat ik toevallig enige tijd met hem gesproken heb), te behoeden. Ik zeg Hem daarvoor dank en loof Hem, en ik vraag Hem deze gave te laten voortduren en te doen toenemen. Niets valt mij moeilijker dan trouweloos te zijn, en nooit van mijn leven heb ik zelfs maar willen overwegen om iemand te benadelen jegens wie ik – en hij jegens mij – ook maar de geringste verplichting had, al had hij zich nog zo slecht jegens mij gedragen en mij nog zoveel misdaan. Meer dan eens heeft iemand mij op deze wijze onaangenaam verrast, maar ik heb altijd kwaad met goed vergolden. God zij daarvoor zeer geprezen. In een lang gedicht beroem ik mij op mijn trouw en vermeld daarbij alle rampen die mij zijn overkomen, de vele malen dat ik afscheid heb moeten nemen, dat ik weg heb moeten gaan en door de wereld heb moeten zwerven. Dat gedicht begint aldus:

Hij ging, en mét hem het geduld.
Zijn tranen zeiden wat zijn hart verborg.
De leden moe; liefde vervult
zijn hart. Het scheiden valt hem zwaar.

Geen land, geen huis waar hij een toevlucht vindt,
geen legerstede die hij ooit verwarmt.
Hij lijkt gemaakt uit wolkenflarden, door de wind
naar verre horizonten voortgedreven.

Of de geloofsbelijdenis, die zo beklemmt
dat een ongelovig hart haar blijft weerstaan.
Een ster is hij, die naar de einder zwenkt
en ondergaat en opkomt in zijn baan.

Me dunkt, als zij hem had beloond, hem helpen wou,
liet zij een tranenvloed in zijn voetspoor volgen.

Ik beroem mij ook op mijn trouw in een gedicht dat ik zal citeren, ook al hoort het grootste deel ervan niet in dit boek thuis. De aanleiding ertoe was dat enkele van mijn tegenstanders aanstoot aan mijn gedrag hadden genomen en allerlei lelijks over mij zeiden. Ze wierpen mij onder andere voor de voeten dat ik met mijn bewijsvoering dwalingen steunde, maar dat was alleen omdat zij niets konden inbrengen tegen wat ik ten gunste van de waarheid en hen die haar aanhingen had gezegd en zij jaloers op mij waren. Toen zei ik, mij in mijn gedicht richtend tot een van mijn vrienden die wél verstandig was:

Laat mij als Mozes' staf zijn, en breng hen hier,
al zouden het doornadders zijn, de tongen flitsend!

En ook:

Zoveel merkwaardigs wordt mij aangewreven –
Vertekent het de leeuw als hij ineengedoken ligt?

En ook:

Iets onbereikbaars hopen zij, zoals de Rafidieten
van hun imam 't onmogelijke verwachten.

En ook:

Als ieder hart, als elke ziel, sterk was als ik,
was het niet door een oogopslag, hoe kwijnend ook, ontgaan
dan zou het niet als 'laag' omschreven willen worden,
zoals ook preposities niet met verba samengaan.

En ook:

In alles wat verborgen is dringt mijn inzicht door,
zoals de aderen al kloppend door het lichaam gaan.
Het kruispoot van de mier ontwaar ik moeiteloos
terwijl hún zelfs een olifantenweiplaats zal ontgaan.

TROUWeloosheid

Trouw is een verheven karaktertrek, een nobele eigenschap, en zo is trouweloosheid een minderwaardige en verfoeilijke trek. Het woord 'trouweloosheid' wordt gebruikt voor het gedrag van degene die het initiatief neemt. De handelwijze van hem die bedrog met bedrog vergeldt mag geen trouweloosheid genoemd worden, ook al gaat het in feite om hetzelfde. In het laatste geval kan iemand echter niets verweten worden, daar God, de Machtige en Verhevene, zelf heeft gezegd: 'En de vergelding van een kwaad is een kwaad, daaraan gelijk' [Koran 42:40]. We weten dat met de tweede term 'kwaad' geen werkelijk kwaad wordt bedoeld, en dat dat woord alleen gebruikt is vanwege de uiterlijke gelijkenis. Dit zal uitvoerig ter sprake komen in het hoofdstuk over het getroost worden, zo God het wil.

Omdat trouweloosheid bij de geliefde zoveel voorkomt, wekt het verbazing wanneer deze wél trouw is. Het gebrek aan trouw bij de geliefde compenseert de grote trouw van de minnaar, en daarover heb ik de volgende regels geschreven:

Zwaar telt een beetje trouw van de beminde,
maar grote trouw van wie bemint, telt licht.
Een lafaards enkele daad telt zwaarder dan
hetgeen een moedig man op eigen kracht verricht.

Een wel bijzonder weezinwekkend soort trouweloosheid doet zich in het volgende geval voor: de minnaar stuurt een boodschapper, die zijn volledig vertrouwen geniet, naar zijn geliefde, en deze stelt dan pogingen in het werk om haar voor zich te winnen en haar van de ander af te nemen. Daarover heb ik de volgende regels geschreven:

Ik zond een afgezant om mijn doel te bereiken,
onnozel, vol vertrouwen, maar hij dreef een wig
tussen ons, en ontnam mij al mijn kansen
door mijn liefdesbanden los te maken, en de zijne vast.
Zo werd ik tot getuige waar ik eiser was geweest,
en waar ik gastheer was, werd ik tot gast.

Rechter Yunus ibn Abdallah vertelde me het volgende verhaal: 'Uit mijn jeugd herinner ik me een slavin die woonde in een van de paleizen. Een jonge man van goede opvoeding en koninklijke afkomst beminde haar, en zij hem. Zij onderhielden een correspondentie, en de bode en overbrenger van hun brieven was een jonge man, een vriend van hem, van ongeveer dezelfde leeftijd, die toegang tot haar had. Toen het meisje verkocht zou worden, wilde degene die haar beminde haar kopen, maar de boodschapper was hem voor en kocht haar zelf. Op zekere dag betrad hij haar vertrek en trof haar aan met een geopend juwelenkistje, waar zij iets in zocht. Hij liep op haar af, onderzocht de inhoud van het kistje en vond een brief van de jonge man die haar vroeger bemind had. De brief was geïm-

pregneerd met muskus en amber, zorgvuldig bewaard en liefdevol gekoesterd. Hij werd woedend en zei: «Waar komt die brief vandaan, slet?» «Jij hebt hem me zelf gebracht,» antwoordde zij. «Maar dit is misschien een nieuwe, die nadien geschreven is?» «Nee,» zei zij, «het is een van die oude brieven, waar je alles van weet.» Het was, zo vertelde rechter Yunus, 'alsof zij hem een steen had laten doorslikken. Hij was verbijsterd, en wist niet wat te zeggen.'

SCHEIDING

Wij weten dat alles wat verenigd wordt onvermijdelijk ook weer uiteen moet gaan, en dat op elke toenadering een verwijdering volgt. Want zo zal Gods gewoonte zijn ten aanzien van mensen en landen totdat Hij de aarde beërft en hen die haar bewonen. Hij is de beste der erfgenamen!

Geen ongeluk ter wereld is zo erg als gescheiden worden. Als een ziel om die reden het lichaam zou ontvliesen, zou het niet eens verwonderlijk zijn, dus laat staan het feit dat tranen dat doen. Een wijs man hoorde eens iemand zeggen: 'De scheiding is de broeder van de dood,' waarop hij antwoordde: 'Nee, de dood is de broeder van de scheiding.'

Er zijn verschillende categorieën van scheiding. Onder de eerste categorie valt het gescheiden zijn voor een korte periode, waarbij het zeker is dat er een einde aan zal komen en men spoedig weer bij elkaar zal zijn. Zo'n scheiding doet het hart pijn en ligt als een steen op de borst, een gevoel dat pas bij terugkomst verdwijnt. Ik weet van iemand wiens geliefde pas een dag bij hem weg was en die daar zoveel onrust, hartzeer, zorg en ellende van ondervond dat hij het nauwelijks kon uithouden.

Dan is er de scheiding die veroorzaakt wordt doordat het de gelieven belet wordt elkaar te ontmoeten en er zorgvuldig te-

gen wordt gewaakt dat de minnaar zijn geliefde te zien krijgt. In zo'n situatie is men gescheiden, ook al bevindt uw geliefde zich met u onder één dak, en het is de oorzaak van heel wat smart en ellende. Ik heb het aan den lijve ondervonden, en het was zeer bitter. Ik heb er het volgende over geschreven:

Voortdurend zie 'k haar huis, op elk moment,
maar wie er in woont blijft verborgen.
Wat geeft het of je huis dichtbij is, want je bent
toch onbereikbaar. Daarvoor zal de wacht wel zorgen.

Ach zo'n naaste buur, ik hoor zelfs vaag gerucht,
maar 'k weet dat China nader is dan zij.

Een dorstige ben ik, die 't water van de bron ziet,
maar op geen enkele manier kan ik erbij.
Als je in je graf zou liggen was je even ver,
al scheidt een stenen plaat je slechts van mij.

En ook een langer gedicht, waaruit ik citeer:

Zal het genezen, het hart dat van liefde bezwijkt
wanneer het het huis met de verre bewoonster bereikt?

Eens dong ik naar Hind, mijn buurvrouw was zij,
onbereikbaar als Hindustan was zij voor mij.

Toch is het haar nabij zijn dat mij troost geeft,
zoals wie sterft van dorst, bij de bron weer opleeft.

Dan is er de scheiding waartoe de minnaar opzettelijk overgaat
om zich te onttrekken aan het gepraat van lasteraars. Hij vreest
dan namelijk dat men, als hij langer in de buurt blijft, daar

reden in zal zien om zijn geliefde te beletten hem nog langer te
ontmoeten en dat er praatjes de ronde zullen gaan doen, met
als gevolg dat er een ondoordringbaar gordijn tussen hen wordt
neergelaten.

Dan is er de scheiding waartoe de minnaar genoodzaakt
wordt door een van de wisselvalligheden van het lot. Of hij hier-
voor geëxcuseerd wordt zal afhangen van de reden van zijn ver-
trek.

Ik herinner me een vriend van me, die in Almería woonde.
Noodzakelijke bezigheden riepen hem naar Játiva en dus reisde
hij daarheen. Tijdens zijn verblijf daar verbleef hij in mijn huis.
Hij had in Almería een liefdesrelatie met iemand, en dat was een
bron van veel zorg en verdriet voor hem. Hij hoopte zijn zaken
snel af te kunnen handelen zodat hij spoedig naar huis terug
kon keren, maar hij was nog maar kort bij me toen al-Muwaffaq
Abu al-Jaysh Mujahid, de heerser van de Balearen, zijn legers
verzamelde, zijn soldaten liet oprukken en de strijd aanbond
met Khayran, de heerser van Almería, vastbesloten hem te ver-
nietigen. De wegen werden door deze strijd geblokkeerd, de
heirbanen stonden onder militaire controle en de zee werd
door oorlogsschepen bewaakt. Er was dus geen enkele manier
om te vertrekken, en dat verdubbelde zijn verdriet. De ellende
werd hem haast te veel. Hij voelde zich uitsluitend op zijn ge-
mak wanneer hij alleen was en deed niets anders dan somber
zwijgen en zuchten. En dat terwijl hij iemand was van wie ik
beslist niet gedacht had dat hij, met zijn knorrige aard, ooit voor
de liefde zou bezwijken en aan de roep der hartstocht gehoor
geven.

Ik herinner me ook dat ik eens Córdoba bezocht in de tijd
dat ik er niet meer woonde. Toen ik de stad weer verliet reisde
ik samen met een kanselarijbeambte, die vanwege een belang-
rijke zaak op reis moest. Hij liet een geliefde achter, en werd
verteerd door verdriet daarover.

Ik heb ook iemand gekend die geheel in de ban van een harts-tochtelijke liefde verkeerde en in behoeftige omstandigheden leefde, hoewel de wereld voor hem openlag, allerlei mogelijkheden hem toelachten en alle wegen voor hem openstonden. Maar dat interesseerde hem volstrekt niet, daar hij er de voorkeur aan gaf bij zijn geliefde te blijven. Ik heb daar een gedicht over geschreven, waaruit de volgende regels afkomstig zijn:

In alle landen wenken u de kansen:
doch machteloos is het zwaard dat in de schede blijft.

Er is ook de scheiding die veroorzaakt wordt doordat een van de gelieven op reis is gegaan en zij ver van elkaar zijn komen te wonen, zonder dat het zeker is dat zij zullen terugkeren of elkaar weer zullen ontmoeten. Zo'n scheiding is een smartelijke kwelling, een verschrikkelijk verdriet, een afschuwelijk ongeluk en een slopende ziekte. De onrust geldt in dit geval meestal een vertrokken geliefde. Dat is de situatie waarover de dichters zo dikwijls spreken. Ik heb er een gedicht over geschreven, waaruit het volgende:

Met een kwaal die de artsen machteloos doet staan
en die mij zonder twijfel voert naar mijn laatste strijd.
Tot de offerdood der liefde was ik graag bereid:
in de fonkelende wijn nam ik de gifdronk aan.

O tijden, wat kent u weinig schaamte,
wat bent u begerig een ziel te verslinden!
Ge lijkt een Abshamiet, die in mij meent te vinden
een bondgenoot van hen die Uthmans dood hebben beraamd.

En uit een ander gedicht:

Voor mij ben je gelijk het Paradijs
dat God aan zijn vroomste asceten schonk.

En uit nog een ander:

Hem te zien zal de dorst van mijn liefde lessen.
Een gloed fel opgelaaid als tamariskenvuur.

En ook:

Ik ben onzichtbaar, maar mijn liefde
manifesteert zich, vreemd verschijnsel zonder grond.
De hemel is een ring, jij bent de steen:
hij wentelt, alomvattend, langzaam rond.

En uit een ander gedicht:

Jouw stralende schoonheid behoeft geen metafoor.
De zon aan de hemel heeft geen sieraad van node.
Waarom is toen hij weg was mijn ziel mij niet ontvloden?
Begrafenis was 't, doodsbericht, toen ik hem verloor.
Hoe komt het dat dit lichaam, zo jong nog en zo zacht
nog niet met ruwe hand ten grave is gebracht?

Als iemand terugkeert na zo ver weg te zijn geweest dat het de
ziel met verdriet vervulde en zij aan een weerzien wanhoopte,
is dat een ernstige schok, die zelfs de dood ten gevolge kan hebben.
Daarover heb ik de volgende regels geschreven:

De vreugde van het weerzien na een scheiding
is als genezing op het randje van de dood.
Die blijdschap brengt de harten in vervoering,
herleven doet zij wie door scheiding bijkans was gedood.

Maar soms is juist de vreugde een dodelijke slag
en sleurt de mensen mee in haar geweld:
de man die u van 't water dorstig drinken zag
vond vaak de dood in wat als leven geldt.

Ik heb iemand gekend voor wie het huis van zijn geliefde een
tijdlang onbereikbaar was geweest. Toen zag hij kans er weer te
komen, maar voor zo korte tijd dat hij zijn geliefde alleen maar
goedendag kon zeggen en zijn liefde kon betuigen, en toen
werd hij alweer weggeroepen. Het was haast zijn dood. Daar-
over heb ik de volgende regels geschreven:

Eindelijk was ik weer bij je
na mijn lange afwezigheid.
Toen ging ik weer heen.

Een ogenblik slechts was ik bij je
en toen weer ver van jou
met mijn verdriet alleen.

Wie in het donker stuurloos dwaalt
en dan een bliksemschicht
in het donker ziet

hoopt dat het even aanhoudt, 't licht,
maar hoop te koesteren
baat soms niet.

Over het terugkomen nadat men van iemand gescheiden is ge-
weest, heb ik ook een gedicht geschreven. Daaruit zijn de vol-
gende regels afkomstig:

Jou te zien verkwikt mijn ogen.
Ze waren, toen je weg was, brandend rood.
Berusting en geduld is wat ons past:
ik moet God danken voor wat Hij besloot.

Mij werd eens de dood gemeld van iemand uit een verre stad,
van wie ik veel hield. Ik stond op en vluchtte naar de begraaf-
plaats, waar ik tussen de graven heen en weer begon te lopen,
zeggende:

Ach had de aarde zich maar omgedraaid,
haar binnenste naar buiten toegekeerd.
Ach was ik maar gestorven vóór het ongeluk
dat nu mijn binnenste tot kool verteert.
Ach had mijn bloed maar mogen dienen voor de laatste wassing
en mijn borst tot graf van wie niet wederkeert.

Enige tijd later hoorde ik dat het bericht onjuist was en ik
zei:

De wanhoop had mij in haar greep, en zeven lagen sterk
sloot de hel zich om mijn hart. Tot de tijding is gekomen.
In lentegroen gaat nu mijn hart gekleed
dat reeds het kleed van rouw had aangenomen.

Nu is het opgeklaard, mijn zwart verdriet,
de zwarteheid is in helder zonnelicht vergaan.
En dat terwijl ik dacht dat voortaan onze band
nog slechts uit trouw aan onze liefde zou bestaan.

Het is de koele schaduw, niet de watervloed,
die ons soms naar een regenwolk verlangen doet.

Bij de beide laatste soorten scheiding, namelijk het vertrek van de minnaar of dat van de geliefde, vindt er een afscheid plaats. Zo'n afscheid is een vreselijk schouwspel, een zo moeilijke situatie, dat daarin zelfs de meest vastberadene het moet afleggen, de kracht van een verstandig man het begeeft, waarbij zelfs in ogen die doorgaans droog blijven tranen opwellen, en verborgen hartstocht aan het licht komt. Het is een aspect van de scheiding dat wij noodzakelijkerwijs moeten behandelen, evenals wij dat gedaan hebben met de berisping in het hoofdstuk over de koelheid. Werkelijk, als een gevoelig iemand zou sterven op het moment van afscheid, zou hem dat niet aangerkend kunnen worden, in aanmerking genomen dat hij denkt aan wat hem binnenkort te wachten staat aan hoop die de bodem is ingeslagen, aan angst, aan vreugde die in verdriet is verkeerd. Op zo'n ogenblik worden harde harten week, en raken ruwe gemoederen vertederd. De wijze waarop iemand na het afscheid hoofdschuddend voor zich uitkijkt en diepe zuchten slaakt is hartverscheurend en is even ontroerend als de bewegingen van het gelaat, lachjes en veelbetekenende blikken in tegenovergestelde situaties, dat wil zeggen ogenblikken van wederzijdse verstandhouding.

Er zijn twee soorten afscheid. In het ene geval kan men bij het afscheid elkaar slechts aankijken en tekens geven, in het andere elkaar ook omhelzen en vasthouden, wat soms voor die tijd beslist niet mogelijk was, hoewel men dicht bij elkaar woonde en gelegenheid had elkaar te ontmoeten. Daarom hebben sommige dichters naar de scheiding verlangd en de dag van het uiteengaan geprezen. Dat is echter verkeerd: het is een onjuiste opvatting, die van weinig inzicht getuigt. De vreugde van één enkel uur weegt niet op tegen het verdriet van vele uren. Hoe zou dat ook kunnen, als de scheiding dagen en maanden, soms jaren duurt? Het is een verkeerde zienswijze,

een kromme redenering, hoewel ook ik me in een gedicht wel lovend over het afscheid heb uitgelaten, in die zin namelijk dat ik wenste dat ik de dag waarop het plaatsvond opnieuw kon beleven, zodat er dagelijks een ontmoeting en een afscheid zouden zijn – de pijn van dat verfoeide woord zou dan tenminste te dragen zijn. Dergelijke dingen denkt men op dagen die voorbijgaan zonder dat men elkaar ziet, want op zulke dagen zou de minnaar wel willen dat elke dag een dag van afscheid nemen was. Over het eerste soort afscheid heb ik een gedicht geschreven, waarin deze regels voorkomen:

Zijn schoonheid evenaart de bloemen,
mijn adem de gloed van het vuur.

En over het tweede soort afscheid een gedicht, waarin deze regels voorkomen:

Een gelaat waarvoor de bloemen zich in aanbidding buigen,
vol als de maan, maar 't neemt niet af, wast niet,
warm als de ochtendzons in Steenbok staat
koel, aangenaam, wanneer u haar in Leeuw ziet.

En ook deze:

Al zal mijn geest mijn lichaam wel ontvlieden,
toch haat ik hem in wezen niet, de dag van scheiden.
Want op die dag omhels 'k mijn liefste, zonder angst,
een vreugde die zij mij nooit eerder wou bereiden.
Vreemd, is het niet, en een prachtige vermaning,
dat de dag van samenkomst die van het afscheid moet benijden?

Kan men zich iets vreselijks indenken, zich iets smartelijks voorstellen dan twee gelieven tussen wie door een twist verwij-

dering is ontstaan en die onverwachts gescheiden worden voordat zij weer vrede gesloten hebben en de knoop der verwijdering is ontward? Zij nemen afscheid zonder nog aan de twist te denken, en er doet zich een situatie voor die hun krachten te boven gaat en maakt dat zij geen oog dicht doen. Daarover heb ik een gedicht geschreven, waaruit het volgende:

Oude verwijten zijn vergeten, uitgewist
nu de legers der scheiding komen aangerend.
Scheiding heeft de onwil bang gemaakt, verschrikt,
zij is gevluht en geen die haar verblijfplaats kent.

Zoals de wolf zich met zijn prooi verschanst, totdat de leeuw
uit het brondal plotseling opgedoken, hem verdrijft,
verjaagt scheiding de koelheid. 't Verheugt me, en toch
neemt zij mijn liefste van me weg, en dat doet me verdriet.
Ja, zeker geeft de dood een ogenblik respijt,
maar daarna slaat hij toe en spaart u niet.

Ik heb iemand gekend die op de dag der scheiding van zijn geliefde afscheid kwam nemen en ontdekte dat zij reeds vertrokken was. Hij bleef een tijdlang stilstaan bij de achtergelaten sporen, talmend op de plaats waar zij verbleven had. Toen ging hij weg, bedrukt, bleek, weggetrokken, en met bekommerd hart. Weinige dagen later werd hij ziek en stierf, God hebbe zijn ziel.

Scheiden kan soms op verbluffende wijze verborgen geheimen aan het licht brengen. Ik heb eens iemand gezien die zijn liefde verzweg en de gevoelens die hij voor zijn geliefde koesterde verborg. Tot er een scheiding plaatsvond: toen werd wat verzwegen was bekend en kwam wat verborgen was aan het licht. Daarover heb ik een gedichtje geschreven, waaruit ik de volgende regels citeer:

Nu ben je gul met liefde die me tevoren
onthouden werd. Wat heb ik er nog aan?
Als je mij je liefde eerder had geschonken,
had wat je gaf mij zoveel goed gedaan.
Wat baat geneeskunst als de dood is ingetreden?
De medicijn helpt slechts vóór 't sterven gaan.

Ook de volgende regels gaan over dit onderwerp:

Nu onze scheiding daar is, schenk je mij
al de verborgen liefde die je mij niet hebt gegund.
Je verdubbelt mijn verdriet, want ach!
waarom toch had dit eerder niet gekund?

Dit doet me denken aan de keer dat ik dong naar de genegenheid van een van de viziers van de sultan, toen hij in zijn glorie-dagen was. Hij gedroeg zich erg gereserveerd en daarom bemoeide ik mij niet meer met hem. Toen de dagen van zijn macht echter voorbij waren en zijn heerschappij ten einde was gekomen, overstelpte hij mij met bewijzen van genegenheid en vriendschap. Ik reageerde daarop met deze verzen:

Toen het lot je welgezind was keerde je me de rug toe.
Nu keert zich de fortuin, en welgezind ben jij.
Je tracht mij te behagen nu dat geen nut meer heeft.
Had je dat niet kunnen doen, toen je me je gunst ontzei?

Er is ook het gescheiden worden door de dood, waarbij alles afgelopen is. Dan valt er niet meer op terugkomst te hopen. Het is een ramp die over u komt, iets wat u de ruggengraat breekt, een noodlot dat toeslaat, een catastrofe. Zelfs het donker van de nacht wordt erdoor verduisterd. Elke verwachting wordt er-

door afgesneden, ieder verlangen zinloos gemaakt, iedere hoop op een ontmoeting de bodem ingeslagen. Tongen raken erdoor als verlamd, en de draad der genezing wordt afgesneden. Men heeft dan geen andere mogelijkheid meer dan zijn lot moedig te dragen, of men wil of niet. Het is de ergste beproeving die gelieven kan overkomen, en wie erdoor getroffen wordt kan niets anders doen dan wenen en klagen totdat hij de dood vindt, of er genoeg van krijgt. Het is een wond die niet heelt, een pijn die niet verdwijnt en een kwelling die telkens hernieuwd wordt, zoals de beproeving van de dode die u aan de aarde hebt toevertrouwd. Daarover schreef ik de volgende regels:

Wanneer men wordt gescheiden
kan men nog hopen.
Niet zo snel radeloos,
't is nog niet afgelopen:
slechts om wie is gestorven
kan men wanhoop niet ontlopen.

Ik heb veel mensen gezien wie dat overkomen is. Ik kan u zelfs meedelen dat ik zelf een van hen ben die door dat ongeluk getroffen zijn en wie deze ramp is overkomen. Ik koesterde namelijk een intense genegenheid en een grote liefde voor een van mijn slavinnen. Haar naam was Nu'm. Zij was alles wat men zich zou kunnen wensen: haar schoonheid, zowel van uiterlijk als van karakter, was buitengewoon, en hetzelfde gold voor de harmonie die tussen ons bestond. Ik ontnam haar haar maagdelijkheid, en wij beminden elkaar in gelijke mate. Toen wist het lot mij in haar te treffen: de voortgaande tijd rukte haar weg, bitter werden de dagen, en zij werd de metgezellin van stof en stenen. Toen zij stierf was ik twintig jaar, en zij was nog jonger. Na haar dood heb ik gedurende zeven maanden geen andere kleren aangetrokken, en al die tijd hielden mijn

tranen niet op te vloeien, hoewel mijn ogen meestal droog blijven en mij doorgaans niet te hulp komen in mijn verdriet. Bij God, tot op heden ben ik daarover niet getroost. Als er voor haar een losgeld geaccepteerd zou worden, zou ik haar vrijkopen met alles wat ik bezit aan erfgoed en zelf verworven bezit, ja zelfs met lichaamsdelen die ik node zou missen, en dat met de grootst mogelijke haast en bereidwilligheid. Na haar dood heb ik geen plezier meer in het leven gehad. Ik ben haar nooit vergeten, en met niemand heb ik zo'n hechte band gehad als met haar. Mijn liefde voor haar heeft alles wat eraan vooraf ging uitgewist en alles wat erna kwam ongeoorloofd gemaakt. Tot de verzen die ik op haar maakte horen de volgende:

Blank, smetteloos als de zon. Als zij verschijnt
te midden van de anderen wier glans als sterren gloort,
fladdert mijn hart van liefde omhoog
en als het neerkomt duurt de duizeling nog voort.

Onder de treurdichten die ik op haar maakte is een lang gedicht, waarin deze regels voorkomen:

Het lijkt wel of uw woorden mij onzeker maken, die
'De knopen der harten door te blazen ontwarren'
[vgl. Koran 113:4]
Mijn verlangens heb ik niet meer in mijn macht, alsof
mijn overmaat aan zeggenschap erin me doet verstarren.

En ook deze:

Zij tonen zich afwijzend en zijn mij toegenegen.
Zij zweren mij te mijden, maar 't is een valse eed.

In een lange ode gericht aan mijn neef Abu al-Mughira Abd al-

Wahhab Ahmad ibn Abd al-Rahman ibn Hazm ibn Ghalib,
waarin ik hem lovend toespreek, komen ook nog de volgende
regels voor:

Staat stil, en laat ons deze sporen naar de bewoners vragen,
heeft het voortgaan der dagen hen soms doen vergaan?

Op deze uitgewiste plaatsen, onttakeld, kaal,
lijkt wat eens woonplaats was nog slechts uit vage noties te
bestaan.

De mensen zijn het er niet over eens wat het ergste is: gescheiden worden of koel bejegend worden. Beide zijn ze als een moeizame beklimming, een bloedige dood, een zwart onheil, een jaar van misoogst. Iedereen vindt dat wat van deze twee dingen het meest tegen zijn aard indruist het ergst. Wie een trots hart heeft dat zich sterk hecht, vol tederheid is, een sterk eergevoel heeft en gewend is zijn beloften gestand te doen, kan niets overkomen dat rampzaliger is dan een scheiding. Want dat is iets wat weloverwogen gebeurt, alsof de rampen van het noodlot het speciaal op hem voorzien hebben. Daarom vindt hij niets wat hem troost en wat zijn gedachten op een of andere manier afleidt, want overal vindt hij wel iets wat zijn vurige liefde aanwakkert, zijn verdriet weer opwekt, een nieuwe reden tot smart is, of een argument voor zijn gevoelens en een aanleiding om te wenen over zijn liefde. Wat het koel bejegend worden betreft, dat is juist een reden om te proberen zich te troosten en een voorbode van het verbreken der banden. Voor mensen met een ziel vol verlangen, die heftig begeren en reikhalzend uitzien, die onrustig zijn en snel verveeld raken, is koelheid een kwelling die haast hun dood veroorzaakt, terwijl scheiding juist troost en vergetelheid brengt. Wat mijzelf betreft, voor mij is de dood makkelijker te verdragen dan een scheiding, en een koele houding van de geliefde veroorzaakt verdriet en op de lange duur zelfs razernij. Daarover heb ik het volgende geschreven:

Ze zeiden: Ga op reis. Misschien
vergeet je dan, en zult dat zelf ook wensen.
Ik zei: 'k Zal sterven eer ik vergeet,
is het drinken van vergif iets voor ervaren mensen?

En ook dit:

Liefde voor hem heeft mijn hart gevangen,
zijn ver zijn het gedood.
De hartstocht lijkt een gast aan wie
'k mijn ziel als gastmaal bood.

Ik heb wel mensen gezien die de koelheid van hun geliefde trachtten te forceren en met opzet probeerden die te veroorzaken uit vrees voor de bitterheid van de dag der scheiding en het smartelijk verdriet dat het uiteengaan op die dag hun zou brengen. Met zo'n handelwijze kan ik het niet eens zijn, maar het is wel een doorslaggevend bewijs voor de stelling dat scheiding erger is dan verkoeling. Hoe zou het anders kunnen zijn, als er wél mensen zijn die hun toevlucht nemen tot koelheid uit angst voor scheiding, maar ik nog nooit van iemand heb gehoord die zijn heil zocht in scheiding uit angst voor een koele bejegening? Want de mens kiest altijd de makkelijkste weg en doet wat het minste moeite kost. Ik zei dat het geen erg te waarden handelwijze was omdat zij die dat doen hun beproeving forceren voordat die werkelijk plaats heeft en de bittere pil van het geduld slikken voordat het daar tijd voor is. Misschien gebeurt dat wat zij vrezen wel nooit! Hij die op wat hij niet wenst probeert te anticiperen zonder er iets met zekerheid over te weten is geen verstandig man. Ik heb daar een gedicht over geschreven, waaruit ik het volgende citeer:

Uit verliefdheid heeft een jongeling besloten weg te gaan.
Hij is niet een van ons, die zijn lief verlaat!
Als een rijke is hij, die in armoe leeft
uit angst voor armoe die dus permanent bestaat.

Ik herinner me ook enige verzen van mijn neef Abu al-Mughira
over dit thema, namelijk dat scheiden zwaarder valt dan afge-
wezen worden. Ze komen voor in een ode die hij aan mij richtte
toen hij ongeveer zeventien jaar oud was, en luiden aldus:

Verdriet het u, het plotseling vertrek?
Doet het u pijn dat de kamelen worden aangespoord?
O nee! u wordt door de ellende overspoeld.
Ja, dat zij weggaan, het is ongehoord.

Gelogen hebben zij die mij verzekeren dat
gemeden worden oorzaak is van pijn.
Zij hebben vast de diepten niet gekend
van wanhoop, als de kamelen opgeladen zijn.

Wil de dood zich op ons storten dan is scheiding
wel zeer geschikt om hem tot gids te zijn.

Over dit thema heb ik ook een lang gedicht geschreven, dat al-
dus begint:

Die dag met uḏ-ḡeen ochtend in Tan‘im
die zo’n fraai uitzicht, zoveel zegen brengen zou.
Die dag was als de vrucht van een dorre schoot,
de inkeer van een zondares, het baren van een kinderloze vrouw.

Vereniging sloeg als de bliksem in, ḡ-ḡlan valt ook regen

en de tuin van mijn hartstocht hoeft niet te versmachten.
Vooruit! zeggen de borsten van elk bloeiend meisje,
nee! zegt dan haar sluier, blijf staan, je moet wachten!
Zo wordt zij heen en weer geslingerd. Rood zijn haar wangen
omdat zij voor elk stapje terugschrikt, en zich schaamt.

Ja ziek ben ik, alleen van haar ogen,
en tot genezen is slechts zij bekwaam,
als de adderbeet, waarvoor het tegengif
ook slechts te vinden is in diens eigen lichaam.

De scheiding heeft dichters de plaatsen waar men eens teza-
men was doen bewenen. Zij hebben tranen vergoten op de uit-
gewiste sporen en vroegere kampplaatsen begoten met liefdes-
tranen bij de gedachte aan wat zij daar vroeger beleefd hadden.
Gejammerd en geklaagd hebben zij, want de sporen wekten
hun begraven liefde weer tot leven en deden hen in gewezen en
jammerklachten uitbarsten.

Iemand die pas uit Córdoba was gekomen vertelde mij toen
ik hem naar nieuws uit die stad vroeg dat hij ons landhuis in
Balat Mughith aan de westkant van de stad gezien had. Er was
nauwelijks meer iets van te bespeuren, de tekenen ervan wa-
ren vervaagd en de plaatsen waar men elkaar vroeger placht te
ontmoeten waren onzichtbaar geworden. Het was in verval
geraakt en zo van een welvarende plaats tot een dorre woestenij
geworden, van een lustoord een woestijn, van een fraai buiten
een vervallen ruïne, van een veilig oord een angstaanjagende
rotskloof, een schuilplaats van wolven, een plek waar ghoul
dartelen en djinns zich vermaken, waar wilde dieren zich ver-
schuilen – en dat nadat er mannen als leeuwen gewoond had-
den en beeldschone maagden, wier handen overvloedig van
mildddadigheid. Hun samenzijn was verstoord en zij waren
naar alle windstreken verstrooid. Het was alsof de rijkbewerkte

nissen en fraai geornamenteerde zalen die geblonken hadden in het zonlicht en de aanblik waarvan de zorgen had verdreven door hun schoonheid, nu leken op de gapende muilen van roofdieren, en, verwoest en ingestort als zij waren, de vergankelijkheid der wereld verkondigden en lieten zien wat het lot van haar bewoners zou zijn. Zo lieten zij u weten hoe het ieder die u op de aardbodem ziet rondlopen zal vergaan en maakten u ervan afkerig de wereld na te streven nadat u er lange tijd niet voor gevoeld had haar te verzaken. Dat bracht mij de dagen in herinnering dat ik daar verbleven had, de genoegens die ik er had gesmaakt en de maanden van mijn jeugd die ik er had doorgebracht met meisjes zo welgevormd, dat zelfs de meest bedachtzame man zich tot hen aangetrokken gevoeld zou hebben. Ik probeerde me voor te stellen dat ze nu onder de aarde lagen of zich in verre afgelegen streken bevonden, door de ruwe hand van het vertrek van elkaar gescheiden, door de wrede vuist van het ver weg zijn uiteengerukt. Voor mijn geestesooch verscheen het beeld van die gebouwen zoals ze er nu uitzagen, terwijl ik ze zo schoon en welvarend had gezien. Ik dacht aan het goedgeordende bestaan waarin ik was opgegroeid, en zag nu die binnenplaatsen, die vroeger vol leven waren geweest, verlaten. Ik meende het geluid van kerkuilen en oehoes te horen waar het vroeger gekrioeld had van mensen in wier midden ik was opgegroeid. Toen was er dag en nacht een komen en gaan van mensen die elkaar opzochten; nu was het er 's nachts even stil en desolaat als overdag. Het bracht mij de tranen in de ogen en gaf mij een steek door het hart. Mijn gedachten versomberden, en een hevige smart beving mij. Ik heb er een gedicht over geschreven, waaruit ik de volgende regels citeer:

De plaats waar 'k nu versmacht heeft mij ook lang gedrenkt.
Waar 'k nu rampzalig ben, heb ik veel vreugd gekend.

Scheiding roept allerlei tedere gevoelens, emoties en herinneringen op. Daarover schreef ik het volgende:

'Raaf, vogel van het afscheid, breng me terug die dag.
Misschien is het niet nodig dat ik van hen scheid!' zo sprak ik. Maar roerloos bleef de vogel, en de nacht had reeds haar donkere mantel over mij uitgespreid. Nooit zou zij eindigen, zwoer ze, en hield woord.

Verbijsterd staat een ster stil aan de hemelboog en zet in haar verwarring haar loop niet voort: alsof zij zich vergist en angstig terugdeinst, naar een afspraak uitziet, of liefdes lokroep hoort.

TEVREDENHEID

Als de vereniging met de geliefde de minnaar ontzegd wordt moet hij zich tevredenstellen met wat hem gegeven wordt. Dat geeft zijn ziel afleiding, hij kan er hoopvol over denken, het vernieuwt zijn wensen, en bezorgt hem enige rust. Deze tevredenheid bestaat in gradaties, al naar de mate waarin de liefde hem in haar greep heeft. Ten eerste is er het bezoek. Dit is een van de vele soorten hoop en een van de grootmoedigste gebaren die het lot kan maken, ondanks de gêne en de verlegenheid die erbij kunnen optreden, doordat beide gelieven weten wat er in het hart van de ander leeft. Er zijn twee soorten bezoek: het ene is van de minnaar aan zijn geliefde, en dat is een zeer uitgebreid onderwerp, de tweede soort is van de geliefde aan de minnaar, maar dan kan men niets anders doen dan naar elkaar kijken en over neutrale onderwerpen spreken. Daarover heb ik de volgende regels geschreven:

Ben je ver van mij en kan 'k niet bij je komen,
dan ben ik al tevreden met een blik.
Genoeg je eenmaal op een dag te zien, al heb ik
vroeger zelfs geen genoegen met het dubbele genomen.

Een gouverneur, vol aspiraties in zijn gloriédagen,
is blij te blijven leven wanneer hij wordt ontslagen.

Het beantwoorden van een groet en het wisselen van een paar
woorden met de geliefde is ook iets dat hoop geeft. In een lang
gedicht van mijn hand komen de volgende regels voor:

Zie, ik verberg mijn gevoelens, en stel me blijmoedig tevreden
met het wisselen van een groet, zo bij gelegenheid.

Maar dit betreft iemand die in de liefdesrelatie op een lager ni-
veau is gekomen.

De schepselen verschillen van elkaar in al hun eigenschap-
pen, al naar gelang ze gebonden zijn aan dat wat superieur of
dat wat inferieur aan hen is. Ik ken iemand die tot zijn geliefde
zei: 'Beloof me iets, al moet je ervoor liegen,' zodat hij tevreden
kon zijn met de troost dat hem toch een belofte was gedaan, al
was die niet gemeend. Daarover heb ik het volgende geschre-
ven:

Doe mij een belofte, laat het een leugen zijn,
al is dat ik je nader kom te veel gevraagd.
Want de hoop je te ontmoeten houdt misschien
het hart in leven, dat jij door stugheid plaagt.
De moed van wie versmacht wordt zelfs door 't zien
van weerlicht, dat geen regen brengt, geschraagd.

Hieronder valt iets dat ik zelf gezien heb, en anderen met mij:
iemand van mijn vrienden werd door degene die hij beminde
gewond met een mes, en ik heb gezien hoe hij de plaats van de
wond kuste en deze telkens weer openhaalde. Daarover heb ik
de volgende dichtregels geschreven:

'Verwond door je beminde!' zeggen zij.
'Nee, bij mijn leven! Niet hij verwondde mij,'
zei ik. 'Mijn bloed wist hem nabij,
vloog naar hem toe en ging voor niets opzij.'

Ach moordenaar! Goed en kwaadaardig zijt gij,
zolang u beiden bent, hebt u een slaaf aan mij.

Een andere vorm van tevredenheid is wanneer iemand blij en
gelukkig is met enkele voorwerpen die zijn geliefde hebben
toebehoord. Dat heeft een weldadige invloed op de ziel, ook al
heeft het niet direct zo'n effect als bij Jacob, die, naar God, de
Verhevene, ons vertelt [vgl. Koran 12:93-96], zijn gezichtsver-
mogen terugkreeg toen hij het hemd van Jozef rook. Daarover
heb ik de volgende regels geschreven:

Toen mij zijn nabijheid werd ontzegd,
hij mij niet wilde zien, en grof tegen me was,
toen heb ik mij er maar bij neergelegd
te kijken naar zijn kleren, en wat hij had betast.

Als Jacob ben ik, rechtgeleid profeet,
die door zijn smart om Jozef werd gekweld,
maar toen hij slechts de lucht rook van diens kleed,
van de blindheid die zijn lot was, was hersteld.

Ik heb nooit minnaars gezien die elkaar geen haarlokken gaven, geparfumeerd met amber, besprenkeld met rozenwater, gezet in mastiek en zuivere witte was, gewikkeld in fijn gebor-duurde stoffen, zijde en dergelijke, om als aandenken te dienen wanneer zij niet bij elkaar konden zijn. Ook komt het vaak voor dat gelieven die elkaar niet kunnen ontmoeten, elkaar tandenstokers en mastiek ten geschenke geven waar ze eerst op gekauwd hebben. Hierover heb ik een gedichtje gemaakt, waarin deze regels staan:

Zeker geloof ik dat haar speeksel levenswater is,
want ingewand heeft zij mij in de liefde niet gelaten.

Een van mijn vrienden vertelde me dat hij van Sulayman ibn Ahmad, de dichter, had gehoord dat hij op Sicilië Ibn Sahl al-Hajib had gezien, van wie verteld wordt dat hij van buitenge-wone schoonheid was. Op zekere dag had hij hem zien lopen in een tuin, terwijl hij gevolgd werd door een vrouw, die haar ogen niet van hem afhield. Telkens als hij doorgelopen was, ging zij naar de plek waar zijn voeten de grond hadden be-roerd, kuste zijn voetspoor en streelde de afdruk die zijn voet in het stof had achtergelaten. Daarover heb ik een gedichtje gemaakt, dat als volgt begint:

Ten aanzien van zijn voetstap laken ze mijn gedrag,
maar als ze wisten, werd ik juist benijd!
Bewoners van het land, waar geen wolk zich mild toont,
een raad die vrij maakt en vervult van dankbaarheid:

Neemt stof waarop zijn voetstap is gedrukt
dan heb je, zweer ik je, van droogte niet te lijden,
want al het stof dat door zijn voeten is betreden
is goede grond, dat valt niet te bestrijden.

Net als de Samiriet deed toen zijn oog
Gabriëls verheven voetspoor had ontdekt:
hij maakte van die aarde de buik van 't kalf
en een geloei liet het horen, langgerekt.
[Vgl. Koran 20:87 e.v. / Exodus 32]

En uit hetzelfde gedicht:

Gezegend het land waar u woont, en gezegend
al wie er verblijft. Geluk vond daar een woning.
Daar zijn de stenen parels, de distels rozen,
het stof is amber, en de wateren honing.

Tot deze tevredenheid bij gebrek aan meer behoort ook het te-vreden zijn met een bezoek van de geliefde in een droom en het begroeten van zijn schim. Dit geschiedt alleen wanneer men zich zijn geliefde voortdurend herinnert, een onwankelbare trouw bezit en nooit aflaat aan hem te denken. Als dan de ogen slapen en de bewegingen van de lichamen stil zijn geworden, maakt de droom zijn nachtelijke reis. Daarover heb ik de vol-gende regels geschreven:

De droom bezocht een jonge man, sinds lang verliefd,
hoezeer hij ook behoed werd en bewaakt.
In vrolijkheid verloopt de nacht, vol blijdschap, nu
de vreugde van het waken in de droom vergeten raakt.

En ook:

De nacht was oppermachtig, haar schaduw uitgestrekt.
Toen kwam de schim van Nu'm. Ik sliep pas een moment.
Zij lag onder de aarde, 'k wist het zeer goed,

maar stond daar zoals ik haar altijd had gekend.
Alles kwam terug, en werd weer als voordien
en juist door de herhaling nog heerlijker misschien.

Dichters hebben over de oorzaken van het bezoek in de droom de meest ingenieuze, vergezochte en originele dingen gezegd. Zo verklaarde Abu Ishaq ibn Sayyar al-Nazzam, het hoofd van de sekte der Mu'tazilieten, de verschijning van het droomgezicht uit de vrees die de geesten koesteren voor de bewaker, die is aangesteld om te verhinderen dat de lichamen tot elkaar komen. Abu Tammam Habib ibn Aws al-Ta'i verklaart het door te zeggen dat gemeenschap met het droombeeld de liefde niet bederft, met de echte geliefde wel. Al-Buhturi verklaarde de komst van de droom uit het verlangen om licht te ontvangen van het liefdesvuur, en het verdwijnen van het droombeeld uit de vrees te zullen verdrinken in tranen. Zelf heb ik, zonder dat ik mij vermeet mijn gedichten met de hunne te vergelijken – want zij hebben het voorrecht van de anciënniteit, wij zijn slechts de arenlezers, zij de maaiers – me gewaagd op hun terrein, met hen als voorbeeld, en me begeven op de weg waarop zij ons zijn voorgegaan en die zij ons hebben gewezen, en enige verzen gemaakt waarin passages voorkomen over het bezoek in de droom.

Ik waag het niet een blik op je te werpen
en als mijn hand je raakt, smelt je misschien.
Uit angst daarvoor wil ik je niet ontmoeten,
maar vertrouw erop je in mijn droom te zien.

Want in mijn dromen is mijn ziel bij jou,
los van mijn lichaam, versluierd en bedekt,
en de verbintenis der ziel is duizendmaal
fijnzinniger dan die zich met het lichaam voltrekt.

De toestand van degene die in zijn droom wordt bezocht is als volgt onder te verdelen:

Ten eerste is er de eenzame minnaar, die gemeden wordt door zijn geliefde en daar al lange tijd verdriet van heeft. Tijdens een kalme slaap ziet hij dat zijn lief met hem verenigd is. Hij is daar verheugd over en voelt zich gelukkig. Dan ontwaakt hij, ontgoocheld en verdrietig, want hij begrijpt dat wat hem overkwam niets anders was dan de verlangens van zijn eigen hart, die tot hem spraken. Hierover heb ik het volgende gedicht geschreven:

In 't volle daglicht wil je mij niets geven
en edelmoedig ben je onder dekking van de nacht.
Moet overdag de zon je dan vervangen?
Dat lijkt me werkelijk geen juist gedrag.

Je onbereikbare schim heeft mij bezocht. Zij kwam
als mijn geliefde, ziekentrooster, drinkgenoot,
maar een volwaardig leven heb je mij ontzegd,
ondanks het enkele snuife dat je me ervan bood.

Een van de mensen op A'raf lijkt ik zo wel:
'k ben niet in 't Paradijs, vrees evenmin de Hel.
[Vgl. Koran 7:48-50]

Ten tweede is er de minnaar die een goede relatie heeft met zijn geliefde, maar bezorgd is voor een mogelijke verandering. Hij droomt dat zijn lief hem mijdt en is daar erg ontdaan over. Als hij uit zijn slaap ontwaakt wordt het hem duidelijk dat deze droom niets te betekenen had en hem alleen door zijn bezorgdheid werd ingegeven.

De derde soort is de minnaar die dichtbij de woonplaats van

zijn geliefde woont. Hij droomt dat er een scheiding plaatsvindt en is daar bekommerd en angstig over. Dan ontwaakt hij, het schrikbeeld verdwijnt en hij wordt weer vrolijk. Daarover heb ik een gedichtje geschreven, waaruit de volgende regels afkomstig zijn:

Ik zag je in mijn droom. Je ging op reis.
Wij namen afscheid in een vloed van tranen.
De sluimer week, ik werd door jou omarmd.
Toen ik dat zag was mijn verdriet gedaan en
'k omhelsde je opnieuw, klemde je vast, alsof
ik vreesde dat je werkelijk weg zou gaan.

De vierde soort is de minnaar die op grote afstand woont van de plaats waar hij zijn lief kan ontmoeten. Hij droomt dat deze plaats dichtbij is gekomen en dat hun huizen nu naast elkaar staan. Hierdoor is hij opgelucht en het is alsof een zware last van hem is afgevallen. Dan ontwaakt hij uit zijn slaap, ziet dat de droom bedrog was en wordt nog treuriger dan voorheen.

In een van mijn gedichten noem ik als oorzaak van de slaap het verlangen om een droom te zien. De bewuste regels zijn:

De schim bezocht een jongeling. Hij sliep, ondanks zijn liefde,
maar enkel omdat hij het droombeeld had verwacht.
Wees niet verbaasd, dat 't komt in 't donkerst van de nacht:
zijn licht doet alle duisternis op aard' vergeten.

De minnaar kan zich ook tevredenstellen met te kijken naar de muren en omheiningen, waarachter zijn geliefde woont. Ik heb mensen gekend die dat deden. Abu al-Walid Ahmad ibn Muhammad ibn Ishaq, de schatbewaarder (God hebbe zijn ziel), vertelde dat hij uit de mond van een aanzienlijk persoon had gehoord, dat deze zoiets had meegemaakt.

Het komt ook voor, dat de minnaar vreugde put uit het zien van iemand die zijn geliefde heeft gezien, en uit de vriendelijke omgang met zo iemand, of uit de omgang met iemand die uit dezelfde streek als zijn geliefde afkomstig is. Dit komt vaak voor en ik heb hierover gedicht:

Ze zijn van bewoners verlaten, ze lijken
op de woonsteden van Ad, of van Thamud.

Bij dit onderwerp horen ook de verzen die ik bij de volgende gelegenheid gemaakt heb. Samen met een groep vrienden, edelen en literaten, wandelde ik in de tuin van een vriend van ons. We liepen wat rond en gingen tot slot ergens zitten, waar het zo schitterend was dat wij werkelijk niet beter konden wensen. We strekten ons uit op weidse grasvelden, velden strekten zich uit zover het oog reikte. Het was een heerlijk schouwspel: beekjes die voortkabbelden alsof ze uit zilveren kruiken stroomden, gezang van vogels waarbij vergeleken de prachtige muziek van Ma'bad en Gharid kinderspel was, laaghangende vruchten, binnen bereik van ieders hand en rijp om geplukt te worden, schaduw die onderbroken werd door lichtvlekken, zodat het leek alsof we een schaakbord voor ons hadden en onze kleren sierlijk geborduurd waren, heerlijk zoet water dat smaakte of men het leven zelf proefde, snelstromende riviertjes die voortgleden als slangenbuiken, onder zacht geruis dat nu eens aanzwol, dan weer verstomde; de prachtigste bloemen in alle kleuren wuifden in een geurige bries, een getemperde lucht, het gezelschap dat dit alles nog overtrof, een lentedag met prille zon, die soms verborgen werd door een fijne nevel of een dunne wolkenluijer, en zich soms vertoonde als een verlegen maagd of een bedeesde jonkvrouw die voor haar minnaar tevoorschijn komt vanachter de gordijnen en zich dan vlug weer verbergt uit angst voor een spiedend oog. Een van ons

zat met gebogen hoofd en het leek alsof hij in gedachten met iemand praatte. Hij had namelijk een geheim. Iemand maakte er tegenover mij een toespeling op en gedurende enige tijd vloegen de grappen over en weer. Toen kreeg ik de opdracht daarover een gedicht te maken en dat hem in de mond te leggen. Ik improviseerde het volgende gedicht, dat men na ons vertrek vandaar uit het geheugen opschreef:

Wij rustten aan de rand van tuinen
onder hangende twijgen, de aarde bedauwd,
waar bloemen lachten en hun kransen
geurden in de schaduw, breed ontvouwd.

Vogels lieten ons horen hun schoonste melodie,
sommige blij tsjirpend, bij andere een klagen.
De waterstroom had tussen ons vrij spel,
daar vonden hand en ogen al wat zij konden vragen,
en ik al wat ik wensen kon aan nobele gezellen,
edele mannen, die trotse namen dragen.

Bedorven is dit alles nu voor mij.
Het schenkt me geen plezier nu ik mijn liefste mis.
Lag ik maar in een kerker in haar armen,
en u tezaam in mijn paleis, nieuw als het is.

Hij die zijn situatie wil verruilen
voor de toestand van een vriend, of een eeuwig koninkrijk,
kan slechts in ongeluk en wanhoop leven,
ellendig, in een schande die niet op te houden lijkt.

De bewuste persoon, en ook de andere aanwezigen riepen allen: 'Amen, amen!'

De verschillende manieren om zich bij gebrek aan beter te-

vreden te stellen die ik hier heb opgesomd, zijn geheel in overeenstemming met wat voorvalt op dit gebied bij verliefden, zonder dat ik daarbij iets heb toegevoegd of weggelaten. Bij de dichters is het een speciale kunst deze tevredenheid te behandelen, want daarbij proberen zij hun thematiek uit te werken en te tonen hoe goed zij het gebruik van diepere betekenissen en vergezochte begrippen beheersen. Ieder heeft gedicht naar het vermogen van zijn dichtersnatuur, maar het was niets dan meesterschap over de taal, woordenvloed, overtrokken rede-rijkerskunst, en in wezen onwaar. Een van die dichters was al tevreden als dezelfde hemel hem en zijn geliefde overwelfde, dezelfde aarde hen droeg. Een ander stelt zich al tevreden als nacht en dag hen gelijkelijk omvatten, en zo zijn er meer voorbeelden. Allen doen mee aan deze wedren naar het uiterst bereikbare en proberen het in subtiliteit van elkaar te winnen. Over dit onderwerp heb ik een paar regels gedicht, waar geen enkele navolger mee kan wedijveren. Het is mijn eigen uitwerking van het thema nabijheid van afstand.

'Ver is hij,' wordt gezegd. 'Genoeg,' zeg ik,
'wij leven in dezelfde tijd. Daaraan ontkomt hij niet.
De zon die langs mij trekt, gaat ook langs hem,
telkens opnieuw wanneer een dag het licht ziet.

Wie slechts een enkele dagreis van me is verwijderd
kan toch onmogelijk als ver worden beschouwd.
Gods kennis van Zijn schepselen is wat ons verenigt,
niets zou ik kunnen wensen dat ons meer tezamen houdt.'

Zoals u ziet maak ik duidelijk dat ik al tevreden ben om één te zijn met wie ik liefheb in de kennis van God, uit Wie alle hemelen, sferen, werelden en schepselen voortvloeien zonder dat zij daardoor verdeeld raken of iets zich van Hem afzondert.

Ten aanzien van Gods kennis heb ik toen de beperking aangebracht die in een bepaald tijdsbestek te plaatsen, en ook dat is nog veel algemener dan wat andere dichters zeggen over het omvat worden door nacht en dag, al lijkt het op het eerste gezicht hetzelfde, omdat de gehele schepping aan tijd is onderworpen. Tijd is een benaming die gegeven is aan het voortgaan der uren, het doorsnijden van het firmament, de bewegingen van de hemellichamen, maar dag en nacht worden geboren uit het opgaan en ondergaan van de zon en bereiken hun einde ergens in een hogere wereld. Met tijd is het anders gesteld en dag en nacht zijn slechts onderdelen van de tijd. Weliswaar zijn er filosofen die beweren dat schaduw de eigenschap heeft voortdurend langer te worden, maar dit is onjuist, zoals door simpele waarneming vastgesteld kan worden. De argumenten tegen deze stelling zijn bekend en het is hier niet de plaats ze nogmaals te vermelden. Verder heb ik gezegd: al was mijn geliefde in het verste deel van het oosten van de bewoonde wereld en ikzelf in het verste deel van het westen – en dat is de hele lengte van de aarde – dan nog is er tussen ons slechts de afstand van één dag, want de zon gaat aan het begin van de dag op in het uiterste oosten en aan het einde van de dag onder in het uiterste westen.

Er is nog een manier waarop mensen zich tevredenstellen, die ik wel zal bespreken, maar waartegen ik mijn toevlucht zoek bij God en ook tegen de mensen die haar in praktijk brengen. Ik prijs Hem, omdat Hij onze zielen geleerd heeft deze manier te schuwen. Deze houdt in dat het verstand volledig dwaalt, het natuurlijk inzicht te gronde is gegaan, het onderscheidingsvermogen vernietigd, het moeilijke makkelijk gemaakt, alle jaloezie verdwenen en alle trots verloren. Dan kan iemand erin berusten dat hij zijn geliefde moet delen met een ander. Dit is mensen overkomen, maar wij smeken God ons te bewaren voor zulk ongeluk. Het komt alleen voor bij een

verachtelijke natuur, bij iemand die zijn verstand, dat toch de toetssteen zou moeten zijn voor wat er aan ondergeschikt is, compleet buiten werking heeft gesteld, en die volkomen afgestompt is. Dit alles wordt nog versterkt als de liefde hevig en verblindend is. Als al deze componenten samenkomen in het mengsel der humeuren en in elkaar opgaan zijn zo'n verachtelijke natuur en zo'n verwerpelijk karakter het resultaat en deze hebben op hun beurt zo'n weerzinwekkend en afschuwelijk gedrag tot gevolg. Voor wie ook maar enig zelfrespect en menselijke trots bezit is dit ondenkbaar, ook al zou hij sterven van liefde of door passie verscheurd worden. Om enkele lieden die het niet zo nauw nemen in dit opzicht te berispen heb ik deze regels geschreven:

Ge zijt ruimhartig, zie ik, en blij met al wat komt.
Het is zeer goed dat u zachtmoedig bent, en kunt vergeven.
Bevoorrecht bent u, als u een waterrad bezit,
als u ook rechten op de molen, de hoofdzaak, zijn gegeven.

Liever een stuk van de kameel met tweemaal het gewicht
dan een hele geit; de stok voor wie 't ontkent.
Verbluffend is het spel van wie twee zwaarden zwaait,
dus tracht hem na te volgen, hoe hij zich ook wendt.

WEGKWIJNEN

Iedere oprechte minnaar, aan wie het ontzegd wordt met zijn geliefde verenigd te zijn, doordat zij gescheiden worden, zijn geliefde hem mijdt, of hun liefde verborgen moet worden, raakt in een toestand waarin hij ziek wordt, vermagert en wegwijnt. Soms moet hij daardoor zelfs het bed houden. Dit komt veel voor en er zijn te allen tijde voorbeelden van te vinden. De

symptomen die door liefde veroorzaakt worden zijn anders dan de ziekteverschijnselen die een gevolg zijn van ziekelijke aandoeningen. Een scherpzinnig arts of een kritisch fysionomist ziet het verschil. Daarover heb ik het volgende gezegd:

Hij zei tot mij, de arts zonder begrip
'U lijkt me ziek, laat me u een middel geven.'
Maar niemand die mijn kwaal kent dan ik zelf
en een almachtig Heer, een Koning hoog verheven.

Ik tracht haar te verzwijgen, maar zij blijkt
uit mijn voortdurend zuchten, hangend hoofd,
de tekenen van verdriet op mijn gezicht
en mijn lichaam, weggeteerd, van alle kracht beroofd.
Ja, als de tekenen onmiskenbaar zijn
staat iets onomstotelijk vast, op zekere dag.

Ik zei tot hem: 'Verklaar mijn toestand toch.
Bij God, bent u al uw inzicht kwijt?'
'Ik zie,' sprak hij, 'dat u sterk vermagerd zijt.
Dan moet het tering zijn, de kwaal waaraan u lijdt.'

'Maar tering tast de ledematen aan.
Een koorts is het, die stijgt en daalt.
Bij God, hoe kan ik aan koortsen lijden
wanneer mijn lichaam nauwelijks warmte uitstraalt?'

'Ik zie,' sprak hij, 'dat u gespannen rondkijkt,
diep in gedachten bent, voortdurend zwijgt.
Vermoedelijk is het dan melancholie.
Neem u in acht, als die kwaal u bedreigt!'

't Is onzin, wat u zegt,' zei ik,

'want de tranen dan, die uit mijn ogen stromen?'
Verbijsterd boog hij 't hoofd bij wat hij zag.
Hierin moet zelfs de kundigste zijn machteloosheid tonen.

'In mijn ziekte,' zei ik, 'ligt mijn medicijn.
Staat het verstand niet stil als zoiets wordt beweerd?
Het bewijs van wat ik zeg kunt u met eigen ogen zien:
tak wordt tot wortel als een plant wordt omgekeerd,
en als de adder eenmaal heeft gebeten,
kan met haar eigen gif het kwaad slechts afgeweerd.'

Abu Bakr ibn Muhammad ibn Baqi al-Hajari, een wijs man met veel verstand en inzicht, heeft mij verteld dat een van onze sjeiks – zijn naam kan niet genoemd worden – eens in een herberg in Bagdad was. Daar zag hij de dochter van de herbergier, werd verliefd op haar en trouwde met haar. Toen hij met haar alleen was keek zij naar hem – zij was maagd – toen hij zich in verband met een natuurlijke behoefte ontbloot had. De grootte van zijn penis maakte haar zo bang, dat zij vol schrik naar haar moeder rende en niet meer terug wilde. Alle mensen uit haar omgeving wilden dat zij naar hem terug zou gaan, maar zij weigerde en stierf haast van angst. Dus scheidde hij van haar, maar later kreeg hij spijt en wilde haar terug. Dat kon echter niet. Hij vroeg al-Abhari en anderen om raad, maar niemand van hen wist er iets op. Hij verloor er volkomen zijn verstand door en moest lange tijd in het gekkenhuis verpleegd worden, tot hij tot slot genas en haar vergat, of bijna vergat (want als hij aan haar dacht slaakte hij altijd een diepe zucht).

In de gedichten die ik eerder in dit boek heb geciteerd, heb ik al zoveel over het vermageren gesproken dat het me niet nodig lijkt er hier nog meer te citeren. Ik ben bang dat ik anders te lang van stof zou worden. God is de Helper en Degene van Wie hulp gevraagd wordt!

Soms neemt deze obsessie zulke vormen aan dat iemand er geheel door bezeten raakt zodat hij zijn verstand verliest en allerlei waanvoorstellingen krijgt. Ik heb een meisje gekend van voorname familie, van grote schoonheid en edele afkomst, de dochter van een officier. Zij was zo verliefd op een van mijn vrienden, een jongeman die de zoon was van een kanselarijbeambte, dat zij er aanvallen van melancholie door kreeg en haast haar verstand kwijtraakte. De zaak raakte bekend en er werd wijd en zijd over gesproken, zodat iedereen ervan wist, totdat zij uiteindelijk genezing vond.

Zulke dingen zijn het gevolg van het voortdurend met iets bezig zijn. Wanneer iemand er volkomen bezeten van raakt en de melancholie hem in haar greep krijgt is er niet langer sprake van liefde, maar van waanzin en krankzinnigheid. Als men verzuimt dit reeds in het eerste stadium met geneesmiddelen te behandelen kan het zeer ernstige vormen aannemen. Vereniging met de geliefde is dan nog het enige redmiddel. Van de gedichten die ik hierover heb geschreven citeer ik er hier één:

U hebt mij mijn hart ontnomen,
welk schepsel kan zonder hart leven?
Ach kom haar te hulp! Verbind u, en u zult
in achting leven, en God zal u lonen.

Wanneer het langer duurt zal het er nog van komen
dat zij haar enkelringen voor boeien verwisselt.
Waarlijk, u kreeg de zon aan uw voeten
zodat haar liefde voor u zich in mensen moet tonen.

Ja'far, de cliënt van Ahmad ibn Muhammad ibn Hudayr, bekend als al-Balansi, heeft mij verteld dat Marwan ibn Yahya ibn Ahmad ibn Hudayr zijn verstand verloren had doordat hij

verliefd was op een slavin van zijn broer. Deze wilde haar niet aan hem geven en verkocht haar aan een ander, terwijl toch geen van zijn broers zich met hem kon meten en er geen zo ontwikkeld was als hij.

Abu al-Afiya, de cliënt van Muhammad ibn Abbas ibn abi Abda, vertelde dat de oorzaak van de krankzinnigheid van Yahya ibn Muhammad ibn Ahmad ibn Abbas ibn abi Abda gelegen was in een aan hem toebehorende slavin op wie hij zeer verliefd was. Zijn moeder had haar verkocht en wilde dat hij trouwde met een meisje uit de Amiriedenfamilie.

Dit zijn twee vooraanstaande mannen van wie bekend is dat zij hun verstand verloren hebben en in boeien en ketenen zijn geraakt. Wat Marwan betreft, die werd door een verdwaalde pijl getroffen en gedood op de dag dat de Berbers Córdoba bereikten en er binnentrokken. Yahya ibn Muhammad is op het moment dat ik dit schrijf nog steeds in leven en zijn toestand is nog net zo als ik haar beschreven heb. Ik heb hem enkele malen gezien op het paleis en in zijn gezelschap verkeerd, voordat hij door deze beproeving getroffen werd. Mijn leermeester, de jurist Abu al-Khayyar al-Lughawi, was ook de zijne. Zowaar ik leef, Yahya onderscheidde zich onder de jongemannen door schoonheid en voornaamheid.

Wat de mensen betreft die niet tot deze klasse behoren, onder hen heb ik veel van dergelijke gevallen gezien, maar vanwege hun obscuriteit heb ik hun namen niet genoemd.

Wanneer de verliefde in het stadium komt waarin alle hoop verloren en ieder verlangen tenietgedaan is, kan vereniging met de geliefde hem niet meer baten, en iets anders evenmin. Het bederf heeft zijn hersens dan namelijk definitief aangetast, zodat hij niets meer weet en de kwaal hem geheel in haar greep heeft. God moge ons behoeden voor zulke beproevingen en ons door Zijn gunst vrijwaren voor zulke teisteringen!

Wij weten dat alles wat een begin heeft ook een eind moet hebben, behalve de genoegens van het Paradijs die God, de Machtige en Verhevene, schenkt aan degenen die Hem na aan het hart liggen, en de straf van het Hellevuur die Hij Zijn vijanden doet ondergaan. De verschijnselen van deze wereld zijn eindig en vergankelijk, eens houden ze op te bestaan en verdwijnen. Liefde eindigt ofwel doordat de dood ingrijpt ofwel doordat men zich weet te troosten. Soms zien we hoe de ziel overweldigd wordt door een van de krachten die evenals zij invloed op het lichaam uitoefenen. Zo zien we ook dat iemand zich soms genoegens en genietingen ontzegt, hetzij omdat hij zich verplicht acht God, de Verhevene, te gehoorzamen, of omdat hij op schijnheilige wijze de reputatie van asceet wil verwerven. En zo kan men ook constateren dat iemand soms zijn verlangen om zijn evenbeeld te ontmoeten onderdrukt, hetzij vanwege zijn trotse aard, die hem huiverig doet zijn voor verraad, of omdat hij de herinnering niet kan kwijtraken aan een liefde waarvoor hij slecht beloond werd. Dat is de enige juiste reden om de liefde uit je hoofd te zetten, alle andere zijn verwerpelijk.

Wanneer men de liefde uit zijn hoofd zet omdat men door de geliefde lange tijd koel bejegend is, komt dat voort uit een gevoel van wanhoop dat de ziel overvalt wanneer ze beseft dat haar verlangens nooit verwezenlijkt zullen worden, met als gevolg dat ze het opgeeft en dat haar verlangen verflauwt. Zij die de liefde uit het hoofd zetten en zich troosten, heb ik bespreekt in een lang gedicht, waaruit de volgende regels afkomstig zijn:

Wie leeft zou sterven door haar blikken als zij keek.
Steen wordt tot overrijpe dadels als zij spreekt.

Als gast treedt liefde binnen in mijn hart; ze voedt
zich met mijn vlees, en drinkt mijn hartenbloed.

Ook deze regels zijn uit dat vers:

Het leed geduldig dragend dat hem roem zal brengen,
al zou de hemel hem met regens van vuur verzengen

En huiverend voor comfort, dat wellicht leidt
– weldaad is soms een straf! – tot onbeduidendheid.

Zich troosten door de liefde uit zijn hoofd te zetten kan op twee manieren: ten eerste op natuurlijke wijze, door gewoon te vergeten, waarbij het hart zich ledigt en de geest zich ontspant, zodat het lijkt of er nooit liefde heeft bestaan. Soms maakt men de dege die zich zo troost verwijten, omdat het voort zou komen uit een verwerpelijk karakter en uit motieven die het volstrekt niet rechtvaardigen dat men op deze wijze troost zoekt. Hierop zal ik, zo God, de Allerhoogste, het wil, later nog nader ingaan. Als iemand in zo'n geval echter een geldig excuus heeft, valt hem niets te verwijten.

Het kan ook op kunstmatige wijze, door de ziel dwang op te leggen. Dat is wat we zullen aanduiden als 'geduldig dragen'. U ziet dan hoe iemand zich naar buiten toe geheel onbewogen toont, hoewel hij in zijn hart steken voelt scherper dan van een dolkmes. Hij vindt het ene kwaad echter beter te verdragen dan het andere en roept zijn ziel tot de orde met argumenten die niet genegeerd en evenmin ontkracht kunnen worden. Als iemand zich op deze wijze tracht te troosten mag men hem dat niet kwalijk nemen, want zoiets gebeurt alleen ten gevolge van een groot ongeluk, een verschrikkelijke ramp, waartegen ook de meest hoogstaande mensen niet bestand zouden zijn, of van

een wending van het lot waartegen ieder verweer nutteloos is. Laat het voldoende zijn te bedenken dat iemand die zich zo troost niet werkelijk vergeet, maar zich juist alles herinnert, naar zijn lief verlangt en zijn woord gestand doet, terwijl hij de bittere beker van het geduld uitdrinkt.

Het fundamentele verschil tussen hem die zijn leed geduldig draagt en wie vergeet is dit: ook al toont eerstgenoemde zich nog zo onaangedaan, al geeft hij in het openbaar af op zijn geliefde en neemt hij een agressieve houding tegen hem aan, dan blijkt hij dat toch van anderen niet te verdragen. Daarover heb ik een gedichtje geschreven, waarin deze regels voorkomen:

Laat mij mijn lief maar kwetsen, want het is
geen vijandschap, hoewel 'k hem afweer.
Het is daarmee zoals wel wordt gezegd:
'Hij zelf deed goed; het kwaad kwam van de Heer.'

De man die gewoon vergeet doet precies het tegenovergestelde. Dit alles is afhankelijk van ieders karakter en de mate waarin men ontvankelijk voor iets is of er afwijzend tegenover staat, en het hangt er ook van af hoe stevig de liefde het hart in zijn greep heeft. Over dit onderwerp heb ik een gedichtje gemaakt, waaruit de volgende regels afkomstig zijn. 'Zich troosten' duid ik hier aan als 'geduldig dragen'.

Vrienden vergeten is iets anders dan zich troosten,
tussen vrijwillig laten en niet kunnen is verschil.
Verlangens te bedwingen is iets anders dan ze volgen,
wie duldzaam is, is anders dan wie dulden wil.

De oorzaken van deze twee verschillende manieren om zich te troosten zijn talrijk. Naar gelang van de oorzaak valt degene

die zich troost te excuseren of kunnen hem verwijten gemaakt worden. Een van deze oorzaken is dat men de liefde moe is. Daar hebben we al over gesproken. Wie om deze reden de liefde uit zijn hoofd zet had niet werkelijk lief en wie beweert dat dat toch het geval was heeft valse pretenties. Hij streefde slechts naar bevrediging van zijn lusten en wilde zich enkel overgeven aan zingenot. Van zoiets valt weinig goeds te zeggen.

Dan is er het verlangen naar verandering. Ook dan lijkt het of men de liefde moe is, maar het heeft toch een extra aspect waardoor het nog erger is en waardoor degene die zich eraan schuldig maakt nog meer te laken is dan hij die enkel genoeg heeft van zijn geliefde.

Dan is er de mogelijkheid van aangeboren schroom bij de minnaar, die hem verhindert zijn gevoelens te uiten, al was het maar door middel van toespelingen. Het wordt dan een langdurige zaak, de tijd gaat zoetjesaan voorbij, het nieuwe gaat van de liefde af en men begint troost te zoeken. Wie dat doet heeft ongelijk, want het is zijn eigen schuld dat hij niet krijgt wat hij verlangt. Als hij zijn verdriet echter geduldig draagt kan hem niets verweten worden, want dan heeft hij zijn schroom boven het geluk van zijn ziel laten gaan. Op gezag van de gezant Gods (God zegene hem en schenke hem vrede) wordt overgeleverd: 'Schroom is geloof, schaamteloosheid is huichelarij.' Ahmad ibn Muhammad vertelde op gezag van Ahmad ibn Mutarrif, en die op gezag van Ubayd Allah ibn Yahya, en die van diens vader, en die van Malik, en die van Salama ibn Safwan al-Zuraqi, en die van Zayd ibn Talha ibn Rukana, dat de gezant Gods (God zegene hem en schenke hem vrede) gezegd heeft: 'Iedere godsdienst heeft een typisch kenmerk. Dat van de islam is de schroom.'

Alle drie deze oorzaken komen uit de minnaar voort. Hem treft alle blaam omdat hij het is die zijn geliefde vergeet.

Dan zijn er vier oorzaken die op de geliefde terug te voeren zijn. Een ervan is de koelheid. Die hebben we reeds in al zijn aspecten beschreven, maar we moeten er in dit hoofdstuk toch nog iets over zeggen. Als de geliefde zich namelijk lange tijd op een afstand houdt, er allerlei verwijten geuit worden en de scheiding een blijvend karakter heeft gekregen, kan dat de poort openen naar het zoeken van troost. Als iemand met wie u verbonden was de band verbreekt terwille van een ander, valt dat niet onder verkoeling, dat is gewoon trouweloosheid. Als iemand zich meer tot een ander aangetrokken voelt zonder dat tussen hem en u ooit een band heeft bestaan, heeft dat ook niets te maken met koelheid. Dat is gewoon afkeer. Over deze twee dingen zal ik het later nog hebben, zo God, de Allerhoogste, het wil. Van verkoeling kan men pas spreken als iemand de band tussen u en hemzelf verbreekt vanwege lasterpraat, of om een misstap die u begaan hebt, of twijfels die bij hem zijn opgekomen, zonder dat daarbij zijn genegenheid uitgaat naar iemand anders, en zonder dat hij een ander uw plaats laat innemen. In zo'n geval kan men het de minnaar kwalijk nemen als hij probeert de liefde uit zijn hoofd te zetten, in tegenstelling tot andere gevallen waarin de oorzaak bij de geliefde ligt, want er is geen enkel geldig excuus om de geliefde te vergeten; de geliefde wil eenvoudigweg geen contact met u hebben en daar kan men hem nu eenmaal niet toe dwingen. De oude band en de herinnering aan de tijd die men samen heeft doorgebracht behoren in dit geval echter in stand gehouden te worden, en dat brengt de verplichting met zich mee om de oude vriendschap trouw te blijven. Wie troost zoekt in het geduldig dragen van zijn leed en het tonen van een onbewogen gelaat is in dit geval geëxcuseerd, want hij ziet in dat de verkoeling van lange duur zal zijn en bespeurt geen teken van een naderende hereniging of een spoedige terugkeer. Veel mensen hebben gemeend dit als trouweloosheid te moeten bestempelen, en op het eerste

gezicht is er inderdaad geen verschil. Dit gedrag heeft echter een heel andere oorzaak dan trouweloosheid, en daarom moeten wij tussen beide onderscheid maken wanneer we ze naar hun ware aard beschouwen. Daarover heb ik de volgende verzen geschreven:

Wees als iemand die ik nooit gekend heb, daar ook ik een ander ben: je kent hem niet, je hebt hem nooit ontmoet. Als de echo ben ik: wat jij zegt, zal mijn antwoord zijn. Zorg dat je wat je heden wilt, weloverwogen doet.

In een droom heb ik een gedichtje gemaakt van zes regels en toen ik ontwaakte heb ik er nog twee aan toegevoegd:

Ach heerlijk was de tijd dat ik van jou meer dan van mijn familie en mijn leven heb gehouden. Maar de hand van de verkoeling heeft niet gerust voordat je door haar vingers tot een rol was saamgevouwen.

Jouw koelheid schonk me lijdzaamheid, zoals eertijds mijn band met jou me liefde gaf, in ruime overvloed. Vereniging, zo zie ik nu, is waarlijk liefdes bron terwijl lange verkoeling haar vergeten doet.

In een ander gedicht dat ik gemaakt heb, komen deze regels voor:

Als men mij had gezegd
'U vergeet haar mettertijd,'
had ik duizendmaal gezworen
'Nog in geen eeuwigheid!'

Maar maakt lange verkoeling

vergeten tot een feit,
dan dank ik God voor koelheid
die tot genezing leidt.

Vergeten lijkt nu schoon
als eens standvastigheid:
een koeltje onder as
werd mijn verliefdheid.

Ook deze regels dichtte ik daarover:

Een hellevuur van liefde schroeide mijn ingewanden,
nu blijkt het ongevaarlijk, als 't vuur van Abraham.

We zullen nu de drie overige oorzaken behandelen, die alle op de geliefde terug te voeren zijn. Wie in dergelijke gevallen alles geduldig verdraagt valt niets te verwijten, om redenen die wij, zo God het wil, hieronder voor ieder van de drie apart zullen noemen.

Ten eerste is er de afkeer die zich bij de geliefde kan voordoen, zodat deze zich steeds terugtrekt en daarmee de minnaar iedere hoop op vervulling van zijn wensen ontnemt.

Over mijzelf kan ik in dit verband het volgende verhaal vertellen. In mijn jeugd ben ik verliefd geweest op een slavin die in ons huis was opgegroeid. Zij was toentertijd zestien jaar oud, en zij was van een onovertroffen schoonheid. Zij had een prachtig gezicht, was intelligent, kuis, puur, bescheiden en zachtmoedig; ze voelde niets voor scherts, was terughoudend met haar gunsten, zeldzaam opgewekt, zeer ingetogen, vrij van ondeugden, spaarzaam met haar woorden, en hield haar blik altijd neergeslagen. Ze was uiterst behoedzaam in haar optreden, vrij van ieder gebrek, ze keek altijd ernstig, was liefvallig als zij zich afwendde, van nature gereserveerd en wist mensen

op een charmante manier op een afstand te houden. Zij was een toonbeeld van waardigheid wanneer ze zat, evenals in haar verdere optreden, en wist zich op een verrukkelijke manier afwijzend te tonen. Niemand durfde iets van haar te verwachten, niemand waagde het zijn verlangens naar haar uit te laten gaan en geen hoopvolle gedachte verwijlde bij haar. Haar gezicht trok alle harten tot zich, maar haar manier van doen joeg ieder die haar durfde te benaderen op de vlucht. Andere meisjes ontleen hun aantrekkingskracht aan hun gulheid en hun toegeeflijkheid, maar zij was juist door haar afwijzende houding en haar koelheid veel fascinerender. Zij vatte alles wat zij deed ernstig op, zij gaf niet om vermaak, maar hanteerde toch heel vaardig de luit.

Ik voelde me onweerstaanbaar tot haar aangetrokken en werd waanzinnig verliefd op haar. Twee jaar of daaromtrent deed ik al het mogelijke om uit haar mond iets te horen te krijgen, een enkel woord maar, dat buiten de gewone oppervlakkige conversatie viel die men tot iedereen richt, maar ik slaagde daar niet in.

Ik herinner me dat er bij de een of andere gelegenheid in ons huis een feest gegeven werd, zoals dat in de huizen der aanzienlijken regelmatig gebeurt. De vrouwen die behoorden tot ons huishouden en tot dat van mijn broer (God hebbe zijn ziel) waren daarbij aanwezig, evenals de vrouwen van onze dienaren en ander personeel dat onder onze bescherming stond, allen vriendelijke en aardige mensen. De vrouwen vertoefden een groot deel van de dag in ons huis en begaven zich toen naar de belvédère, die uitkeek op de tuin en vanwaar men een prachtig uitzicht had over heel Córdoba. In de muur waren open nissen, en de vrouwen bewonderden het uitzicht door de verschillende openingen in de balustrade. Ik was er ook bij, en ik weet nog goed dat ik, verheugd haar zo dichtbij te zien, mijn schreden richtte naar de nis waarin zij stond om nog meer in haar buurt

te komen. Maar zodra ze me zag liep ze met gracieuze bewegingen weg en ging bij een andere nis staan. Ik begaf me wederom in haar richting, maar zij deed hetzelfde als de eerste keer. Zo ging het door. Zij was op de hoogte van mijn verliefdheid voor haar. De andere vrouwen merkten niet wat zich tussen ons afspeelde, want zij waren met zeer velen en iedereen liep van de ene nis naar de andere, omdat men door iedere opening een ander uitzicht had. Weet, waarde vriend, dat vrouwen als het erom gaat te ontdekken wie er op hen verliefd is scherpere ogen hebben dan de nachtelijke reiziger die op zoek is naar sporen! De vrouwen gingen naar beneden, de tuin in, en de voorname oude dames van ons huis vroegen aan de meesteres van het meisje of zij ons iets van haar gezang mocht laten horen. Op haar bevel nam het meisje de luit, en stemde hem op zo'n schuchtere en terughoudende manier als ik nog nooit gezien had. Ja, als men op iets gesteld is, is het dubbel zo schoon! Toen begon zij deze verzen van Abbas ibn al-Ahnaf te zingen:

Genoegen gaf mij een zon die als zij ondergaat
zich in 't verborgene van een boudoir laat nederglijden.
Een zon met de gestalte van een meisje,
een perkamentrol, blank en rond, lijken haar zijden.

Met het mensenras is zij slechts vaag verwant
en ook is zij geen djinn, behalve van gezicht.
Haar gelaat is een juweel, haar lichaam als jasmijn,
amber haar parfum, en alles is van licht.

Het is, wanneer zij voortschrijdt in haar onderkleed
of zij op eieren loopt, of op de rand van glazen.

Zowaar ik leef, het was of haar plectrum niet de snaren van de
luit maar die van mijn hart beroerde. Ik ben die dag nooit ver-

geten, en ik zal hem ook nooit vergeten tot op de dag dat ik deze wereld moet verlaten. Dit was alles wat ik van haar te zien en te horen heb gekregen. Ik heb daarover een paar regels gedicht:

Maak haar van schuwheid geen verwijt, of van haar weigering
tot samenzijn; val haar daarom niet hard.
Is de sikkil van de maan ooit niet ver af,
bestaat er één gazelle zonder schichtig hart?

En ook:

Je schoon gelaat onttrek je aan mijn ogen
en je te horen spreken is me niet vergund.
Is 't soms door een gelofte van onthouding
aan de Barmhartige, dat je niet spreken kunt?

Toch heb je van Abbas een lied gezongen.
Geluk ermee, Abbas, en wel gefeliciteerd!
Als Abbas je zou ontmoeten zou hij Fauz
niet langer willen, door liefde voor jou verteerd.

Later verhuisde mijn vader, de vizier (God hebbe zijn ziel), van ons nieuwe huis aan de oostzijde van Córdoba, in Rabad al-Zahira, naar ons oude huis in het westelijk deel van de stad, in Balat Mughith. Dit gebeurde op de derde dag na de installatie van Muhammad al-Mahdi als kalief, en ik verhuisde mee. Dit was in de maand Jumada al-Akhira van het jaar 399 [januari 1009]. Om redenen die dat noodzakelijk maakten ging het meisje niet mee bij de verhuizing. Nadat de kalief Hisham al-Mu'ayyad aan de macht gekomen was, werd onze aandacht opgeëist door tegenslagen en de vijandelijke houding van zijn ministers. We ondergingen de beproevingen van gevangenschap, huisarrest en zware boeten en ten slotte moesten we ons

verbergen. Toen ontbrandde de burgeroorlog en deze breidde zich naar alle kanten uit. Iedereen werd erdoor geteisterd en wij wel in het bijzonder, totdat in die ellendige omstandigheden mijn vader, de vizier, stierf (God hebbe zijn ziel) op zaterdag, twee dagen voor het eind van de maand Dhu al-Qa'da van het jaar 404 [22 juni 1012]. Voor mij veranderde er niets, ook na zijn dood niet, tot er op zekere dag een begrafenis was van een familielid. Daar zag ik het meisje terug. Ze stond tussen de klaagvrouwen en andere vrouwen die luid weenden en jammerden. Mijn liefde, die ik diep begraven had, kwam weer boven toen ik haar zag en de oude onrust stak de kop weer op. Ze bracht mij de oude tijd weer in herinnering, de liefde van weleer, die periode die voorbij was, die in vergetelheid geraakte episode, die lang vervlogen maanden, die gebeurtenissen van toen, die lang voorbijgegangene dingen, die dagen, nu voorgoed ten einde, die sporen, sinds lang uitgewist. Opnieuw had ik verdriet, mijn smart om haar kwam weer boven, en dat terwijl ik die dag nog om verschillende andere redenen bedrukt en terneergeslagen was. Ik was haar niet vergeten. Mijn verliefdheid deed zich heviger dan ooit gevoelen, het oude vuur laaide weer op, mijn smart deed zich weer gelden en mijn verdriet was erger dan ooit. Wat in mijn hart begraven was geweest kwam weer boven, en ik gaf gehoor aan de roep daarvan en schreef een gedichtje, waaruit deze regels afkomstig zijn:

Men beweent een dode die eervol is gestorven.

Verdient de levende die tranenstromen niet?

Vreemd is het dat men treurt om een man die is begraven,
want om wie laf vermoord is toont men geen verdriet.

Toen trof het lot ons met zijn slagen, en werden wij gedwongen onze huizen te verlaten: wij werden door het leger der Berbers overwonnen en ik verliet Córdoba op de eerste van de

maand Muharram van het jaar 404 [13 juli 1013]. Na deze ene ontmoeting verloor ik haar meer dan zes jaar uit het oog. Ik kwam in Córdoba terug in de maand Shawwal van het jaar 409 [februari 1019] en nam mijn intrek bij een vrouwelijk familielid. Daar zag ik haar terug. Ik zou haar niet herkend hebben als men mij haar naam niet gezegd had. Van haar schoonheid was bijna niets over, haar jeugdige frisheid was verdwenen en zij was niet langer een verrukking voor het oog. Verdroogd was de heldere stroom die eruitgezien had als een welgepolijst zwaard of een spiegel uit Hindustan, verwelkt waren de bloemen die aller blikken hadden betoverd en waar men in aanbidding naar had gestaard – om zich dan in opperste verwarring af te wenden. Van al haar schoonheid was slechts zoveel overgebleven dat men er uit kon opmaken hoe zij er vroeger uitgezien moest hebben, een vage aanduiding slechts van wat zij geweest was toen zij al haar schoonheid nog had. Dat kwam door de geringe zorg die zij aan zichzelf had besteed en door het wegvallen van de bescherming die ze bij ons genoten had, toen wij nog in aanzien stonden. Ook kwam het doordat zij had moeten toegeven en onvermijdelijk had moeten overgaan tot datgene waarvan zij vroeger gevrijwaard was en waarboven zij altijd verheven was geweest. Vrouwen zijn als geurige bloemen die kwijnen als ze niet goed verzorgd worden, of gebouwen die langzaam vervallen tot ruïnes als ze niet worden onderhouden. Daarom zegt men wel eens dat de schoonheid van mannen minder bedrieglijk, minder vluchtig en van betere kwaliteit is dan die van vrouwen. Mannen zijn immers veel beter bestand tegen dingen als de middaghitte, de samoem, wind, weersveranderingen en verblijf in de open lucht. Als een vrouwenge-laat aan een van deze natuurverschijnselen wordt blootgesteld, verandert het onherkenbaar.

Als ik maar iets van een band met dat meisje had kunnen vormen, en zij mij met een beetje vriendelijkheid bejegend had,

zou dat mij met vreugde hebben vervuld, ja ik zou gestorven zijn van zaligheid. Maar haar afwijzende houding leerde mij mijn verdriet geduldig te dragen en troost te vinden door haar te vergeten.

Wie in zo'n geval probeert de liefde uit zijn hoofd te zetten, minnaar of geliefde, valt te verontschuldigen; men kan hem niets verwijten. Er heeft immers geen vaste band bestaan die zou vereisen dat één van beide partijen de ander trouw bleef. Er was geen overeenkomst waaraan men zich had te houden, er waren geen verplichtingen aangegaan, er bestond geen vertrouwelijkheid. Ware dat wel het geval geweest, dan zou het beëindigen of vergeten ervan afkeuring rechtvaardigen.

Dan is er hardvochtigheid van de kant van de geliefde. Als deze daar te ver in gaat en zich geen enkele beperking oplegt, en de minnaar een lichtgeraakt en trots man is, zal hij troost zoeken door de liefde te vergeten. Een geliefde die af en toe, of zelfs altijd, een beetje hard is, is nog wel te verdragen. Zelfs voor echte hardvochtigheid kan men, als het niet te vaak voorkomt, de ogen nog wel sluiten. Maar als de minnaar bij voortduring met grote hardvochtigheid behandeld wordt kan men niet van hem verwachten dat hij zijn geliefde trouw blijft. Wie in dergelijke omstandigheden troost zoekt in vergeten valt niets te verwijten.

Dan is er nog de trouweloosheid. Die is voor niemand te verdragen, en daar zal geen fatsoenlijk mens de ogen voor willen sluiten. Een betere aanleiding om de liefde uit zijn hoofd te zetten is er niet en wie dat doet valt dan ook niets te verwijten, of hij nu gewoon vergeet of zijn verdriet geduldig tracht te dragen. Men kan niemand er juist een verwijt van maken dat hij trouweloosheid verdraagt. Ware het niet dat de harten der mensen in de hand van hun Schepper – er is geen god dan Hij – liggen en de mens niet verantwoordelijk gesteld kan worden voor wat zijn hart doet en de veranderingen in zijn voorkeur, dan zou

ik zeggen dat hij die trouweloosheid verdraagt harde verwijten en scherpe afkeuring verdient. Voor zelfbewuste, hoogstaande mensen met een edel karakter is er geen betere reden om troost te zoeken dan trouweloosheid. Alleen lafaards, lage karakters, verachtelijke individuen en abjecte naturen kunnen trouweloosheid dulden. Over dit onderwerp heb ik een gedichtje gemaakt, waaruit de volgende regels afkomstig zijn:

Je liefde hoef ik niet; ze is verraderlijk.
Je bent een bed voor iedereen die komt.
Bij één geliefde wil je je niet houden,
ze zijn in zwermen rond je saamgedromd.
Ik denk dat zelfs de koning als hij je wil ontmoeten
aan vrees voor zoveel minnaars niet ontkomt.

Ik zie je als een wens: het hindert niet
door wie hij wordt gekoesterd, al zijn 't er nog zovelen:
riep de bazuin des Oordeels alle mensen saam
dan nog zou wie maar wilde erin kunnen delen.

Er is nog een achtste reden om troost te zoeken, naast de zeven die hierboven zijn behandeld. Die komt niet voort uit de minnaar en evenmin uit de geliefde, maar uit God, de Allerhoogste. Dat is de wanhoop, en daar zijn drie soorten van: de wanhoop om iemands dood, de wanhoop om een scheiding waarbij geen hoop bestaat de ander ooit weer te zien, en de wanhoop omdat er iets met de oorzaak van de liefde is gebeurd, waardoor er een verandering heeft plaatsgevonden in dat wat de geliefde ertoe bracht de minnaar zijn vertrouwen te schenken. In al deze gevallen is er voldoende aanleiding om troost te zoeken en zijn verdriet geduldig te dragen. De minnaar die in zo'n geval zijn liefde eenvoudigweg vergeet handelt onjuist, hij verdient scherpe afkeuring en kan met recht een trouweloos verrader

genoemd worden.

Wanhoop heeft een merkwaardig effect op de ziel en werkt zeer verkoelend op brandende harten. In alle drie de hier genoemde gevallen is een kalm en bezadigd oordeel een eerste vereiste en is behoedzaamheid wat de betrokkenen het meest past, voor zover een kalm en bezadigd oordeel tenminste mogelijk is in zo'n situatie en voor zover behoedzaamheid in dat geval juist is. Als alles wat men verlangt echter onmogelijk is geworden en alle hoop de bodem is ingeslagen, is er een geldig excuus om troost te zoeken.

In de dichtkunst vormen de gedichten waarin men zijn afkeuring uitspreekt over degene die weent op de resten van het kamp van zijn geliefde een apart genre. Daarin spreekt men lovend over degeen die genietingen najaagt. Ook dat valt onder het hoofdstuk 'zich troosten'. Al-Hasan ibn Hani (de dichter Abu Nuwas) heeft veel gedichten in deze trant geschreven en beroemt zich daarin op dergelijk gedrag. Hij spreekt in zijn gedichten vaak over zichzelf als een aartsbedrieger om te tonen hoe groot zijn taalbeheersing is en tot welk een woordkeus hij in staat is. Ik heb zelf ook een gedicht in deze trant gemaakt, waaruit de volgende regels afkomstig zijn:

Houd op. Laat de tijd weer voortgaan. Zadel
in de heuveltuinen de kamelen van de wijn.
Jaagt hen op met nieuwe, frisse klanken
van de luit. Laat fluitmuziek hun drijver zijn.
Te talmen met uw vingers op de snaren
is beter dan te talmen bij een kamp in de woestijn!

De narcis lijkt, met haar verbijsterd oog,
een jongeling, verliefd; buigt of zij dronken is.
Zij heeft de gele kleur van een liefdeszieke minnaar:
zij moet beslist verliefd zijn op de trosnarcis.

God verhoede dat het in onze aard zou liggen om te vergeten wat door de tijd is uitgewist, dat wij de gewoonte zouden aannemen Hem ongehoorzaam te zijn door wijn te drinken en dat gebrek aan interesse tot onze eigenschappen zou behoren! Laat ons Gods woord voldoende zijn (want wie spreekt meer de waarheid dan God?), waar Hij zegt over de dichters: 'Ziet gij niet hoe zij in iedere vallei smachten? En hoe zij zeggen wat zij niet doen?' [Koran 26:225-226]. Dat is wat God, de Al-machtige, over hen zegt. Maar als een dichter zich niet houdt aan wat van oudsher tot het terrein van de poëzie behoort is dat een misstap. De aanleiding tot de hierboven geciteerde verzen was de volgende. Dana al-Amiriya, een aanzienlijke vrouw, de dochter van al-Muzaffar Abd al-Malik ibn abi Amir, had me gevraagd ze te maken, en ik gaf aan haar wens gehoor omdat ik grote achting voor haar had. Zij componeerde er zelf een bijzonder aardige melodie bij op de wijs van de *nashid* en de *basit*. Ik citeerde deze versregels tegenover een vriend van me, een man van cultuur, en die was er zeer geestdriftig over. 'Die verzen verdienen het tot de wonderen van dit aardrijk gerekend te worden,' zei hij.

Zoals u ziet heb ik in dit hoofdstuk in totaal acht oorzaken van troost zoeken behandeld. Drie daarvan liggen bij de minnaar, en daarvan zijn er in elk geval twee ten strengste af te keuren: dat men de liefde moe is en dat men naar verandering verlangt. Bij de derde, de schroom, kunnen zoals gezegd degene die troost zoekt verwijten gemaakt worden, maar hem die zijn verdriet geduldig draagt niet. Dan zijn er vier oorzaken die bij de geliefde liggen. Bij een daarvan, de voortdurende koele bejegening, treft degene die de liefde eenvoudigweg vergeet verwijt, maar hem die zijn verdriet geduldig draagt niet. Bij de andere drie mag hem, die zich probeert te troosten, niets verweten worden, of hij dat nu doet door eenvoudigweg te verge-

ten of door zijn verdriet geduldig te dragen. Deze drie zijn afkeer, hardvochtigheid en trouweloosheid. De achtste oorzaak komt van God, de Machtige en Verhevene. Het is de wanhoop, en die kan veroorzaakt worden door een sterfgeval, door een scheiding of door een onherroepelijke catastrofe. Wie in dat geval zijn leed geduldig draagt valt te verontschuldigen.

Van mijzelf kan ik vertellen dat ik behept ben met twee eigenschappen die het leven er voor mij niet eenvoudiger op maken. Het feit dat ik deze eigenschappen allebei bezit, vergalt zelfs mijn bestaan. Soms zou ik graag willen dat ik aan mijzelf kon ontsnappen en mij zo kon onttrekken aan de ellende die deze eigenschappen mij bezorgen. Dat zijn enerzijds een trouw die aan geen enkele verandering onderhevig is, die geen onderscheid maakt tussen wat aanwezig en wat afwezig is, tussen wat verborgen en wat evident is, en die voortkomt uit de liefde van een ziel die zich nooit afwendt van dat waar zij mee vertrouwd is geraakt en die hoopt dat degene met wie zij bevriend is nooit weg zal gaan. En anderzijds een trots die maakt dat ik geen onrecht kan verdragen en bij de minste verandering in de houding van mijn kennissen al onrustig word, daar ik liever dood zou zijn dan zulks te verdragen. Allebei deze eigenschappen proberen de alleenheerschappij over mij te verkrijgen. Als ik hard word behandeld, draag ik dat kalm, en ik weet daarbij een bovenmenselijke zelfbeheersing en geduld op te brengen. Zelfs als het zo ver gaat dat het vuur mijn hart verteert, draag ik dat geduldig en verberg wat er in mijn hart omgaat. Daar heb ik een gedichtje over gemaakt, waarin de volgende regels voorkomen:

Door twee karaktertrekken heb ik veel leed geproefd,
zij vergallen mij het leven, en doen mijn kracht teniet.
Elk van de twee tracht me te trekken in zijn sfeer:
een prooi die tussen wolf en leeuw geen uitweg ziet.

De ene is mijn trouw: als een liefste mij verlaat,
word ik van mijn verdriet daarover nooit verlost;
de andere is mijn trots, die geen onrecht kan verdragen,
en die me mijn bezittingen en kinderen kost.

Het volgende vertoont enige overeenkomst met het onderwerp dat we hier behandelen, maar hoort er niet bij. Ik had een vriend die mij dierbaarder was dan mijn eigen leven. Er bestond geen enkel voorbehoud tussen ons, en ik beschouwde zijn vriendschap als een kostbare schat. Hij luisterde echter te veel naar andere mensen, en zo wisten lasteraars zich tussen ons te dringen. Zij wendden al hun listen aan, en dat had succes. Hij begon een geslotenheid aan den dag te leggen die ik niet van hem gewend was. Een tijdlang wachtte ik rustig af, zoals men op de terugkeer van een vriend wacht die is weggegaan of op de hernieuwde instemming van iemand die u verwijten heeft gemaakt. Hij werd echter steeds stugger, en tot slot wendde ik mij van hem af en liet hem aan zijn lot over.

DE DOOD

Soms kan dit alles zo erg worden dat iemand geheel verzwakt raakt en zijn lijden zo groot wordt dat het resulteert in zijn dood, zijn verscheiden uit deze wereld. In de Overlevering staat: 'Wie liefheeft en kuis blijft, sterft als martelaar.' Daarover heb ik een gedichtje geschreven, waaruit ik de volgende regels citeer:

Als ik van hartstocht sterf, ben ik een martelaar.
Door jou begunstigd zal ik blijven leven in geluk.
Zo zei het mij een zegsman, zeer betrouwbaar
en waarheidslievend, die niet liegen zal.

Mijn vriend Abu al-Sirri Ammar ibn Ziyad heeft mij op gezag van een betrouwbaar iemand verteld dat de kanselarijbeambte Ibn Quzman gekweld werd door liefde voor Aslam ibn Abd al-Aziz, de broer van de kamerheer Hashim ibn Abd al-Aziz. Aslam was van een onovertroffen schoonheid, en Ibn Quzman leed zozeer onder zijn verliefdheid voor hem, dat hij er ziek door werd en zijn leven in gevaar kwam. Aslam bezocht hem dikwijls zonder te weten dat hijzelf de oorzaak van de ziekte was. Ibn Quzman stierf van verdriet, door zijn kwaal ten grave gedragen.

Abu al-Sirri's zegsman vertelde verder: 'Nadat hij gestorven was heb ik Aslam de oorzaak van zijn ziekte en dood verteld. Hij trok het zich erg aan en zei: «Had het me maar laten weten!» «Waarom?» vroeg ik. «Bij God,» zei hij, «dan zou ik nog intensiever contact met hem hebben gezocht en nauwelijks meer van zijn zijde geweken zijn. Wat zou mij dat nu voor kwaad hebben gedaan!»'

Deze Aslam was een zeer beschaafd en veelzijdig ontwikkeld man, die goed thuis was in de rechtsgeleerdheid en veel gevoel voor poëzie had. Hij had zelf uitstekende gedichten geschreven, kende vele liederen en wist hoe ze ten gehore gebracht moesten worden. Hij was tevens de auteur van een boek over Ziryab en diens zangkunst, dat een buitengewoon mooie poëziebundel vormt. Aslam was iemand van onovertroffen schoonheid, zowel wat zijn uiterlijk als wat zijn karakter betraf. Hij was de vader van Abu al-Ja'd, die in het westelijk deel van Córdoba woonde.

Ik heb een slavin gekend die toebehoorde aan een vooraanstaand man. Hij had een afkeer van haar gekregen om iets wat hij over haar gehoord had, iets wat op zichzelf geen reden tot boosheid was, en had haar verkocht. Zij trok zich dat vreselijk aan. Ze werd steeds magerder van verdriet, haar ogen stonden

voortdurend vol tranen, en zij kwijnde geheel weg. Dat werd de oorzaak van haar dood. Nadat zij bij haar meester was weggegaan, heeft zij nog slechts enkele maanden geleefd. Een vrouw wier mededelingen ik als geloofwaardig beschouw heeft me verteld dat zij het meisje was tegengekomen en dat zij zo was uitgeteerd, dat zij tot een schim was vermagerd. De vrouw had tegen haar gezegd: 'Dat wat je scheelt wordt zeker veroorzaakt door je liefde voor die-en-die?' Ze had een diepe zucht geslaakt en gezegd: 'Bij God, ik zal hem nooit vergeten, ook al heeft hij mij zonder reden hard behandeld.' Na dat gesprek had zij nog maar kort geleefd.

Zelf kan ik u het volgende verhaal vertellen over mijn broer Abu Bakr (God hebbe zijn ziel). Hij was getrouwd met Atika, de dochter van Qand, de bevelhebber over het verste grensgebied in de dagen van al-Mansur abu Amir Muhammad ibn Amir. Atika bezat alles wat men zich maar kon wensen aan schoonheid en edele karaktertrekken. Wat goede eigenschappen betrof had zij op de wereld haar weerga niet. Mijn broer en zij waren beiden nog heel jong en op een leeftijd waarop zij om het minste of geringste boos konden worden. Acht jaar lang maakten ze ruzie en kibbelden ze onophoudelijk. Van verliefdheid werd zij mager, van hartstocht kwijnde ze weg en de hevigheid van haar gevoelens voor hem deed haar wegteren tot zij eruitzag als een schim, door slopende ziekte getekend. Niets ter wereld kon haar afleiden en aan haar rijkdom, hoe onmetelijk ook, beleefde zij niet de minste vreugde, omdat zij niet in harmonie met haar man leefde en er geen goede verstandhouding tussen hen bestond. Dit duurde voort totdat mijn broer (God hebbe zijn ziel) stierf aan de pest die Córdoba teisterde in de maand Dhu al-Qa'da van het jaar 401 [1011]. Hij was toen tweeëntwintig jaar. Vanaf het ogenblik waarop hij van haar werd weggenomen verkeerde Atika voortdurend in een toestand van inwendig lijden dat haar deed wegteren, totdat zij

een jaar na hem stierf, precies op de dag waarop hij een vol jaar onder de aarde lag. Haar moeder en al haar slavinnen hebben mij verteld dat zij toen hij haar ontvallen was vaak zei: 'Het enige dat mij helpt dit te verdragen en maakt dat ik na zijn dood nog een enkel uur in leven heb willen blijven, is mijn vreugde over het feit dat ik er nu volkomen zeker van kan zijn dat hij nooit met een andere vrouw het bed zal delen. Daar kan ik nu tenminste rust over hebben. Het was altijd mijn enige angst. Nu verlang ik niets liever dan met hem herenigd te worden.' Mijn broer had namelijk noch voor, noch tijdens zijn huwelijk met haar een andere vrouw gehad, en zij was ook nooit met iemand anders getrouwd geweest. En er gebeurde wat zij voorzien had – God hebbe haar ziel en hebbe welgevallen aan haar!

De geschiedenis van onze vriend Abu Abdallah Muhammad ibn Yahya ibn Muhammad ibn al-Husayn al-Tamimi, bekend als Ibn al-Tubni was als volgt. Ibn al-Tubni (God hebbe zijn ziel) zag eruit alsof de schoonheid naar zijn beeld geschapen was, of geschapen was uit de ziel van allen die hem gezien hadden. Nooit heb ik iemand gezien die hem kon evenaren in schoonheid, volmaaktheid, karakter, kuisheid, ingetogenheid, ontwikkeling, inzicht, wijsheid, trouw, indrukwekkendheid, edelmoedigheid, zuiverheid, zachtmoedigheid, charme, elegantie, geduld, consideratie, intelligentie, deugd en vroomheid. Er was niemand die zoveel wist, zo goed thuis was in de Koran, de Overlevering, de grammatica en de taalwetenschap. Hij was een voortreffelijk dichter, had een fraai handschrift, was thuis op de verschillende gebieden der retorica en wist zijn woord in gesprek of debat zeer goed te doen. Hij was een van de jonge metgezellen van Abu al-Qasim Abd al-Rahman ibn abi Yazid al-Azdi, mijn leermeester op dit gebied. Tussen hem en zijn broer bestond een leeftijdsverschil van twaalf jaar, en hij en ik waren van dezelfde leeftijd. Wij waren onafscheidelijke

vrienden, en onze relatie werd door niets vertroebeld totdat de rampspoed zich op ons stortte en zijn waterzakken over ons uitgoot: het leger der Berbers trok plunderend onze woonplaats aan de westkant van Córdoba binnen en sloeg er zijn tenten op. Het huis van Abu Abdallah was aan de oostkant van Balat Mughith. Na allerlei wederwaardigheden kwam ik uit Córdoba in Almería terecht en vestigde mij daar. Wij schreven elkaar dikwijls, zowel in proza als in verzen. Het laatste wat hij me schreef was een brief waarin de volgende verzen voorkwamen:

'k Wou dat ik zeker wist dat onze liefdesband
bij mij steeds nieuw zou blijven, niet versleten.
Ach, uw gelaat eens weer te zien, en dan
weer in Balat Mughith met u vertrouwelijk te spreken!

Wanneer verlangen huizen kon verplaatsen, zou
Balat zich smekend bij u hebben aangemeld.
Als harten konden lopen zou mijn hart
vol ongeduld naar u zijn toegesneld.

Doe wat u wilt met mij. Ik heb u lief.
'k Weet over niets dan u te spreken.
En zelfs als u vergeet blijf ik u trouw,
diep in mijn hart, en zal mijn woord niet breken.

Zo bleef het totdat er een einde kwam aan de heerschappij van de Umayyaden. De kalief Sulayman al-Zafir werd vermoord, de dynastie der Hammudieden kwam aan de macht en Ali ibn Hammud al-Hasani, bijgenaamd al-Nasir, werd als kalief ingehuldigd. Hij veroverde Córdoba en nam er de macht in handen. Bij zijn oorlog tegen de stad maakte hij voortdurend gebruik van de legers der veroveraars en opstandigen uit de verschillende streken van Spanje. Kort daarop kreeg ik moeilijkheden met

Khayran, de heerser van Almería, omdat een goddeloze schurk (moge God zich op hem wreken) hem had verteld dat mijn vriend Muhammad ibn Ishaq en ik propaganda bedreven voor de Umayyaden. Hij hield ons enige maanden gevangen en verbande ons daarna. Wij gingen naar Hisn al-Qasr en ontmoetten daar de heerser van die stad, Abu al-Qasim Abdallah ibn Muhammad ibn Hudhayl al-Tujibi, bekend als Ibn al-Muqaffal. Wij brachten daar enige maanden door in een zeer plezierige omgeving, te midden van buitengewoon aardige huisgenoten en burens, onder zeer hoogstaande, deugdzaame en voorname mensen. Daarna begaven wij ons per schip naar Valencia toen de kalief al-Murtada Abd al-Rahman ibn Muhammad aan de macht was gekomen en daar resideerde. In Valencia trof ik mijn vriend Abu Shakir Abd al-Rahman ibn Muhammad ibn Muhib al-Anbari die mij het overlijden van Ibn al-Tubni (God hebbe zijn ziel) berichtte en mij over zijn dood vertelde.

Korte tijd daarna vertelden de rechter Abu al-Walid Yunus ibn Muhammad al-Muradi en Abu Amr Ahmad ibn Muhriz me dat Abu Bakr al-Mus'ab ibn Abdallah al-Azdi, bekend als Ibn al-Faradi, hun het volgende had meegedeeld. De vader van deze al-Mus'ab was rechter in Valencia in de dagen van de kalief al-Mahdi. Al-Mus'ab was mijn broeder en boezemvriend geweest in de dagen dat wij kennis van de Overlevering vergaarden bij zijn vader en andere specialisten op dit gebied in Córdoba. Zij zeiden dat al-Mus'ab hun het volgende had verteld: 'Ik vroeg Abu Abdallah ibn al-Tubni naar de oorzaak van zijn ziekte, want hij was zeer vermagerd en zo uitgeteerd dat van de vroegere schoonheid van zijn gezicht niets meer te zien was. Alleen de meest elementaire aan duiding van de kwaliteiten die het vroeger bezeten had was nog aanwezig. Een windvlaagje kon hem omverblazen, hij liep haast dubbelgevouwen en de ellende stond op zijn gezicht te lezen. Wij waren alleen, en hij zei: «Ja, ik zal het je vertellen. Ik stond in de deur van mijn

huis in Qudayd al-Shammas toen Ali ibn Hammud Córdoba binnentrok. Van alle kanten dromden de colonnes de stad binnen, en te midden daarvan zag ik een jongeman – ik had nooit gedacht dat er een beeltenis van de schoonheid zou kunnen bestaan, totdat ik hem zag. Mijn gedachten raakten geheel van hem vervuld en mijn geest hield zich uitsluitend met hem bezig. Ik deed navraag naar hem en men zei me dat hij die-en-die was, zoon van zo-en-zo, afkomstig uit die-en-die streek, een gebied dat ver van Córdoba ligt en moeilijk te bereiken is. Ik had dan ook geen hoop hem ooit terug te zien en, bij mijn leven, Abu Bakr, de liefde voor hem zal mij niet loslaten voordat zij mij ten grave heeft gedragen.» En zo was het inderdaad gegaan. Ik kende die jongeman wel en wist wie hij was, want ik had hem wel eens gezien, maar ik noem zijn naam liever niet omdat hij dood is en zij beiden elkaar bij God, de Machtige en Verhevene, weer ontmoet hebben; moge God hun vergiffenis schenken! En dit alles gebeurde ondanks het feit dat Abu Abdallah (moge God hem een eervolle ontvangst bereiden!) nooit eerder door hartstocht was overmand, nooit van het rechte pad was afgeweken, nooit een misstap had begaan, voor geen verleiding was bezweken en nooit een verboden handeling had verricht waarmee hij aan zijn vroomheid en deugd afbreuk had gedaan. Als iemand hem kwaad deed betaalde hij hem nooit met gelijke munt terug. Onder de mensen van onze generatie vond hij zijn weerga niet.

Daarna kwam ik in Córdoba tijdens het kalifaat van al-Qasim ibn Hammud al-Ma'mun. Het eerste wat ik deed was een bezoek brengen aan Abu Amr al-Qasim ibn Yahya al-Tamimi, de broer van Abu Abdallah (God hebbe zijn ziel) en ik vroeg hem hoe het met hem ging en sprak woorden van troost over het verlies van zijn broer, waar hij echter even ontroostbaar over was als ikzelf. Toen vroeg ik hem naar Abu Abdallahs gedichten en brieven, omdat ik wat ik zelf daarvan bezeten had

kwijtgeraakt was bij de plundering waarover ik in het begin van dit verhaal vertelde. Hij zei me dat Abu Abdallah, toen hij zijn einde voelde naderen en zeker wist dat de dood nabij was en hij zonder twijfel spoedig heen zou gaan, zich al zijn gedichten en alle brieven die ik hem geschreven had, had laten brengen, alles verscheurd had en opdracht had gegeven ze te begraven. Abu Amr zei dat hij nog gezegd had: 'Broeder, bewaar ze toch!' maar dat hij daarop geantwoord had: 'Nee, ik verscheur ze, al weet ik wel dat ik daarmee veel verscheur wat van literaire waarde is. Ja, als Abu Muhammad (dat was ik) hier was zou ik ze aan hem geven, zodat hij een herinnering aan mijn liefde voor hem zou hebben. Maar ik weet niet in welk land hij zich bevindt, ik weet niet eens of hij nog leeft of dood is.' Want hij had van mijn ongeluk gehoord en hij wist niet waar ik mij op-hield en hoe het mij was vergaan.

Onder de treurgedichten die ik aan hem wijdde is een lang gedicht waaruit ik de volgende regels citeer:

De diepe holte van het graf deed u verdwijnen
maar niet mijn liefde, die nog steeds bestaat.
'k Begaf mij naar uw huis, als was 'k verliefd

– ons lot blijft zich herhalen ook als het verder gaat –
maar vond het leeg, een woestenij, zo zonder u:
in mijn ogen wellen tranen die ik om u vallen laat.

Abu al-Qasim al-Hamdani (God hebbe zijn ziel) heeft mij het volgende verteld: 'Toen ik in Bagdad was bevond zich in ons gezelschap een broer van de rechtsgeleerde Abdallah ibn Yahya ibn Ahmad ibn Dahhun, de belangrijkste mufti van Córdoba. De man die zich in mijn gezelschap bevond was nog geleerder dan zijn broer en stond nog meer in aanzien. Onder onze metgezellen in Bagdad was niemand die zich met hem kon meten.

Op een dag passeerde hij in de straat waarin hij woonde een doodlopende steeg. Hij liep er in en zag aan het eind ervan een meisje staan met onbedekt gelaat. Ze zei tegen hem: «Mijnheer, deze steeg loopt dood.» «Ik wierp één blik op haar en was verliefd,» zei hij. Hij kwam bij ons terug, en het werd steeds erger met hem wat zijn gevoelens voor haar betrof. Omdat hij vreesde dat hij in verleiding gebracht zou worden, vertrok hij naar Basra. Daar stierf hij van liefde (God hebbe zijn ziel). Naar verluidt was hij een rechtschapen man.'

Keer op keer wordt mij het volgende verhaal verteld over een van de Berberkoningen: een man uit Andalusië had een slavin op wie hij zeer verliefd was moeten verkopen omdat hij door toedoen van iemand uit die streek in geldnood was geraakt. Toen hij haar verkocht had hij niet gedacht dat hij zo aan haar gehecht zou blijven als het geval was. Want toen zij in het bezit was gekomen van de man die haar had gekocht, werd dat haast de dood van de Andalusiër. Hij ging naar de man toe die haar van hem gekocht had en bood hem alles aan wat hij bezat, zichzelf inclusief, maar de ander weigerde. Hij raakte daardoor haast zijn bezinning kwijt en het leek hem het beste zich tot de koning te wenden. Hij begaf zich dus naar het paleis en hief daar een luid geschreeuw aan. De koning, die zich op dat moment in een hooggelegen vertrek op de bovenverdieping bevond, hoorde het en beval hem binnen te brengen. De man kwam binnen en toen hij voor de koning stond deed hij hem zijn verhaal en wierp zich aan zijn voeten, om medelijden smekend. De koning was geroerd en liet de koper van de slavin halen. Toen hij gearriveerd was zei de koning tot hem: 'Deze man is een vreemdeling, en u ziet hoe hij eraan toe is; ik wil gaarne een goed woord voor hem doen.' Maar de koper weigerde en zei: 'Ik houd nog veel meer van haar dan hij, en ik ben bang dat ik, als ik haar aan hem teruggeef, morgen zelf uw hulp moet komen invoeren, omdat ik er dan nog slechter aan toe ben dan hij.' De

koning en de andere aanwezigen trachtten hem te overreden door hem hun rijkdommen aan te bieden, maar hij bleef halsstarrig weigeren, zich beroepend op zijn liefde voor het meisje. Toen dat zo een tijd had geduurd en het zich niet liet aanzien dat hij zich inschikkelijk zou betonen, zei de koning tot de Andalusiër: 'Er is niets wat ik nog voor u doen kan. Ik heb mijn uiterste best gedaan, maar zoals u ziet beroept hij zich op het feit dat hij meer van haar houdt dan u en dat hij voor zichzelf nog ernstiger gevolgen vreest dan voor u. U zult u dus neer moeten leggen bij wat God over u beschikt heeft.' De Andalusiër zei: 'Weet u dan echt geen oplossing?' 'Wat kan ik dan nog meer voor u doen dan het hem vragen en hem een ruime vergoeding aanbieden?' vroeg de koning. Toen de Andalusiër zag dat er geen kans was dat hij haar terug zou krijgen dook hij plotseling in elkaar en sprong vanuit het vertrek naar beneden. De koning slaakte een kreet van schrik. De bedienden beneden haastten zich naar de man toe en constateerden dat hij zich bij zijn val nauwelijks bezeerd had. Hij werd weer naar boven gebracht, naar de koning, die hem vroeg: 'Wat wilde u daarmee bereiken?' 'Majesteit,' antwoordde hij, 'zonder haar kan ik niet verder leven,' en daarop wilde hij zich ten tweeden male naar beneden werpen. Men hield hem echter tegen en de koning zei: 'God is groot! Nu is het mij duidelijk hoe ik in deze kwestie moet beslissen.' Daarop wendde hij zich tot de koper en zei: 'U zei dat u meer van haar hield dan hij en dat u vreesde er even slecht aan toe te zullen raken als hij.' De man antwoordde bevestigend. De koning sprak: 'Uw lotgenoot hier heeft een teken van zijn liefde gegeven door zichzelf naar beneden te werpen omdat hij de dood zocht, en als God, de Machtige en Verhevene, hem niet beschermd had zou zijn poging succes gehad hebben. Sta dus op en toon ons dat uw liefde oprecht is door u van het hoogste gedeelte van dit gebouw te werpen, net zoals uw lotgenoot. Als u sterft, dan was deze dood voor u voor-

beschikt, en overleeft u het, dan hebt u het meeste recht op de slavin omdat zij uw wettig eigendom is en dan zal hij u verder met rust laten. Weigert ge, dan zal ik u de slavin ontnemen of u wilt of niet en haar aan hem geven.' Eerst weigerde de man, maar toen zei hij: 'Ik zal me naar beneden werpen.' Toen hij echter bij de deur kwam en de afgrond onder zich zag deinsde hij terug. De koning zei: 'Bij God, dan geschiede wat ik gezegd heb!' Toen bedacht hij zich. Maar opnieuw week hij terug. Toen hij geen stap voorwaarts deed zei de koning: 'Maak er geen spel van! Dienaren, pakt hem bij zijn armen en werpt hem naar beneden!' Toen de man zag dat het ernst was zei hij: 'Majesteit, ik wil het meisje graag afstaan.' 'God zal u lonen!' zei de koning. Toen kocht hij haar van hem, en gaf haar terug aan haar vroegere eigenaar. Daarop gingen zij huns weegs.

DE VERWERPELIJKHEID VAN DE ZONDE

Veel mensen gehoorzamen hun ziel en niet hun verstand. Ze volgen de roep van hun begeerten, leggen de voorschriften van hun godsdienst naast zich neer en houden zich verre van de zaken waartoe God, de Allerhoogste, hen aanspoort: kuisheid, het nalaten van zonden en het bestrijden van begeerten, drie eigenschappen die Hij aan mensen met gezond verstand heeft meegegeven. Zij verzetten zich tegen God, hun Heer en volgen de wil van Satan door zich over te geven aan lusten die hen naar hun ondergang voeren. Zo maken zij zich bij het bedrijven van de liefde schuldig aan zonde.

Wij weten dat God, de Machtige en Verhevene, de mens twee naturen heeft gegeven die elkaars tegengestelde zijn. De ene wijst slechts de weg naar het goede, spoort aan tot goede daden en kan zich alleen gedachten vormen die God welgevalig zijn. Dit is het verstand, dat geleid wordt door de rechtvaar-

digheid. De andere natuur is hieraan tegengesteld. Deze wijst slechts de weg naar zingenot en leidt onherroepelijk tot verderf. Dit zijn de lagere instincten en deze worden geleid door zinnelijke lusten. God, de Allerhoogste, zegt in de Koran: 'De instincten toch zijn de gebiedsters van het slechte' [Koran 12:53]. En als we 'hart' verstaan als 'verstand' is ook dit woord van God toepasselijk: 'Daarin is werkelijk een maning voor wie hart heeft of wie het oor als getuige te luisteren legt' [Koran 50:37]. De Allerhoogste heeft ook gezegd: 'Hij heeft ulieden het geloof dierbaar gemaakt en het schoon gesierd in uw harten' [Koran 49:7] en Hij richt Zijn vermaningen tot 'de lieden van verstand' [vgl. Koran 39:21].

Deze twee eigenschappen zijn de twee polen in de mens. Het zijn twee krachten in het lichaam en aan deze twee ontleent het al zijn werkzaamheid. Zij zijn de reflectie van de straling van die twee prachtige, verheven en hemelse substanties. Ieder lichaam heeft er iets van in zich al naar gelang zijn geschiktheid daartoe, volgens de beschikking van de Ene en Eeuwige, geheiligd zijn Zijn namen, toen Hij het lichaam schiep en uitrustte met vermogens. Deze twee naturen staan onafgebroken lijnrecht tegenover elkaar en zijn in een nooit aflatend gevecht met elkaar gewikkeld. Als het verstand de overhand krijgt over de instincten, matigt de mens zich, onderdrukt zijn vlagen en bevestigingen, koestert zich in het schijnsel van het licht Gods en volgt de weg der rechtvaardigheid. Als de ziel sterker is dan het verstand wordt het inzicht verblind en kan de mens geen onderscheid meer maken tussen goed en kwaad. Zijn verwarring neemt toe, hij stort in de poel des verderfs en tuimelt diep in de afgronden van zijn ondergang.

Om deze redenen zijn Gods geboden en verboden goed voor de mens en dienen zij opgevolgd te worden. Zijn beloning, straf en vergelding zijn volstrekt gerechtvaardigd. De ziel vormt de verbinding tussen deze twee naturen, overbrugt de kloof die

tussen hen ligt en maakt contact tussen hen mogelijk. Tijdig stoppen bij de grens van gehoorzaamheid aan God is slechts weinigen gegeven en pas doenlijk na lange oefening, met juiste kennis en scherp onderscheidingsvermogen. Men kan het bereiken door zich niet bloot te stellen aan verleidingen, door zich überhaupt niet onder de mensen te begeven en geen bezoeken in hun huizen af te leggen. Het beste middel om iemands puurheid absoluut te waarborgen is hem te castreren, zodat zijn verlangen niet meer naar vrouwen uitgaat omdat hij dan geen lid heeft waarvan hij zich zou kunnen bedienen.

Een oud gezegde luidt: 'Wie beschermd is tegen het kwaad van zijn *laklak*, zijn *kabkab* en zijn *zabzab*, die is beschermd tegen het kwaad van de gehele wereld.' De *laklak* is de tong, de *kabkab* de buik en de *zabzab* het lid. Van de kanselarijbeambte Abu Hafs, een van de nakomelingen van Rawh ibn Zinba' al-Judhami, heb ik gehoord, dat hij gehoord had hoe een bekend wetgeleerde en erkende autoriteit op het gebied van de profetische Traditie werd ondervraagd over dit gezegde uit de oude tijd en geantwoord had, dat *kabkab* eigenlijk 'watermeloen' betekent.

Ahmad ibn Muhammad ibn Ahmad heeft ons verteld dat hij gehoord had van Wahb ibn Masarra en Muhammad ibn abi Dulaym, en die van Muhammad ibn Waddah, en die van Yahya ibn Yahya, en die van Malik ibn Anas, en die van Zayd ibn Aslam, en die van Ata ibn Yasar, dat de gezant Gods (God zegene hem en schenke hem vrede) had gezegd (in een veel langere overlevering): 'Die door God bewaard wordt voor de Twee zal het Paradijs betreden.' Men vroeg de profeet wat met 'de Twee' bedoeld werd en hij antwoordde: 'Wat tussen snor en baard zit en wat zich tussen linker- en rechterbeen bevindt.'

Zelf heb ik veel mensen horen zeggen dat alleen mannen erin slagen hun lusten volledig te onderdrukken, vrouwen niet. Ik blijf me verbazen over een dergelijke uitspraak, want ik ben

onveranderlijk van mening dat er geen verschil bestaat tussen man en vrouw wat betreft hun neigingen tot deze 'Twee'. Er is geen man, die niet in Satans netten zal vallen wanneer een knappe vrouw hem voorstelt de liefde te bedrijven en aanhoudt terwijl er geen andere bezwaren zijn. Hij zal dan zijn zinnen zetten op zondige handelingen, in de greep van de begeerte komen en door zijn verlangens de ondergang vinden. En net zo is er geen vrouw, die als ze in een dergelijke situatie door een man wordt geïnviteerd, niet zal toegeven. Dat is Gods onverbiddelijk bevel en onontkoombaar besluit.

Een betrouwbare vriend van me, in wiens oprechtheid ik het volste vertrouwen stel, een expert in de scholastische theologie, vergevorderd op het mystieke pad en trouw in het vervullen van zijn godsdienstplichten, heeft me verteld dat hij eens verliefd was geworden op een aanzienlijk meisje, dat getierd was en daarbij van een opvallende schoonheid. 'Ik deed haar bepaalde voorstellen,' vertelde hij, 'maar zij deinsde terug, vol afkeer. Weer stelde ik haar de liefde voor, maar opnieuw weigerde zij. Dat duurde zo enige tijd en mijn liefde voor haar werd met de dag heviger. Zij bleef echter doof voor al mijn smeekbeden en gaf me geen enkele kans. Door mijn tomeloze liefde voor haar legde ik in mijn jeugdige verblindheid uiteindelijk de gelofte af dat ik mij, als ik mijn zin zou krijgen, vol oprecht berouw tot God zou wenden. Enkele dagen en nachten daarna slechts gaf zij toe na al die tijd koppig te hebben volhard in haar ontwijkende en afwerende houding.' 'En, ben je je gelofte nagekomen, vriend?' vroeg ik hem. 'Bij God, welzeker,' was het antwoord en ik moest lachen, want ik herinnerde me die gewoonte waar we altijd over horen: in het land van de Berbers dat aan ons Andalusië grenst, verplicht de overspelige zich tot inkeer te zullen komen op voorwaarde dat hij eerst zijn doel bereikt en de zonde, waarvan hij tot inkeer wil komen, heeft bedreven. Hierbij wordt hem niets in de weg gelegd. Wie daar

een woord van afkeuring over zou laten horen, krijgt zelf verwijten naar het hoofd geslingerd en men zal hem vragen of hij de moslims soms de mogelijkheid wil ontnemen om berouw te tonen en tot inkeer te komen. Mijn vriend vervolgde zijn verhaal: 'Ik herinner me dat ze huilde en zei: «Bij God, nu heb je me overgehaald tot iets dat ik niet voor mogelijk had gehouden. Ik had niet gedacht dat ik op dit punt ooit zou toegeven.»'

Ik acht het overigens volstrekt niet onmogelijk dat deugdzzaamheid bestaat in mannen en vrouwen. God verhoede dat ik anders zou denken, maar ik heb mensen zich ernstig zien vergissen in de betekenis van het woord 'deugdzzaamheid'. Het enig juiste gebruik van dit woord is als volgt. Een 'deugdzame' vrouw is een vrouw die toelaat dat zij strak wordt gehouden en die standvastig blijft ook als zij geen verleiding hoeft te weerstaan. Een 'zondige' vrouw is de vrouw die het niet verdraagt dat zij strak wordt gehouden en die in de situatie dat zij verhinderd wordt haar zondige begeerten te realiseren, op manieren gaat zitten broeden om haar doel door alle mogelijke listen en lagen toch te bereiken. Een 'deugdzzaam' man is hij die niet omgaat met echtbrekers, zich niet blootstelt aan indrukken die zijn lusten zouden kunnen opwekken en zijn ogen niet opslaat naar schone vormen. Een 'zondig' man is degene die wel verkeert in slecht gezelschap en zijn blikken laat weiden over fraaie gelaatstrekken. Hij is graag getuige van kwalijke tonelen en heeft een voorliefde voor gevaarlijke onderonsjes. Deugdzame mannen en vrouwen zijn als vuur dat gloeit onder de as en waaraan degene die zich eraan wil warmen zich niet zal branden, tenzij het opgerakeld wordt. Zondige mannen en vrouwen zijn als een hoog opblazend vuur dat alles met zijn gloed verzengt. Een vrouw zonder toezicht en een man die zich blootstelt aan verleidingen zijn verloren en gaan hun ondergang tegemoet. Om deze reden is het de moslims verboden hun zinnen te strelen door het luisteren naar de melodieuze stem van een

onbekende vrouw. Het spreekwoord zegt: 'De eerste blik is vóór u, de tweede tegen u.' De gezant Gods (God zegene hem en schenke hem vrede) heeft eens gezegd: 'Wie tijdens het vasten zo aandachtig naar een vrouw kijkt, dat hij de vorm van haar botten kan onderscheiden, die wordt geacht zijn vasten verbroken te hebben.' Wat er in de goddelijke openbaring gezegd wordt over verboden liefde is overigens duidelijk genoeg. In het gebruik heeft dit woord 'liefde' vele betekenisnuancen en in het Arabisch heeft het vele afleidingen. Dat geeft al aan dat de menselijke ziel tot deze gemoedstoestanden neigt en er verlangen naar heeft. Wie zich ervan onthoudt bestrijdt zijn eigen instincten en hij staat ermee op voet van oorlog.

Ik zal u iets vertellen dat u ook zelf kunt waarnemen. Ik heb nog nooit een vrouw gezien die, als zij voelde dat een man naar haar keek of naar haar stem luisterde, niet allerlei bewegingen begon te maken die zij tevoren niet maakte, en allerlei overbodige dingen ging zeggen die heel goed ongezegd hadden kunnen blijven, kortom, zich heel anders gedroeg en praatte dan eerst. Ook heb ik opgemerkt dat zij dan extra zorg besteedde aan de articulatie van haar woorden en de manier waarop zij met haar lichaam draaide, en dat alles zo overduidelijk, dat er geen verbergen aan was. Mannen doen precies hetzelfde als zij merken dat er een vrouw in de buurt is. Vertoon van sieraden, lopen op een speciale manier en het maken van vrolijke opmerkingen als een vrouw een man tegenkomt of een man een vrouw passeert, dat zijn gedragspatronen die overal onmiddellijk opvallen. God, de Machtige en Verhevene, heeft gezegd: 'Zeg tot de gelovige mannen dat zij hun blikken neerslaan en hun eerbaarheden wél bewaren' [Koran 24:30], en ook heeft Hij gezegd, geheiligd zijn Zijn namen, over de vrouwen: 'En laten zij niet met haar voeten stampen, opdat kenbaar wordt wat zij van haar opsmuk verborgen houden' [Koran 24:31]. Als God, de Machtige en Verhevene, niet wist van het

lonken van vrouwen bij hun pogingen om liefde in mannenharten op te wekken, en van hun zoete listen als het erom gaat omzichtig een passie aan te wakkeren, dan zou Hij niet zoiets onwaarschijnlijk en vergezochts geopenbaard hebben. Dit is het grootste gevaar waaraan men zich kan blootstellen en wee degene die deze grens wil overschrijden! In menig gecompliceerd geheim tussen mannen en vrouwen heb ik inzicht gehad, wat dit betreft. Dat komt omdat ik op dit gebied nooit een erg hoge dunk van de mensen heb gehad. Daarbij komt nog dat ik van nature erg jaloers ben.

Ons vertelde Abu Umar ibn Ahmad Muhammad ibn Ahmad, die het gehoord had van Ahmad, die het had van Muhammad ibn Ali ibn Rifa'a, en die van Ali ibn Abdal-Aziz, en die van Abu Ubayd al-Qasim ibn Salam, en deze weer van zijn leermeesters, dat de gezant Gods (God zegene hem en schenke hem vrede) heeft gezegd: 'Jaloezie is een deel van het geloof.' Daarom heb ik onafgebroken naspeuringen verricht naar alles wat er over vrouwen te weten viel en heb ik alle mogelijke moeite gedaan om achter hun geheimen te komen. Zij kenden mij als zeer discreet en vertelden mij daarom hun grootste geheimen. Als ik daarmee niet de aandacht vestigde op allerlei schandelijke zaken, waartegen God ons moge beschermen, zou ik heel wat kunnen vertellen over hun gewiektheid en geslepenheid. Dat zou zelfs de intelligentste mensen sprakeloos doen staan. Wat dit betreft ben ik heel zeker van mijn zaak. Toch weet God, en dat Hij het weet is mij voldoende, dat ik vrij ben van schuld, gezond van lijf en leden en iemand van onberispelijke zeden. En ik leg hier een plechtige eed af dat ik nog nooit mijn kleren heb losgemaakt voor het bedrijven van zondige liefde en mijn Heer zal mij geen rekenschap hoeven vragen voor overspel of echtbreuk, want dat zijn zonden die ik nimmer bedreven heb, vanaf de dag dat ik een man werd tot op heden. God zij geprezen, Hem dank ik voor alles wat gebeurd is en Zijn bescherming smee ik af voor het deel van mijn leven dat nog voor mij

ligt.

Ons vertelde rechter Abu Abd al-Rahman ibn Abdallah ibn Abd al-Rahman ibn Jahhaf al-Mu'afiri – de beste rechter die ik ooit gezien heb – dat hij gehoord had van Muhammad ibn Ibrahim al-Tulaytili, die het had van de Egyptische rechter Bakr ibn al-Ala', dat een geleerde uit vroeger tijden voor Gods woord 'En de weldaad van uw Heer, spreek daarvan' [Koran 93:11] de volgende uitleg had: de moslim moet vertellen hoe God hem de weldaad van gehoorzaamheid aan de Heer heeft verleend, wat de grootste weldaad is, vooral wat betreft hetgeen de moslims dienen te vermijden en waar zij zich aan te houden hebben.

De reden waarom ik dit vermeld is deze. Toen ik nog in de bloei van mijn jeugd was, in het vuur van mijn jonge jaren en beheerst werd door mijn ontluikend manzijn, werd ik in mijn vrijheid beperkt doordat ik onder toezicht stond van bewakers van beiderlei kunne. Toen ik later zelfstandig was geworden, en ook wat verstandiger, had ik het geluk in het gezelschap van Abu Ali al-Husayn ibn Ali al-Fasi te verkeren, met wie ik de lessen bijwoonde van onze leermeester en leidsman Abu al-Qasim Abd al-Rahman ibn abi Yazid al-Azdi, moge God welbehagen in hem scheppen. Deze Abu Ali was een verstandig, godsvruchtig en geleerd man, die uitmuntte door zijn deugdzzaamheid, oprechte vroomheid en ascetisme in de dingen van deze wereld en ijverig werkte voor de wereld hierna. Ik denk dat hij inderdaad een leven van onthouding leidde, want hij had nooit een vrouw gehad. Ik heb nooit iemand gezien die zoveel kennis en godsvrucht bezat en die zo vroom en scrupuleus godsdienstig was als hij. God heeft me veel van zijn onderwijs laten profiteren en van hem heb ik geleerd hoe lelijk zonden zijn. Abu Ali is tijdens een bedevaart naar Mekka gestorven, God hebbe zijn ziel.

Het overkwam me eens dat ik een nacht bleef logeren in het huis van een kennis van me, een vrouw die bekendstond om

haar onberispelijke levenswandel, haar goedheid en vastbeslotenheid. Er was daar ook een meisje, een ver familielid van haar, een van de meisjes met wie ik samen was opgegroeid. Ik had haar in jaren niet gezien. Toen ik haar verliet had zij net de huwbare leeftijd bereikt. Nu was haar gezicht een en al stralende jeugd. Die welde eruit op, het vloeide er haast van over. Ik was verbijsterd en wist niet wat te doen. Aan de hemel van haar gezicht lichtten de sterren der schoonheid op en straalden in volle luister, en op haar wangen stonden de rozen der bekoorlijkheid in volle bloei. Ze was zoals in mijn gedicht:

Een ongerepte parel, door God gevormd uit licht
en van een lieflijkheid die niet valt aan te duiden.
Als de aanblik van mijn daden een even schoon gezicht
vormt op de dag des Oordeels bij 't schallen der bazuinen,
dan zal ik de gelukkigste van al Gods schepselen zijn,
te midden van de houri's in de hemeltuinen.

Zij kwam uit een familie waarin iedereen mooi was. Haar eigen uiterlijk vermag ik niet te beschrijven; door heel Córdoba vertelden de mensen elkaar van haar schoonheid. Ik sliep drie nachten achtereen in hetzelfde huis als zij. Zij werd niet van mij weggehouden omdat we immers samen waren opgevoed. Zo waar ik leef, het had weinig gescheeld of ik had mijn hart aan haar verloren. De diep begraven passie zou me bijna weer in haar greep hebben gekregen en de vergeten verliefdheid was haast teruggekeerd. Daarna verbood ik mijzelf dat huis nog te betreden omdat ik bang was mijn hoofd te verliezen bij het bewonderen van zoveel schoonheid. Zij, en trouwens haar hele familie, waren mensen naar wie niemand zijn verlangens zou durven laten uitgaan. Maar Satan is niet te vertrouwen en weet ons soms toch in het ongeluk te storten. Daarover heb ik de volgende regels gedicht:

Zorg dat uw ziel haar hartstochten niet volgt
en stel uzelf niet aan beproeving bloot.
Want het oog is de poort der verzoeking,
de Satan leeft en is nog steeds niet dood.

En ook:

‘Dit denkbeeld wil u slechts misleiden,’
heeft menigeen tot me gezegd.
‘Maar Satan leeft. Dan kunt u mij
toch niets verwijten?’ zo heb ik weerlegd.

De geschiedenissen van de godsgezanten Jozef, de zoon van Jacob, en David, de zoon van Isai, (Gods zegen zij over hen) heeft God ons alleen verteld om ons onze gebreken te tonen en ons te laten zien hoezeer wij behoefte hebben aan Zijn bescherming, en hoe zwak onze menselijke constitutie eigenlijk is. Deze twee (God zegene hen) waren profeten en godsgezanten, zelf zonen van profeten en godsgezanten, en uit een familie waar profeetschap en roeping veelvuldig voorkwamen. Zij waren omgeven door de goddelijke bescherming, ondergedompeld in Zijn vriendschap, aan alle kanten door God beschut en veilig bewaard, en zij werden gesteund door Gods hulp, zodat Satan geen toegang tot hen had en onmogelijk met zijn boze in-fluisteringen bij hen gehoor kon vinden. Toch zijn zij gekomen tot de daden die God, de Machtige en Verhevene, ons in Zijn Openbaring, de Koran, heeft beschreven, daartoe gebracht door de aanleg die hun gegeven was, hun menselijke eigenschappen en hun ingeschapen natuur, niet met opzet of met de bedoeling om te zondigen (want profeten zijn gevrijwaard van alles wat ongehoorzaamheid aan God, de Machtige en Verhevene, zou betekenen), maar door de bewondering voor fraaie

vormen die de menselijke ziel nu eenmaal eigen is. Wie zou dan nog durven volhouden dat hij macht heeft over zijn ziel, haar volledig onder controle heeft, anders dan met behulp van Gods macht en kracht?

Het eerste bloed dat op deze aarde vergoten werd was het bloed van een van de twee zonen van Adam door hun rivaliteit om een vrouw. De gezant Gods (God zegene hem en schenke hem vrede) heeft gezegd: ‘Breng grote afstand aan tussen de adem van mannen en vrouwen.’ Een bedoeïenenvrouw was zwanger geworden van een naaste verwant. Toen men haar vroeg: ‘Wat heb je daar in je buik, Hind?’ antwoordde zij: ‘Kussens bijeengebracht, en een lange donkere nacht!’ Hierover heb ik een gedicht geschreven, waaruit het volgende fragment afkomstig is:

Verwijt hem niets, die zich heeft blootgesteld
aan beproevingen die anderen niet graag te dragen krijgen,
en breng geen vlam bij dorre struiken in de buurt,
daar er dan spoedig rook uit op zal stijgen.

Stel in geen mens vertrouwen, want ’t verderf
heeft alle mensen, heel dit tijdperk, aangetast.
Vrouwen zijn voor de man geschapen, evenals
de mannen voor de vrouw, zoveel staat vast.

Want alles zoekt hartstochtelijk zijn soortgenoot,
beschouw daarin geen mens als onverdacht.
De brave is de man die zich gehoorzaam toont,
wanneer hij van een slechte daad wordt afgebracht,
in tegenstelling tot de man die, als u hem weerhoudt,
met list de leidsels kwijt te raken tracht.

Ik ken een jongeman van onbesproken gedrag die hevig ver-

liefd was. Een vriend van hem kwam voorbij en zag hem zitten met degene op wie hij verliefd was. Hij nodigde hem uit in zijn huis. De jongeman nam de uitnodiging aan, daarbij de indruk wekkend dat hij over enkele ogenblikken zou komen. De ander ging naar huis en wachtte en wachtte, maar de jongeman kwam niet opdagen. Toen hij later de jongeman ontmoette maakte hij zich erg boos op hem en overlaadde hem met verwijten omdat hij zich niet aan zijn afspraak had gehouden. De jongeman verontschuldigde zich, maar verzweeg de ware oorzaak. Ik zei tegen de man die de uitnodiging had gedaan: 'Ik zal je een geldig excuus voor hem geven uit het Boek van God, de Machtige en Verhevene. Daar staat immers geschreven: «Niet hebben wij uw afspraak verzaakt op ons eigen gezag, maar wij werden beladen met zware last, het sieraad van het volk» [Koran 20:87].' Alle aanwezigen moesten lachen en vroegen me een toepasselijk gedicht te maken. Ik reciteerde:

Kom, geen verwijt; de wond der liefde dient vergolden,
met wonden als de uwe hoeft dat niet.

Zie de moedervlekken op zijn blanke huid: 't is of
u waterlelies in een rand van trosnarcissen ziet.

Hoe dikwijls heeft degeen voor wie ik haast
van liefde was gestorven, zich scherp tot me gericht.
Hoe dikwijls al heb ik hem iets gevraagd,
soms heb ik aangedrongen, met mijn vriendelijkst gezicht.

'Maar mijn ontwijken dan, doet dat je niet bekoelen,
daardoor moet je de lust toch wel vergaan?'

'Als dat zo was zou nergens tussen burens
ooit enig spoor van vijandschap bestaan.

En, ook al staan in 't strijdgewoel de legers oog in oog,
de dood zal tussen hen zijn sombere paden gaan.'

Ik heb twee korte gedichtjes geschreven, waarin ik op bedekte wijze, nee eigenlijk heel openlijk, toespelingen heb gemaakt op een van onze vrienden, die wij allemaal kenden als een studieuze, voorzichtig en scrupuleus godsdienstig man. Vele nachten bracht hij door in gebed, in alles volgde hij het voorbeeld van de asceten en gedroeg zich als een Sufi uit vroeger tijden. Onvermoeibaar trachtte hij kennis te vergaren en gegevens te interpreteren. In zijn aanwezigheid onthielden we ons altijd van scherts. Na verloop van tijd echter gaf hij zich over aan de Satan. Hij begon zich te gedragen als een libertijn, hij, die eerst het ascetenkleed gedragen had, en hij gaf Iblis de vrije hand. Deze verleidde hem met zijn valse voorspiegelingen en stelde hem onheil en verderf voor als aangename zaken. Onze vriend gaf hem de leidsels in handen, en hij, die de duivel vroeger altijd op een afstand had gehouden, liet zich nu gewillig meevoeren en Iblis kon hem naar believen laten draven en galopperen. Ik heb verteld hoe hij vroeger geweest was, nu werd hij notoir door bepaalde schandelijke en smerige praktijken. Ik overstelpte hem met verwijten en liet duidelijk merken hoe scherp ik alles wat hij deed afkeurde. Want hij bedreef nu openlijk allerlei schanddaden, terwijl hij vroeger zo ingetogen was geweest. Uiteindelijk kreeg hij hierdoor een hekel aan mij, en zon op een intrige tegen me en wachtte op een kans om mij schade te berokkenen. Een van onze vrienden toonde zich zijn medestander door in alles met hem mee te gaan, zodat de man hem in vertrouwen nam en hem vertelde van zijn rancune tegen mij, wat ertoe leidde dat God zijn geheime plannen bekendmaakte met het gevolg dat iedereen ervan wist. Hij verloor daardoor ieders achting terwijl hij vroeger toch een lich-tend voorbeeld voor alle geleerden was geweest en alle vromen het verlangen hadden net zo te worden als hij. Zo haalde hij zich de minachting van al zijn vrienden op de hals, zonder

enige uitzondering – moge God ons beschermen tegen rampspoed en ons omgeven met Zijn bescherming; moge Hij ons geen van Zijn gunsten onthouden! Hoe slecht vergaat het degene, die aanvankelijk het rechte pad volgt zonder te weten dat God hem in de steek zou laten en dat Diens bescherming hem plotseling ontnomen zou worden. Er is geen god dan God! Hoe afschuwelijk, hoe vreselijk is het wanneer iemand door het noodlot wordt verrast en rampspoed hem overvalt, en als iemand die eerst aan God toebehoorde tot een kind van de Satan wordt! Uit een van mijn twee gedichtjes zijn de volgende regels:

Nu is de tijd van schande aangebroken voor de jongen,
 hij was zo ingetogen, maar is uit de band gesprongen.
 Hij heeft verliefden uitgelachen, zeer verbaasd,
 maar is nu zelf een bron van vrolijkheid voor iedere dwaas.
 Verwijt hem die verliefd is zijn schaamteloosheid niet,
 daar men haar in liefdes godsdienst juist als vroomheid ziet.
 Naar een vrome levenswandel heeft hij steeds getracht,
 hij werd door iedere vrome om zijn gedrag geacht.
 Inktpot en schrijffriet altijd in zijn hand, en waar
 de man ook ging, volgde hij de godsdienstleraar,
 terwijl hij nu het bruine riet voor de blanke pink vergeet
 van een jongen, die uit zilver lijkt gegoten of gesmeed.
 Spaar mij uw dwaas verwijt; u hebt misschien
 nooit de verstrengeling van gelieven bij hun samenkomst gezien.
 Laat mij maar drinken uit de putten als 't me lust,
 'k begeer uw vijvers niet, laat mij met rust.
 Als u zich wilt onthouden, raakt liefde u niet aan
 en liefde is verdwenen als u ééns verstek laat gaan.
 Een knoop is de afstand tot uw liefste, die niet los zal raken
 voordat u zelf kleren en uw broekband los wilt maken.
 Ver zal de koningsmacht van enig vorst niet strekken

voordat op zijn bevel herauten langs de wegen trekken.
 't Is slechts met grote moeite dat het roest
 van 't ijzer dat men smelten wil kan worden afgepoetst.

Deze vriend van ons bezat een solide kennis van de Koranlezingen en hij had een goed compendium gemaakt van het boek van al-Anbari over de pausen en het aanvangen bij het reciet, dat de waardering geoogst had van alle Koranlezers die het doorgewerkt hadden. Onvermoeibaar arbeidde hij aan het bijeenbrengen en vastleggen van overleveringen over de profeet. Hij besteedde zijn aandacht voornamelijk aan het reciteren van wat hij van zijn leermeesters in de profetische Overlevering had geleerd, wat hij ijverig noteerde en waaraan hij met volle overgave werkte. Toen hij getroffen werd door dit schandaal, zijn passie voor een knaap, gaf hij alles op waarmee hij zich zo ijverig had beziggehouden, verkocht de meeste van zijn boeken en onderging een complete verandering. Moge God ons nooit op zo'n manier in de steek laten! Over deze man heb ik nog een kort gedicht gemaakt, een vervolg op het gedicht hierboven, maar dat heb ik hier weggelaten.

Abu al-Husayn Ahmad ibn Yahya ibn Ishaq al-Rawandi vermeldt in zijn boek *Articulatie en correcte uitspraak*, dat Ibrahim ibn Sayyar al-Nazzam, leider van de sekte van de Mu'tazilieten, ondanks de hoogten die hij bereikt had in de theologie en de mate waarin hij de verschillende takken van wetenschap beheerste, zich door een christenjongen heeft laten brengen tot het doen van wat God verboden heeft. Zo dodelijk verliefd was hij op die jongen dat hij om hem te behagen een boek geschreven heeft waarin de superioriteit van de christelijke drie-eenheid boven het geloof aan de Eenheid van God, zoals dat door de islam wordt aangehangen, werd aangetoond. Waarlijk, help ons Heer, tegen de euvele daden van de duivel, en laat ons niet in de steek!

Soms neemt de rampspoed nog groter omvang aan, en doet de passie haar verwoestende werk. Dan lijkt zelfs het afschuwelijkste onbelangrijk en verliest de godsdienst alle kracht. Uiteindelijk zal iemand dan genoeg nemen met de weerzinwekkendste en gruwelijkste middelen, als hij er zijn doel maar mee kan bereiken. Dit is wat Ubayd Allah ibn Yahya al-Azdi, beter bekend als Ibn al-Jaziri, is overkomen. Zonder wroeging verwaarloosde hij zijn huis, verschaften anderen vrije toegang tot zijn vrouwen en stelde zijn gezin bloot aan schande en oneer, en dat alleen omdat hij zo verlangend was om te krijgen wat hij wilde van een jonge man op wie hij verliefd was. Laten we God om hulp vragen tegen dergelijke dwalingen en Hem bescherming van onze goede naam en faam afsmeken! Het kwam zo ver, dat de arme man overal waar mensen samen kwamen hét onderwerp van gesprek was, en er over zijn geval zelfs spottich-ten gemaakt werden. Hij was wat de Arabieren een *dayyuth* noemen, wat afgeleid wordt van het werkwoord *tadyith*, en betekent 'vergemakkelijken, beschikbaar maken'. Een ingrijpender manier van beschikbaar maken dan dat toestaan is er niet. Van een kameel kan gezegd worden, dat hij *mudayyath is*, dat wil zeggen '*dayyuth* gemaakt, onderworpen'. Waarachtig, zelfs bij dieren vormt de jaloezie een wezenlijk deel van hun aard, hoeveel te meer zal dat dan niet gelden voor ons – zelfs onze wet bevestigt dat. Er is niets erger dan een *dayyuth*. Ik kende deze Ibn al-Jaziri als heel ingetogen, totdat de Satan maakte dat hij van hartstocht bezeten raakte. Moge God ons nimmer in de steek laten! Over deze man heeft Isa ibn Muhammad al-Khawlani gedicht:

U die de schede van uw vrouwen maakte tot een net
en het gazellenjong daarmee te vangen dacht:
ik zie het net al scheuren, en dan is
de vernedering van uitgestoten zijn al wat uw plan u bracht.

Zelf heb ik ook een gedicht op hem gemaakt:

Abu Marwan stelde zijn vrouwen ter beschikking
om het gazellenjong te krijgen dat hij zelf begeerde.
'Gedweë horendrager', voegde ik hem toe, waarop hij
ten teken van zijn sluwheid en verstoktheid reciteerde:
'Mijn wens was al vervuld, maar mijn familieleden
waren jaloers dat 'k voor mijzelf alle genoegens reserveerde.'

En ook:

Uit alle moeite die al-Jaziri doet
blijkt weinig wijsheid en veel onverstand.
Hij verhandelt eer voor eer; zijn zaken
zijn werkelijk aan de verdachte kant.
Om een l te krijgen, geeft hij de o;
in het verbodene heeft hij het dus gezocht.
Hij ruilt een land waar planten welig groeien
voor een waar de acacia zijn doornenkransen vlocht.
Het moet een miskoop zijn, als u een tochtgat
tegen betaling van een waterloop hebt aangekocht.

Ik heb deze man in de Vrijdagsmoskee God horen smeken hem van Zijn hulp uit te sluiten, op dezelfde manier als waarop de gelovigen God smeken hen niet in de steek te laten.

Iets dergelijks is het volgende verhaal. Ik was eens op een bijeenkomst, waar ook vrienden van mij waren, in het huis van een rijke stadgenoot. Ik merkte dat er zich tussen één van de gasten en iemand van de familie van de gastheer iets afspeelde dat ik ten zeerste afkeurde. Ze gaven elkaar op een stuitende manier wenken en zonderden zich van tijd tot tijd samen af. Het leek wel of de gastheer afwezig was of sliep! Ik maakte

hem op bedekte wijze daarop opmerkzaam, maar hij reageerde niet. Toen probeerde ik door enige ondubbelzinnige uitspraken een reactie bij hem op te roepen, maar ook toen reageerde hij niet. Toen herhaalde ik een paar keer deze vier oude verzen in de hoop dat hij het zou begrijpen:

De vrienden die gisteren bij hem waren
kwamen voor overspel, en niet voor snarenspeel.
Zij deden hun zaken af; jij bent een ezel,
geen domheid is zo zwaar of je draagt hem wel.

Ik herhaalde deze verzen net zo lang tot de gastheer tegen me zei: 'We hebben dat nu vaak genoeg gehoord. Houd er dus alsjeblieft mee op, of reciteer wat anders.' Toen zweeg ik maar. Ik weet niet of hij het nu werkelijk niet begrepen had of zich alleen maar van den domme hield. Ik herinner me niet dat ik sindsdien ooit nog naar een bijeenkomst in dat huis ben gegaan. Over deze gastheer heb ik een kort gedicht gemaakt. Hier volgt een fragment:

Geen mens is zoals jij. Steeds denk je het beste,
zo zeker ben je, je bedoelingen, je hart, zijn goed.
Maar ik waarschuw je, dat iemand van degenen
die gister bij ons zaten, op boze plannen broedt.
Niet elke knieval die u ziet is een gebed,
het is niet slechts het kijken dat het inzicht voedt.

Tha'lab ibn Musa al-Kaladhani vertelde mij het volgende verhaal, dat hij gehoord had van Sulayman ibn Ahmad, de dichter: 'In het Oosten heb ik een vrouw gekend, die Hind heette. Het was een zeer vrome vrouw die reeds vijfmaal de bedevaart naar Mekka had verricht, en die zich met hart en ziel inzette voor de godsdienst. Zij vertelde mij het volgende: «Luister, beste neef,

denk nooit iets goeds van een vrouw, want ik kan je uit eigen ervaring iets vertellen waarvan God, de Machtige en Verhevene, weet dat het de waarheid is. Op mijn terugreis uit Mekka ging ik aan boord van een schip. Ik had mij toen al uit de wereld teruggetrokken. Wij waren met vijf vrouwen, die allen de bedevaart hadden volbracht. Wij voeren op een schip door de Rode Zee. Een van de zeelieden op het schip was een slanke jongeman, lang van gestalte, met brede schouders en goedgebouwd. Toen de nacht was gevallen zag ik dat hij naar een van mijn reisgenoten ging, en zijn lid, dat een reusachtige omvang had, in haar hand legde. Zonder een ogenblik te aarzelen gaf zij zich aan hem. De volgende nachten ging hij bij alle vrouwen langs, tot er nog maar één was die hij niet had gehad, en dat was ik. Ik zei bij mezelf: 'Ik zal je wel krijgen,' en ik pakte een scheermes en hield dat bij de hand. Die nacht kwam hij, geheel volgens verwachting, en toen hij deed wat hij de andere nachten ook gedaan had, nam ik het scheermes ter hand. Hij schrok, stond op en wilde weglopen. Ik kreeg medelijden met hem en zei tegen hem, terwijl ik hem weerhield: 'Je mag pas weg als ik mijn deel gekregen heb.' En,» zo vervolgde de oude vrouw, «hij ging zijn gang, moge God mij vergiffenis schenken.»

Dichters hebben bijzonder knappe manieren om door middel van metaforen toespelingen te maken. De volgende verzen van mijn hand zijn hier een voorbeeld van:

Hij kwam. Het regenwater viel in stralen,
het was als zuiver zilver, getrokken en gegoten.
Uit de noordelijke hemel daalt de sikkel van de maan:
een minnaar heeft verkregen wat gans leek uitgesloten.
Als u me over hem iets had gevraagd
zou een lach mijn enig antwoord zijn geweest.
Door vreugde overstelpt dacht ik van hem te dromen.
Vreemd, juist bij zekerheid twijfelt men het meest.

Ik heb ook een kort gedicht gemaakt, waaruit deze regels komen:

Je kwam voordat de klokken zouden luiden,
toen de sikkel van de maan hoog aan de hemel stond,
als de wenkbrauw van een oude man, haast zilverwit
of de holte van een voet, sierlijk gekromd.
Een regenboog, getooid met alle kleuren,
gelijk een pauwenstaart, stond aan de horizon.

Vijandschap die ontstaat tussen mensen die een verboden en goddeloze liefdesrelatie hebben gehad, verwijdering tussen twee zulke gelieven nadat zij verenigd zijn geweest, het doorsnijden van de banden nadat liefde tussen hen bestaan heeft, afkeer van elkaar nadat ze vroeger zielsveel van elkaar gehouden hebben, het cultiveren van rancunes en het koesteren van haat, dat zijn even zovele waarschuwingen die niet kunnen worden misverstaan door mensen met gezond verstand en scherp inzicht, die in staat zijn tot het nemen van juiste beslissingen. Hoeveel temeer geldt dat dan niet voor de vreselijke straf die God degenen die tegen Hem gezondigd hebben, bereidt op de Dag van de Afrekening en de Plaats van de Vergelding, de vreselijke onthulling voor het aangezicht van alle schepselen op de dag waarvan gezegd is: 'Iedere zogende zal vergeten wat zij zoogt, en iedere zwangere zal haar last afwerpen, en gij zult menen dat de mensen dronken zijn; maar zij zijn niet dronken, doch de bestraffing van God is hevig' [Koran 22:2]. Moge God ons doen behoren tot degenen die zich in Zijn welbehagen mogen koesteren en staat kunnen maken op Zijn goedertierenheid.

Ik heb een vrouw gekend die een verboden liefde koesterde, een liefde tegen de regels van Gods Wet. Toch was haar liefde

zuiverder dan water, zo puur als lucht, solider dan een berg, sterker dan staal, een even essentieel deel van haar wezen als de kleur dat is bij een gekleurd voorwerp, dieper in haar wezen verankerd dan eigenschappen in een lichaam, verblindender dan de zon, waarachtiger dan de waarneming met eigen ogen, stralender dan de sterren, oprechter dan het zandhoen dat altijd zijn eigen naam roept, wonderlijker dan het lot, schoner dan het Paradijs, lieflijker dan het gelaat van Abu Amir, heerlijker dan een goede gezondheid, zoeter dan een wensdroom, intiemer dan de eigen ziel, nauwer met haar verbonden dan haar eigen voorgelacht en duurzamer dan een inscriptie in steen gehouwen. Niet lang daarna was ik er getuige van hoe die liefde omsloeg in een vijandschap, snijdender dan de dood, scherper dan een pijl, bitterder dan ziekte, afschuwelijker dan het einde van Gods weldaden, vreselijker dan de uitvoering van de goddelijke wraak, wervelender dan een onvruchtbare woestijnwind, schadelijker dan domheid, rampzaliger dan een vijandelijke overwinning, beklemmender dan gevangenschap, harder dan een rots, verschrikkelijker dan de ontsluiting van geheimen, verder verwijderd dan het sterrenbeeld Gemini, moeilijker dan een poging om de hemel te bestormen, erger dan de aanblik van iemand die door het lot is getroffen, kwalijker dan het afwijken van oude gewoonten, schokkender dan plotselinge rampen, gemener dan sneldodend vergif, rampzaliger dan de gevolgen van vetes en bloedwraak, het doden van vaders en gevangennemen van moeders. Dat is Gods manier om af te rekenen met zondaars die hun heil zoeken buiten Hem en een ander volgen dan Hem. Op hen is van toepassing het woord van God, de Machtige en Verhevene: 'O wee mij, had ik toch niet die en die tot vriend genomen. Hij heeft mij werkelijk doen afdwalen van de maning, nadat die tot mij gekomen was' [Koran 25:28-29]. Een verstandig mens moet Gods bescherming vragen tegen de moeilijkheden waarin de liefde hem kan bren-

gen.

Leerzaam is in dit opzicht de geschiedenis van Khalaf, de vrijgelatene van Yusuf ibn Qamqam, de beroemde generaal, die partij had gekozen voor Hisham ibn Sulayman ibn al-Nasir. Toen Hisham gevangengenomen en ter dood gebracht was en zij die zijn viziers waren geweest, de vlucht namen, wist Khalaf samen met hen te ontkomen. Toen hij in Castella was aangekomen, werd zijn verlangen naar een slavin van hem in Córdoba hem te machtig en hij keerde terug. De kalief al-Mahdi nam hem gevangen en liet hem kruisigen, en ik herinner me nog goed hoe ik hem heb zien hangen op het Veld, bij de Gualquivir. Hij zag eruit als een egel, zoveel pijlen staken in zijn lichaam.

Ik heb gehoord van Abu Bakr Muhammad, de zoon van de vizier Abd al-Rahman ibn al-Layth (God hebbe zijn ziel), dat de reden van zijn vlucht naar het kamp van de Berbers, toen deze overliepen naar Sulayman al-Zafir, een slavin was, waarop hij verliefd was en die in het bezit van iemand in die streek was gekomen, en het heeft weinig gescheeld of die tocht had hem het leven gekost.

Deze twee voorbeelden horen weliswaar strikt genomen niet thuis in dit hoofdstuk, maar ze tonen heel duidelijk aan op welk een directe en voor de hand liggende wijze men door hartstocht de dood kan vinden, en dat op een manier die zeer gemakkelijk te begrijpen is, of men er nu iets van af weet of niet. Trouwens, hoe kan de Goddelijke bescherming werkzaam zijn bij mensen die te blind zijn om haar op te merken? Men moet nooit zeggen 'Ik ben alleen,' want ook al ziet men niemand, men is binnen gezichts- en gehoorsafstand van 'Hem die alles van het verborgene weet' ([Koran 5:109]. 'Hij kent de bedrieglijkheid der ogen en wat de borsten verborgen houden' [Koran 40:19]. 'Hij kent het heimelijke en zelfs wat nog verborgener is' [Koran 20:8]. 'En niet is er een vertrouwelijke samen-

komst van drie of Hij is de vierde, en niet van vijf of Hij is de zesde en niet van een geringer of een groter aantal of Hij is met hen, waar zij ook zijn' [Koran 58:7]. 'En Hij kent wat in de borsten is' [Koran 57:6]. 'Hij is de kenner van de verborgenheid en het aanschouwelijke' [Koran 6:73]. 'Zij verbergen zich voor de mensen, maar zij verbergen zich niet voor God' [Koran 4:108]. En God heeft ook gezegd: 'En Wij hebben toch de mens geschapen, en Wij weten wat zijn ziel hem influistert. En Wij zijn hem nader dan het koord van de halsslagader. Als de beide opnemers opnemen, ter rechterzijde en ter linkerzijde gezeten. Geen woord spreekt hij uit of bij hem is een waarnemer bereid' [Koran 50:16-18].

Laat hij die zonden onbelangrijk acht, die erop vertrouwt dat Gods straf zal uitblijven, die zich afwendt van zijn Heer en zich niet wil onderwerpen, wel bedenken dat Iblis eens in het paradijs woonde, tezamen met de engelen, die God het meest na stonden, en dat hij om één ongehoorzaamheid gevallen is en zo de eeuwige vervloeking en een straf zonder einde verdiend heeft. Zo werd hij tot een gestenigde Satan, verdreven uit zijn verheven woonplaats. En Adam (Gods zegen zij over hem) – om één enkele zonde werd hij verjaagd uit het Paradijs en werden de ellende en het kommervolle bestaan van deze wereld zijn deel. En als zijn Heer niet tot hem gesproken had en hij geen berouw had getoond, zou hij verloren zijn geweest.

De man die zich laat misleiden door het uitstel dat God zijn Heer hem verleent, wordt steeds zondiger. Hij denkt dat hij in de ogen van zijn Schepper meer is dan zijn voorvader Adam, die Hij toch eigenhandig geschapen heeft, in wie Hij Zijn Geest heeft geblazen, en voor wie Hij Zijn engelen, die toch van hoger orde zijn, heeft laten knielen. Denkt zo iemand werkelijk dat het God moeilijker zal vallen hem te straffen dan om Adam te straffen? Welnee! De zoetheid van in vervulling gegane wensen, het volgen van de weg van de minste weerstand en gebrek

aan inzicht leveren de betrokkene slechts schade en schande op. Als de mens, wanneer hij op het punt staat een zonde te begaan, al niet weerhouden wordt door het gebod van God, de Allergehoogste, en door de vreselijke straf (die onvermijdelijk moet komen), dan moeten toch de slechte naam die hij erdoor zal krijgen en het flagrante onrecht, dat hij tegenover zijn eigen ziel begaat onoverkomelijke obstakels, ondubbelzinnige waarschuwingen zijn voor wie ziet met het oog der waarheid en de rechte weg weet te volgen? God, de Machtige en Verhevene, heeft immers gezegd: 'En zij die samen met God geen andere god aanroepen en niet doden de ziel, welke God onaantastbaar heeft verklaard, tenzij naar wezenlijk recht, en geen overspel bedrijven, maar wie dat wel doet vervalt in strafbaarheid. Verdubbeld wordt voor hem de bestraffing op de Dag der Opstanding en hij zal daarin eeuwig leven in vernedering' [Koran 25:68-69].

Ons vertelde al-Hamdani in de Qamari-moskee, in het westelijk deel van Córdoba, in het jaar 401 [1010], dat hij gehoord had van Ibn Sibawayhi en Abu Ishaq, in Khorasan, in het jaar 375 [985], dat zij gehoord hadden van Muhammad ibn Yusuf, en die van Muhammad ibn Isma'il, en die van Qutayba ibn Sa'id, en die van Jarir, en die van al-A'mash, en die van Abu Wa'il, en die van Amr ibn Shurahbil, dat Abdallah, dat wil zeggen Abdallah ibn Mas'ud, dat iemand tot de profeet zei: 'O gezant Gods, welke zonde is bij God de grootste?' De profeet antwoordde: 'Dat u iemand aanroept als Gods gelijke, terwijl u toch door God geschapen bent.' 'En welke zonde is daarna de ergste?' 'Dat iemand zijn kinderen doodt om voedsel uit te sparen.' 'En welke zonde dan?' 'Dat iemand overspel bedrijft met de vrouw van zijn buurman.'

Om dit te bekrachtigen heeft God toen deze, hierboven ook al geciteerde, openbaring neergezonden: 'En zij die samen met God geen andere god aanroepen en niet doden de ziel, welke

God onaantastbaar heeft verklaard, tenzij naar wezenlijk recht, en geen overspel bedrijven, enz.' [Koran 25:68]. En de Machtige en Verhevene heeft ook gezegd: 'De overspelige vrouw en de overspelige man, geselt een ieder hunner met honderd geselslagen. En laat geen mededogen met hen u bevangen in Gods godsdienst, indien gij gelooft in God, enz.' [Koran 24:2].

Ons vertelde dezelfde al-Hamdani, dat hij gehoord had van Abu Ishaq al-Balkhi en Ibn Sibawayhi, en die van Muhammad ibn Yusuf, en die van Muhammad ibn Isma'il, en die van al-Layth, en die van Uqayl, en die van Ibn Shihab al-Zuhri, en die van Abu Bakr ibn Abd al-Rahman ibn al-Harith ibn Hisham en Sa'id ibn al-Musayyab, beiden van de stam Makhzum, en van Abu Salama ibn Abd al-Rahman ibn Awf al-Zuhri, dat de gezant Gods (God zegene hem en schenke hem vrede) had gezegd: 'De echtbreker kan geen overspel bedrijven en toch tot de gelovigen blijven behoren.' En via dezelfde keten van overleveraars tot aan Muhammad ibn Isma'il die het gehoord had van Yahya ibn Bukayr, en die van Ibn Shihab, en die van Abu Salama en Sa'id ibn al-Musayyab, en die van Abu Hurayra, hebben wij gehoord dat een man tot de gezant Gods (God zegene hem en schenke hem vrede) kwam, terwijl hij in de moskee zat en zei: 'O gezant Gods, ik heb overspel gepleegd.' De profeet keerde zich van hem af, maar de man herhaalde zijn woorden, tot vier keer toe. Toen hij zo viermaal tegen zichzelf getuigenis had afgelegd, liet de gezant Gods (God zegene hem en schenke hem vrede) hem bij zich komen en vroeg: 'Ben je waanzinnig?' 'Nee,' antwoordde de man. 'Ben je gehuwd of gehuwd geweest?' 'Ja,' luidde het antwoord. Daarop zei de profeet: 'Voert hem weg en stenigt hem.' 'En,' zo vertelt de zegsman van Ibn Shihab, 'ik heb van iemand gehoord, dat hij Jabir ibn Abdallah had horen zeggen: «Ik was onder degenen, die deze man gestenigd hebben. Wij begonnen hem te stenigen op het gebedsplein. Toen de puntige stenen hem raakten, vluchtte hij, maar wij haalden

hem in bij al-Harra en daar stenigden wij hem.»

Ons vertelde Abu Sa'id, de vrijgelatene van de kamerheer Ja'far, in de Vrijdagsmoskee van Córdoba, dat hij gehoord had van Abu Bakr, de Koranlezer, die het had van Abu Ja'far ibn al-Nahhas, en die van Sa'id ibn Bishr, en die van Umar ibn Rafi', en die van Mansur, en die van al-Hasan, en die van Hattan ibn Abdallah al-Riqashi, en die van Ubada ibn al-Samit, dat hij de gezant Gods (God zegene hem en schenke hem vrede) had horen zeggen: 'Opgelet, opgelet. God heeft voor de vrouwen een weg gemaakt: seksueel onervarenen die met elkaar ontucht plegen worden geselsd en dan verbannen voor een jaar; overspeligen die gehuwd zijn of zijn geweest krijgen eerst honderd slagen en worden dan gestenigd.' Waarlijk, afschuwelijk is de zonde waarvan God in Zijn Openbaring bepaalt dat de schuldige in het openbaar aan de kaak moet worden gesteld. Hij heeft deze straf nog extra zwaar gemaakt door te bepalen dat de steniging alleen plaats mag vinden in aanwezigheid van de naaste verwanten van de schuldige.

Er bestaat algemene overeenstemming onder alle moslims – alleen kettters bestrijden dit – dat degene die ontucht bedrijft na getrouwd geweest te zijn, gestenigd moet worden tot de dood erop volgt. Wat een vreselijke manier om ter dood gebracht te worden! Wat een ontzettende bestraffing! Wat een gruwelijke behandeling! Hoe volkomen anders dan een kalme en snelle dood!

Een groep wetsgeleerden, onder wie al-Hasan ibn abi al-Hasan, Ibn Rahawayh en Dawud en zijn leerlingen, is van mening dat de overspelige behalve gestenigd te worden ook honderd zweepslagen moet krijgen, en zij zetten hun mening kracht bij door citaten uit de Koran en de Overlevering over de handelingen van de gezant Gods (God zegene hem en schenke hem vrede), en door het precedent dat door Ali (God vinde welbehagen aan hem) is geschapen. Deze laatste liet namelijk als straf voor

overspel een vrouw die gehuwd was, of was geweest, stenigen, nadat hij haar eerst honderd zweepslagen had laten toedienen. Zijn handelwijze lichtte hij toe met deze woorden: 'Ik heb haar laten geselen volgens de regels van het Heilige Boek, en ik heb haar laten stenigen volgens het gezaghebbend voorbeeld van de profeet.' Voor de volgelingen van de shafi'itische rechtschool is deze interpretatie bindend, omdat bij hen geldt dat een extra rechtsregel die in de Overlevering wordt vermeld, geaccepteerd moet worden.

In de islamitische gemeenschap zijn, naar verluidt, alle sekten en richtingen, afgezien van een kleine en onbeduidende groep Kharijieten, unaniem van mening, en de gevestigde praktijk is daarmee in overeenstemming, dat het bloed van een moslim slechts mag worden vergoten in geval van ongelooft, als vergelding voor doodslag, bij gewapende opstand tegen God en Zijn gezant die desastreus is voor het land, maar alleen dan wanneer men met de schuldige oog in oog staat, niet wanneer hij u de rug toewendt, en ten vierde bij overspel tussen mensen die wettig zijn gehuwd of gehuwd zijn geweest. Dat God deze straf heeft gesteld op ongelooft, op gewapende opstand tegen Hem en Zijn Wet in het land en op verzet tegen Zijn godsdienst, betekent dat dit ernstige vergrijpen en afschuwelijke zonden zijn. God, de Allerhoogste, heeft immers gezegd: 'Indien gij u onthoudt van ernstige dingen, welke u verboden zijn, zullen Wij u uw slechte daden kwijtschelden' [Koran 4:31] en ook: 'Zij die zich onthouden van grote zonden en zedeloosheden, met uitsluiting van lichte vergrijpen, voor hen is uw Heer ruim in barmhartigheid' [Koran 53:32]. Ook al is men het er niet over eens welke zonden als zodanig betiteld moeten worden, toch zijn alle geleerden, hoe ze ook van mening verschillen, het erover eens, dat overspel de ergste van deze vier is. Dáárover bestaat geen verschil van mening bij hen. In Zijn Boek dreigt God, de Machtige en Verhevene, met het Helle-

vuur als straf voor ongeloof en daarnaast nog voor slechts zeven andere zonden, de zogenaamde hoofdzonden, en overspel is daar één van, evenals het valselijk beschuldigen van een gehuwde vrouw van overspel. Dit alles staat zo geschreven in Gods Boek, Machtig en Verheven is Hij.

We hebben al gezegd dat het ter dood brengen van een kind van Adam slechts geoorloofd is voor de vier zonden, die wij hierboven hebben genoemd. In geval van ongeloof geldt, dat als de ongelovige terugkeert tot de islam, of – als het niet om een afvallige gaat – zich onder de bescherming van de islam plaatst, dat geaccepteerd wordt. Dan wordt hij niet met de dood bestraft. Wat moord betreft: als de naaste bloedverwant van het slachtoffer het bloedgeld accepteert (zo zeggen sommige wetgeleerden) of als de naaste bloedverwant de moordenaar vergiffenis schenkt (volgens alle wetgeleerden) hoeft de moordenaar niet als vergelding voor de moord gedood te worden. Voor gewapende opstand die desastreus is voor het land geldt, dat als de opstandeling tot inkeer komt voordat hij wordt overweldigd, hij niet ter dood gebracht wordt. Geen enkele geleerde echter, of hij het nu met onze leerstellingen eens is of niet, is van mening dat de steniging van de ontuchtige, die gehuwd is of is geweest, voorkomen kan worden en dat er in zijn geval een mogelijkheid is om de dood af te wenden.

Hoe afschuwelijk ontucht is, blijkt ook uit een verhaal dat ons wordt overgeleverd door rechter Abu Abd al-Rahman, die het hoorde van rechter Abu Isa, en die van Ubayd Allah ibn Yahya, en die van zijn vader, Yahya ibn Yahya, en die van al-Layth, en die van al-Zuhri, en die van al-Qasim ibn Muhammad ibn Abi Bakr, en die van Ubayd ibn Umayr, namelijk dat Umar ibn al-Khattab (moge God welbehagen aan hem vinden) eens lieden van de stam Hudhayl ontmoette. Een meisje verliet het kamp en werd gevolgd door een man die haar tegen haar wil wilde bezitten. Het meisje wierp een steen naar hem toe en

verbrijzelde daarmee zijn lever. Umar oordeelde toen: 'Deze man is een slachtoffer van God, en God betaalt geen bloedgeld.'

God heeft voor het leveren van het wettig bewijs van overspel met opzet de getuigenis van vier getuigen verplicht gesteld, in tegenstelling tot andere vergrijpen, waar twee getuigen voldoende zijn. Dat is enkel en alleen om te zorgen dat Zijn dienaren elkaar niet van ontucht zullen betichten, want we hebben hier te doen met een ernstige, vreselijke en afschuwelijke zonde. Hoe zou het ook anders kunnen zijn? We weten toch dat als iemand zijn geloofsgenoot of geloofsgenote zonder juiste kennis van zaken en zonder het zeker te weten van overspel beticht, hij één van de hoofdzonden bedrijft, die hem in het hiernamaals op het Hellevuur komen te staan en die hem, volgens de tekst van de Goddelijke Openbaring, hier op aarde tachtig zweepslagen opleveren [vgl. Koran 4:24].

Malik (moge God welbehagen aan hem vinden) is van mening dat geen wettelijke straf opgelegd hoeft te worden voor toespelingen waarbij geen expliciete beschuldiging wordt geuit, maar hij maakt een uitzondering voor beschuldiging van overspel. Volgens dezelfde overlevers als hierboven genoemd, en dan verder naar wat hij gehoord had van al-Layth ibn Sa'd, en die van Yahya ibn Sa'id, en die van Muhammad ibn Abd al-Rahman, en die van zijn moeder Amra bint Abd al-Rahman, wordt verteld dat Umar ibn al-Khattab (moge God welbehagen aan hem vinden) een man heeft laten geselen, die tot een ander had gezegd: 'Mijn vader is geen echtbreker en mijn moeder is geen echtbrekster' – het is een fragment uit een veel langer verhaal. Maar volgens de unanieme opinie van de gehele islamitische gemeenschap, een opinie waar niemand van afwijkt, is het, voor zover ik weet, zo gesteld, dat als iemand tegen een ander zegt: 'Jij ongelovige,' of 'Jij moordenaar van leven dat God beschermt,' hem geen wettelijke straf hoeft te worden opgelegd. Bij een ongefundeerde beschuldiging van

overspel moet dat wél, omdat God, de Machtige en Verhevene, de bewijsvoering van zo'n vreselijke zonde tussen man en vrouw met deugdelijke waarborgen wil omgeven.

Een opinie van Malik (God hebbe zijn ziel) is ook, dat er in de islam geen wettelijke straf behoeft te worden opgelegd, als die door het voltrekken van een doodvonnis overbodig of onnodig zou worden gemaakt. Een uitzondering hierop is de straf voor valse beschuldiging van overspel, want als die wordt opgelegd aan iemand die tevens ter dood veroordeeld is, moet ook de door de Wet voorgeschreven geseling toegediend worden. God, de Allerhoogste, heeft gezegd: 'En zij, die de eerbare vrouwen betichten en daarna niet vier getuigen bijeenbrengen, geselt hen met tachtig geselslagen en neemt nimmer meer enige getuigenis van hen aan. En diegenen, dat zijn de kwaadbedrijvers. Tenzij zij, die nadien tot berouwvolle inkeer komen, enzovoort' [Koran 24:4-5]. De Allerhoogste heeft ook gezegd: 'Zij, die betichten de achteloze, gelovige eerbare vrouwen, worden vervloekt in het nabije en het latere leven; en voor hen is een ontzaglijke bestraffing' [Koran 24:23].

Van de gezant Gods (God zegene hem en schenke hem vrede) wordt overgeleverd dat hij heeft gezegd dat Gods toorn en Gods vervloeking, die in de Koran genoemd worden bij de procedure van de wederzijdse vervloeking bij onbewijsbaar overspel, inderdaad onontkoombaar zijn [vgl. Koran 24:6-9].

Ons vertelde al-Hamdani, die het gehoord had van Abu Ishaq, en die van Muhammad ibn Yusuf, en die van Muhammad ibn Isma'il, en die van Abd al-Aziz ibn Abdallah, en die weer van Sulayman, en die van Thawr ibn Yazid, en die van Abu al-Ghayth, en die van Abu Hurayra, dat de gezant Gods (God zegene hem en schenke hem vrede) had gezegd: 'Houdt u verre van de zeven hoofdzonden.' 'Welke zijn dat, o gezant Gods?' vroegen de gelovigen en hij antwoordde: 'Heidendom, toverij, doden van leven dat God onaantastbaar heeft gemaakt

tenzij om een wettige reden, het nemen van woekerrente, het verbruiken van het vermogen van wezen dat men onder zijn beheer heeft, desertie uit een optrekkend leger en de valse beschuldiging van overspel ten aanzien van eerbare vrouwen, die weliswaar onnadenkend, maar toch gelovig zijn.'

Overspel betekent een profanatie van de vrouw, maakt de afstamming van de geslachten onzuiver en veroorzaakt een verwijdering tussen de echtgenoten, iets dat God als zeer ernstig beschouwt, en dat door mensen met verstand of karakter, hoe weinig ook, niet als een bagatel kan worden afgedaan. Als het seksuele element in de mens niet zo sterk was dat hij er nooit zeker van kon zijn er niet door overweldigd te worden, had God de ongehuwden geen lichtere straf opgelegd in vergelijking met hen die gehuwd zijn of zijn geweest. Dit geldt bij ons moslims, en is in alle oude, door God, de Machtige en Verhevene, geopenbaarde Wetten nog steeds een geldende regel, die niet buiten werking is gesteld of opgeheven. Gezegend is Hij, Die Zijn dienaren in het oog houdt en door niets ter wereld, hoe groot of belangrijk ook, er van afgehouden kan worden Zijn oog te laten rusten op het nietigste in Zijn schepping. Hij is zoals gezegd wordt: 'de Levende, de Zelfstandige. Niet overkomt hem sluimer noch slaap' [Koran 2:255]. En ook: 'Hij kent wat er in het binnenste der aarde gaat en wat uit haar komt en wat nederdaalt uit de hemel en wat in hem opstijgt' [Koran 34:2]. En ook: 'de Kenner van de verborgenheid. Niet ontgaat Hem het gewicht van een grein op de aarde en evenmin in de hemel' [Koran 10:61; 34:3].

De ergste misdaad die een moslim kan begaan is het verscheuren van de verhullende sluiers waarmee God, de Machtige en Verhevene, Zijn dienaren beschermt. Er wordt verteld dat Abu Bakr al-Siddiq (moge God welbehagen in hem scheppen) een man die een jongeling omhelsde tot hij een orgasme kreeg, zo lang liet slaan dat hij overleed. Malik (God hebbe zijn

ziel) uitte zijn bewondering voor een vorst, die een jongeman die een man had toegestaan hem te kussen tot aan een orgasme toe, liet slaan tot de dood erop volgde. Deze twee voorbeelden duiden op de kracht van de impulsen en drijfveren die op dit gebied bestaan. Ook al zijn wij het niet eens met een al te grote godsdienstijver, toch is dit de mening van vele geleerden, en de meeste mensen volgen hen daarin. Onze eigen mening komt goed tot uitdrukking in deze overlevering, die ons gemeld wordt door al-Hamdani, die het gehoord had van al-Balkhi, en die van al-Farabri, en die van al-Bukhari, die vertelde dat hij het had van Yahya ibn Sulayman, en die weer van Ibn Wahb, en die van Amr, die vertelde dat hij het had van Bukayr, die zei dat het hem verteld was door Sulayman ibn Yasar, die het had van Abd al-Rahman ibn Jabir, en die van zijn vader, en die van Abu Burda al-Ansari, die zei dat hij de gezant Gods (God zegene hem en schenke hem vrede) had horen zeggen: 'Meer dan tien zweepslagen moeten niet worden toegediend, behalve bij een straf waarvan God, de Machtige en Verhevene, in de Koran de omvang heeft bepaald.' Dat is ook de opinie van Abu Ja'far Muhammad ibn Ali al-Nasa'i al-Shafi'i, God hebbe zijn ziel.

Wat de sodomieten betreft, wat zij doen is smerig en stuitend. God, de Allerhoogste, heeft daarover gezegd: 'Zult gij zedeloosheid begaan, waarin nog geen enkel der wereldwezens u is voorgegaan?' [Koran 7:80]. God heeft op de bedrivers van deze zonde gemerkte stenen van leem doen regenen [vgl. Koran 51:33-34]. Malik (God hebbe zijn ziel) is van mening, dat zowel degene die de actieve rol als degene die de passieve rol speelt in aanmerking komt voor steniging, ongeacht of hij gehuwd is of niet. Sommige volgelingen van Malik voeren als argument daarvoor aan wat God, de Machtige en Verhevene, heeft gezegd over het stenigen van deze mensen: 'En niet zijn de stenen ver van de onrechtdoeners' [Koran 11:83]. Hieruit

volgt noodzakelijkerwijs dat voor wie heden ten dage hetzelfde doet als zij, eveneens steniging nabij is. Het is hier niet de plaats om in te gaan op het verschil van mening dat over deze kwestie bestaat. Abu Ishaq Ibrahim ibn al-Sari vermeldt dat Abu Bakr (moge God welbehagen aan hem vinden) iemand voor deze zonde heeft laten verbranden. Abu Ubayda Ma'mar ibn al-Muthanna weet zelfs de naam van degene die toen verbrand is te melden. Het was Shuja' ibn Warqa' al-Asadi, die op bevel van Abu Bakr al-Siddiq werd verbrand, omdat hij zijn aars liet gebruiken als de schede van een vrouw.

Een intelligent mens kan overigens buiten deze zonden genoeg genieten, want als God iets verboden heeft verklaard, heeft Hij altijd aan Zijn dienaren daarvoor iets in de plaats gegeven, dat beter en edeler is dan het verbodene. Er is geen god dan Hij!

Bij wijze van stichtelijke predikatie heb ik het volgende gedicht geschreven over het verbod om aan de roep van de lusten gehoor te geven.

'Uw toestand is wel duidelijk,' zei ik tot mijn ziel,
'daar de mens, van vader op zoon, de ondergang beërft.'
Vrijwaar uw ziel voor smetten, wijs de hartstocht af,
daar die de sleutel is tot de poort van het verderf.

Zo moeiteloos en aangenaam is zij in 't begin,
aan het einde is slechts bitterheid en een nauwe weg.
Hoe kan de mens genieten als er de dood op volgt,
al leefde hij tweemaal zo lang als Noach zoon van Lamech?

Hecht dus niet aan een woning zo weinig permanent
die ons er zelf voor waarschuwt dat zij snel vergaat,
maar die pas wordt verlaten na te zijn bewoond,
en waar menigeen die weggaat zijn hart in achterlaat.

Dat men geen hoop op melk heeft bij een wilde vaars
is iets anders dan bij volle uiers de hoop te laten varen.
Zij die als zij 't object van hun verlangen naderen
aan een verliefde passie gezegende rede paren,

hebben van al Gods dienaren het meeste recht
op de zetels in het Paradijs aan Zijn zij te zitten.
Hij die nauwkeurig weet waarnaar hij zoekt
moet het als dwaasheid zien dat men iets zou bezitten.

Wie de Barmhartige kent, negeert niet Zijn bevel,
al kreeg hij ook al 's werelds koninkrijken.
Godsvrucht en vroomheid immers zijn de beste weg,
door die te volgen laat men zijn inzicht blijken.

Nooit vindt men rust als men die weg verlaat,
slechts voor wie daaraan vasthoudt is het leven goed.
Zalig de mensen, die zich op die weg begeven
met lichtheid in het hart en vriendelijk gemoed.

Met hulp van 't licht dat duistere dwalingen verdrijft
hebben zij in elk genot hun lichamen weerstreefd.
Zij moesten hun lichaam voeden, anders hadden zij
naar uw vaste overtuiging als engelen geleefd.

O Heer, stel hen vooraan, vergroot hun deugd,
schenk hen Uw zegen, waar ze ook zijn, te allen tijde.
O ziel, laat nimmer af, u zult, als u zich inspent
eeuwige vreugd ontvangen in het land aan gene zijde.

Als u uw streven naar uw lusten goed beziet,
zult u al spoedig weten: dit is niet de waarheid.

God heeft de Wet gegeven, en Hij maakte haar
als de sterren aan de Melkweg, van schitterende klaarheid.

Ziel, zet u in voor uw bevrijding, ga
door alles heen, als een scherpsnijdend zwaard.
Waarlijk, als de mensen zouden denken aan hetgeen
waarvoor zij zijn geschapen, lachte niemand meer op aard.

DE DEUGD DER KUISHEID

De beste gedragslijn die men in de liefde kan volgen is het
betrachten van kuisheid en het nalaten van zondige en slechte
handelingen. Men moet zich niet afkerig tonen van de paradij-
selijke beloning die de Schepper ons in het Eeuwig Thuis wil
geven en niet ongehoorzaam zijn aan de Heer Die ons met
gunsten overlaadt; Die ons geplaatt heeft in een positie waar-
in wij onderworpen zijn aan Zijn bevelen en verboden, en ons
die waardig heeft gekeurd; Die ons Zijn gezanten gezonden
heeft en Die ons Zijn Woord heeft gegeven dat ondubbelzini-
g vaststaat, uit zorg voor ons en als een weldaad aan ons.

Hij wiens hart van iets vervuld is, wiens gedachten ergens
door in beslag genomen worden, die hevig verliefd is en ten
prooi aan sterke emoties, raakt uiteindelijk in de macht van die
gevoelens zodat zijn hartstocht de overhand krijgt op zijn ver-
stand en zijn begeerte sterker wordt dan zijn rechtschapen-
heid. Zijn gevoel voor wat juist is vormt dan echter een borst-
wering voor zijn ziel en daardoor weet hij dat hij in verleiding
gebracht wordt door 'de geest die oproept tot het kwaad'. Zijn
gevoel voor wat juist is brengt hem ook de straf van God, de
Verhevene, in herinnering, en dan realiseert hij zich zijn ver-
metelheid tegenover zijn Schepper Die hem voortdurend ziet.

Hetzelfde gevoel waarschuwt hem voor de Dag der Opstanding wanneer hij voor het aangezicht van de Koning zal staan, de Machtige, de Gestrengte, de Straffende, de Barmhartige, de Genadevolle, Die geen teken van node heeft. Deze waarschuwing zal maken dat hij in gedachten ziet hoe hij zich alleen en zonder hulp zal bevinden in tegenwoordigheid van Hem, Die al het verborgene kent, 'op de dag waarop bezittingen noch zonen baten, maar alleen wie tot God komt met overgegeven hart' [Koran 26:88-89], 'op de dag waarop de aarde zal worden vervangen door iets anders dan de aarde en ook de hemelen' [Koran 14:48], 'op de dag waarop iedere ziel wat zij aan goeds heeft verricht aanwezig zal vinden; maar wat zij aan slechts verricht heeft, zij zou wensen dat er tussen haar en dat een verre afstand was' [Koran 3:30], op de dag waarop 'de gezichten zich verdeemoedigen voor de Levende en Zelfstandige; maar verloren zal hebben hij, die onrecht torst' [Koran 20:111], de dag waarop 'zij voor zich vinden wat zij bedreven hadden; maar niet doet uw Heer één enkel onrecht' [Koran 18:49], de dag van 'het overstelpende onheil, de dag waarop de mens indachtig wordt aan wat hij heeft bedreven, en het Hellevuur wordt tentoongesteld voor wie zien. Dan, wie er overmoedig was, en hoger stelde het nabije leven, dan is het Hellevuur het bestemmingsoord. Maar wie vreesde de hoogheid van zijn Heer en de ziel afhield van de lust, dan is het Paradijs het bestemmings-oord' [Koran 79:34-41], de dag waarover God, de Verhevene, zegt: 'En ieder mens hebben wij zijn lotsbeschikking aan zijn nek bevestigd; en Wij brengen uit voor hem op de Dag der Opstanding een Schrift, die hij opengespreid aantreft. Lees uw Schrift op; heden is uw ziel alleen voldoende als rekenschaps-vorderaar tegen u' [Koran 17:13-14]. Dan zal de zondaar zeggen: 'O wee ons! Wat is er met deze Schrift, die geen kleine en geen grote zaak onopgesomd laat?' [Koran 18:49]

En hoe zal het dan gaan met hem die, hoewel zijn hart iets in

zich borg dat heter was dan kool van tamariskenhout en iets in zich sloot dat scherper was dan een zwaard, iets doorgeslikt heeft dat bitterder was dan een woestijnkalebas door zich tegen zijn zin af te wenden van dat wat hij begeerde, hoewel hij er zeker van was het doel waartoe hij zich had opgemaakt, te zullen bereiken en wist daarbij door niets te zullen worden tegengehouden? Waarlijk, hij verdient het om zich morgen te verheugen op de Dag der Opstanding en te behoren tot degenen die in Gods nabijheid zullen verkeren in het Huis der Beloning en de Eeuwige Wereld, om zich gevrijwaard te weten voor de verschrikkingen van de Opstandingsdag en de angst voor de Verrijzenis, en op de Dag van het Gericht van God geborgenheid te ontvangen in ruil voor zijn schrijnende wond.

De arts Abu Musa Harun ibn Musa heeft mij het volgende verhaal verteld: 'Ik heb eens een jongeman uit Córdoba gekend die zeer schoon van gelaat was en die van de wereld afstand had gedaan om zich aan God te wijden. Hij bezat een broeder in God met wie hij zonder enig voorbehoud omging. Op een avond bracht hij hem een bezoek en besloot bij hem te blijven overnachten. Onverwachts bleek de heer des huizes iets te doen te hebben bij iemand die hij kende en die een eind weegs van hem vandaan woonde. Hij begaf zich daar dus heen met de bedoeling snel weer weg te gaan. De jongeman installeerde zich in het huis van zijn vriend, waar ook diens echtgenote aanwezig was, die zeer schoon was en van dezelfde leeftijd als de gast. De heer des huizes bleef zo lang weg dat de nachtwacht zijn ronde reeds had gemaakt en het dus niet meer mogelijk was om naar huis terug te keren. Toen de vrouw begreep dat het te laat geworden was voor haar echtgenoot om die nacht nog thuis te komen, begon haar verlangen naar de jongeman uit te gaan. Zij maakte avances en lokte hem tot zich. Er was niemand in huis dan zij tweeën en God, de Verhevene, en de jongeman stond op het punt voor haar te bezwijken. Toen

echter kwam zijn gezond verstand boven: hij dacht aan God, de Machtige en Verhevene, hield zijn vinger tegen de lamp zodat hij van pijn ineenkromp en zei: «Voel dit eens, mijn ziel, en wat is dit nog in vergelijking met het hellevuur?» De vrouw schrok, maar even later probeerde zij het opnieuw en opnieuw ontwaakte bij hem de begeerte die nu eenmaal deel uitmaakt van de menselijke natuur. Hij handelde net zo als de eerste keer. Toen de ochtend aanbrak was zijn wijsvinger door het vuur geheel verminkt.’

Denkt u dat deze man zoveel van zijn lagere instincten te verduren zou hebben gehad als niet een overweldigende harts-tocht zich van hem meester had gemaakt? Of meent u dat God (Verheven is Hij) zou vergeten hoe hij stand had gehouden? Ach nee, daarvoor is Hij te edelmoedig en te wijs.

Een vrouw die ik als een betrouwbare bron van informatie beschouw, heeft mij verteld dat een jongeman, even schoon als zijzelf, verliefd op haar was en zij op hem. Er deden praatjes over hen de ronde, en toen zij elkaar op een dag ontmoetten zonder dat er iemand bij was, zei de jongeman: ‘Kom, laten wij dat wat er over ons verteld wordt dan maar echt doen.’ Maar zij zei: ‘Nee, bij God, dat zal niet gebeuren! Ik breng je het woord van God in herinnering: «Vrienden zijn te dien dage de een de ander een vijand, alleen niet de vrezenden» [Koran 43:67]. En,’ vertelde ze, ‘niet lang daarna werden we door een wettige band met elkaar verbonden.’

Een vriend van me, een betrouwbaar zegsman, heeft me verteld dat hij op een dag alleen was met een slavin die van dezelfde jeugdige leeftijd was als hijzelf. Zij benaderde hem met soortgelijke suggesties als die uit de vorige verhalen, maar hij zei: ‘Nee. Omdat ik God zo dankbaar ben voor de gunst die Hij mij heeft verleend door mijn diepste wens te vervullen, namelijk dat ik met jou tezamen zou zijn, negeer ik mijn liefdesverlangens in overeenstemming met Zijn bevel.’ Bij mijn leven, dit

zou zelfs in de dagen van weleer iets bijzonders geweest zijn, dus hoeveel te meer in een tijd als deze waarin het goede is verdwenen en slechtheid ervoor in de plaats is gekomen!

Ik geloof dat deze voorvallen – die werkelijk gebeurd zijn – slechts op twee manieren geïnterpreteerd kunnen worden waarover geen twijfel kan bestaan: het kan gaan om iemand met een karakter dat niet tot dit soort dingen geneigd is en die zich zeer goed realiseert dat andere dingen hierboven te verkiezen zijn. Daarom zal hij niet ingaan op dat waartoe zijn erotische gevoelens hem aanzetten, althans niet als hij slechts door enkele woorden in verleiding wordt gebracht en dat maar één of twee dagen duurt. Maar als zulke mensen langer op de proef gesteld worden, raken zij in de war en geven zij gehoor aan de lokstem der verleiding, tenminste, als God hen daarvoor niet behoedt door de oorzaak weg te nemen, omdat Hij consideratie met hen heeft en weet dat zij in hun hart Zijn hulp inroepen tegen het kwaad en om Zijn leiding smeken. Er is geen God dan Hij.

Of het kan gaan om een plotseling inzicht dat op zo’n moment doorbreekt, de gedachte aan afzien van aardse genoegens, waardoor de opkomende lust onderdrukt wordt, hetgeen zijn oorzaak vindt in het feit dat God, de Machtige en Verhevene, het beste met zo iemand voorheeft. Moge God ons maken tot mensen die Hem duchten en naar Hem uitzien, amen.

Abu Abdallah Muhammad ibn Umar ibn Mada heeft mij het volgende verteld, dat hij gehoord had van leden van de Banu Marwan, betrouwbare mensen, die zeiden dat Abu al-Abbas al-Walid ibn Ghanim het volgende vertelde: ‘De imam Abd al-Rahman ibn al-Hakam was enige maanden afwezig op een veldtocht en had zijn zoon Muhammad, die hem later zou opvolgen als kalief, de toegang tot het paleis ontzegd. Hij had orders gegeven dat Muhammad op het dak moest slapen en daar ook overdag moest blijven. Hij mocht het beslist niet

verlaten. Verder had hij verordonneerd dat elke nacht één van de viziers en een vooraanstaand jongeling met hem de nacht op het dak moesten doorbrengen. Muhammad bracht lange tijd op die wijze door en had dus geen contact met zijn gezin. Hij was toen omstreeks twintig jaar oud. Toen het moment kwam dat ik een nacht bij hem moest doorbrengen, viel dat samen met de beurt van een der vooraanstaande jongelieden die nog zeer jong was en buitengewoon schoon van gelaat. Ik zei bij mezelf: 'Ik vrees dat Muhammad ibn Abd al-Rahman vannacht in het verderf gestort zal worden en een zonde zal begaan, doordat hij de begoochelingen van de Satan volgt.' Ik legde mij ter ruste op het buitenste gedeelte van het dak, terwijl Muhammad op het binnengedeelte lag dat uitzag op de privé-vertrekken van de Heerser der Gelovigen en de jongeman aan de andere kant, dichtbij de trap. Ik hield Muhammad onafgebroken in het oog terwijl hij dacht dat ik sliep en zich er dus niet van bewust was dat ik naar hem keek. Toen er een gedeelte van de nacht was verstreken zag ik dat hij overeind kwam en geruime tijd rechtop bleef zitten. Toen riep hij God aan als bescherming tegen Satan en ging weer slapen. Na een poosje stond hij echter op, trok zijn hemd aan en stond op het punt om weg te gaan, maar trok het toen weer uit en legde zich opnieuw ter ruste. Daarna stond hij voor de derde keer op, trok zijn hemd aan en bleef een tijdlang zitten met zijn benen buiten bed. Daarop riep hij de jongeman bij zijn naam. Toen deze antwoordde zei hij tot hem: «Ga naar beneden, van het dak af, en blijf op het plat eronder.» De jongeman gehoorzaamde. Toen hij naar beneden gegaan was stond Muhammad op, sloot de deur van binnen af en ging terug naar zijn bed. Vanaf dat ogenblik,' zei Abu al-Abbas, 'wist ik dat God het beste met hem voorhad.'

Ahmad ibn Muhammad ibn al-Jasur heeft mij verteld dat hij gehoord had van Ahmad ibn Mutarrif, en die weer van Ubayd Allah ibn Yahya, en die van zijn vader, en die van Habib ibn

Abd al-Rahman al-Ansari, en die van Hafs ibn Asim, en die van Abu Hurayra, dat de Profeet (God zegene hem en schenke hem vrede) gezegd heeft: 'Zeven mensen zal God beschutten op de dag waarop geen andere beschutting dan de Zijne overblijft: de rechtvaardige imam; de jongeling die grootgebracht is in de dienst aan God, de Machtige en Verhevene; de man wiens hart als hij de moskee verlaat ernaar blijft terugverlangen tot hij er weerkeert; twee mannen die elkaar in God liefhebben en elkaar in die toestand ontmoeten en weer verlaten; de man die Gods Naam uitsprekt terwijl hij alleen is en wie daarbij de tranen over de wangen stromen; de man die, als een schone en achtenswaardige vrouw hem tot zich lokt, zegt: «Ik vrees God»; de man die als hij een aalmoes geeft dat zo stilletjes doet dat zijn linkerhand niet weet wat zijn rechterhand heeft uitgegeven.'

Ik herinner me dat ik eens uitgenodigd werd voor een bijeenkomst waar men zich onder aangename kout met elkaar zou onderhouden, zonder dat daarbij van iets onbetamelijks of verkeerd sprake zou zijn. Er zou iemand aanwezig zijn wiens uiterlijk een verrukking voor het oog was en wiens karakter het hart bekoorde. Ik maakte onmiddellijk aanstalten erheen te gaan. Het was vroeg in de morgen. Nadat ik het ochtendgebed had verricht en mijn kleren aangetrokken had viel mij plotseeling een gedachte in en enige verzen kwamen bij me op. Een van mijn vrienden was bij me en zei: 'Waarom ben je zo in gedachten verzonken?' Ik gaf geen antwoord voordat ik de versregels voltooid had. Toen schreef ik ze op, overhandigde ze hem en zag ervan af naar de plaats te gaan waarheen ik mij had willen begeven. Tot die versregels behoorden onder andere de volgende:

Bekoort een schoonheid u bij wier ontstentenis u niet kunt slapen
of de verkwikking van een band waarvan de heimelijkheid verzengt?

De nabijheid van een treffen dat u haastig moet verlaten,
nabijheid zonder welke u geen afscheid had gekend?
Iets verrukkelijks te proeven met enkel bitterheid
als nasmaak? Vrijheid, die door zijn veelvoud slechts
beklemming brengt?

Zelfs al bestonden er geen vergelding, straf en beloning, dan nog zou het onze plicht zijn om ons leven geheel te wijden aan het danken van de Schepper. Daar zouden wij onze lichamen mee moeten afmatten, ons naar beste vermogen voor moeten inspannen, ons zoveel wij maar konden in uit moeten putten en ons met al onze kracht aan moeten wijden, want Hij is het Die ons al met gunsten heeft overladen voordat wij ze verdiend hadden, ons begiftigd heeft met verstand waarmee wij Hem konden kennen, ons zintuigen geschonken heeft, weten, kennis en allerlei verfijnde vaardigheden, Die de hemelen met al hun nuttige aspecten rond doet wentelen en alles zo voor ons heeft geregeld dat wij, als wij onszelf hadden mogen scheppen, het niet zo hadden kunnen bedenken en niet het inzicht zouden hebben bezeten dat Hij voor ons heeft gehad. Hij heeft ons begunstigd boven de meeste andere schepselen, heeft ons gemaakt tot bewaarplaatsen van Zijn woord, tot de plek waar Zijn godsdienst berust; Hij heeft het Paradijs voor ons geschapen, zonder dat wij dat verdienen, en heeft vervolgens gewild dat Zijn dienaren er slechts door goede werken zouden kunnen binnengaan, zodat het verrichten daarvan een plicht voor hen werd. God, de Verhevene, heeft gezegd: 'als vergelding voor wat zij bedreven' [Koran 32:17]. Hij heeft ons geleid op de weg daarheen, ons gewezen hoe wij de beschutting ervan konden bereiken, en Hij heeft Zijn grote weldaden en gunstbetoon aan ons gemaakt tot een recht dat wij op Hem kunnen doen gelden en een schuld die Hij moet voldoen. Hij dankt ons voor onze gehoorzaamheid, die Hij ons toch zelf heeft geschonken en

waartoe Hij ons in staat heeft gesteld, en met Zijn gunst belooft Hij ons voor deze gunsten die Hij ons heeft verleend. Dat is een edelmoedigheid die het verstand te boven gaat en die de menselijke geest niet kan bevatten.

Wie zijn Heer en de mate van Diens welgevallen en toorn kent, acht vluchtige genoegens en vergankelijke goederen voortaan gering. Hoe zou het ook anders zijn, daar de dreigementen die Hij geuit heeft hen die ze horen doen huiveren en hun bloed in water doen veranderen, en Hij ons zoetheden in het vooruitzicht stelt waarop wij nooit hadden kunnen hopen? Hoe zou het dan mogelijk zijn dat wij deze edelmoedige Koning niet zouden gehoorzamen, en hoe zouden wij nog kunnen verlangen naar vluchtige genoegens waarover wij berouw zouden blijven voelen, waarvan de gevolgen onuitwisbaar zijn en die een onafgebroken schande zijn voor degene die zich ermee inlaat? Hoe lang gaat dit nog door? De waarschuwing is reeds gehoord, een drijver, naar het schijnt, drijft ons al voort, op weg naar 't eeuwig Huis, hetzij het Paradijs, hetzij het Hellevuur. Komaan! 't Is een duidelijke dwaling dat u talmt hier, uur na uur. Daarover heb ik het volgende gedicht geschreven:

Zijn interesse in genoegens en plezier heeft hij verloren,
hij onthoudt zich van de liefde, raakt geen vrouw meer aan.
Hij drinkt niet meer, taalt niet meer naar de wijn,
verlangt niet meer om op gazellenjacht te gaan.

Nu is de tijd gekomen dat zijn hart ontwaakt
en dat de sluiers die erover lagen worden weggenomen:
al waar hij naar ik wist van hield, is hij vergeten,
vrezend de dag dat het verborgene aan 't licht zal komen.

Ziel, zet u in; verman u, tracht

de vermoënis van 't volgen van uw lusten te vermijden.
Snel, zoek de redding, span u krachtig in
om u van alle pijnen van de hartstocht te bevrijden.

Wellicht valt mij ook eens 't geluk ten deel
dat 'k mij onttrekken kan aan haar verterend vuur, haar druk.

U kunt wel spelen, maar het lot maakt ernst:
vrees u de schorpioenenbeet niet van het ongeluk?
Gewaarschuwd bent u op vele wijzen; voldoende moet reeds zijn
wat de tijd u heeft getoond aan wondere zaken.
Bekommer u niet om een onderdak dat snel vervalt
of om verworvenheden die zich slechts met u vermaken.
Dit tijdelijk verblijf zal als u 't speels hanteert
zich in zijn volle scherpste naar u keren.

Hij die God waarlijk kent zal afzien van de zonde,
doordrongen als hij is van de vrees des Heren.

Zoals een eindig koninkrijk van het eeuwige verschilt
onderscheidt zich de godvrezende van een halfhartig man.
En een godvrezend mens lijkt net zomin een zondaar
als men oprechte woorden voor leugens houden kan.

Al waren wij voor straf gevrijwaard, en al joeg
ons Gods geduchte toorn geen angst meer aan,
al kenden wij geen vrees voor 't Vuur dat is geschapen
voor ieder die in woord of daad een misstap heeft begaan,
dan zouden wij aan Hem gehoorzaam moeten zijn
en de legers van de hartstocht rechtsomkeert doen maken.
Ook zouden wij oprecht van de wereld moeten afzien
en hem die aan haar hangt uitdrukkelijk moeten laken.

Wij zien toch hoe de Tijd met de mensen handelt:
zoals de felle vlam met het brandhout doet,
en menigeen die zich voor God tot het uiterste vermoeit
vindt daarin rust, hoe hij ook tobben moet.

Zo menig man die de pracht der wereld zocht
is door de dood van wat hij wilde afgehouden.
Zo menigeen bereikte vol vreugde wat hij wilde,
maar desondanks gebeurde waarvoor angst hem steeds
benauwde.
Zo menigeen zocht steeds verbeteren wat hij wenste,
maar vond bij al zijn zoeken slechts de eigen ondergang.

U ziet een man als koning, hoog verheven,
maar zijn val naar diepste diepten duurt niet lang,
zoals een jonge zaailing wordt vertrapt
juist als zijn stengel opschiet, hoog en rank.

Hoe menigeen heeft niet getandenknarst van spijt
om een geluk dat hem ontvlucht en dat hij niet bereiken kan;
is in zo'n gebeurtenis geen goede stimulans
tot elegant gedrag voor een verstandig man?

Hoe zou het anders zijn, daar toch het Vuur
't uiteindelijk lot is van degeen die 't rechte pad verlaat.
God zal hem op de dag dat openlijk afgerekend wordt
te schande maken door het tonen van elke duistere daad.

Degeen wie God erbarmen heeft geschonken
en bovendien met gunsten overladen,
maar die in al zijn domheid die gaven slechts gebruikte

voor al wat God hem in zijn Boeken heeft ontraden,
zou die van alle mensen niet het meest verdienen
dat een ellendig lot hem in de toekomst wacht?

Gedankt zij God, ons nader dan onze halsslagader
en Die slechts mildheid is in al Zijn macht,
Die alle mensen voedt in alle tijden,
zowel de vreemdelingen als de Arabieren,
en lof zij God voor zijn welwillendheid
om de wisselingen van de Tijd zo dwingend te bestieren.

Hemel en aarde stelde Hij ons ten dienst,
de fonkelende sterren, het water in de lucht;
dus luister goed, vermijd wie ongehoorzaam is,
daar hij die brandhout sprokkelt onder de lasten zucht.

En ook het volgende gedicht:

Te leen gaf u de wereld, die terugvraagt wat zij leent,
een bloeiend leven waarvan 't groen verwelkt zal raken.
Zou iemand met gezond verstand het leven wens
als de dood elk ogenblik haar opwachting kan maken?

Hoe kunnen ogen één moment van sluimering genieten
als alles wat zij zien waarschuwend voor hen zweeft?
Hoe kan de ziel zijn intrek nemen in dit doorgangshuis
terwijl ze zeker weet dat het geen vastheid geeft?

Hoe kan zij één gedachte aan de wereld wijden?
Zij weet niet waar zij na de dood zal komen,
waarom wijdt zij zich niet aan 't eeuwig heil?
Tracht zij uit vrees de straf niet te ontkomen?

Zielen, door één ogenblik genoeg meegesleept
vielen in 't Vuur dat vlamt, steeds gloeiend heet:
Een drijver spoorde hen aan; hij joeg hen voort
naar een ander doel dan hen op weg gaan deed.

Iets anders zochten zij dan van hen werd verlangd,
namen een andere weg dan die zij moesten gaan.
Zij snellen voort naar iets, dat hen corrumpeert
terwijl zij moesten weten dat straf aan 't eind zal staan.

Hun plicht verzaken zij en wat zij doen is overbodig.
Door dwaling en opstandigheid zijn zij uitgeteerd.
Zij zoeken rust waar hen beproeving wacht,
en alles wat succes brengt wordt door hen afgeweerd.

Zij wenden zich af van God, Die hen roept naar 't rechte
pad,
en volgen slechts een wereld die hardnekkig vlucht.
In 't Huis van God wacht reeds het eeuwig Vuur,
o u misleide, keer op uw schreden terug!

Verkies niet wat voorbijgaat boven eeuwigheid,
want uit uw keuze blijkt uw zuiverheid van rede.
Het ware ligt, naar u wel weet, in wat u verlaat,
Vol kloven is de weg die u nu wilt betreden!

Een helverlichte weg verlaat u in uw dwaling
voor een duister pad waar uw voet zich pijnlijk stoot.
Frivoliteit verheugt u die ten slotte zal berouwen,
want ook al duurt zij kort, dan blijft haar invloed groot.

Plezier en vreugde zullen gans verdwijnen,

maar blijven zal de zonde en haar schuld.
Zult u, verdoolde, eindelijk ontwaken,
nu zelfs de meest verborgen misstap is onthuld?

Verwerf het welgevallen van uw Heer, maak haast, vermijd
te doen wat Hij verbiedt: reeds schijnt het vurig baken.
Scherts leidt uw aandacht af van 't voortgaan van de tijd,
verlangen naar de boze wereld zal erdoor ontwaken.

Hoe vaak zijn volkeren niet door 't lot misleid
naar hun verlaten huizen hoeft u slechts te kijken.
Denk toch aan het verleden, trek er lering uit,
het zien van deze dingen kan uw inzicht slechts verrijken:

wie hen wilde belagen schrok voor hun burchten terug.
Zij waren veilig voor de vijand door te overwinnen;
de aarde sloot zich boven hen, toen werden zij verstrooid
en de rechtmatige eigenaar is zijn lening komen innen.

Hoe menigeeen sluit achteloos de ogen voor de dood
die aansnelt, vastbesloten zijn honger te gaan stillen,
en hoeveel onrechtmatigs, met geweld verkregen
door een enkel handgebaar, zal de Heerser wreken willen!

Ik zie dat u volijverig naar de wereld tracht
die u toch duidelijk haar kronkelingen toont,
maar als u God moet dienen zit u vermoeid terneer,
een laksheid die door niets wordt verschoond.

U hoedt u voor verdriet waaraan een einde is,
maar u vergeet waarvoor u zich hoeden moet,
en 't schijnt me toe dat u zich gehinderd toont
wanneer dan toch het lot zich dwingend voelen doet.

Dan zal men zeggen: Wie brengt mij terug de tijden
van weleer, toen mij de keus toeviel?
Word wakker om de Dag die zijn schaduw al vooruitwerpt,
de vreselijke Dag dat sterven moet de ziel.

Want op die Dag trekt elke vriend zijn handen van u af
en stort al wat u hoopte in elkaar.
In duisternis wordt u gebracht, een enge plaats
waarboven 't oog slechts grauwe kleur ontwaart.

Geroepen wordt u, maar weet niet door wie,
van het gelaat des levens is de sluier afgedaan.
Geroepen wordt u naar een Dag vol angst
en naar het Uur der Samenkomst dat niemand zal
ontgaan.

Als op die Dag de wilde dieren zijn verzameld,
de bladen zijn bijeengebracht en aan ons rondgedeeld,
het Paradijs nabij gekomen is in z'n volle luister
en Hij het stoken van het Hellevuur beveelt,

De Dag, waarop de middagzon zal zijn verhuld
waarop de val der sterren in snelle vaart begint.
Het was een groots bevel dat dit alles zich deed ordenen,
en nu komt het bevel waarop het zich ontbindt.

Verplaatst worden de bergen, zie hoe de aard' verschuift.
Nu eigenaars verwaarlozen hoogdrachtige kamelen,
nu gaat u naar een Huis waar eeuwig mildheid heerst
of naar een Huis waar u eeuwig zucht in dwanggarelen.

In de aanwezigheid van de almachtige en milde Straffer

worden de zonden opgesomd, de grote en de kleine.
Wie een kleine zonde heeft begaan berouwt haar op die Dag,
wie een grote zonde heeft begaan zal in de Hel verdwijnen.

Benijd wordt dan het lichaam, zielen zullen leven
als wat verborgen en bekend is om het even zijn,
als Gods vergiffenis en gunst hen zal omringen
en daar zal laten wonen waar geoorloofd is de wijn.

Zondaars voegen zich bij hen, want vóór de wedstrijd
is 't om het even of men ezel is dan wel een edel paard.
Wie het wereldse beminde slaat daarmee op de vlucht,
terwijl u dacht dat dat voor de gelukkigen werd bewaard.

De wereld is een moeder waar men niet naar moet luisteren,
slechts door haar prijs te geven kan men haar veilig stellen.
Slechts hij die haar veronachtzaamt verkrijgt ooit iets van haar.
Van wie haar cultiveert kan men de ondergang voorspellen.

Ten onder ging wie haar begeerde, keer op keer,
dus wie verstandig is zal inzien, hoe 't met haar is gesteld.
Bekommer u niet om de stroom der wisselvalligheden,
hecht aan de wereld niet, daar u haar vloed verzwelgt.

Pas op, omdat u anders dat wat u ziet misleidt,
ofschoon een scherp verstand de wereld juist taxeert.
De koningen der aarde: zij wensen macht, genot,
verlangens van de ziel die men volgaarne honoreert.

De weg naar hun oorspronkelijk doel hebben zij verlaten
om het kleine te gaan volgen dat ruim voorhanden was.
Wat zij verlangen leidt slechts tot het tijdelijke.
Voor wie verlossing zoekt staat de beperktheid vast.

Is glorie geen ambitie die men moet beschermen
zoals al zijn ambities: door ze kapot te slaan?
Wie zou er kunnen winnen dan wie op God vertrouwt,
tevreden is, en rijk van ziel, met waardigheid belaan?

Machthebbers gaan ten onder aan vrees en aan getob
dat hun boven hun macht gaat en hun hun kracht
ontrooft.

We zien 't met eigen ogen, maar zijn door dronkenschap
bevangen, en door haar roes verdoofd.

Bedenk, Wie 't dakgewelf op de aarde heeft gezet
en de hele aarde kent, bewoond of woestenij:
Degene Wiens bevelen aarde en sterren volgen
in vaste baan, door niets gesteund daarbij,

en Die in grote wijsheid hun orde heeft beschikt
waardoor telkens de nacht op de dagen volgen moet.
Die water heeft doen stromen over haar oppervlak
en daarmee zaad en vruchten heeft gevoed,

en Die gemaakt heeft dat de bloemen kleuren,
de rozen en narcissen heeft doen groeien;
van sommige verrukt het frisse groen uw oog,
bij andere de rode kleur waarmee zij bloeien,

Die de rivieren uitgroef zonder de minste moeite
en maakte dat hun water uit harde rots ontspringt,
en Die de ochtendzon in witte gloed deed stralen
terwijl zij in de avond in gele glans verzinkt,

Die de hemel heeft geschapen—zo is haar baan begonnen—

en hecht heeft gefundeerd zodat zij feilloos rondgaat,
en Die wanneer een ramp de geest te treffen dreigt,
het enig levend wezen is waar hij zich op verlaat.

Dat alles zult u tot zijn Schepper terug zien keren,
't staat onder Zijn bevel, Zijn koninklijk gezag;
Hij gaf ons duidelijke tekenen door Zijn profeten,
tot wonderen waren zij onmachtig, maar Hij gaf hun kracht.

Monden spraken wijze woorden, daarbij niet gehinderd
doordat zij nog geen tanden hadden of die hadden verloren;
uit sprakeloze rots ontstond een kamelin
die aan de mensen haar geschreeuw liet horen

opdat de mensen zeker zouden zijn, en ongelovig slechts
een kleine groep hun ondergang zou komen van Qudar –
Hij kliefde de zee voor Mozes, zonder moeite,
de golven trokken terug, voor ieder zichtbaar;

Die Abraham, Zijn vriend, behoedde voor het vuur
zodat de gloed daarvan hem in 't geheel niet deerde;
Die Noach van de zondvloed redde, die aan mensen
wier zondigheid bleek uit hun slechte daden, het goede leerde.

Macht over legers schonk Hij David en zijn zoon
zodat hun dreiging en hun stormloop gans voor hem bezweken;
onder Salomo's gezag bracht Hij de groten van het land
en met de vogelen des hemels leerde Hij hem spreken;

aan de gemeente van Muhammad schonk Hij de Koran
en liet hen oorlog voeren tot in verre streken,
voor hem spleet Hij de maan, en gaf hem wonderen
waaraan niet viel te tornen, als onderscheidingsteken.

Van ketterse gedachten heeft Hij ons gered,
om de spil van het verderf draaide reeds ons denken.
Waarom dan nu geen afstand van de domheid doen
als ons dat redding van het vonkend Vuur kan schenken?

Hier, beste vriend, moge God u aanzien schenken, eindigt wat
ik te zeggen had in antwoord op uw vraag en om u een plezier te
doen, in overeenstemming met uw verzoek. Ik heb niet ver-
zuimd in dit boek de dingen ter sprake te brengen waarover
dichters dikwijls spreken, en ik heb die uitgebreid behandeld in
hun verschillende aspecten, er afzonderlijke hoofdstukken aan
gewijd en ze van commentaar voorzien, zoals bijvoorbeeld het
buitensporig vermageren en het vergelijken van tranen met re-
gendruppels die de dorst der wimpers lessen, het helemaal niet
meer slapen en het alle voedsel weigeren – hoewel dat allemaal
dingen zijn die niet op waarheid berusten, leugens die niets te
betekenen hebben. Want alles heeft een maat, en God heeft aan
alles een grens gesteld. Iemand kan wel eens erg mager worden,
maar als het zo erg zou zijn als de dichters beschrijven, zou hij
nog slechts de omvang van een mier hebben of nog minder, en
dat zou de grenzen van wat men redelijkerwijs kan aannemen
overschrijden. Slapeloosheid kan misschien enkele nachten
aanhouden. Maar als iemand het twee weken zonder voedsel
zou stellen, zou hij sterven. Ik heb dan ook gezegd dat men
het langer zonder voedsel dan zonder slaap kan stellen, omdat
de slaap het voedsel is van de geest en eten het voedsel van het
lichaam (hoewel ze allebei iets met beide te maken hebben,
maar ik geef het nu even globaal weer). Wat water betreft, ik
heb mijn buurman in Córdoba, de architect Maysur, het twee
weken zonder water zien stellen in het heetst van de zomer. Hij
had dan voldoende aan het vocht dat zich in zijn voedsel be-
vond. De rechter Abu Abd al-Rahman ibn Jahhaf heeft mij

verteld dat hij iemand kende die een maand lang geen water gedronken had. Ik heb me echter in dit boek beperkt tot algemeen bekende feiten, feiten waarvoor eigenlijk geen alternatieven voorhanden zijn, en wat deze bekende gezichtspunten betreft heb ik volstaan met het naar voren brengen van een groot aantal dingen waaraan men voldoende zou hebben. Zo kon ik de methode en werkwijze van de dichters blijven volgen.

Vele van mijn vrienden zullen zichzelf vermeld zien in dit boek, zij het dat hun naam daarbij verzwegen is, volgens de regels die ik in het begin van het boek heb uiteengezet.

Ik vraag God om vergiffenis voor wat mijn beide schutsengelezen hebben opgeschreven en wat deze beide bewakers mij in rekening hebben gebracht voor deze en soortgelijke zaken, zoals iemand vergiffenis vraagt die weet dat alles wat hij zegt Zijn werk is. Als een en ander niet beschouwd kan worden als onzin die niemand aangerekend wordt, hoop ik dat het slechts vergeeflijke pekelzonden zijn, en zo niet, dan behoren ze toch naar ik hoop niet tot de echte schanddaden en slechtheden waarop straffen gesteld zijn, en in ieder geval niet tot de doodzonden waarover de heilige tekst spreekt.

Ik weet dat sommige ijveraars mij zullen veroordelen omdat ik een boek als dit geschreven heb, en zullen zeggen: 'Het is strijdig met zijn opvattingen en gaat tegen al zijn principes in.' Maar ik sta niet toe dat iemand mij van slechte bedoelingen verdenkt die ik nooit gehad heb. God, de Machtige en Verhevene, heeft gezegd: 'O gij die gelooft, onthoud u van te veel gissingen; er zijn gissingen, die zonde zijn' [Koran 49:13].

Ahmad ibn Muhammad ibn al-Jasuri heeft mij verteld dat hij gehoord had van Ibn abi Dulaym, die het gehoord had van Ibn Waddah, en die van Yahya ibn Yahya, en die van Malik ibn Anas, en die van Ibn abi Zubayr al-Makki, en die van Abu Shurayh al-Ka'bi, dat de Profeet (God zegene hem en schenke hem vrede) gezegd heeft: 'Hoed u voor boze verdenkingen, want

dat zijn de ergste leugens.' En volgens dezelfde serie zegslieden tot en met Malik, die het gehoord had van Sa'id ibn abi Sa'id al-Maqburi, en die van al-A'raj, en die van Abu Hurayra, dat de Profeet (God zegene hem en schenke hem vrede en heil) gezegd heeft: 'Wie gelooft in God en de Jongste Dag, moet het goede zeggen, of anders zwijgen.'

Mijn vriend Abu Bakr Muhammad ibn Ishaq heeft mij verteld dat hij gehoord had van Abdallah ibn Yusuf al-Azdi, en die van Yahya ibn A'idh, en die van de imam Abu Adi Abd al-Aziz ibn Ali ibn Muhammad ibn Ishaq ibn al-Faraj, in Egypte, en die van Abu Ali al-Hasan ibn Qasim ibn Duhaym al-Misri, en die van Muhammad ibn Zakariya al-Alani, en die van Abu al-Abbas, en die van Abu Bakr, en die van Qatada, dat Sa'id ibn al-Musayyab vertelde: 'Umar ibn al-Khattab (God hebbe welgevallen aan hem) gaf de mensen achttien wijze spreuken. Daartoe behoren onder andere de volgende: «Denk steeds het beste van uw naaste, totdat u overtuigende bewijzen voor het tegendeel hebt» en: «Denk geen kwaad van iets wat een moslim gezegd heeft, zolang u ziet dat het op het goede gebaseerd is!»

Dit, goede vriend, moge God u tot aanzien brengen, is wat God, Zijn Profeet (God zegene hem en schenke hem vrede) en de Heerser der Gelovigen unaniem als de juiste gedragslijn voorschrijven. Ik ben geen voorstander van huichelarij en houd mij niet op met buitenissige vormen van vroomheid. Wie de plichten die hem zijn opgelegd vervult, vermijdt te doen wat hem verboden is en niet vergeet zich goed te gedragen tegenover zijn medemensen, kan een goed mens genoemd worden. Kom mij dus niet met andere dingen aan, God is mij voldoende.

Over zaken als in dit boek behandeld, kan men slechts spreken wanneer men niets aan zijn hoofd heeft en zich om niets hoeft te bekommeren. Het is een wonder dat ik iets onthouden

heb, dat er in mijn geest iets is blijven hangen van wat er vroeger gebeurd is, en dat ik me daar iets van kan herinneren, ondanks alles wat mij in het verleden is overkomen. U weet, dat mijn verstand in de war is geraakt en mijn geest is gebroken door wat ik heb meegemaakt: ver van huis en hard te zijn, weg uit mijn vaderland; wisselvalligheden van het lot, het plotse-ling omvergeworpen worden van het staatsbestel, het veran-deren van vrienden, het slechter worden van omstandigheden, het wisselen der dagen, het verloren gaan van rijkdom, het kwijtraken van erfgoed en eigen verworven bezit, het verlies van wat vaders en voorvaders hadden vergaard, als een vreem-deling door het land te moeten zwerven, het tenietgaan van aanzien en bezit, het tobben over de veiligheid van vrouw en kinderen, de wanhoop om ooit terug te keren naar de plaats waar mijn familie woonde, de weerspannigheid van het lot en het moeten wachten op wat Gods beschikking zou brengen. Moge God maken dat wij slechts tegen Hem onze klachten uiten, en moge Hij ons in betere omstandigheden brengen dan wij ooit hebben gekend. Wat Hij ons heeft gelaten is meer dan Hij ons heeft ontnomen, en wat ons is gebleven is aanzienlijk meer dan Hij ons heeft ontfroefd. De gaven waarmee Hij ons omringt en de gunstbewijzen waaronder Hij ons bedelft zijn onbegrensd, en geen dank is daarvoor toereikend. Alles is een gave van Hem en ons door Hem verleend. Wij hebben geen zeggenschap over onszelf; van Hem zijn wij, en tot Hem keren wij weer. Alles is geleend en gaat terug naar Hem die het ons geleend heeft. Lof zij Hem in de eerste en de laatste plaats, steeds opnieuw, vanaf het allereerste begin. Zoals ik in de vol-gende regels zeg:

De wanhoop maakte ik tot pantser en tot fort.
Het kleed van wie tekortgedaan is draag ik niet.
Meer dan het hele mensdom is het een enkel ding
dat mij tegen de schepselen bescherming biedt:

Als mijn geloof en eer in orde zijn
stel ik in wat voorbij is geen belang.
Gisteren is voorbij; van morgen weet ik niet
of ik het nog beleef. Dus waarvoor ben ik bang?

Moge God u en mij maken tot geduldige en dankbare mensen,
die Hem dankzeggen en prijzen, en Hem indachtig zijn, amen,
amen. Lof zij God, de Heer der werelden. Moge God onze
Heer Muhammad, zijn familie en zijn gezellen zegenen en heil
brengen.

ESSAY DOOR CAMILLA ADANG

DE HAVIK EN DE DUIF:
OVER DE SCHRIJVER VAN *DE RING*

De auteur van dit traktaat over de liefde, Abu Muhammad Ali ibn Ahmad Ibn Hazm, werd in het jaar 994 geboren in Córdoba, de hoofdstad van het Umayyadische kalifaat van al-Andalus. Zijn vader Ahmad was een belangrijke functionaris aan het hof van de man die de facto het land regeerde, Ibn Abi Amir, beter bekend onder de naam al-Mansur. Deze man had de rechtmatige kalief Hisham II, die nog minderjarig was toen zijn vader al-Hakam II al-Mustansir overleed, terzijde geschoven en regeerde in zijn naam om zodoende zijn bewind een schijn van legimiteit te geven.

Toch toonde de familie van Ibn Hazm zich altijd loyaal aan de buiten spel gezette Umayyaden, en zoals we zullen zien werd Ibn Hazm zelf meerdere malen vastgezet vanwege zijn politieke activiteiten ten behoeve van deze dynastie.

Ibn Hazms vader Ahmad was zelf geboren in de omgeving van Niebla, in het zuidwesten van het Iberisch Schiereiland. Zijn stamboom, en daarmee die van onze schrijver, is altijd zeer omstreken geweest. Volgens één school, waartoe met name auteurs met een islamitische achtergrond zich bekennen, waren de Banu Hazm een oud islamitisch geslacht dat zijn wortels had in Perzië: zij zouden afstammen van een *mawla* of cliënt van Yazid, de broer van de eerste Umayyadenkalief Mu'awiya. Deze voorvader had zich vol overtuiging bekeerd, en de Banu Hazm waren vanaf die tijd de islam toegedaan. Een

van hen zou zich, volgens deze lezing, in de achtste eeuw in al-Andalus hebben gevestigd.

Er bestaat echter ook een totaal andere versie van de stamboom van Ibn Hazm, die door de meeste westerse auteurs als waarschijnlijker wordt beschouwd, en die interessant genoeg teruggaat op Ibn Hazms tijdgenoot en rivaal, de Andalusische geschiedschrijver Ibn Hayyan. Volgens deze laatste was algemeen bekend dat de Banu Hazm een plaatselijke, en weinig aanzienlijke christelijke familie waren en dat het pas Ibn Hazms grootvader was geweest die zich als eerste tot de islam had bekeerd. Ibn Hazm zelf benadrukte vol trots zijn vroeg-islamitische, Perzische komaf. De stamboom die hij presenteerde werd door de meeste klassieke biografen overgenomen, en vaak wordt hij in hun werken dan ook aangeduid als Ibn Hazm al-Andalusi al-Farisi, de Andalusier van Perzische komaf.

Hoe dan ook, Ibn Hazms grootvader of zijn vader verliet de provincie voor de hoofdstad Córdoba. Ahmad ibn Hazm wist zich daar snel op te werken aan het hof van al-Mansur. Het bewind van deze man was sterk en gecentraliseerd, maar juist door zijn krachtdadigheid maakte hij ook vele vijanden. Toen hij in 1002 stierf, nam zijn zoon al-Muzaffar, met pro forma goedkeuring van de machteloze kalief Hisham, het gezag van zijn vader over en zette diens binnenlandse en buitenlandse politiek met succes voort. Ook in zijn vaders hofhouding en bestuurlijk apparaat bracht hij weinig veranderingen aan, zodat Ahmad ibn Hazm zijn invloedrijke positie kon behouden en zijn gezin het paleis in de prestigieuze buitenwijk Balat Mughit kon blijven bewonen. In *De ring van de duif* beschrijft Ibn Hazm vol nostalgie zijn leven in dit paleis. Een dominante factor waren de vrouwen van het huis. Ibn Hazm noemt zijn moeder nooit, en het bestaan van een zuster hebben we alleen uit andere bronnen kunnen opmaken. Zijn vader had blijk-

baar een aantal concubines, en bij gebrek aan contact met jongens van zijn eigen leeftijd bracht Ibn Hazm de meeste tijd in hun gezelschap door. Naar zijn eigen zeggen leverde dit hem diepe inzichten op in de vrouwelijke psyche, die hem bij het schrijven van *De ring van de duif* goed van pas kwamen. Hoewel hij volmondig toegeeft dat deze vrouwen de eersten waren die hem kalligrafie, poëzie en de Koran leerden, en hij pas later te maken kreeg met mannelijke privédocenten die hem onder meer grammatica, geschiedenis en de beginselen van het recht bijbrachten, was zijn algehele indruk dat ze zich vooral onledig hielden met geroddel en gepraat over romantiek en seks – veel anders hadden ze ook niet te doen.

Het zorgeloze leven was echter van korte duur: nog geen jaar na zijn machtsovername overleed al-Muzaffar en werd hij opgevolgd door zijn broer Abd al-Rahman, beter bekend als ‘Sanchuelo’, die hem, naar algemeen wordt aangenomen, had vergiftigd. Deze man nu bezat niet de wijsheid die zijn voorgangers tot gerespecteerde staatslieden had gemaakt. Niet tevreden met zijn machtspositie ambieerde hij de titel van kalief, die uitsluitend was voorbehouden aan leden van de stam van Quraysh waartoe de profeet Muhammad had behoord. De Umayyaden voldeden aan deze eis, de Amirieden-al-Mansur en zijn nazaten niet. Deze onacceptabele arrogantie, gecombineerd met een aantal onverstandige politieke beslissingen, joeg het Andalusische volk tegen Sanchuelo in het harnas en in 1009 werd hij op zijn beurt vermoord.

Deze gebeurtenis luidt het begin in van wat de Grote Fitna wordt genoemd, de burgeroorlog die verschillende etnische groepen in al-Andalus – Berbers, Andalusiers en de zogenaamde Slaven – tegen elkaar opzette en die uiteindelijk leidde tot de afschaffing van het kalifaat en het uiteenvallen van al-Andalus in een groot aantal ministaatjes. In *De ring van de duif*

vertelt Ibn Hazm over de invloed die deze gebeurtenissen hadden op zijn eigen leven en dat van zijn familie, en het is niet overdreven te zeggen dat deze ontwortelende ervaringen een groot stempel hebben gedrukt op de persoonlijkheid van de schrijver, die in veel van zijn werken overkomt als een uiterst bittere en argwanende man.

Na de moord op Sanchuelo in 1009 verliest Ahmad ibn Hazm zijn positie. De macht in al-Andalus wordt nu overgenomen door een Umayyadische prins, Muhammad al-Mahdi, die wordt gesteund door de lagere klassen in Córdoba en die beweert dat de zittende kalief, Hisham II, was gestorven. Als al-Mahdi korte tijd later wordt vermoord, wordt Hisham echter levend en wel weer ten tonele gevoerd: tijdens zijn zogenaamde begrafenis zou een dubbelganger van hem ter aarde zijn besteld. De terugkeer van de kalief, die door Ahmad als rechtmatig wordt beschouwd ondanks het feit dat hij zelf in dienst van de ambitieuze Amirieden was geweest, leidt echter niet tot een verbetering van zijn positie. Integendeel: zijn bezittingen worden in beslag genomen en hijzelf wordt gevangengezet. Wanneer hij wordt vrijgelaten, lijkt hij er meer dan ooit van overtuigd te zijn dat de Umayyaden het slachtoffer zijn van hun hovelingen en dat het tijd wordt hen de feitelijke macht terug te geven. Zijn zoon deelt deze mening.

In 1010 bezwijkt Ibn Hazms broer Abu Bakr tijdens een pest-epidemie die Córdoba teistert; het jaar daarop overlijdt zijn vader Ahmad. Ibn Hazm is dan achttien jaar oud. Waarschijnlijk blijft hij in zijn ouderlijk huis wonen, maar in 1013 moet hij dit hals over kop verlaten als de Berbers, onder aanvoering van 'hun' kalief, Sulayman al-Musta'in, de stad innemen en een spoor van verwoesting, plundering, moord en verkrachting achterlaten. Een groot deel van de bevolking van de hoofdstad

zoekt elders een goed heenkomen. Onder hen is ook de man die in veel opzichten Ibn Hazms tegenhanger genoemd kan worden, de joodse dichter en toekomstige staatsman Ibn al-Naghmila. Met hem heeft Ibn Hazm in datzelfde jaar een intensieve discussie over bepaalde passages in de Thora, waarvan Ibn Hazm de betekenis aanvecht die de joden er traditioneel aan geven. Hieruit blijkt dat hij zich reeds op jeugdige leeftijd had verdiept in de heilige Schriften van andere godsdiensten, die hij in zijn latere polemische geschriften als vervalsingen zal afdoen.

Ibn Hazm is niet alleen als hij Córdoba verlaat: hij wordt vergezeld door zijn vriend Abu Bakr Muhammad ibn Ishaq, die we in *De ring van de duif* regelmatig tegenkomen. Samen vestigen zij zich in Almería, aan de Andalusische zuidkust, waar zij de gastvrijheid genieten van de plaatselijke heerser, Khayran. Ibn Hazm verkeert in de veronderstelling dat ook Khayran trouw is aan de rechtmatige kalief Hisham II, en hij kan zijn teleurstelling dan ook niet verbergen wanneer Khayran zich in 1016 aansluit bij de nieuwe troonpretendent, Ali ibn Hammud, die tot een andere prominente familie behoort. Khayran heeft duidelijk genoeg van zijn kritische gasten en beschuldigt hen van samenzwering ten gunste van de Umayyaden. Hij laat hen opsluiten en na enige tijd uit Almería verbannen. Ze vinden een toevluchtsoord in Hisn al-Qasr, waarvan de precieze locatie tegenwoordig omstreden is maar dat zeker ook in het zuiden van al-Andalus lag. Ze worden er verwelkomd door Ibn al-Muqaffal, de sterke man ter plekke. Ze blijven echter niet lang: na enkele maanden, in het jaar 1018, zetten de vrienden koers naar Valencia, waar Abd al-Rahman al-Murtada, een Umayyadische prins en achterkleinzoon van de eerste kalief, een leger bijeen had gebracht waarmee hij wil oprukken naar Córdoba om het gezag op te eisen. Ibn Hazm

voegt zich enthousiast bij het leger, dat wonderlijk genoeg ook wordt gesteund door Khayran van Almería. Het zal Córdoba echter nooit bereiken: op aandringen van de dubbelhartige Khayran wordt eerst de confrontatie aangegaan met de Berbers die de streek rond Granada beheersen, en die te sterk blijken voor het samengeraapte leger van al-Murtada. De kalief wordt vermoord, en vele van zijn medestanders worden gevangengenomen, onder hen ook Ibn Hazm.

Na enkele maanden wordt hij weer op vrije voeten gesteld en vinden we hem terug in Córdoba, maar het is niet duidelijk hoe lang hij daar verblijft. Wel weten we waarmee hij zich bezighoudt, namelijk met de studie van het islamitische recht, waaronder ook religieuze praktijken vallen.

Tegen het einde van zijn leven vertelt hij aan zijn trouwe student Abu Muhammad Abd Allah ibn al-Arabi hoe hij zich plotseling voor het recht begon te interesseren. Ibn al-Arabi vertelt het als volgt:

‘De reden waarom hij het recht begon te bestuderen is dat hij eens de begrafenis bijwoonde van een notabele die bevriend was geweest met zijn vader. Hij betrad de moskee vóór het middaggebed, terwijl de mensen al binnen waren, en ging zitten zonder eerst een buiging te maken. Zijn meester, dat wil zeggen, de leraar die hem had onderwezen, gebaarde hem dat hij op moest staan en de groet moest brengen die men bij het betreden van de moskee geacht wordt te brengen, maar hij begreep niet wat hij bedoelde. Daarop zei een van de mensen die naast hem zaten: “Deze leeftijd heb je bereikt en je weet niet eens dat het verplicht is een groet te brengen als je de moskee binnengaat?” Hij was toen zesentwintig. Hij vertelde: “Dus ik stond op en maakte een buiging, want ik begreep toen dat het dat was wat mijn meester mij duidelijk had proberen te maken.” Hij ging verder: “Naderhand, toen we terugkwamen van het gebed over de overledene en diens dierbare verwanten te-

rug naar de moskee begeleidden, ging ik het gebedshuis binnen en maakte snel een buiging, maar toen werd mij toegevoegd: “Ga zitten, ga zitten! Dit is geen gebedstijd!” Tegen de tijd dat ik afscheid nam van de overledene was ik diep gegeneerd en walgde ik van mezelf, dus ik zei tegen mijn meester: “Wijs me de weg naar het huis van shaykh Abu Abd Allah ibn Dahhun, de rechtsgeleerde en juridisch adviseur!” Hij wees me de weg en ik ging recht van die begrafenis daarheen.’

Het is geenszins zeker dat Ibn Hazm er op zijn zesentwintigste echt geen benul van had hoe men zich in de moskee diende te gedragen, en verschillende onderzoekers hebben geopperd dat het doel van deze anekdote veeleer is de kentering in zijn leven te illustreren. Dít zou het moment zijn waarop zich in hem de verandering voltrok van zorgeloze en genotzuchtige jongeman tot serieuze student en geleerde. Zijn leeftijd zou hij opzettelijk hebben overdreven om te benadrukken hoe snel hij vorderingen maakte in zijn studie. Want Ibn Hazm maakte zich binnen zeer korte tijd vertrouwd met de belangrijkste geschriften van de malikietische rechtsschool, die in al-Andalus al honderden jaren op de steun van de Umayyadische emirs en kaliefen had kunnen rekenen en zodoende een zeer dominante positie had verworven. Al snel schijnt hij echter gedesillusioneerd te zijn geraakt door wat zijn leermeesters hem te bieden hadden en begon hij uit te kijken naar een aantrekkelijker alternatief. Hij vond dit uiteindelijk in de zahiritische school, een los verband van mensen die van mening waren dat de heilige bronnen van de islam, de Koran en de Traditie van de profeet Muhammad, slechts in hun letterlijke betekenis (*zâhir*) mochten worden opgevat, zonder te zoeken naar onderliggende bedoelingen, en dat de gedragsregels die door God en zijn profeet waren verkondigd en die algemeen waren geaccepteerd en uitgedragen door de metgezellen van Muhammad, niet mochten worden

tegengesproken of aangepast. Ibn Hazm zou zich ontwikkelen tot de meest welsprekende en overtuigende vertegenwoordiger van deze stroming. Het laatste, sterk moraliserende hoofdstuk van *De ring van de duif* vertoont reeds de invloed van de zahiriëtische school.

In deze context is de volgende anekdote toepasselijk. Andalusische bronnen vertellen dat Ibn Hazm en zijn vriend en collega Ibn Abd al-Barr op een dag aan het wandelen waren toen hen een knappe man tegemoetkwam, van wie Ibn Hazm zeer onder de indruk was. Ibn Abd al-Barr berispte hem, niet omdat Ibn Hazm het uiterlijk van een *man* bewonderde, want dit werd in de hogere kringen in al-Andalus heel gewoon gevonden, maar omdat, zo zei hij, je toch nooit kon weten wat er onder dat fraaie uiterlijk schuil ging. Ibn Hazm zou daarop geantwoord hebben dat hij toch een zahiriet was, en hij dus alleen maar naar het uiterlijk keek. Deze anekdote, alsmede de onomwonden manier waarop Ibn Hazm in *De ring van de duif* spreekt over homo-erotische betrekkingen tussen mannen heeft een aantal onderzoekers ertoe geleid te speculeren over de seksuele geaardheid van de schrijver, ook al omdat hij in zijn juridische geschriften een milde straf voor praktiserende homoseksuelen voorschrijft: geen steniging zoals (ook volgens hem) met overpelige en ontuchtige heteroseksuele paren dient te geschieden, maar geseling. Deze opvatting komt echter voort uit zijn letterlijke lezing van de geopenbaarde bronnen, waarin door God noch de profeet een vergelijking wordt gemaakt tussen ontoelaatbare heteroseksuele en homoseksuele handelingen, zodat latere geleerden volgens Ibn Hazm ook niet gerechtigd zijn deze parallel te trekken.

Rond het jaar 1022 treffen we Ibn Hazm aan in de oostelijke kustplaats Játiva, waar hij enkele jaren zal vertoeven en zich de gastvrijheid van de plaatselijke heerser laat welgevallen. In

deze periode van betrekkelijke rust schrijft hij *De ring van de duif*. Het staat vol met autobiografische details aan de hand waarvan we de bovenbeschreven omzwervingen hebben kunnen reconstrueren.

Ibn Hazm kan echter niet lang stil zitten, en al snel wordt duidelijk dat het niet in de eerste plaats de literatuur of de rechtswetenschap is die zijn hart sneller doet kloppen, maar het vooruitzicht op een herstel van het Umayyadische kalifaat en een positie aan het hof. In december 1023 kiest de bevolking van Córdoba in de Grote Moskee van die stad een nieuwe kalief. Uit een drietal kandidaten, allen Umayyadenprinsen, wordt Abd al-Rahman gekozen, een fijnbesnaarde jongeman die meer met poëzie opheeft dan met politiek. In plaats van door de wol geverfde adviseurs kiest hij een aantal onervaren jonge dichters als zijn viziers, onder wie Ali ibn Hazm en zijn neef Abu'l-Mughira (die volgens hun tijdgenoot Ibn Hayyan getalenteerder, diplomatieker en aantrekkelijker was dan Ibn Hazm). Lang mag hij zich niet in de felbegeerde vizierspost verheugen: na ongeveer anderhalve maand wordt de nieuwe kalief op gruwelijke wijze om het leven gebracht en wordt Ibn Hazm opnieuw gevangengezet. Gedesillusioneerd besluit hij zich van nu af aan volledig te wijden aan zijn studies, die hij had onderbroken om zich naar Córdoba te spoeden. En hoewel hij volgens enkele bronnen gedurende korte tijd het vizieraat bekleedde onder de laatste kalief, al-Mu'tadd, die in 1031 werd afgezet, zijn de meeste biografen het erover eens dat hij zich voor eens en voor altijd van politieke activiteiten had afgekeerd, wat niet wil zeggen dat hij zich onthield van kritiek aan het adres van de zogenaamde partijenkoningen: vorsten behorende tot verschillende etnische groepen die onder elkaar het vroegere kalifaatsgebied opdeelden en die in zijn ogen iedere legitimiteit ontbeerden, al waren ze dan moslims.

Aanvankelijk blijft Ibn Hazm in Córdoba, waar hij samen

met zijn oude leraar Ibn Muflit de zahirietische leer onderwijst in de Grote Moskee, dit zeer tot ongenoegen van de plaatselijke malikieten, die door Ibn Hazm voor onwetend en onverschillig worden uitgemaakt en wier monopolie op rechtspraak en bestuur door hem wordt betwist. De confrontatie blijft natuurlijk niet uit, waarbij de malikieten de steun van de kalief krijgen, die de beide zahirieten uit de moskee laat verwijderen en hen een spreekverbod oplegt.

Hoewel Ibn Hazm geen respect had voor zijn tegenstanders, was hij bepaald niet ongevoelig voor hun kritiek. Integendeel, in een van zijn geschriften, waarin hij het juist opneemt voor de Andalusische wetenschap en literatuur, die door een man uit Tunesië als inferieur ten opzichte van de Iraakse traditie werden bestempeld, verzucht Ibn Hazm dat, zoals Jezus in het Evangelie al heeft gezegd, een profeet niet geëerd wordt in zijn eigen land. Zo verging het de profeet Muhammad, die door zijn stamgenoten in Mekka niet werd geaccepteerd, en zo vergaat het ook iedereen in al-Andalus die het waagt zijn nek uit te steken en iets origineels te berde durft te brengen. Andalusiers zijn achterdochtig, conservatief en jaloers. Het zal duidelijk zijn dat Ibn Hazm op zichzelf doelt, al is de vergelijking met de profeet Muhammad nogal gewaagd voor zijn doen.

Door het hem opgelegde spreekverbod ziet Ibn Hazm zich genoodzaakt zijn geboortestad opnieuw te verlaten en begint hij in andere steden in al-Andalus te onderwijzen, met wisselend succes.

In 1038 vindt hij een warm onthaal aan het hof van Ibn Rashiq, de gouverneur van Mallorca. Ibn Rashiq gaf Ibn Hazm volledige vrijheid om zijn zahirietische ideeën te verspreiden, en het schijnt dat hij menige malikiet van zijn gelijk wist te overtuigen. De plaatselijke rechtsgeleerden waren een makkelijke

prooi voor Ibn Hazm, want slechts weinigen waren zo geleerd in de geopenbaarde bronnen en zo bedreven in dialectiek als hij. De rechtsgeleerden van Mallorca riepen de hulp in van Abu 'l-Walid al-Baji, een briljante malikietische jurist en theoloog uit Beja in het huidige Portugal. In tegenstelling tot Ibn Hazm, die nooit de gelegenheid schijnt te hebben gehad om al-Andalus te verlaten, of die gelegenheid in ieder geval nooit heeft aangegrepen, had al-Baji in Bagdad en andere centra van islamitische wetenschap een veelheid van disciplines kunnen studeren bij de meest gerespecteerde leermeesters. Hij was daardoor goed opgewassen tegen de scherpzinnige Ibn Hazm.

Na een discussie tussen de beide mannen, die blijkbaar in het voordeel van Ibn Hazm was uitgevallen, zou al-Baji zich hebben beroepen op het feit dat hij meestal bij het licht van de lantaarns van poortwachters had moeten studeren, waarop Ibn Hazm antwoordde dat hij zelf meestal op zilveren en gouden verhogingen had moeten studeren, waarmee hij wilde zeggen dat het voor een rijkeluiszoon als hijzelf veel moeilijker was zich op de studie toe te leggen dan voor iemand uit minder gegoede kringen.

Uiteindelijk wist al-Baji hem in een reeks van publieke debatten te verslaan. Het is niet duidelijk of Ibn Hazm daarop gedwongen werd Mallorca te verlaten, of dat hij de eer aan zichzelf hield. In elk geval zette hij koers naar het vasteland. Zijn nieuwe woonplaats werd Almería, maar ook dit was slechts tijdelijk, want Ibn Hazm wist zich opnieuw snel gehaat te maken.

Hij besluit nu terug te gaan naar het landgoed van zijn familie in de buurt van Niebla, waar hij zijn laatste jaren zou doorbrengen. Daarvoor brengt hij nog een bezoek aan Sevilla, in die tijd de belangrijkste metropool van al-Andalus waar zich bovendien een groot aantal zahirieten bevond die tot Ibn Hazms volgelingen gerekend mogen worden. Ook in die stad wordt hij echter niet bepaald met open armen ontvangen door de

autoriteiten: sterker nog, op last van de koning van Sevilla wordt een aantal van zijn werken verbrand. Hoewel verscheidene auteurs dit hebben geïnterpreteerd als een religieus gemotiveerde actie, te vergelijken met de boekverbrandingen die plaatsvonden onder de Inquisitie, is het waarschijnlijker dat er een politiek motief stak achter het koninklijke bevel: met zijn nietsontziende kritiek op de malikietische school viel Ibn Hazm indirect ook de opeenvolgende heersers van Sevilla aan, die evenals de Umayyaden vóór hen hun steun hadden gegeven aan de school teneinde hun aanspraken op de troon te onderbouwen. Daar komt nog bij dat Ibn Hazm in een klein traktaat met saillante en pikante details over verschillende kaliefen, koningen en sultans, een aantal weinig flatterende anekdotes over de Abbadiendynastie van Sevilla had opgenomen.

Het is niet zeker of Ibn Hazm zijn werken met eigen ogen in vlammen heeft zien opgaan. In ieder geval schreef hij er een gedicht over waarin hij zich troost met de wetenschap dat hoewel men papier kan verbranden, de gedachten die op dat papier staan blijven voortleven.

Op zijn landgoed bleef Ibn Hazm zich bezighouden met schrijven en doceren. Voor dat laatste had hij weliswaar maar weinig gegadigden, want de autoriteiten in Sevilla waarschuwden potentiële studenten zich niet met hem in te laten. Niettemin was een aantal van hen bereid het risico te nemen, zodat hij behalve zijn eigen zonen en kleinzonen tegen het einde van zijn leven nog enkele studenten had die na zijn dood in 1064 bijdroegen tot de verspreiding van zijn geschriften. De reeds genoemde Ibn al-Arabi was een van hen.

Volgens Ibn Hazms oudste zoon Abu Rafi' had zijn vader ongeveer vierhonderd werken geproduceerd, waarvan helaas slechts een klein gedeelte is overgeleverd. Ook als we in aanmerking nemen dat een deel van deze werken niet meer dan en-

kele pagina's lang was – in tegenstelling tot andere werken die duizenden bladzijden telden – is dit een meer dan respectabel aantal, dat volgens zijn voormalige student Sa'id al-Andalusi uit Toledo alleen te vergelijken is met de enorme productiviteit van de beroemde geschiedschrijver en Korancommentator al-Tabari (839-923), waarvoor volgens Sa'id maar één mogelijke verklaring bestaat: goddelijke bijstand.

De ring van de duif neemt onder deze werken een bijzondere plaats in, omdat het waarschijnlijk zijn eerste boek was en het enige met een literair karakter. Door het onderwerp, de liefde, spreekt het bovendien een ander, veel groter publiek aan dan zijn overige geschriften, waarvan de meeste doordrenkt zijn van felle polemiek tegen de meest uiteenlopende groepen en individuen.

Door zijn scherpe kritiek op met name die partijenkoningen die, in strijd met de islamitische leer, joden en christenen aanstelden op invloedrijke posities, had hij zich snel tot ongewenste persoon aan verschillende hoven gemaakt. Ook onder rechtsgeleerden en theologen maakte hij zich weinig populair met zijn stelling dat zij niet de oorspronkelijke, zuivere islam aanhingen en dat hijzelf een van de weinige moslims was die onvoorwaardelijk trouw was gebleven aan Gods woord en dat van de profeet. Hij zag het als zijn missie dat aantal te vergroten. Maar ook joden en christenen moesten het ontgelden. Zij waren het weliswaar gewend dat moslims hen voorhielden dat hun heilige boeken en wetten in feite overbodig waren gemaakt door de komst van de islam, maar Ibn Hazm ging verder en beweerde zelfs dat zij met hun Thora en Evangelie hadden geknoeid met de bedoeling er de verwijzingen naar de profeet Muhammad uit te verwijderen, wat hen naar zijn mening overigens niet was gelukt.

Volgens Ibn Hayyan, die ons al vertelde over de eenvoudige afkomst van Ibn Hazm, debatteerde Ibn Hazm met iedereen

die met hem van mening verschilde, en gooide hij daarbij alle remmen los. Hij verzachtte zijn uitdrukkingen nooit, en bouwde zijn betoog ook niet geleidelijk op, maar ging meteen over tot de aanval zodat het leek alsof zijn opponent plotseling door een steen werd geraakt of hem opeens scherpe mosterd onder de neus werd gehouden. Dat Ibn Hazm zich bewust was van zijn gedrag, dat indruiste tegen alle regels van fatsoenlijk discussiëren, maar zichzelf tijdens verhitte debatten blijkbaar niet in de hand had, valt op te maken uit enkele passages uit het ethische traktaat dat hij tegen het einde van zijn leven schreef en waarin hij zijn eigen persoonlijkheid genadeloos analyseert. Deze bekentenis stemde zijn tegenstanders echter niet milder, en ook na zijn dood bleef men hem zwartmaken. De zoon van de reeds eerder genoemde Ibn al-Arabi schrijft dat hij bij terugkeer van zijn studieverblijf in het oosten geschokt constateerde dat heel al-Andalus was vergiftigd door de ideeën van een of andere malloot uit de omgeving van Sevilla, Ibn Hazm genaamd. En de Andalusische mysticus Ibn al-Arif zou Ibn Hazms scherpe tong zelfs vergelijken met het zwaard van de beruchte gouverneur van Irak, al-Hajjaj. Deze felle reacties laten goed zien dat Ibn Hazm wel degelijk succesvol is geweest in het verspreiden van zijn leer, die duidelijk als een bedreiging werd ervaren en die zich onder de Almohadenkalief al-Mansur in een hernieuwde belangstelling mocht verheugen. Over deze vorst, die regeerde van 1184 tot 1198, wordt verteld dat hij tijdens een bezoek aan zijn overzeese rijkdeel al-Andalus het graf van Ibn Hazm bezocht, en zijn entourage toesprak met de woorden dat alle geleerden Ibn Hazm veel verschuldigd zijn.

De werken van Ibn Hazm zijn door de eeuwen heen altijd van generatie op generatie overgeleverd, en belangrijke geschiedschrijvers, rechtsgeleerden, theologen en mystici hebben er hun commentaar op geleverd. Vaak bevatten deze commenta-

ren scherpe kritiek op zijn denkbelden, maar altijd wordt zijn buitengewoon grote kennis van de meest uiteenlopende disciplines benadrukt. Men kon Ibn Hazm verfoeien, maar niet negeren.

Tot in de moderne tijd kent Ibn Hazm in de islamitische wereld zijn voor- en tegenstanders. Om een treffend voorbeeld te geven: naast mensen zoals de invloedrijke sjeik Yusuf al-Qaradawi, die zich volledig aansluit bij Ibn Hazms opvatting dat muziek het hart verheft en pas afkeurenswaardig wordt als er onkuise gedachten mee worden opgewekt, vinden we anderen die de pro-muziekpartij verketteren, met name omdat ze hun opvattingen onderbouwen met argumenten die regelrecht afkomstig zijn van Ibn Hazm. De auteur van *De ring van de duif* zou zich hoogstwaarschijnlijk zeer hebben geërgerd aan het feit dat niet de profeet, maar hij werd aangehaald als autoriteit voor de toelaatbaarheid van muziek. Maar tegelijkertijd zou het hem zeker deugd hebben gedaan te zien dat zijn ideeën voortleven, zoals hij al had gezegd bij de verbranding van zijn boeken in Sevilla.

Camilla Adang

Tel Aviv, oktober 2007

BIBLIOGRAFIE

GESCHIEDENIS VAN AL-ANDALUS

- Fierro, Maribel, 'Abd al-Rahman III. The First Cordoban Caliph [Makers of the Muslim World] Oxford: Oneworld, 2005.
- Kennedy, Hugh, *Muslim Spain and Portugal. A Political History of al-Andalus*. Londen, New York: Longman, 1996.
- Lévi-Provençal, E., *Histoire de l'Espagne musulmane*. 3 delen. Parijs: Maisonneuve et Larose, 1950 (herdruk Parijs, 1999).
- Safran, Janina M., *The Second Umayyad Caliphate. The Articulation of Caliphal Legitimacy in al-Andalus* [Harvard Middle Eastern Monographs, xxxiii] Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2000.
- Scales, Peter C., *The Fall of the Caliphate of Córdoba. Berbers and Andalus in Conflict* [Medieval Iberian Peninsula, ix] Leiden, New York, Keulen: E.J.Brill, 1994.
- Wasserstein, D., *The Rise and Fall of the Party-Kings. Politics and Society in Islamic Spain, 1002-1086*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1985.
- , 'Samuel Ibn al-Naghrila ha-Nagid and Islamic Historiography in al-Andalus', *Al-Qanṭara* xiv (1993), 109-125.

IBN HAZM

- Abu Laylah, Muhammad, *In Pursuit of Virtue. The Moral Theology and Psychology of Ibn Hazm al-Andalusi, with a translation of his book Al-Akhlāq wa'l-Siyar*. Londen: TaHa Publishers, 1990.
- Adang, Camilla, 'From Mālikism to Shāfi'ism to Zāhirism: the "conversions" of Ibn Ḥazm', in Mercedes García-Arenal (ed.), *Conversions islamiques. Identités religieuses en Islam méditerranéen*. Parijs: Maisonneuve et Larose / European Science Foundation, 2001, 73-87.
- , *Muslim Writers on Judaism and the Hebrew Bible. From Ibn Rabban to Ibn Ḥazm* [Islamic Philosophy, Theology and Science, 22] Leiden, etc.: E.J.Brill, 1996.

- Arié, Rachel, 'Ibn Ḥazm et l'amour courtois', *Revue de l'Occident Musulman et de la Méditerranée* 40 (1985), 75-89.
- Arnaldez, R., 'Ibn Ḥazm', in *The Encyclopaedia of Islam*. 2nd ed., III. Leiden: E.J.Brill, 1971, 790-99.
- Asín Palacios, Miguel, *Abenḥázam de Córdoba y su historia crítica de las ideas religiosas*, 5 delen. Madrid: Real Academia de la Historia, 1927-1932.
- Chejne, A. G., *Ibn Hazm*. Chicago: Kazi Publications, 1982.
- Pellat, Ch., 'Ibn Ḥazm, bibliographe et apologiste de l'Espagne musulmane', in *Al-Andalus* 19 (1954), 53-102.
- Puerta Vilchez, J. M., en R. Ramón Guerrero, 'Ibn Ḥazm, Abū Muḥammad', in: Jorge Lirola Delgado and José Miguel Puerta Vilchez (eds.), *Biblioteca de al-Andalus: De Ibn al-Dabbāḡ a Ibn Kurz* [Enciclopedia de la cultura andalusí] Almería: Fundación Ibn Tufayl de Estudios Arabes, 2004, 392-443.
- Riad, Eva, 'La présentation de soi-même d'Ibn Ḥazm', in: Concepción Vázquez de Benito and Miguel Angel Manzano Rodríguez (eds.), *Actas XVI Congreso UEA*. Salamanca: Agencia Española de Cooperación Internacional et al., 1995, 433-441.
- Tomiche, Nada, *Ibn Hazm, Épître morale (Kitāb al-aḥlāq wa-l-siyar)*. Introduction et texte établi, annoté, avec lexique et index. Beirut: Commission internationale pour la traduction des chefs-d'œuvre, 1961.

IBN HAZM EN DE ZAHIRIETISCHE SCHOOL

- Adang, Camilla, 'The Spread of Zāhirism in al-Andalus in the Post-Caliphal Period: The evidence from the biographical dictionaries', in: Sebastian Günther (ed.), *Ideas, Images, and Methods of Portrayal. Insights into Classical Arabic Literature and Islam*. Leiden, Boston, Keulen: Brill, 2005, 297-346.
- , 'Ibn Ḥazm on Homosexuality. A Case-Study of Zāhiri Legal Methodology', *Al-Qanṭara* xxiv (2003), 5-31.
- , 'Women's Access to Public Space according to al-Muḥallā bi-l-āthār', in Manuela Marín and Randi Deguilhem (eds.), *Writing the Feminine: Women in Arab Sources*. Londen, New York: I. B. Tauris, 2002, 75-94.
- Goldziher, Ignaz, *The Zāhirīs. Their Doctrine and their History. A Contribution to the History of Islamic Theology*. Translated and edited by Wolfgang Behn, with an Introduction by Camilla Adang [Brill Classics in Islam] Leiden, Boston: Brill, 2008.

Terés, Elías, 'La epistola sobre el canto con musica instrumental, de Ibn Hazm de Cordoba', *Al-Andalus* 36 (1971), 203-14.

Turki, Abdel-Magid, 'L'engagement politique et la théorie du califat d'Ibn Hazm (384/456-994/1063)', *Bulletin d'Etudes Orientales* 30 (1978), 221-51 (herdrukt in A.M. Turki, *Théologiens et juristes de l'Espagne musulmane. Aspects polémiques*. Parijs, Maisonneuve et Larose, 1982, pp. 69-99.)

—, 'Femmes privilégiées et privilèges féminins dans le système théologique et juridique d'Ibn Hazm', *Studia Islamica* 47 (1978), 25-82.

—, 'L'idée de justice dans la pensée politique musulmane: l'interprétation d'Ibn Hazm de Cordoue (456/1063)', *Studia Islamica* 68 (1988), 5-26.

—, 'al-Zāhiriyya', *The Encyclopaedia of Islam*. 2nd ed., XI, 394-396.

DE RING VAN DE DUIF

Abu-Haidar, J. A., *Hispano-Arabic Literature and the Early Provençal Lyrics*. Richmond: Curzon Press, 2001.

Adang, Camilla, 'Love between Men in *Tawq al-ḥamāma*', in: Cristina de la Puente (ed.), *Identidades marginales* [Estudios Onomástico-Biográficos de al-Andalus, XIII] Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2003, 111-145.

Giffen, Lois Anita, *Theory of Profane Love among the Arabs: The Development of the Genre*. New York, Londen, New York University Press, 1971.

—, 'Ibn Hazm and the *Tawq al-ḥamāma*', in Salma Khadra Jayyusi (ed.), *The Legacy of Muslim Spain*. Leiden, etc.: E.J.Brill, 1992, 420-42.

Koningsveld, P.S. van, 'De oorspronkelijke versie van Ibn Hazm's *Tawq al-ḥamāma*', *Sharḥiyyāt* 5 (1993), 23-38.

Lévi-Provençal, E., 'En relisant "Le collier de la colombe"', *Al-Andalus* 15 (1950), 335-75.

Martinez, Gabriel, 'L'amour-trace! Réflexions sur le "Collier de la colombe"', *Arabica* XXXIV (1987), 1-47.

al-Samarrai, Qasim, 'New Remarks on the Text of Ibn Hazm's *Tawq al-Hamama*', *Arabica* 30 (1983), 57-72.

Urvoy, Dominique, 'Un curieux avatar d'un mythe platonicien dans le littéralisme d'Ibn Hazm', *Documenti e Studi sulla tradizione filosofica medievale* 8 (1997), 493-509.

Alleen boeken die wat betreft inhoud en verkrijgbaarheid zonder veel moeite toegankelijk zijn voor de geïnteresseerde leek zijn hier opgenomen. Voor verdere studie raadplege men de bibliografieën van de genoemde werken en de bibliografie hierboven, die door Camilla Adang is samengesteld.

W. Montgomery Watt, *A History of Islamic Spain*. With additional sections on literature by Pierre Cachia (in de serie Islamic Surveys nr. 4). Edinburgh 1965. x, 210 blz. Beknopt maar zeer gedegen en leesbaar overzicht van de geschiedenis van Moslims Spanje, met veel aandacht voor de culturele aspecten daarvan. Goede geannoteerde bibliografie. Dit boek zal de meeste vragen die de niet-oriëntalist zich bij lezing van *De ring van de duif* stelt kunnen beantwoorden.

Ph. K. Hitti, *History of the Arabs*. Londen 1937. xvii, 767 blz. Sindsdien vele malen herdrukt, ook in paperback. Algemeen overzicht van de geschiedenis van de landen die onder de heerschappij van de kalief vielen. De hoofdstukken over cultuur bevatten veel informatie over Spanje.

R. Dozy, *Histoire des Musulmans d'Espagne jusqu'à la conquête de l'Andalousie par les Almoravides (711-1110)*. Leiden 1861, nieuwe editie door E. Lévi-Provençal, Leiden 1932. Drie delen, 362, 346, 283 blz. Het klassieke standaardwerk over de geschiedenis van de Arabieren in Spanje.

E. Lévi-Provençal, *Histoire de l'Espagne Musulmane*. Parijs-Leiden 1950-1953. Drie delen, 403, 435, 576 blz. Het moderne standaardwerk over de geschiedenis van Moors Spanje. Door de vroegtijdige dood van de auteur is het werk niet voltooid en loopt slechts tot 1031.

H. Terrasse, *Islam d'Espagne. Une rencontre de l'Orient et de l'Occident*. Parijs 1958. iii, 298 blz. Over de Arabieren in Spanje, met nadruk op de politieke en culturele consequenties van het contact tussen de verschillende beschavingen.

I. Goldziher, *Die Zāhiriten. Ihr Lehrsystem und ihre Geschichte. Beitrag zur Geschichte der muhammedanischen Theologie*. Leipzig 1884. Engelse vertaling door W. Behn, Leiden 1971. xvi, 227 blz. Over de ontwikkeling van de zahirietische rechtsschool en Ibn Hazm's rol daarin. Geeft voorbeelden van zijn toepassing van zahirietische principes op de islamitische theologie en schetst, in een overzicht van de navolgers van Ibn Hazm, de uiteindelijke ondergang van de school.

- Ibn Hazm, *Epître morale (Kitab al-ablaq wa-l-siyar)*. Introduction et texte établi, traduit, annoté, avec lexique et index par Nada Tomiche. Beiroet 1961. Iv, 174, 93 blz. Tekst met vertaling van een van Ibn Hazms latere werken, waarin hij zijn opvattingen uiteenzet over de menselijke ziel en de verlangens die zij koestert. Uiteraard komt daarbij ook de liefde ter sprake. Uitgebreide, zeer goede inleiding over Ibn Hazm en zijn werk.
- The Encyclopaedia of Islam*, Leiden 1913-1938, art. 'Ibn Hazm'.
- The Encyclopaedia of Islam, new edition*, Leiden, 1960-e.v., art. 'Andalus', 'Ibn Hazm'.
- Lois Anita Giffen, *Theory of Profane Love among the Arabs: The Development of the Genre*. New York-Londen 1971. xvi, 167 blz. Geeft een overzicht van de verhandelingen over de liefde die tussen circa 800 en 1600 in het Arabisch geschreven zijn, analyseert hun inhoud en bespreekt hun onderlinge relatie.
- E. García Gómez, *El collar de la paloma. Tratado sobre el amor y los amantes de Ibn Hazm de Córdoba*. Madrid 1952. xxviii, 349 blz. De Spaanse vertaling van *De ring van de duif*, met uitgebreide inleiding, en een uitgebreide bibliografie van wat er voor 1950 aan publicaties over het boek verschenen is.
- A.J. Arberry, *Moorish Poetry*. Cambridge 1953. xx, 199 blz. Een vertaling van de *Rayat al-Mubarrizin*, een bloemlezing van Arabische gedichten uit Spanje, samengesteld door Ibn Sa'id in 1243.
- H. Pérès, *La poésie andalouse en Arabe classique au XIe siècle. Ses aspects généraux, ses principaux thèmes et sa valeur documentaire*. Parijs 1937, tweede druk Parijs 1953, xlviii, 541 blz. Grondige studie over de Moorse poëzie uit de elfde eeuw en de politieke, sociale en culturele achtergrond waartegen die gezien moet worden. Uitgebreid overzicht van de in deze poëzie gebruikte thema's.
- A.R. Nykl, *Hispano-Arabic Poetry and its Relations with the Old Provençal Troubadours*. Baltimore 1946. xxvii, 416 blz. Overzicht van de Andalusische poëzie in haar verschillende perioden (zes hoofdstukken) plus een hoofdstuk over de volgens de auteur aantoonbare relaties met de troubadourpoëzie. Waardevol bibliografisch materiaal.

- Abbadieden: 296
- Abbas ibn al-Ahnaf, dichter, metgezel van Harun al-Rashid, gestorven ca. 804: 206-207
- Abbasieden, Arabische kaliefen, zetelend in Bagdad (750-1258) en in Caïro (1261-1517): 8, 17, 75
- Abdallah, zoon van Ibn abi Amir, in opdracht van zijn vader geëxecuteerd: 12
- Abdallah ibn Abd al-Rahman [11] ibn al-Hakam [1]: 37
- Abdallah ibn Maslama, prefect van al-Madina al-Zahira onder Abd al-Rahman Sanchuelo: 38
- Abdallah ibn Mas'ud, hadithgeleerde en metgezel van de profeet: 117, 118, 248
- Abdallah ibn Umar ibn al-Khattab, hadithgeleerde: 116
- Abdallah ibn Yahya ibn Ahmad ibn Dahhun, rechtsgeleerde uit Córdoba: 222, 291
- Abdallah ibn Yusuf al-Azdi, hadithgeleerde: 279
- Abd al-Aziz ibn Abdallah, hadithgeleerde: 254
- Abd al-Malik ibn abi Amir al-Muzaffar, zoon en opvolger van Ibn abi Amir al-Mansur, regeerde 1002-1008: 8, 13, 15, 38, 99, 213, 286, 287
- Abd al-Malik ibn Mundhir: 99-100
- Abd al-Rahman ibn al-Hakam [11]: 10
- Abd al-Rahman [11] ibn al-Hakam [1], emir van Córdoba, 822-852: 37, 263-264
- Abd al-Rahman ibn Jabir, hadithgeleerde: 256
- Abd al-Rahman ibn al-Layth, vizier: 246
- Abd al-Rahman ibn Marwan ibn Ahmad ibn Hudayr: 114
- Abd al-Rahman [1] ibn Mu'awiya, eerste onafhankelijke emir van al-Andalus, regeerde 756-788: 7-8, 37, 156, 285
- Abd al-Rahman [1v] ibn Muhammad al-Murtada, kalief, regeerde in 1018: 16, 73, 152, 220, 289-290

Abd al-Rahman [v] al-Mustazhir, kalief, regeerde december 1023-januari 1024, Ibn Hazm was zijn vizier: 16

Abd al-Rahman ibn Muhammad al-Qabri: *zie* Abu Shakir Abd al-Rahman ibn Muhammad ibn Muhib al-Qabri al-Anbari

Abd al-Rahman [111] al-Nasir, regeerde over al-Andalus 912-961, riep zich in 929 uit tot kalief: 8, 12, 32, 73, 74, 100

Abd al-Rahman Sanchuelo, zoon en tweede opvolger van Ibn abi Amir al-Mansur, regeerde 1008-1009: 12-13, 15, 287-288

Abd al-Rahman ibn Ubayd Allah, kleinzoon van Abd al-Rahman [111] al-Nasir, geëxecuteerd door Ibn abi Amir al-Mansur: 100

Abd al-Wahhab ibn Hazm: *zie* Abu al-Mughira Abd al-Wahhab Ahmad ibn Abd al-Rahman ibn Hazm ibn Ghalib

al-Abhari: 195

Abraham, uit het Oude Testament: 276

Abshamiet, lid van de stam Abd Shams. De derde kalief Uthman behoorde tot deze stam; vandaar de spreekwoordelijke wrakzucht van leden van deze stam jegens de moordenaars van Uthman: 166

Abu al-Abbas, geciteerd in een gedicht: 136

Abu al-Abbas, hadithgeleerde: 279

Abu al-Abbas al-Walid ibn Ghanim: 263-264

Abu Abdallah Muhammad ibn Kulayb, vriend van de auteur uit Qayrawan: 101

Abu Abdallah Muhammad ibn Umar ibn Mada, zegsman van de auteur: 263

Abu Abdallah Muhammad ibn Yahya ibn Muhammad ibn al-Husayn al-Tamimi, Ibn al-Tubni, vriend van de auteur: 218-222

Abu Abdallah ibn al-Tubni: *zie* Abu Abdallah Muhammad ibn Yahya ibn Muhammad ibn al-Husayn al-Tamimi

Abu Abd al-Malik Marwan ibn Abd al-Rahman ibn Marwan ibn al-Nasir, de dichter al-Taliq, leefde ca. 961-1009: 74

Abu Abd al-Rahman ibn Abdallah ibn Abd al-Rahman ibn Jahhaf al-Mu'afiri, rechter, zegsman van de auteur: 232, 252, 277

Abu Abd al-Rahman ibn Jahhaf: *zie* Abu Abd al-Rahman ibn Abdallah ibn Abd al-Rahman ibn Jahhaf al-Mu'afiri

Abu Adi Abd al-Aziz ibn Ali ibn Muhammad ibn Ishaq ibn al-Faraj, hadithgeleerde: 279

Abu al-Afiya: 197

Abu Ali al-Hasan ibn Qasim ibn Duhaym al-Misri, hadithgeleerde: 279

Abu Ali al-Husayn ibn Ali al-Fasi, vriend van de auteur: 143, 232

Abu Amir ibn abi Amir: *zie* Abu Amir Muhammad ibn Amir

Abu Amir Muhammad ibn Amir, Ibn abi Amir, zoon van Abd al-Malik al-Muzaffar, vriend van de auteur: 57, 63, 145-147, 245

Abu Amr Ahmad ibn Muhammad ibn Hudayr, vizier: 98, 196

Abu Amr Ahmad ibn Muhriz, tijdgenoot van de auteur: 220

Abu Amr al-Qasim ibn Yahya al-Tamimi: 221-222

Abu al-Aysh ibn Maymun al-Qurashi al-Husayni, vriend van de auteur: 38

Abu Bakr, Koranlezer: 140, 250

Abu Bakr, hadithgeleerde: 279

Abu Bakr, broer van de auteur: 217-218, 288

Abu Bakr ibn Abd al-Rahman ibn al-Harith ibn Hisham, hadithgeleerde: 249

Abu Bakr Abd al-Rahman ibn Sulayman al-Balawi, uit Ceuta, dichter, tijdgenoot van de auteur: 143

Abu Bakr Muhammad, zoon van de vizier Abd al-Rahman ibn al-Layth, tijdgenoot van de auteur: 246

Abu Bakr ibn Muhammad: *zie* Hisham [111] al-Mu'tadd

Abu Bakr Muhammad ibn Ahmad ibn Ishaq, vriend van de auteur: 57, 64, 220, 279, 289

Abu Bakr ibn Muhammad ibn Baqi al-Hajari, tijdgenoot van de auteur: 195

Abu Bakr Muhammad ibn Qasim ibn Muhammad al-Qurashi al-Shabanisi, tijdgenoot van de auteur: 47

Abu Bakr al-Mus'ab ibn Abdallah al-Azdi, Ibn al-Faradi, vriend en studiegenoot van de auteur: 220-221

Abu Bakr al-Siddiq, eerste kalief, regeerde 632-634: 118, 255, 257

Abu al-Barakat al-Khayyali, opzichter van de slaven in het Amiriedenpaleis: 147

Abu Burda al-Ansari, hadithgeleerde, metgezel van de profeet Muhammad: 256

Abu al-Darda', hadithgeleerde: 33

Abu Dulaf, boekhandelaar, tijdgenoot van de auteur: 98

Abu al-Fath: 91

Abu al-Ghayth, hadithgeleerde: 254

Abu Hafs, kanselarijbeambte, vriend van de auteur: 227

Abu Hurayra, beroemd hadithgeleerde: 249, 254, 264, 279

Abu al-Husayn Ahmad ibn Yahya ibn Ishaq al-Rawandi, beroemd theoloog, later afgefallen van de islam, gestorven ca. 910: 239

Abu Isa, rechter, hadithgeleerde: 252

Abu Ishaq al-Balkhi, hadithgeleerde: 230, 249, 254, 256

Abu Ishaq Ibrahim ibn Isa al-Thaqafi, dichter, tijdgenoot van de auteur: 119

Abu Ishaq Ibrahim ibn al-Sari, beroemd lexicograaf, gestorven ca. 922: 257

Abu Ishaq al-Nazzam: *zie* al-Nazzam Ibrahim ibn Sayyar
 Abu al-Ja'd: 216
 Abu Ja'far Muhammad ibn Ali al-Nasa'i al-Shafi'i, rechtsgeleerde: 256
 Abu Ja'far ibn al-Nahhas: 140, 250
 Abu al-Khayyar al-Lughawi, leermeester van de auteur: 197
 Abu Marwan: *zie* Ubayd Allah ibn Yahya al-Azdi
 Abu al-Mughira Abd al-Wahhab Ahmad ibn Abd al-Rahman ibn Hazm
 ibn Ghalib, neef van de auteur: 175, 178, 293
 Abu Muhammad: *zie* Ibn Hazm
 Abu Muhammad Abd Allah ibn al-Arabi: 290-291, 296, 298
 Abu Muhammad Ali ibn Ahmad ibn Sa'id ibn Hazm: *zie* Ibn Hazm
 Abu Musa Harun ibn Musa, arts, zegsman van de auteur: 261
 Abu al-Muzaffar Abd al-Rahman ibn Ahmad ibn Mahmud, vriend van
 de auteur: 101
 Abu Nuwas: *zie* al-Hasan ibn Hani
 Abu al-Qasim Abdallah ibn Muhammad ibn Hudhayl al-Tujibi, Ibn
 al-Muqaffal, heerser van Hisn al-Qasr: 220, 289
 Abu al-Qasim Abd al-Rahman ibn Yazid al-Azdi al-Misri, Ibn abi Yazid,
 leermeester van de auteur: 143, 218, 232
 Abu al-Qasim al-Hamdani, tijdgenoot en zegsman van de auteur: 222,
 248, 249, 254, 256
 Abu Rafi', oudste zoon van de auteur: 296
 Abu Sa'id al-Fata al-Ja'fari, leermeester van de auteur: 140, 250
 Abu Salama ibn Abd al-Rahman ibn Awf al-Zuhri, hadithgeleerde: 249
 Abu Shakir Abd al-Rahman ibn Muhammad ibn Muhib al-Qabri
 al-Anbari, vriend van de auteur: 64, 220
 Abu Shurayh al-Ka'bi, hadithgeleerde: 278
 Abu al-Sirri Ammar ibn Ziyad, vriend van de auteur: 60, 103, 216
 Abu Tammam Habib ibn Aws al-Ta'i, dichter, gestorven 845: 186
 Abu Ubayd al-Qasim ibn Salam, hadithgeleerde: 116, 231
 Abu Ubayda Ma'mar ibn al-Muthanna, hadithgeleerde: 257
 Abu Umar: *zie* Yusuf ibn Harun al-Ramadi
 Abu Umar Ahmad ibn Muhammad ibn Ahmad ibn al-Jasur: *zie* Ahmad
 ibn Muhammad ibn Ahmad
 Abu Wa'il, hadithgeleerde: 248
 Abu al-Walid Ahmad ibn Muhammad ibn Ishaq: 188
 Abu l-Walid al-Baji: 295
 Abu al-Walid Yunus ibn Muhammad al-Muradi: 220
 Ad, verdwenen volk in Arabië: 189
 Adam: 67, 235, 247, 252
 Adang, Camilla: 30

Afra, slavin: 147
 Ahmad, hadithgeleerde: 231
 Ahmad de vrome: 114
 Ahmad ibn Fath, vriend van de auteur: 92
 Ahmad ibn Hazm: *zie* Ahmad ibn Sa'id ibn Hazm
 Ahmad ibn Mughith: 89
 Ahmad ibn Muhammad ibn Ahmad, Abu Umar, Ibn al-Jasur, hadith-
 geleerde, tijdgenoot van de auteur: 116-117, 201, 227, 231, 264, 278
 Ahmad ibn Muhammad ibn Hudayr: *zie* Abu Amr Ahmad ibn
 Muhammad ibn Hudayr
 Ahmad ibn Mutarrif, hadithgeleerde: 201, 264
 Ahmad ibn Sa'id, hadithgeleerde: 117
 Ahmad ibn Sa'id ibn Hazm, vader van de auteur: 13-15, 285-288
 al-Ahnaf, hadithgeleerde: 119
 A'idh, hadithgeleerde: 33
 Ajib: 98
 Alhambra: 9
 Ali ibn Abd al-Aziz, hadithgeleerde: 116, 231
 Ali ibn Hammud al-Hasani al-Nasir, Berberkalief in Córdoba, regeerde
 1016-1018: 219, 220, 289
 Ali ibn Hazm: *zie* Ibn Hazm
 Ali ibn abi Talib, vierde kalief van de islam, regeerde 656-661: 250
 Almanzor, Latijnse vorm van al-Mansur, eretitel van Ibn abi Amir
 Almería: 16, 31, 59, 165, 219, 289, 290, 295
 Almohaden, Berberdynastie, heerste over Spanje van 1145 tot 1223: 8
 Almoravieden, Berberdynastie in Noord-Afrika en Spanje, regeerde
 ca. 1090-1145: 8
 al-A'mash, hadithgeleerde: 248
 Amirieden, familie van hofmeiers, genoemd naar Ibn abi Amir
 al-Mansur: 8-10, 12-14, 38, 197, 287, 288
 Ammar ibn Ziyad: *zie* Abu al-Sirri Ammar ibn Ziyad
 Amr, hadithgeleerde: 256
 Amr ibn Shurabbil, hadithgeleerde: 248
 Amra bint Abd al-Rahman, vrouwelijke hadithgeleerde: 253
 al-Anbari, hadithgeleerde en filoloog, gestorven 940: 239
 al-Andalus, Arabische benaming voor het door Arabieren bewoonde deel
 van Spanje: 7-14, 16, 17, 37, 74, 99, 126, 219, 223, 228, 285-289, 291, 292,
 294, 295, 298
 Andalusie: *zie* al-Andalus
 Arabieren: 7, 9-10, 13-14, 18, 27, 34, 95, 240, 270
 A'raf, wallen tussen Paradijs en Hel: 187

Arafa, M.Y.: 29
 al-A'raj, hadithgeleerde: 279
 Arberry, A.J.: 29
 Aristoteles: 10
 Aslam ibn Abd al-Aziz, hoveling: 216
 Ata ibn Yasar, hadithgeleerde, cliënt van Maymuna, een van de echtgenotes van de profeet Muhammad: 227
 Atika, dochter van generaal Qand, echtgenote van de broer van de auteur: 217-218
 Averroës: *zie* Ibn Rushd

 Bab Amir, poort van Córdoba: 142
 Badr, cliënt van Abd al-Rahman [1]: 156
 Bagdad: 17, 18, 195, 222, 295
 Bakr ibn al-Ala, Egyptisch rechter: 232
 al-Balansi: *zie* Ja'far al-Balansi
 Balat: *zie* Balat Mughith
 Balat Mughith, wijk in Córdoba: 15, 179, 207, 219
 Balearen: 165
 al-Balkhi: *zie* Abu Ishaq al-Balkhi
 Banu Marwan, de Umayyaden: 64, 73, 263
 Barcelona: 12
 Basra, stad in Irak: 223
 Bedoeïenen: 20, 22, 34, 235
 Beja: 295
 Berbers: 8, 11, 13, 16, 38, 99, 197, 208, 219, 223, 228, 246, 287, 288, 290
 Bercher, L.: 29
 al-Buhturi, dichter, gestorven 897: 186
 Bukayr, hadithgeleerde: 256
 al-Bukhari, beroemd hadithgeleerde, gestorven 870: 256

 Castella: 246
 Ceuta: 143
 China: 126, 164
 Christenen: 7, 9, 12, 239, 297
 Constantinopel: 25
 Córdoba: 7-14, 16, 20, 23, 64, 84, 89, 92, 98-100, 133, 142, 146, 155, 165, 179, 197, 205, 207-209, 216, 217, 219-222, 233, 246, 248, 250, 261, 277, 285, 288, 290, 293

Dad, een wadi in Zuid-Arabië: 140
 Da'ja', favoriete van Abd al-Rahman [1]: 37
 Damascus: 7, 18
 Dana al-Amiriyya, dochter van Abd al-Malik al-Muzaffar, de tweede Amiriede: 213
 David, uit het Oude Testament: 234, 276
 Dawud al-Isfahani, oprichter van de zahirietische rechtsschool in Bagdad, gestorven 884: 250

 Egypte: 17, 38, 279
 Europa: 10, 16
 Evangelie: 269, 294, 297

 al-Farabri, hadithgeleerde: 256
 Fauz, geliefde van de dichter Abbas ibn al-Ahnaf: 207
 Ferdinand III van León en Castilië: 7, 9

 Gabriël: 185
 Gabrieli, F.: 29
 Gemini, sterrenbeeld: 245
 Ghalib, generaal, schoonvader van Ibn abi Amir, later door deze geëxecuteerd: 12, 132
 Gharid, beroemd zanger uit Damascus, gestorven 716: 189
 Ghazlan, favoriete van Muhammad [1]: 37
 Goldziher, I.: 19, 28
 Granada: 9, 16, 290
 Grote Moskee van Córdoba: 293, 294
 Guadalquivir: 246

 Habib ibn Abd al-Rahman al-Ansari, hadithgeleerde: 264
 Hafs ibn Asim, hadithgeleerde: 264
hajib, kamerheer, hofmeier, hoogste ambt in al-Andalus: 11
 al-Hajjaj: 298
 al-Hakam [1] ibn Hisham [1], emir van Córdoba, 796-822: 37
 Hakam ibn Mundhir, leider van de Mu'tazilieten in Spanje: 99
 al-Hakam [11] al-Mustansir, tweede Umayyadenkalief in Spanje, regeerde 961-976: 10-12, 37, 73, 98-100, 285
 al-Hamdani: *zie* Abu al-Qasim al-Hamdani
 Hammudieden, Berber-dynastie, regeerde in Córdoba 1016-1018, 1018-1022, in Malaga 1010-1057: 219
 al-Harra, vulkanisch gebied, even buiten Medina: 249

al-Hasan, hadithgeleerde: 250
 al-Hasan ibn abi al-Hasan al-Basri, hadithgeleerde: 250
 al-Hasan ibn Hani, de dichter Abu Nuwas, metgezel van Harun al-Rashid, gestorven ca. 813: 89-212
 Hashim ibn Abd al-Aziz, hoveling: 216
 Hatim abu al-Baqa: 59
 Hattān ibn Abdallāh al-Riqāshī, hadithgeleerde: 250
Hayy ibn Yaqzan, filosofische roman van Ibn Tufayl: 10
 Hind: 242
 Hind, vrouw, geciteerd in gedicht: 164
 Hind, bedoeïenenvrouw: 235
 Hindustan: 164, 209
 Hippocrates: 43
 Hisham [I] ibn Abd al-Rahman [I] ibn Mu'awiya, emir van Córdoba 788-796: 47
 Hisham [II] al-Mu'ayyad Billah, Umayyadenkalief, regeerde 976-1009, 1010-1013: 11, 13, 37, 60, 73, 89, 207, 285, 286, 288, 289
 Hisham [III] al-Mu'tadd ibn Muhammad, Abu Bakr, laatste Umayyadenkalief in Spanje, regeerde 1027-1031, broer van Abd al-Rahman [IV] al-Murtada: 16, 152, 293
 Hisham ibn Sulayman ibn al-Nasir, al-Rashid, Umayyadenpretendent, gedood in 1009: 246
 Hisn al-Qasr, stad in al-Andalus, maar waarschijnlijk niet identiek met het huidige Aznalcazar: 16, 220, 289
 Hormuz, Ahuramazda, de oppergod van de zoroastriërs: 96
 Hudhayl, Arabische stam: 252
 Huelva: 20
 Humam ibn Ahmad, rechter: 33

 Iblis: *zie ook* Satan: 237, 247
 Ibn Abbas, beroemd hadithgeleerde, gestorven ca. 688: 38
 Ibn Abd al-Barr: 292
 Ibn abi Amir al-Mansur, Abu Amir Muhammad ibn abi Amir al-Mansur, van 978 tot 1002 werkelijke machthebber in al-Andalus: 8, 10-15, 89, 100, 217, 285
 Ibn al-Arif: 298
 Ibn Bartal: *zie* Zakariya ibn Yahya al-Tamimi
 Ibn abi Dulaym: *zie* Muhammad ibn abi Dulaym
 Ibn al-Faradi: *zie* Abu Bakr al-Mus'ab ibn Abdallah al-Azdi
 Ibn al-Hadhdha', rechter: 64
 Ibn Hayyan: 286, 293, 297

Ibn Hazm, Abu Muhammad Ali ibn Ahmad ibn Sa'id ibn Hazm, de auteur: 10, 12-29, 31, 222, 285-299
 Ibn al-Jaziri: *zie* Ubayd Allah ibn Yahya al-Azdi
 Ibn al-Naghri: 289
 Ibn Mas'ud: *zie* Abdallah ibn Mas'ud
 Ibn al-Muqaffal: *zie* Abu al-Qasim Abdallah ibn Muhammad ibn Hudhayl al-Tujibi
 Ibn Quzman, kanselarijbeambte: 216
 Ibn Rahawayh, beroemd hadithgeleerde, gestorven 853: 250
 Ibn Rāshiq: 294
 Ibn al-Rukayza: *zie* Muhammad ibn Ahmad ibn Wahb
 Ibn Rushd, Averroës: 10
 Ibn Sahl al-Hajib: 184
 Ibn Shihab al-Zuhri, hadithgeleerde: 249, 252
 Ibn Sibawayhi, hadithgeleerde: 248, 249
 Ibn al-Tubni: *zie* Abu Abdallah Muhammad ibn Yahya ibn Muhammad ibn al-Husayn al-Tamimi
 Ibn Tufayl: 10
 Ibn Waddah: *zie* Muhammad ibn Waddah
 Ibn Wahb, hadithgeleerde: 256
 Ibn abi Yazid: *zie* Abu al-Qasim Abd al-Rahman ibn Yazid al-Misri
 Ibn Zubayda: *zie* Muhammad ibn Harun ibn Zubayda
 Ibn abi Zubayr al-Makki, hadithgeleerde: 278
 Ibrahim ibn Ahmad, zoon van een goudkeurder: 93
 Ibrahim ibn Sayyar al-Nazzam: *zie* al-Nazzam Ibrahim ibn Sayyar Irak: 17, 298
 Isa ibn Muhammad ibn Muhammad al-Khawlanī, dichter, tijdgenoot van de auteur: 240
 Isaï, vader van de oudtestamentische David: 234
 Isma'il ibn Yunus, joods arts: 59

 Jabir ibn Abdallah, hadithgeleerde, metgezel van de profeet Muhammad: 249
 Jacob, uit het Oude Testament: 44, 183, 234
 Ja'far al-Balansi: 196
 Ja'far al-Siqlabi, kamerheer en eunuch van Abd al-Rahman [III]: 250
 Jarir, hadithgeleerde: 248
 Játiva: 16, 31, 93, 165, 292
 al-Jaziri: *zie* Ubayd Allah ibn Yahya al-Azdi
 Jezus: 294
 Joden: 297

Jozef, uit het Oude Testament: 183, 234
Jupiter, planeet: 149

Karel v.: 7
Khalaf, cliënt van Yusuf ibn Qamqam: 246
Khalwa, slavin: 64-65
Kharijieten, extremistische moslimse sekte: 129, 251
Khawla, geliefde van de dichter Tarafa: 140
Khayran, heerser van Almería: 165, 219, 289, 290
Khorasan, landstreek in Noordoost-Perzië: 248
Koran: 28, 108, 226, 251, 256, 269, 276, 287, 291
Kramers, J. H.: 28

Laban, uit het Oude Testament: 44
Lamech, vader van Noach: 257
al-Layth ibn Sa'id, hadithgeleerde: 249, 252, 253
Leeuw, sterrenbeeld: 171
Libanon, gebergte: 109
Lubna: 114
al-Lukam, berg: 109

Ma'bad, beroemd zanger uit Damascus, gestorven 743: 189
al-Madina al-Zahira, de Amiriedenstad, even buiten Córdoba: 9, 11, 13-14, 146, 207
al-Mahdi: *zie* Muhammad [11] al-Mahdi
Maimonides, Arabisch Ibn Maymun: 10
al-Majriti: *zie* Maslama ibn Ahmad al-Majriti
Makhzum, Arabische stam: 249
Makki, T. A.: 29
Malaga: 57
Malik ibn Anas, hadithgeleerde, oprichter van de malikietische rechtsschool, gestorven 795: 117, 201, 227, 253-256, 278-279
malikieten: 294
Mallorca: 20, 294-295
Mani, stichter van het manicheïsme: 70
al-Mansur: *zie* Ibn abi Amir al-Mansur
al-Mansur, Almohadenkalief: 298
Mansur, hadithgeleerde: 250
Marçais, W.: 28
Marwan ibn Ahmad ibn Hudayr: 114
Marwan ibn Ahmad ibn Shuhayd, generaal: 132

Marwan ibn Yahya ibn Ahmad ibn Hudayr: 196-197
Maslama ibn Ahmad al-Majriti, Spaans filosoof, gestorven ca. 1004: 98
Masrur-moskee: 98
Maysur, architect in Córdoba, buurman van de auteur: 277
Medina: 38
Medinaceli, Arabisch Madinat Salim: 121
Mekka: 242, 243, 294
Melkweg: 149, 259
Mobed, opperpriester bij de zoroastriërs: 96
Moslims: 7, 9, 229, 251, 279
Mozes: 160, 276
mu'allaqa, een van de *Mu'allaqat*, een collectie van beroemde pre-islamitische Arabische odes: 140
al-Mu'ayyad: *zie* Hisham [11] al-Mu'ayyad Billah
Muhammad, profeet van de Islam, leefde ca. 570-632: 18, 31, 86, 117-119, 227, 230, 231, 235, 248-250, 254, 256, 265, 276, 278-279, 281, 287, 291, 294, 297
Muhammad ibn Abbas ibn abi Abda: 197
Muhammad [1] ibn Abd al-Rahman [11], emir van Córdoba, 852-886: 37, 263-264
Muhammad ibn Abd al-Rahman, hadithgeleerde: 253
Muhammad ibn Ahmad ibn Wahb, Ibn al-Rukayza: 156
Muhammad ibn Ali ibn Rifa'a, hadithgeleerde: 116, 231
Muhammad ibn Amir: *zie* Abu Amir Muhammad ibn Amir
Muhammad ibn Dawud, zoon en opvolger van de oprichter van de zahirietische rechtsschool, auteur van *Kitab al-Zahra*, een anthologie van liefdesgedichten, gestorven 898: 39
Muhammad ibn abi Dulaym, hadithgeleerde: 227, 278
Muhammad ibn Harun ibn Zubayda, de Abbasiedenkalief Amin in Bagdad, regeerde 809-813: 89
Muhammad ibn Ibrahim al-Tulaytili: 232
Muhammad ibn Ishaq: *zie* Abu Bakr Muhammad ibn Ahmad ibn Ishaq
Muhammad ibn Isma'il, hadithgeleerde: 248, 249, 254
Muhammad [11] al-Mahdi, kalief van Córdoba 1009, 1010: 73, 207, 220, 246, 288
Muhammad ibn Waddah, hadithgeleerde: 227, 278
Muhammad ibn Walid ibn Maksir, kanselarijbeambte, tijdgenoot van de auteur: 155
Muhammad ibn Yahya, rechter in Córdoba: 132
Muhammad ibn Yusuf, hadithgeleerde: 248, 249, 254
Muhammad ibn Zakariya al-Alani, hadithgeleerde: 279

Mujahid: *zie* al-Muwaffaq abu al-Jaysh Mujahid
Mujahid ibn Hasin al-Qaysi: 59
muluk al-tawa'if, de partijenvorsten in de burgeroorlog en daarna: 8
Mundhir ibn Sa'id, opperrechtter in Córdoba: 100
Muqaddam ibn al-Asfar: 98-99
al-Murtada: *zie* Abd al-Rahman [iv] ibn Muhammad
Musa ibn Asim ibn Amr, vriend van de auteur: 91
Musa ibn Marwan ibn Ahmad ibn Hudayr: 114
al-Mus'ab: *zie* Abu Bakr al-Mus'ab ibn Abdallah al-Azdi
al-Mushafi, eerste minister onder de minderjarige kalief Hisham [11],
door Ibn abi Amir al-Mansur ten val gebracht: 11-12
Mustansir: *zie* al-Hakam [11] al-Mustansir
al-Mustazhir: *zie* Abd al-Rahman [v] al-Mustazhir
al-Mu'tadd: *zie* Hisham [111] al-Mu'tadd
al-Mutarraf ibn Muhammad [1] ibn Abd al-Rahman [11]: 37
Mu'tazila: *zie* Mu'tazilieten
Mu'tazilieten, moslimse sekte: 99-100, 186, 239
al-Muwaffaq Abu al-Jaysh Mujahid, heerser van de Balearen, regeerde
1017-1040: 165
al-Muzaffar: *zie* Abd al-Malik al-Muzaffar
al-Muzaffar Abd al-Malik ibn abi Amir: *zie* Abd al-Malik al-Muzaffar
al-Muzaffar ibn abi Amir: *zie* Abd al-Malik al-Muzaffar

al-Nasir: *zie* Abd al-Rahman [111] al-Nasir
al-Nasir: *zie* Ali ibn Hammud al-Hasani
Nasrieden, dynastie, regeerde in Granada, 1230-1492: 9
al-Nazzam Ibrahim ibn Sayyar, Abu Ishaq, Mu'tazilietisch theoloog en
filosoof, eerste helft negende eeuw: 45, 80, 186, 239
Niebla: 10, 285, 295
Nizar ibn Ma'add, de Fatimiedenkalief al-Aziz, regeerde over Egypte 975-
996: 38
Noach: 84, 257, 276
Noord-Afrika: 8, 11
Nu'm, geliefde van Ibn Hazm: 15, 174, 185
Nu'man, koning van al-Hira in Arabië, regeerde 580-602: 150
Nykl, A.R.: 29

Perzen: 96
Pétrof, D.K.: 25, 28, 29
Plato: 43-44
Pleiaden, sterrenbeeld: 89

Polemon, M. Antonius, auteur van een boek over fysionomie, leefde
ca. 88-144: 79
Ptolemaeus: 54

Qamari-moskee: 248
Qand, generaal van Ibn abi Amir al-Mansur: 217
al-Qasim ibn Hammud al-Ma'mun, Berberkalief in Córdoba, regeerde
1018-1021 en 1022-1023: 16, 221
al-Qasim ibn Muhammad [1] ibn Abd al-Rahman [11]: 37
al-Qasim ibn Muhammad ibn abi Bakr, hadithgeleerde: 252
Qatada, hadithgeleerde: 279
Qatr al-Nada, slavin: 114
Qayrawan, stad in het tegenwoordige Tunesië: 101
Qudar: 276
Qudayd al-Shammas: 220
Qurayshieten, leden van de Arabische stam Quraysh: 98, 129, 287
Qutayba ibn Sa'id, hadithgeleerde: 248

al-Rabad, een 'voorstad' van Córdoba: 64-65
Rabad al-Zahira: *zie* al-Madina al-Zahira
Radwa, berg: 109
Rafidieten, moslimse sekte: 160
al-Ramadi: *zie* Yusuf ibn Harun
al-Rawandi: *zie* Abu al-Husayn Ahmad ibn Yahya ibn Ishaq
Rawh ibn Zinba' al-Judhami, oom van de kalief Abd al-Malik, leefde
ca. 680: 227
reconquista, de herovering van Spanje door de christenen op de
moslims: 9
Rode Zee: 243
Rusafa, buitenplaats ten noorden van Córdoba: 143

Safwan ibn Sulaym, hadithgeleerde: 117
Sa'id al-Andalusi: 297
Sa'id ibn Bishr, hadithgeleerde: 250
Sa'id ibn Mundhir ibn Sa'id, voorganger in de moskee van Córdoba: 99
Sa'id ibn al-Musayyab, hadithgeleerde: 249, 279
Sa'id ibn abi Sa'id al-Maqburi, hadithgeleerde: 279
Salama ibn Safwan al-Zuraqi, hadithgeleerde: 201
Salih, Mu'taziliet, leerling van al-Nazzam: 80
Salomo, de oudtestamentische koning: 276
Samam, berg: 109

Samiriet, de Samaritaan die volgens de Koran het gouden kalf heeft
opgericht: 185
Samman, berg: 109
Santiago de Compostela: 12
Saqaliba, korps huurlingen van Europese afkomst: 11, 13, 16, 287
Saragossa: 65
Satan: *zie* ook Iblis: 127, 225, 233-234, 237, 240, 247, 264
Sayrafi, H. K.: 29
Sevilla: 9, 10, 19, 20, 295-296, 299
al-Shabanisi: *zie* Abu Bakr Muhammad ibn Qasim ibn Muhammad
al-Qurashi
shafi'itische rechtsschool: 251
Shuja' ibn Warqa' al-Asadi: 257
Sicilië: 184
Sirius, ster: 149
Sodomieten: 256
Spanje: *zie* al-Andalus
Steenbok, sterrenbeeld: 171
Subh, echtgenote van de kalief al-Hakam [11], later minnares van Ibn abi
Amir al-Mansur, moeder van kalief Hisham [11]: 10-11, 37, 89
Sudan: 107
Sulayman, hadithgeleerde: 254
Sulayman ibn Ahmad, dichter: 184, 242
Sulayman ibn al-Hakam ibn Sulayman ibn Abd al-Rahman [111]
al-Musta'in al-Zafir, kalief van Córdoba 1009-1010, 1013-1016: 73,
219, 246, 288
Sulayman ibn Yasar, hadithgeleerde: 256
Sulayman al-Zafir: *zie* Sulayman ibn al-Hakam ibn Sulayman ibn Abd
al-Rahman [111] al-Musta'in
Syrië: 17

al-Tabari: 297
al-Taliq: *zie* Abu Abd al-Malik Marwan ibn Abd al-Rahman ibn Marwan
ibn al-Nasir
Tan'im, plaatsje bij Mekka, een vast punt op de pelgrimsroute: 178
Tarafa ibn al-Abd, pre-islamitisch Arabisch dichter, auteur van een van de
mu'allaqat, leefde ca. 550: 139-140
Tarub, favoriete van Abd al-Rahman [11]: 37
Thahmad, plaats in Arabië: 140
Tha'lab ibn Musa al-Kaladhani, tijdgenoot van de auteur: 242
Thamud, verdwenen volk in Arabië: 189

Thawr ibn Yazid, hadithgeleerde: 254
Thora: 44, 269, 289, 297
Toledo: 297
Tunesië: 294

Ubada ibn al-Samit, hadithgeleerde, metgezel van de profeet Muham-
mad: 250
Ubayd ibn Umayr, hadithgeleerde: 252
Ubayd Allah ibn Abdallah ibn Utba ibn Mas'ud, een van de zeven grote
rechtsgeleerden van Medina, gestorven ca. 717: 38
Ubayd Allah ibn Abd al-Rahman ibn al-Mughira, achterkleinzoon van
kalief Abd al-Rahman [111]: 32
Ubayd Allah ibn Yahya al-Azdi, Ibn al-Jaziri, Abu Marwan: 120, 240-241
Ubayd Allah ibn Yahya ibn Yahya, hadithgeleerde: 117, 201, 252, 264
Umar ibn al-Khattab, tweede kalief, regeerde 634-644: 116, 252-253, 279
Umar ibn Rafi', hadithgeleerde: 250
Umayya, stamvader van de Umayyaden: 152
Umayyaden, Arabische kaliefen, zetelend in Damascus, 661-750: 7-8, 14,
16-18, 21, 152, 219, 220, 285, 287-289, 291, 293
Uqayl, hadithgeleerde: 249
Utba ibn Mas'ud, hadithgeleerde: 38
Uthman, derde kalief, regeerde 644-656: 166
Uthman ibn Muhammad [1] ibn Abd al-Rahman[11]: 37

Valencia: 16, 220, 289
Vrijdagmoskee van Córdoba: 140, 241, 250

Wahb ibn Masarra, hadithgeleerde: 227
Wahriz, legendarisch Perzisch boogschutter: 120
Wajid, favoriete van Abd al-Malik ibn abi Amir al-Muzaffar: 38
Warner, Levinus: 25
Wasit, plaats in Irak, halverwege Kufa en Basra: 57
Weisweiler, M.: 29

Yadhbul, berg: 109
Yahya ibn A'idh, hadithgeleerde: 279
Yahya ibn Bukayr, hadithgeleerde: 249
Yahya ibn Ishaq, vizier: 132
Yahya ibn Malik, hadithgeleerde: 33
Yahya ibn Muhammad ibn Ahmad ibn Abbas ibn abi Abda: 197
Yahya ibn Muhammad: 132
Yahya ibn Sa'id, hadithgeleerde: 253

Yahya ibn Sulayman, hadithgeleerde: 256
 Yahya ibn Yahya, hadithgeleerde: 227, 252, 278
 Yazid ibn Umar ibn Hubayra, gouverneur van Irak, vermoord in Wasit
 in 750: 57
 Yunus ibn Abdallah, rechter, tijdgenoot van de auteur: 162-163
 Yusuf ibn Harun al-Ramadi, Abu Umar, Spaans dichter, leefde
 926-1013: 64-65
 Yusuf ibn Qamqam, generaal: 246
 Yusuf al-Qaradawi: 299
 Yusuf ibn Sa'id al-Akki, generaal: 132

Zahira-paleis: *zie* al-Madina al-Zahira
 zahirieten: 18-20, 295
 zahirisme: 18-19, 291-292, 294
 Zakariya ibn Yahya al-Tamimi, Ibn Bartal, Córdobaans generaal, in
 dienst van Ibn abi Amir al-Mansur, gestorven ca. 981: 132
 Zayd ibn Aslam, hadithgeleerde: 227
 Zayd ibn Talha ibn Rukana, hadithgeleerde: 201
 Ziryab, beroemd musicus en zanger, gestorven 852: 216
 Ziyad ibn abi Sufyan, gouverneur van Irak, gestorven ca. 676: 129
 al-Zuhri: *zie* Ibn Shihab al-Zuhri